

IZ MALOGA SVIETA.

ROMAN OD GUSTAVA PFLEGERA MORAVSKOGA.

PREVEO

IVAN GOSTIŠA.

BELETRISTIČKE KNJIŽNICE MATICE HRVATSKE
SVEZAK VII—XI.

U ZAGREBU 1877.
TISKOM DIONIČKE TISKARE.

Gustav Pfleger Moravsky.

Prvom polovinom ovoga vieka prenu se českí narod iz duševnoga svoga mrtvila, i reć bi uskrsnu k novomu životu. Gorljivi domoljubi osviestiše ga i poučiše, da on nije robovanju stvoren, već da u njega ima snage za neodvisni narodni život. Ti ljudi znali su mnogu zabludjelu ovcu trgnuti iz njemačkih šapa, pa ju skrenuti na pravu stazu, uvesti ju natrag u narod, iz kojega oni potekoše, i kojemu nisu marili žrtvovati čitav svoj viek, da ga dnševno uzkrise. Medju mnogimi inimi, uznieo se jedan od najboljih českih pisaca Gustav Pfleger Moravsky.

Pfleger rodio se je 27. srpnja 1833 u mjestu Karašejni, nedaleko Jihlavskih Bistrica u Moravskoj, gdje mu otac bijaše šumarom. Poslie smrti svoga otca preseli se sa majkom u Prag. Tada bijaše još Prag gnjezdo njemačkih lakomica; Gustav jedva što je umio njemački čitati — započe učiti, pa tek u 12. godini mogaše stupiti u Malostranski gimnazij. Češtinu zaboravi i poniemči se sasma, dok ga godina 1848 ne učini opeta Čehom. Na gimnaziju se je osobito odlikovao znanjem latinštine i grštine, ne zanemarujuć uza to i modernih jezika; podpomagao ga je osobito ondašnji profesor Zeithammer. Godine 1850. zakrči stazu njegovim dalekim namislim volja, da postane dramatskim umjetnikom. Namisao dramatskoga usavršivanja bijaše se uzbudila u duši njegovoj već g. 1843, kad je prvi put stupio u pražko kazalište, pa ga je ta ideja pratila

*

do u hladni grob. Nu već zarana uhvati se u mladiću klica suhobolje. Godine 1854. stupi k českoj štedionici za činovnika, gdje do smrti svoje uztraja.

I na gimnaziju i u službi bavio se sveudilj dramatskom i beletrističkom literaturom. Upoznav se s domaćimi i tudjimi plodovi, dade se na samostalan rad, koj započe već 1848. Prvi pokusi, većinom njemački, izginuše; od českih nalazi ih se nekoliko u „Dumkah“, izdanih 1857. Poslie toga ugleda svjetlo iste godine pripoviedka „Dvoji věno“ (dvostruk miraz), a godine 1858. roman u dva svezka „Dva umělci,“ izdan u Jeřabkovoj biblioteci izvornih romana. Medju tim izdade i prvu čest romana u stihovih „Pan Vyšinský“, konac pako njegov 1859. U to doba spadaju i prvi dramatski pokusi i to: vesela igra „Ona mne miluje“ (ona me ljubi) i drama „Svatopluk“. Osim toga nalazimo Pflegerovih novela, arabeska i pjesama u svih beletrističkih listovih i almanacih českih. Godine 1862. izdade novu sbirku pjesama, pod napisom „Cypřiše“, a iste godine uvrsti u Koberove „Slovanske besede“ poveći roman „Ztracený život“ (izgubljen život). Koncem g. 1862. zastupao je u českom kazalištu mjesto dramaturga i napisao drame „Boleslav Ryšavý“ (lisasti) i „Della Rosa“, koja se je igrala g. 1862. Ostaviv dramaturgiju zavuče se opet u miran život, te napisa od 1862—63 roman „Z malého světa“, kojemu se već treće izdanje priredjuje. U poslednje doba svoga vieka napisa veselu igru „Telegram“, koja je i na hrvatski prevedena.

Konac svoga života sprovede, putujuć Austrijom, Njemačkom i Švicarskom, ne bi li se kako zdravlja dočepao. Ali nemila smrt ugrabi Českoj 1868 u njem jednoga od prvaka beletrističke literature.

U romanu „z malého světa“ bila je piscu glavnom namisli, da čitatelju nacrta i predoči, kako se je pro-



budio prosti radnički puk, što bijaše prvim korakom k osvještenju naroda českoga. Tudji doseljenici, a ponajpače Niemci smatrali su pučanstvo česko mrtvim, golim sredstvom, kojim da se podignu i obogate. Njim nije bio takav radnik čovjekom, već pukim orudjem, koje ne ćuti, ne misli i ne znade za sebe, koje je tuj, da si krvavimi žuljevi, u znoju i oskudici, pribavi koj zalogaj hljeba, da od glada ne pogine, i toliko skrovišta, da od studeni i nevremena ne svisne.

Pročitav čitav roman može se reći, da je Pfleger sretno svršio svoju zadaću; on doista mjestimice odviše idealizuje svoje junake, iznoseći ih nad ljudsku narav; nu prekrasno nam pisac crta pojedine slike iz nesretnoga radničkoga života, a još bolje znade pogoditi, kakovi li su bili te pijavice, njihovi gospodari. Takve bi karakteristike svakomu i najboljemu piscu na čast mogle biti.

Pa s toga se i pravom hvale Česi s tim romanom, a i hrvatski narod moći će on poučiti, kolike li željezne snage i uztrajne valje treba — koli pojedincu, toli i čitavomu narodu — hoće li što postići, hoće li se veriga lišiti i svojim vlastitim, slobodnim postati.

Prevodilac.

I.
Susret.

Po prilici pô sata od Turnova spustilo se umiljato seoce niz malen obronak modroga pogorja. Kada sunce po dugom ljetnom dnevu zapada, te se za starim Sihrovskim gradom zaklanja, tad se odrazuju žarki traci oslabljeloga mu svietla na malenom pozlaćenom križu, koj se visoko uzdiže na crkvenom vršku prema nebu. Silnih već promiena proživi taj križ, preko zlatnih njegovih ramena proleti mnoga godina, a drevni mu oblik učini, da ga je sve štovalo i cienilo.

Čudili smo se, kako je dospjelo do toga tihanoga i siromašnoga seoca zlato, a gle, stari nam crkvenjak pripovieda, koj je kraj svog crkvenog posla bio i poštovani majstor tkalački, da je taj hram sagradjen pred dvie sto godina na razvalinah protestantske crkve. Sadanji gospodar dvora, čije je i seoce bilo, bijaše gorljiv katolik, a da boga još većma proslavi, dade sagraditi novu crkvu, podignu u njoj liep žrtvenik a na zvôniku iztaknu pozlaćen križ.

Razkošna li mi kuta, kud se to seoce prostrlo. U doba, gdje naša poviest počima, bijaše ravnica toga obronka, po kom se kućarice raztepoše, još po nešto divlja. Medj pukotinami razbacanih klisura bijaše uzrastao bujni jelvić, a nad selom uzdigla se gusta i visoka šuma. Težko bi danas tkogod upoznao novi kroj, u koji se zaodjede cieli taj prediel. Nad selom niče sada mlado stabalje, dolje pako pod hridinami, medju kojimi

si provali stružinu žuboreći potok, zasijan je mjesto jelvića jačmen i žito, a uz svaku od petdeset seoskih kućica razzelenili se priprosti vrtići, okruženi živicom, poput na daleko razastrte mreže.

Crkvica pako, o kojoj smo prije govorili, uzdizala se na skrajnjem kraju obronka, mirno gledajući na plodni dolac pod sobom. Do nje bijaše malena kućarica sa tri okna na zapadu, a oko nje se savio maleni vrt. Ljepotom svojom i uredjenjem svojim odavao je on marljivu ruku gospodara.

U kućarici toj stanovaše stari crkvenjak Prochazka; započeo je svoju službu godine 1805., te je bio predteča častnoga starca, što nam je veselo pokazivao liepi žrtvenik u crkvi, te nas upozorio na zlatni križ na zvoniku.

Stari Prochazka bijaše muž od sedamdeset godina, čovjek poštovan i plemenite duše. Svoju je dužnost vršio pobožno, te je svakomu bio velik neprijatelj, koj bi se drznuo pogrditi crkvene obrede.

Za one dobe dolazio bi uvjek iz župe Turnovske do sela Zaletnice svakih četrnaest dana sam gospodin župnik ili njegov duhovni pomoćnik, te bi čitao jedan put ranu, a drugi put veliku misu i to uviek s propoviedi.

To zadavaše onda staromu Prochazki uviek mnogo posla. Lievao je vina i vode u staklenke, čistio po tri dana redom prah sa žrtvenika, ravnao pet dana klupe, kušao da li dobro visi veliki svjetionik pred žrtvenikom, pripravljao odielo za poslužnike, dao čisto pokrivalo na glavni žrtvenik i napekao svete prikaze za pričest. Kad mu se susjedi smijahu, da ruje, kao da će sam papa doći, odvrati im: „Sluga gospodinov donosi tielo božje, slavim dolazak njegov čista srdca i čista ruha. Hvaljeno budi ime gospodnje!“

Tad se prekriži, okrene i podje put svoje kućarice, zaboraviv na smiešne uvrede.

Po cieloj su krajini štovali i cienili staroga Prochazku radi te njegove pobožnosti. Prochazka nije oskudjevao. U mladosti bijaše marljiv i radin, te si tiem privriedi dosta imutka za stare dneve. Pa i sada, gdje dostiže sedamdesetu godinu, ne dade si pokoja; jer kada je sve na najljepše upriličio za slugu gospodnjega, sjede za svoj radnički stol, te je kao kakav dvadesetgodišnji mladić bacao gladki čunj redovi predje. Uz to ti je vazda pjevao: „Sveta gospo, kraljice nebeska“ ili „Isukrste spasitelju naš“. To su pjesni starijega kova, kojih je sada već nestalo. Kada utrudjen prestade raditi, zapjeva pobožnu pjesmu: „Dosta sam već radio“, poslije pjevanja izadje pred kućaricu, sjede na klupčicu i čekaše obično, kada li će kući njegov sin Vaclav.

Kad bi mu dodijalo čekati, ode stari Prochazka malko od kuće i pred vrt, te je gledao dolje u dolac ne ide li mladi Vaclav po stazici na vrhunac.

„Hm! hm!“ promrmlja, kada je već cieli sat sjedio pred vratima marljivo izgledajuć svoga sina: „Taj mi dječak sto briga zadaje! Već mu je osamnaest godina, a lahkouman je kao diete. Valjda se je opeta sastao sa svojimi drugovi, pa ne će da ide kući. Milostivi bože, oprosti mu, on ne zna, što čini! Vidim to, vidim“, kimnu starac glavom i razmišljavaše dalje. „Ne bude druge, nego da ga pošljem k staromu Ondraku u Prag, taj će ga malo privratiti k pameti; ja toga ne mogu! Inače je to dobar dječak, a moja mi je stara uviek govorila, da sam s njim prestrog. Nu kukavica, njoj se ne treba više za nj brinuti, daj joj bože pokoj duši i svjetlo joj vječno svjetilo“, dodade starac, a suze mu se zacakliše u očiju. „Nu toga si ne smijem prigovoriti, da ga niesam njegovao, kao vlastito svoje diete“, nastavi dalje. „Bilo mu jedva pô godine, kada uzeh njegovu majku, pa sam tako na nj sviko, kao da mi je od srca diete.

„Otče! ajte kući, korun je već svaren“, začuje na

jednom stari Prochazka, kada se malko umiri iza duševna nemira i kad sjede nedaleko od crkve na omašni sivi kamen, gledajući pozorno dolje u dolac. Okrene se po malo, kao da se hoće osvjedočiti, tko li ga zove, premda je dobro poznavao glas svoje gazdarice.

Bilo je to djevojče od petnaest godina, puna, otvorena lica, očiju poput sagafilja, u kojih se je zrcalilo dobro srdce. Bijaše kći udaljenoga kuma, te dodje u kuću staroga Prohazke po smrti njegove supruge, da mu vodi maleno gospodarstvo.

Nije bilo mnogo posla u Prochazke; Barka je imala očistiti svjetiljku, variti taj vječni korun, o podne i u veče zakuhati kakovu kašu, prirediti kadkada po koj komadić mesa i zamiesiti kakav takav kolač. Djevojče se je trsilo, da u svem zadovolji starcu; premda nije bila baš dorasla kuharskoj znanosti, ipak je u svemu udovoljila, te si za pô godine steče ljubav staroga Prochazke. Kada bi domaću radnju svršila, pusti liepu šojku iz kaveza, odveže u vrtu pasuću se kozu i odvede ju u brazdu ili do bližnje šume.

„Jeste li čuli, otče?!“ opetova za čas djevojče, kada starac odma ne dodje.

Tada stari Prochazka ustade i pripravi se na polazak. Čim to Barka opazi udje u izbu i prigotovi sve za večeru.

Na to opazi Prochazka nekoga, kako brzim korakom spješi stazom put crkvice.

Za malo zatamni, lagana se magla pusti nad dolinu a na oko šume zače se tvoriti sivi rub. Starac ne mogaše više vidjeti, tko se to štapom bliži; podje dakle malko dalje, da razazna, tko to ide. Za čas se obrati i zamrmlja:

„Nu, evo ga, nesretni taj dječak. Trči, boji se, da ću mu opeta odčitati propovied. Nu to treba da bude. Dječak me sam na to tjera. Ali sada idem kući, kod večere ću mu reći“.

U brzo stupi Prochazka u sobu, sbaci staru svoju kapu od crnoga aksamita na klupu kraj okna i sjedne za stol, što je bio medju dva okna u protivnom od ulaza kutu; na stolu stajaše mala zdjela s korunom, iz koje se je silno dimilo. Kraj zdjele bijaše velik vrč vode i maleni kositreni tanjur, na kom je ležao komadić svježega maslaca.

„Aj, aj, Barčo, ti si mi danas učinila svetak", prosbori starac spokojeno, gledajuć na žutkasti maslac.

„Danas sam ga stepla djede", odvrati Barča nasmiehnuv se. „Pa se i Vaclava sjetih, danas je subota, te će umoren kući doći".

„Šta ne ima jošte toga djećka?" nešto se ljutito otrese starac, „vidio sam ga, gdje hrli prama crkvi, a opeta ništa! Ne ćemo na nj' čekati. Danas ću jošte s njime osbiljno progovoriti!"

Barča se prepade. Pogleda starca i sgrozi se s njegova pogleda. Lice mu se smrklo, oči se zaklopile a uz to je ljutito korun ljuštio.

Barča ni ne pisnu. Znala je dobro, da stari Prochazka ne ljubi mnogih odgovora, pa da će se tako najlaglje izkopati iz te kaše.

Mladić, koga je malo prije opazio stari Prochazka, kako spješi po stazi put crkve, sjedne na onaj kamen, na kom je prije starac sjedio i gledaše u daleku krajinu na rujne trake zalazećega sunca. Rukama si pokrije lice i zadubi se u duboke misli. Bio je od puta sav umoran. Nu i drugi bje tuj još uzrok; na desnoj strani lica bijaše krvava rana i ciela koža kao da je raztrgana. I desna ruka odavaše tragove žestoke neke prepirke, a razderani rukav po cielom laktu svjedočio je, da je tu bilo silna kreševa sa moćnim neprijateljem.

Četvrt sata probavi mladić sjedeć na kamenu. Bilo mu je osamnaest godina; bio je srednje visine, po nešto krupan i pun mladenačkoga žara. Činilo se, kao da mu

je lice dosta plemenita oblika; vrlo živo i plamno oko uvjeravalo te, da je odlučna i čvrsta značaja. Neugodno bi svakoga dirnula, tko bi se s mladićem sastao, crna njegova kosa, koja se je neuredno puštala niz čelo; ta ga učini ponešto divljim. Divlju tu sliku povećavaše još većma kukavno, raztrgano i prikrpinami često nakaženo odielo. Stara kapica, što se o desno uho oslanjaše, bila je za ista pred mnogo godina imovinom prostoga već davno izsluženoga vojaka; crna iz početka mast njena prelievala se sada u zelenosmedju, a zlatni nakit pocrnio posve; orao je bio slomljen, raztrgan i na više mjesta pokrpan. I zeleni kaput sa pet puceta izgubi već odavna svoju prvotnu mast te se prelievaše u žutkastu. Hlače su bile od tvrda i prosta platna, zamrljane i diljem zakrpane, uz tielo je pripeo silan remen, koj je dosta često bio dobrim orudjem u vrućem boju. Postole u mladića bijahu sa strane sasma izglodane, a gornja im se koža bila razpucala. Prsluka nije bilo u našega prijatelja, već prosta košulja s malim ovratnikom, koj su spajale dvie vrpce na vratu — platno bijaše kano daska.

Na jednom ustade mladić i pogledav dolje u dolac Turnovski, koj je u sumraku dizao visoke i ravne pilove put sivih nebesa, namršti se, u licu mu se pojavi srčba i gnjev. Pogleda zakrvarenu desnicu i opipa razderano lice; svuče kaput i rukavom od košulje otre si ranu. Sve po malo stupaše put kućarice.

Na vratima se zaustavi i poposluša. U sobi mučaše sve mukom. Bilo to upravo u čas, kad je stari Prochazka, razlućen s duga nepovratka sinova, osbiljno rekao, da će danas za večerom strogo koju prosboriti s Vaclavom.

Činilo se, kao da mladić razmišlja, bi li unišao. Kada se osvjedoči, da je u izbi sve tiho, mišljaše, da je stari Prochazka već lego, te pomalo otvori vrata.

Udje. Presenećen stade, kako opazi, da je starac

za stolom. Čim vrata zaškripnuše okrene se Baruška, i videć, da je Vaclav, podje mu u susret.

„Zaboravio si pozdraviti!“ dozove mu strogo stari Prochazka; premda je htio samo umiljatim prigovorom pokazati, kako je bio neustrpljiv, što ga tako dugo nije bilo. Nu svu milinu uništiše te rieči, te su samo razdražljivo i bolno djelovale na mladića.

„Dao bog dobar večer!“ pozdravi lagano mladić i baci na pô gnjevno na pô bojazljivo svoju kapu na klupu, što je bila na desno od vrata.

„Gdje si tako dugo bio?“ upita za malo stari Prochazka, ni ne podignuv glave, još oštrijim glasom. „Danas je subota, mogao si uskoriti“.

„Zadržao sam se“, odreže mladić i sjedne k peći.

„Kako to govoriš?“ zače starac i pogleda strogo mladića. Čelo mu se nabralo, a oko na jedared oživilo. Pričini se, kao da hoće starcu smieh na usta, nu taj on još u zametku potlači. Tajnom radosti gledaše mladića a ipak nije mogao onako mirno govoriti, kako je htio. „Ti si nevaljalac, vazda se gdje zadržiš; znadem to, da uviek imaš kakovih zaprieka; tebi je drago kad nisi kod kuće, kad se okolo klatiš, ti si . . .“

„Otče, tako vam boga, molim vas...“ prekide ga mladić, drkćuć cielim tielom.

„Ti si nevaljalac, opetujem jošte jednom, razumiješ li? Da te bog već jednom hoće popraviti, da nastupiš stazu uredna života a da se ne gubiš u gadnom kalu zemske ništavosti. Šta si zaslužio taj tjedan?“

Mladić je šutio.

„Ništetni dječače! Ti si zaista izgubljen sin, ne znaš za vjeru božju, ti si bezbožnik!“ razljuti se na jednom stari Prochazka, akoprem je sinu samo reći htio, da se ljuti, što tako kasno kući dolazi.

Za tieh opomena ustade mladić s klupe, popodje k stolu, posegne u žep i izvuče pet srebrnih grošića,

jedan bakreni dvogroš i nekoliko novčića. Pa se okrene i uputi ravno na vrata.

„Kuda ćeš?

„Spavat!“

„Ta niesi večerao! Barčo, donesi lonac!“

Barča stajaše na drugoj strani peći i bojazljivo slušaše čudnovati razgovor; kada zapovied začu, pohiti odma. U oknu u kutu bijaše lončić s njetilom, ona zakreše kremenom oganj. Na ognjištu bijaše već odavna vatra utrnula. Drhćući postavi nizki lonac na stol i zapremi staro svoje mjesto.

Nu mladiću ipak ne bijaše do večere. Razderano lice sakrivaše pred svietlom, da se ne izda, da je imao opeta prepirku. Znao je, da će stari Prochazka grmiti.

„Sjedni!“ reče starac i začne brojiti zaslužbu sinovu. „Evo gle, dječače, upravo si si izpunio dvadeset forinti!“ doda očevidno ljubko.

„A šta će mi to?“ ozove se mladić.

„Ludi dječače, ti govoriš, kao nerazborito diete. „Radi i stradaj!“ govori vazda velečastni gospodin pater Antun. Nu tako je to! U mjesto, da ideš nedjeljom u crkvu, sjediš sa nevaljalimi dječaci na zidu groblja. Ipak ćeš se jednom radi toga pokajati, tepče! Nu sada ajde, korun će ti ohladiti.“

Uz to se digne, podje da staroga ormara, što je bio u zidu pričvršćen i stavi u kožnatu kesu sinovljevu zaslužbu. Vaclav sjedne napokon za stol, ljevicom je gospodario po stolu, koliko mogaše, da ne uztreba pokazati svoje izranjene desnice.

Stari se Prochazka na to obrati i opazi, kako mu je sin smeten. Pogleda mu u lice i prekrstiv ruke na prsih progovori oštrim glasom:

„Sve sam si mislio, da se je taj bezbožnik opeta negdje tukao! O moj vječni bože! Ti me njim kazniš od njegovoga poroda! Šta si to učinio? Sutra će mi

opeta poručiti gospodin Losenberk, da dodjem do Turnova! Šta ću s tobom!“

„Otče, ja nisam kriv!“ odvrati mladić klonule glave i zamračena lica.

„Kako, ti nisi kriv?“ sav van sebe poviče stari Prochazka, ruke mu drktahu a na licu igraše svaka žilica. „Nu dobro, dobro! Tada ću ja sam reći gospodinu Losenberku, da ti nisi kriv, ne ćeš dakle više tamo ići.“

Vaclav se trgne. Iz očiju mu poleti bljesak na starca, oko tvrdih usana zaigra divlji posmjeh.

„Nu, ne gledaj tako na me“, nastavi razsrdjeni starac dalje. „Više ne ćeš ići do brusarne, ti moraš odavde! Više ne mogu dalje s tobom biti. Svi ljudi, koji me znadu, svi susjedi prigovaraju mi, kako si razpušten. Tvoja će me prostota dovesti do groba“.

Mladić je tuj sjedio kao na vrućem ugljenu. Nije se odvažio, da pogleda staroga svoga otca, rieči mu se nagomilaše na ustih, ali se ipak svlada, te mučaše. Znao je, da bi tiem otca samo još većma razdražio, pa prepirci ne bi bilo ni kraja ni konca. A ipak nije bio posve kriv, da bi šutnjom snosio nezasluženi prigovor otčev.

Začuv pako zadnje rieči, naglo usta, lati se svoje kape i poleti na vrata, da izadje.

„Hoćeš li ostati?“

„Vi me tuj mučite, otče!“

„Ja ga mučim! Milostivi bože moj! Ja ga mučim! Kad mu velim, da mi pošteno ime u blato baca i . . .“

„Nikomu niesam ništa ukrao . . . .“ sdvojno progovori mladić i baci svoju kapu o tlo.

„Višnji bože! Toga bi jošte trebalo! To nam jošte nije dosta, da u crkvu ne ideš, da se svaki čas lupaš, kao kakav sluga, da ti već četiri puta odkazaše u brusarni. Ne bi li htio još i razbojnikom biti?“

„Ne ću, do smrti né ću“, gorkim osmiehom odvrati mladić.

„A zašto me sramotiš, za što te raznesoše jezici po cieloj Turnovskoj okolici kao prvoga razbijača, kao prvoga nevaljalca? Za što se lupaš?“

Mladiću klonu glava, drktao je čitavim tielom. Suze mu navru na oči i kao grah sustave mu se na zamrljanom licu.

„Za što se lupam?“ osviestiv se poviče — divljak ne će zajaukati od plača; „za to, jer me ti seoski dečki nazivlju sirotinjom i dangubom, jer se meni i mojim drugovom smiju, što hodamo u Losenberkovu brusarnu, jer nam se podruguju kao brusarom kamenja. Evo, pogledajte moje ruke, moje prste i nokte, kako su nakaženi od toga prokletoga brušenja granata, sav sam grbav od vjekovitoga sjedenja, dvanaest sati bez prestanka rukama trti, to je grozno! A za sve to dobivam osam novčića! Za tako kukavan novac obrusih si prste, nakazih si tielo, propadam očevidce tjelesno i duševno. A uz to sve, da još podnosim gorke nadimke nekolicine seoskih dječaka, jer nije u njih tako razderana halja kao u mene? Tukao sam se, ali sam se tukao od sdvojnosti! Toga ne zaslužujem. Radin sam, ne dignem se čitav dan od brusaćega stola, ne tratim ni novčića, a za sve to mi je porug i nadimak. Ali im ja pokazah, što će takav posmjeh, takav porug. Timi osakaćenimi rukami namlatio sam ih se, da će pamtiti do vieka.“

Staroga Prochazku to ganu. Nu on se ne htjede podati svomu sinu, te se hladno okrenu prama uznemirenomu mladiću:

„A šta ćeš začeti?“

„Toga ne znam,“ odvrati Vaclav i utre si debelu suzu. „Ja sam kao taj nesretni kamen, ne otesan i bačen u blato na ulici. Svatko na mene stupa, a ja mu ne mogu skočiti do glave, da mu ju razbijem. Vi me

ničemu ne naučiste, od šeste svoje godine sjedim u toj prokletoj brusionici, a da se sam svojevoljno ne naučih, kako se od granata pravi nakit, ne bi ni česa mogle dokazati te nagrdjene ruke moje. Znadem, da me ne će više Losenberk k sebi — i njegovomu bezobraznomu dječaku zadadoh ranu, da će me se sjećati i pošto mu se zacieli. Ne ću više u brusionicu, da me i konopom onamo vučete. Volim pobjeći do okružnoga mjesta i ondje se uvojačiti.“

Dovršiv, pograbi svoju kapu, utre si suze zamrljanimi rukami i izadje iz sobe.

Otac tronut gledaše za njim.

Dan iza toga tražio je sluga poglavarstva Turnovskoga Vaclava po cieloj okolini. Nu Vaclavu ne bijaše traga.

Barča je cieli tjedan plakala. Stari Prochazka prvi put u svom životu zaboravi prirediti sveto otajstvo, nalije u bočice na opako vina i vode i zaboravi zvoniti na podizanje. Cieli tjedan hodaše, kao da mu se srdce odkida. Ne govoraše ni rieči, i ništa ga ne sabere, što se je oko njega sbivalo. Bio je za sama sebe izgubljen.

Pô godine za tim dizao mu se nadgrobni spomenik za crkvom na malenom groblju. Nikad već ne vidje svoga sina Vaclava.

U zadnjoj si uri još prigovaraše, da je bio prestrog s njim, a da je Vaclav dobar dječak. Posljednjom svojom voljom odredi, da cio imutak njegov, kako običavaše govoriti, dopadne Vaclavu. Taj je imetak sačinjavao sto pol četvrtnih zlatnih šajna, za tada jošte priličnu svotu. Nu jer se nije znalo, kuda je Vaclav Prochazka dospio, ostade taj novac kod Turnovskoga ureda.

Baruška ode u službu u bližnje okružno mjesto, misleći, da će se ondje sastati s Vaclavom.

*
* *

Bijaše već kasno u večer. Gusta se magla spuštala na drevni Prag. Po cesti od Libnja prema Pragu idjahu ne daleko jedan za drugim dva putnika, oba mladići, sve većma podbrusujuć pete, čim se je jače smračivalo i čim je gušća magla pritiskala okolicu i kratila dalnji vidik. Zahladnilo je, putnici se htjedoše brzim korakom ugrijati, a tim im se sve većma kratio put.

Idjahu, kako rekosmo, jedan za drugim, jedva kakovih sto koraka. Prvi od njih bio je visoka stasa i liepa uzrasta, stupao je odmjerenim korakom, opiruć se o crnu batinu sa košćatim držkom i puštajuć kolobare dima, kad je ljevicom uzeo iz usta lulu i pljucnuo. Na glavi mu je krasna kapa, pod kojom provirivaše svjetla kosa. Odozdola poširoka, sužala se prama vrhuncu, na njoj bijaše prišito veliko zlatno puce a o pucetu visjaše zelena vrpca. Vrpca ta navukla bi uviek kapu na stranu, pa je i danas sjedila putniku na ljevom uhu. Pod svjetlimi vlasi provirivaše mršavo lice, dugoljasto i dosta pravilno. Maleni nos, krasno završujuć, odavao je oko usta neku lukavost i neko laskanje, što se je jošte bolje vidjelo, kada se je putnik nasmiešio; tada na pol zatvori oči, raztegne inače malena usta i dahne za čas tim krasno uvinutim nosom. Brada u šilj spajala se je razmjerno sa cielim licem.

Odjeven je bio veoma jednostavno. Široke hlače, što su dosizale do gležanja, bijahu od čvrsta sukna, kaput se je svršivao u duge jezike, a zeleni mu prsluk zakrivaše prsa ća do vrata. Mladiću bilo kakovih dvadeset godina, veseljak i zviždao si, kao da je njegovo carstvo. Činilo se, kao da ga ni malo ne obterećuje torba, iz koje provirivahu razderane postole i vrlo zamrljana rubenina. Na nozi mu bijahu nekakve cipele sa ogromnimi petami, sasma izprebušene stotinom škulja. Pjevuckao je nekakvu tudju pjesmu i po napjevu i po rie-

čih. Često si opraši svoju crnu batinu o kamenu, da se je na sve strane pušilo.

Mladić koj je iza njega išao, nije bio takò veseo, već je mamurno koracao po cesti. Bio je srednje veličine, čvrst, i nešto pognut. Po cielom licu čitao si mu veliku bol. Bliedo lice zaokruži crna kosa, koja se je u divljem neredu spuštala preko čela — na licu vidio si, da ga tišti neka neodlučnost, premda se je tomu žarko oko suprotivilo. Oko širokih usta titraše gorki posmjeh, koj je često bio i bolan. Veliki nos učini lice nepravilnim, te se je očevidce uznosio nad ostali lik i usta. Na njem bijaše stara vojnička rekrutarska kapa sa polomljenim štitom, koja mu je visila preko desnoga oka, prsluk vrlo dvojbene masti, zatvoren tja do vrata sa jedno pet puceta razne vrsti i proste hlače krpami naružene. Cipele bijahu do zla boga zle, na desnoj provirivaše palac. U ruci je imao žilavu drenovaču, što ju je putem negdje u šumi odrezao, lievu je turio u žep od prsluka.

Kad se oba putnika bliže k Libnju primaknuše, poderanac si brižno svine oko vrata ovratnik, kao da hoće nešta sakriti. I zaista, kukavica se je stidio, da nebi tko opazio, da ne ima košulje.

Na svoga predhodnika nije mnogo gledao; odveć ga zaokupiše vlastite misli, često bi mu lice odavalo unutarnju bol.

„Niti vojnikom ne mogoh postati, jer sam grbav, jer su mi prsti obrušeni, jer imam nakažene ruke. Ha ha ha! nasmije se i udari batinom o kup kamenja, da je prasnulo, kao kad puška prasne.

„Tepče, zar ćeš štete praviti! Ja ću ti dati, ako dodjem do tebe! Ne možeš li mirno po cesti koracati?“ začu se na jednom iz bliza. „Ipak ćeš mi platiti to okno! I onako imam samo papir!“ ozva se posvema blizu hrapavi glas.

Putnik se okrene i opazi starca, gdje sjedi pred malenom kućom, prvom u mjestu Libnju.

Malko se preplaši. Nije bo opazio, kako se mali kamen od hrpe pustio niz batinu i kako je ravno kraj starca poletio na kuću i malo da nije razbio okno.

Probudi se iz svog mučnog razmišljanja.

„Oprostite mi, otče, ne učinih toga navlaš. Ne znam sâm, što činim," odvrati putnik i pozdravi. Zaustavi se i okrene prama starcu, htijuć se nasmiehnuti.

„Ajde do sto vragova, dangubo! Čini se, kao da će iz njega groznica poletiti," odvrati na skrušenu molbu putnikovu starac.

Putnika to strese. Kao munja poskoči k starcu i zamahnu žilavom batinom. Još čas a glava starčeva pošla bi na komade. U isti mah, kad se je već ruka putnikova naklonila prama starcu, zaustavi se kao da ju tko sustegnu, te oslabljena po malo padne nice. Putnik duboko uzdahne, gledajući pogledom, u kom je bljesak gnieva dogarao, okrene se prama starcu i progovori mu drkćućim glasom, u kom se je skrivao pridušen gnjev:

„Htjedoh te kazniti, kukavni čovječe. Umolio sam te za oprost a ti se me ogrdio razbojnikom! Bog ti to neka oprosti! Starost te je spasila! Znam dobro, da imadem dronjke po tielu; ti za to ne povjerova meni! Star si, pa niesi ni ti odrastao u bogatstvu i za to velim, da si zao čovjek, jer ti je srdce vlastitom voljom pokvareno! Ostaj s bogom! Sramota, da te sieda kosa nije udobrila!"

Putnik se okrene i brzim korakom odjuri i ne stade ga u magli.

Starac je za njim sav prepanut gledao, većma poražen njegovimi rieči, nego li njihovom oštrinom. Mumljao je kao stare gajde i ne postav ni pet minuti, ode u kuću.

Za tiem do mala prestigne drugi putnik svoga predhodnika. Ipak se činjaše, kao da toga ne zna; jer na jednom podigne pognutu glavu i opazi svoga druga jedva deset koračaja pred sobom — zaustavi se. Vidjelo se, da mu se neće s njim se sastati.

Mladić u dugoj zelenoj kapi sa zelenom vrpcom malko se prije okrenu, kad začu, kako se bliže brzi koraci i opazi ubogoga tik za sobom; nu družtvo mu to ne bijaše po volji; s toga ga i ne počeka već pospieši korak, zapjeva si pjesmicu i veselo razmahivaše svojom crnom batinom oko sebe.

Tako dodjoše oba k mjestu, gdje je zavod za izslužene vojnike. Pred njimi se vuklo široko pogorje, koje se na koncu gubilo u jesenskoj magli. Slabo si mogao razabrati na lievo historički Žižkov; — tada jošte nije oživljavao bučni parostroj drevnih njegovih bokova. Divlji drač sterao se po rubu same planine, te se cielo činilo iz daleka kao prostrana livada.

Na desno tecijaše tihano široka Vltava, udarajuć slobodno o ciele hrpe malenih i povećih otoka, koje je bujno stebalje obraslo.

Oba putnika pozorno gledahu napried. Pričini im se kao da vide na dalekom obzorju veliku gromadu kamenja. Osobito pako potrese to drugim u razderanom odielu, kad se na jednom začuše zvukovi s raznih zvonika. Malo da ne poskoči, a prva slaba zraka radosti zaigra mu po bliedom licu.

„Oh! sad sam ipak u Pragu!“ izlane.

„Sad će biti momu jadu i mojoj biedi konac! Radit ću marljivo i svjestno, da si na pošteni način zaslužim, što mi za život treba; pa da mi je raditi i više od dvanaest sati na dan, radit ću i to, samo da me ne napastuju ljenivi dječaci! Za večeru imam još nešta,“ nastavi dalje, u razgovoru sam sa sobom; uz to segne u žep, izvadi nekoliko novčića i pobroji ih. Imao je dva

groša i pet novčića šajna. „Sutra ću nekomu zlataru u posao, pokazat ću mu, kako znadem baratati sa granati, pa će biti dobro!"

Razmišljavajuć tako, stupaše po širokoj cesti, koja je unapried sve to življa bivala.

Bilo je godine 1816, kad su se oba ta putnika oko sedam sati na večer istoga dana mjeseca rujna bližali gradu Pragu.

Onda još nije bilo govora o današnjem Karlinu; samo nekoliko kućarica širilo se ne daleko od obale kraj Rohanke i Štavnice — tada jošte posve pustih kao što je na primjer Židovski most kod Smichovskih mlinova — gdje je danas gostiona k „crvenoj zviezdi." Na drugoj pako strani prama Žižkovu bili su sami kuhinjski vrtovi sa ločikom, peršinom, ugorci i drugim povrtljem, kako jih vidimo kod nove crkve za velikim trgom Karlinskim prama Žižkovu. Tokom od četrdeset godina posagradila se i napučila ciela ta ravna planina pred starimi Požičkimi ili Špitalskimi vrati a od malih kućarica ne preosta do nekoliko zidova, koji se ili razpadaju ili su po nekud popravljeni. Na mjestu preostalih razvalina uzdižu se ogromne sgrade sa silnimi dimnjaci ili moćna skladišta sa svakojakom robom, koja putuje po ladjah za granicu, da tudjincu podade svjedočbu o bogatstvu naše zemlje.

Tek kad putnici dodjoše do polovine današnjega Karlina, opaziše na desno nedaleko od prijašnjega Friedlandovog imanja nešto veću sgradu; ipak se ne činjaše, da je već napučena; zidari bacahu još meltu na tek podignutu sgradu. Kraj te kuće kopalo je veliko množtvo radnika, da izkopaju po nacrtu duboke jame za temelj velike sgrade.

Pred novosagradjenom kućom zaustavi se drugi putnik i gledaše, kako je sve tuj radilo. Čudnovato mu bilo oko srdca; pričini mu se, kao da je i njemu stu-

piti medju te radnike, kojih je bilo na stotinu i latiti se brzo posla. U glavi mu se zače kretati množtvo, dosad ne vidjenih lica, vidjaše pred sobom veliku kuću sa dugimi redovi visokih okana, a ipak mu se na jednom razpline sva ta kuća u pameti, kao što si ju je pomisao stvorila bila.

Okrene se na lievo i opazi ne daleko crn zid, a u zidu velika crna vrata. Njegov ga predhodnik za dobar komad preteče. Pojuri brzo za njim, i dospje na prostrani pločnik pred gradskimi nasipi. Na desno bijaše kućarica, u kojoj se je nekoliko uniformiranih ljudi veselo zabavljalo.

Nitko se nije brinuo za naše putnike. Niesi vidio ni konja ni kola, nego samo gdjegdje po kojega čovjeka, koj je izašao iz crnih vrata i uputio se prema vrtovom ili ka kućaricam na obali.

Tako dospješe napokon putnici u grad. Predjoše preko uzkog drvenog mosta, koj je spajao duboki nasip sa drugom stranom Karlina. Nehotice se prvi zaustavi i čekaše na svoga druga. Uze iz usta lulu, stavi ju u žep, okrene se prama svomu sljedovatelju, smeten ga pozdravi, dotaknuv se malko svoje zelene kape i progovori čudnim njemačkim narječjem:

„Čujete, ne imate li nekoliko novčića kod sebe? Ne znam, ne plaća li se štogod ovdje kod razgledavanja putnoga lista a ja — ja, moram priznati — potroših sve“.

Nagovoreni gledaše u čudu mladića u zelenoj kapi. Premda je ovaj čudnovatom i osobitom njemštinom naglašivao, ipak razumi, što putnik hoće. Segne u žep, izvadi iz njega bakreni novac i ne mogav se njemački izraziti, lomio je tudju rieč, kako mogaše, rekav, da mu polovicu cieloga svoga imutka odstupljuje.

Mirne duše uzme putnik u zelenoj kapi pruženu svotu i oba se dadoše preko mosta.

Dok je jošte bilo starih, malenih i uzkih vrata Poříčkih, bijaše joj na lievu ruku pred mnogimi godinami vojnička straža, na desnu pako u ulazu do grada u kutu, koj je činio maleni nizki obluk, star zeleni dućan, sav od praha pocrnio. Do ne davna bijaše ondje zakupnik cestarine. Kraj toga dućana bijahu vrata, kojima se ulazilo u malu izbu, čija okna provirivahu na ulicu sa zidina gradskih. Tuj je imao zakupnik svoj stan.

U ono doba, kad Karlina jošte ne bijaše, bila je u dućanu straža poglavarstva, a izba, do koje se je iz vrata nasipa ulazilo, bila je za vojarnu i kancelariju. Tada se moradoše putnici odma ondje izkazati svojimi papiri, a odavde dojavljivaše straža tudjince gradskomu uredu. Strogo se je ovdje pazilo, da putnik ne ima više neprilika u gradu radi svoje vlastite osobe.

Na dan, kad ova dva putnika dospješe u Prag, imadjaše u dućanu službu stari, već osjedjeli i izkusni stražar poglavarstva; bistrim okom gledaše sa okna na otvor, što vodi u Karlin, kao da vreba na čiji dolazak. Odma opazi ta dva mladića, promotri ih, te ih ubroji medj šegrte. Pripravi sve papire, namoči pero i čekaše, dokle do vrata nasipa dodju.

Činilo se, kao da oba putnika ne znadjahu, kako se imade sa tada postojećim poglavarstvenim uredom, te prodjoše vratima, osvrćući se, nu ne zaustaviv se u dućanu, kako bi morali. Htjedoše okolo.

Poglavarstveni organ otvori okno i zazove strogim glasom:

„Kuda? kuda?! Ne znate li, što vam treba učiniti?“

Mladić u zelenoj kapi očevidce toga ne razumi njegov raztrgani drug pako stane i odvrati:

„Idem u Prag!“

„A taj drugi?“ u brzo upita policista.

„Valjda takodjer!“ odvrati upitani.

„Šta je to? Zar ne može sam govoriti?“

Mladić u zelenoj kapi sustavi se sam u čudu i slušaše. Ne razumi ni rieči, te se je osobito tomu divio, što se ovdje govori, česa on ni za liek ne shvaća.

„Odkud dolazite i kuda idete?“ upita policista, pokazivajuć prstom na mladića sa crnom batinom.

„Ne razumijem!“ zaviče upitani po njemački.

„Ah, vi ste Niemac?“ upita na jednom uljudnije policista. „Dajte mi svoj putni list!“

Niemac mu dade svoj putni list, izvukav ga iz žepa u prsluku.

„Ime?“ upita policista. „Vrag će to čitati, sve je zamrljano,“ odvrati ljutito i baci putni list o stol ili bolje rekuć o dasku, koja je bila za pisaći stol.

„Robert Hütter!“

„Zanat?“ nastavi policista po njemačku dalje.

„U istinu sam tkalac, nu sada trgovački pomoćnik.“

„A odkuda?“

„Iz Brandenburga!“

„Ostajete li u Pragu?“

„Da!“

„Po putni si list dodjite na poglavarstveni ured, kad opeta podjete iz grada.“

„Imam li štogodj platiti?

„Šta vam ne pada na um?“ uzplamti malko policista. „Možete ići!“ odma na to mirnije nastavi.

Robert Hütter ode.

Dodje red na drugoga, českoga, razderanoga putnika.

„Ime?“ upita ga policista na njemački, kad je već tako govorio.

„Ja ne znam njemački“ odvrati upitani.

„Opeta takva sirota,“ poviče na nj policista. „Kakav li je! Takovi ljudi ne bi smjeli u Prag. Ja bi to inače uredio. Pa se to ovuda klati, ništa ne radi, potuca se po kućah i ništa ne zna. Ni staru čizmu ne zna takav seljak zakrpati. Kako se zove?“ izdere se iza ove ex-

pektoracije policista, stegne sjedimi obrvami, kao da su u jedno srasle i gledaše proničućim pogledom u putnika.

„Zovem se Vaclav Prochazka,“ ozove se upitani, „a bijah u brusionici granata kod gospodina Losenberka u Turnovu.“

„Dobro, dobro, ne treba toliko govoriti,“ odreže policista, „a šta ćemo raditi u Pragu?“

„Hoću ići u radnju kojemu zlataru!“

Policista u čudu pogleda na mladića i zlorado se nasmije.

„Zlataru?!“ opetova čudnim naglasom. „Mislio sam, da smo kakav postolar ili zidar. Najavimo se na gradskom uredu, gdje stanujemo, razumiemo li?“ doda malo grozeć se. „Možemo ići!“

Vaclav se Prochazka pobere i ode u grad.

Policista gledaše za njim i promrmlja: „Zlataru, hmhm! zlataru! Nu vidit ćemo, ne ćemo li se s njim jošte sastati?“

Vaclav Prochazka zadje u ulicu. Svietiljke gorahu. Obazrie se za svojim suputnikom da mu opeta vrati posudjeni novac, kad ga ne treba. — Nu tomu ne bijaše više ni traga.

Mladić se na jednom opazi u vrevi gradske buke i života. Lomot kola ozvanjao se već iz daleka, ljudi su se gnjeli po ulicah, dućani i okna bijahu razsvietljena, a on stajaše sam u toj smjesi sa šest novčića.

Slučajno mu pade na um, da si je taj trgovački pomoćnik mogao i drugdje pomoći, da mu je mogao vratiti posudjeni novac. Bolno se to kosnu kukavice, koj je jedva toliko imao, da si noćište plati.

Sustade usried ulice i gledaše, kuda da krene. Desno na uglu smotri kuću, koja je začimala ciel niz kuća raztegnutih gore do Kapucina, sve na jedan kat. Na ulazku kuće goraše svietiljka i bacaše svjetlo nà cimer,

koj je visio nad velikimi dvokrilnimi vrati. Mladić pristupi i pročita: „Privilegovana gostiona."

Taj ga nadpis tako uzdrma, da se brzo obrati i zakrene desno na protivnu stranu oko nasipa u vrlo slabo razsvietljenu ulicu, kud ga sreća zanese. Ta je ulica bila od Poříčkih vrata ća do Novih vrata. Na desno bijahu sami vrtovi, koji se tek pred malo godina, od kad se kolodvor ovdje postavi, izpuniše liepimi kućami; na lievo pako bijahu gradski zidovi, tada još bez uresa sadanjih liepih vrtova.

Mladić mišljaše, da je „privilegovana gostiona," velik hôtel, a njegovi dohodci ne dopuštahu mu, da mnogo troši.

Zaputi se dakle u veoma osamljenu ulicu oko gradskoga nasipa s jedne a oko vrtova, visokim zidom ogradjenih, s druge strane, dok ne dodje na mjesto, gdje je danas unutarnja čest kolodvora. Tada bijaše ovuda nekoliko kuća u tri ulice, od kojih dvie bijahu u smjeru današnje Florentinske ulice a jedna se opeta vijugala oko malenoga broja neuglednih, nepravilnih vrtova.

Zvala se je ta čest grada „na Florencu," kako danas jošte čujemo „na Františku" i slično.

Na Florencu gospodovaše već od pamtivieka vrlo čudnovata sloboda običaja; radi uzkih i neuglednih ulica bijaše razvikan po cielom Pragu. I tada, kada naš znanac Vaclav Prochazka u Prag dodje, bijaše na tom mjestu vrlo veselo a osobito večerom i noćju preko svake mjere živahno.

Sadanja šetališta, koja služe izmučenim Pražanom najljepšom šetnjom, bijahu onda na vrlo zlu glasu. To su bili nasipi sa dubokimi jamami bez kore i bez stabla, amo tamo provirivaše malena kućarica, stanovište stražara, koji su ovdje čuvali skladišta salitra. Kakovi su nekoč bili ti obkopi, podavaju nam sliku još sada ne izgladjeni ostanci, što se vuku od Sliepih vrata do Kar-

lovih. Razderane ceste, u obće tada nepristupne, ne izazivahu nikoga na šetnju; bilo je na toj ulici za svake dobe tako mrtvo kao u ulici, što vodi gradom od Sliepih vrata kraj obkopa na Karlov trg.

Mladi kandidat zlatarstva pošao je ne pločenom tom ulicom, kud ga sreća nanese, posrtajuć i držeć se težkom mukom po neravnoj cesti bližnjih vrtnih zidova. Nekako mu je bilo neugodno. U sried ulice po prilici, okrene se, te se činjaše kao da razmišlja, ima li se vratiti ili stupati tom cestom, dok opeta ne stigne liepi pločnik.

Tama bijaše na sve strane, kud se godj okrenu. Ulica nije bila ravna, već u velikom polukrugu; svietiljka na kući u Poříčkih vrata, gdje bijaše „privilegovana gostiona“, ne dopiraše više ovamo, i tako se na jednom vidje Vaclav u gustoj tmini.

Za čеsak se prene i podje dalje. Na mjestu, gdje se sada uzdiže velika Kleinova kuća, koja jednim krilom siže u Florentinsku ulicu, visila je svjetiljka na debelom blatnom panju. Svjetlo te svjetiljke opazi Vaclav, kad je već prošao dvie trećine ulice, te ono budne njegovom zviezdom predhodnicom. Mladić htjede prvoga, koga sretne, upitati, gdje je kakova krčma, ali ne priviligovana, gdje bi se iza desetsatnoga puta odmorio. Mišljaše, da će moći za ložište dobro platiti — večere više niti ne spominjaše, odkad uvidi, da mu je sudrug utekao sa polovicom njegova imetka. Pripravi se nakon velike borbe na to, jer se je u njem uzbudio bio neobični glad, velikim putem još većma razdražen.

Vaclav stade razgledavati sve žepove u prsluku i hlačah; nadao se, da će naći kakav komadić skromnoga današnjega objeda, koj je sastojao od komada suha kruha i čaše hladne vode. Nu u brzo nestade nade; ničesa mu ne preostade. Kukavica se tek sada sjeti, da se ni o podne nije do sita najio. Ipak izvadi nekoliko

drobtinjica, koje brzo dobaci u usta i pogutne ih, ne taknuv ih se ni zubima.

Za toga tužnoga rada dodje do svjetiljke, i opazi, da je na kraju uzke, blatne ulice, koja je polazila ravno od nasipa do grada. Na desno, kuda je sada cieli red krasnih sgrada, povlačili se vrtni zidovi, na lievo pako bijaše nekoliko nizkih zamrljanih kućarica, svaka odieljena od druge više manje visokom zidanom ogradom. Tužno li je bilo pogledati na ulicu; malo tko idjaše u kuću, a jošte ih je manje izlazilo. Uz to bijaše oblačno, a magla se poče lagano spuštati.

Vaclavu je bilo vrlo neugodno i tjeskobno. Premda je bio osamnaestgodišnji mladić, pun vatre i odvažnosti, ipak se ne mogaše obraniti proti toj tjeskobi — nije si toga znao protumačiti, jer ga svlada ne izrecivi strah.

Podje dalje, vukuć jedva noge za sobom. Na jednom se pomoli umornost, koju je do sada krepkom voljom suzdržavao.

Tako prodje trećinu ulice, držeć se još uviek desne strane, gdje je kukavni hodnik podavao bar nešta bolju stazu. Prodje tako kraj dviju triju vratašca, drvenih i jednostavnih, koja su vodila s ulice u vrtove.

U to izadje iz takovih vratašca dvadeset koračaja pred Vaclavom nekakav čovjek; brzo se okrene i opaziv ga, naglo zatvori pa neobičnom hitrinom pokoraca dalje.

Vaclav htjede za njim, da ga upita za najbližu krčmu. Onaj čovjek pako, koj je tolikom brzinom stupio iz vrta na ulicu, bijaše već dobrano odmako.

Vaclav popodje još kakovih dvadeset koračaja. Stane. Začuje divlju neku glasbu. Cvililo se na staroj harfi a medju tiem zvonilo hrapavim zvoncem silno lupajuć, kao da tko punim dlanom udara o dugi neki nastroj. To se je orilo iz jedne od tih malenih kućarica. Uz tu divlju glasbu čulo se veselo kreketanje i hrapavo pje-

vanje, koje se je obično svršilo visokim glasom, da ti se isti moždjani potresoše.

Mladić popostade i posluhnu. Veselo se neuredno pjevanje opetova; klicanju ne bje kraja.

Taj život na udaljenom mjestu, kuda je riedko tko zabludio, razigra slušajućega putnika. Oči mu se zacakliše, poćuti na jednom u tielu jakost i snagu. Spomene se svoje kuće, kako se je zabavljao bezbrižno po okolnih selih uz glasbu, veseo i pun radosti, kako su se krasne dieve kretale okolo njega, kako je najljepšu odabrao, te se bacio u kolo i plesao, dok mu umorena djevojka ne pade u naručaj. Sjeti se, kako ga djevojke obljubiše, radi tog vatrenog plesanja, pak i inače bijaše uviek dosta liep dečko, da mu medj vršnjaci nikad nitko ne prigovori.

U taj par zaboravi Vaclav na sav jad svoj; krv mu poleti brže tielom, zadobije za čas snage: to ga tjeraše neznanom moći do kućarice, odkuda se ozvanjala ta divlja glasba. Utrudjenosti i glada nestade, za noćni počinak, mišljaše, da je jošte dosta vremena. Poda se dakle neodoljivoj sili i pristupi k toj kućarici.

Kućarica bijaše na kat, malena, neugledna, gadna; do pet okana provirivaše s prvoga sprata na ulicu. Ipak iz njihovih otvora zijaše tmina. Dolje pako razi zemlje bijahu sve u svemu tri okna; od ovih bijaše na desnoj strani razsvjetljeno jedno, široko lûkom svedeno, ostala pako dva bijahu od svjetlosti iz bliže izbe slabije jasna.

Vaclav zaludu tražaše ulaz. Obadje kuću na ulici, gledao je neuztrpljivo za ulazom. Glasba se ozivaše iza malene stanke, mladić malo da ne zapleše na ulici. Mislio je, da je ovdje glasba, kako je običajna u krčmah na selu.

Tuj opazi, da su pet koraka od razsvjetljenoga okna u vrtnom zidu malena vratašca.

Udje. Bio je na malenom dvorištu; u sriedi stajaše nekoliko stabala, pod njimi do dva stola i nekoliko običnih drvenih stolaca. Na desno pokrivaše dugoljast krov jednu čest dvorišta ili vrta a pod tom sjenicom bijaše pet stolova i mnogo stolica, iste one vrsti, kakovi su bili usried tog malenog poluvrta.

Na lievo bijaše dvorište zaokruženo kućom s jedne strane a vrtnim zidom s druge. Ovamo gledahu dva mala razsvietljena okna, nu bez ikakovih zastora. Kraj okana polazilo se nizkimi vrati u kuću.

Vaclav podje ravno do okana i pogleda u izbu.

U izbi bijaše živo. Do pet nakićenih djevojaka vrtilo se po izbi, dosta prostranoj i razsvjetljenoj visećom svjetiljkom. U kutu kod okna sjedjaše stari harfanista i udaraše o harfu, uz to je skakao i lupao po doljnjoj česti svoga glasbila. K tomu otvaraše gustimi brkovi obrasla usta i sprovadjaše neugodne glasove harfe užasnim glasom. Djevojke se smijahu i okretahu u kolu kao lutke, podavajuć si jedinoga svoga plesača od ruke do ruke.

Sa strane bijahu zeleni stolovi i stolice, malo ne svi prazni.

Neka ostarjela žena okrugla kao bačva, kotrljala se s jednoga mjesta na drugo, ljuta i zlovoljna.

Vaclav ne promišljaše dugo, te udje, zaboraviv na sve oko sebe; na svoje lošo odielo, na poslednji maleni ostatak novaca, na razderane postole i na to, da ne ima na sebi košulje. Te djevojke, ako i ne imadjahu seoskoga odiela, vabile su ga toli silno, da nije mogao odoljeti.

Čim je unišao, odma se promieni scena, koju smo upravo opisali. Harfanista prestade udarati i izbulji na novoga gosta oči, kao da više ne kani skrenuti pogleda. Stara žena upre ruke o bok i premjeri mladića od glave do pete. Djevojke pako stupiše sa svojim zajedničkim

plesačem k stolu, koj je bio kraj okna pa se uzeše smijati.

Vaclav se na to ni ne obazre. Uzplamćen i požudan za plesom dovikne sviraču:

„Udaraj otče samo dalje, zaigraj de! Dajte! Ja ću s najljepšom zaigrati“.

To reče i podje do najljepše, da zapleše. Razveseli se i zapjeva zvučnim glasom:

„Crvena ružice!“ Priskoči k djevojci i povuče ju sa sobom.

„Oćeš li je pustiti, poderanče!“ poviče stara žena, po svemu gospodarica.

„To ti dolikuje, Marijo“, zaviču ostale djevojke i učine kolo oko plešućih.

„Hoćeš li prestati, drzoviti dječko;“ doviče gospodarica. „Honzo, pusti harfu, i izbaci na polje toga zasmoljenoga dječka!“

Honza brzo odloži harfu i podje, da izvrši laskavi nalog.

U to stupi nekoliko mladića u izbu, povješaju svoje kape bez ikakvoga oklevanja na čavle i podju do djevojaka..

Sada tek opaze, da imadu novoga gosta.

„Do vraga, odkad li dobije Marija tako liepog ljubovnika?“ nasmija se prvi od njih, krasan mladić u aksamitovom kaputu, koj je već dugo svoju dužnost obavljao te se svietlio poput zrcala.

„Molim Vas, bacite ga na polje“, ozove se okrugla gospodarica. „Došao je ovamo kao u krčmu, pa hoće s Marijom da pleše“.

„Hoću plesati, tako mi boga, hoću“, razljućen psovkami poviče Vaclav, a oči mu se zakriesiše kao dva bljeska. „Mislim, da ovdje može plesati, tko hoće“.

„Jedino onaj, tko u žepu ima dvadeseticu“, ozove se Honza i baci se na Vaclava.

„Ideš li mi pseto s vrata?“ branio se Vaclav i udari ga po ruci, čudo da mu je nije odkinuo.

„Zar ćeš tako? Evo ti na uspomenu“, biesno zaviče harfanista i silovito lupi Vaclava po nosu, da ga je krv oblila.

Vaclav pusti djevojku, koju je dosad čvrstom rukom držao oko pasa i obrati se kao striela brzo prama harfanisti, u tren oka udari ga po licu i tako ga jako nogom turnu, da je odletio u kut i srušio se kako je dug i širok pokraj svoje harfe.

Djevojke se razbjegoše. Jedne odoše u bližnju tamnu izbu, druge se pobraše do ulaza, da vide, kako će to svršiti.

Kad se Vaclav umiri, okrene se i krikne hrapavim glasom mladićem, koji ga na jednom okružiše te se pripraviše na obranu:

„Gospodo, to vam velim, ne miešajte se u našu stvar, jer će vam biti žao“.

„Ne hvastaj se dječarče, već se tornjaj na polje,“ zaviče najmanji medju njima i zasuče neobičnom ladnokrvnošću rukave. Za tiem prodje napried i promjeri ugrizljivim pogledom Vaclava, komu je curila krv iz nosa po prsluku, gdje se nabiraše i u silnih kapljah padaše na tle.

„Gospodo, ne stojte dugo i bacite toga dječka na polje. Još jednom nosite se, ili ću poći po policistu“, dodade okrugla gospodarica. „Gospodine Freiberže“, nastavi očevidno navlastice, „pomislite, on htjede vašu Mariju“ . . .

„Šta? Zar taj razderani medjed?“ izdere se najveći od mladića. „No, ja ću ti zasoliti!“

Pri tom kimnu najmladjemu i oba uhvatiše u tren Vaclava za vrat i dovukoše ga do vrata.

Vaclav se sguri, kao da se hoće podati, nu za tiem

se digne kao grom udari velikomu glavom o trbuh, da je odmah u omaglici pustio Vaclava i pao na zemlju.

Nu u tren oćuti na glavi udarac s kog se onesviesti.

Harfanista bio se sabrao od svoga pada i čekaše na prvu sgodu, da osveti poraz, koj je upravo prepatio.

Ležeć na zemlji, lati se, ne opažen od drugih, jedne stolice, koju je u svom padu razbio, pa kad mladići napaše tudjinca, pristupi brzo i zasadi mu težkim drvetom ranu na glavu.

Kad se Vaclav onesviešćen sruši na tle, nastade mrtva tišina.

„Ti si mu ga dao, Honzo", prekide napokon mrtvu tišinu gospodarica.

„Šta ćemo s njim?" upita maleni mladić, koj ostade neranjen u boju. „Valjda ga niesi utukao do smrti?"

„To bi bila liepa stvar", uplete se treći.

Četvrti na sve to nije pazio, šalio se sa jednom od djevojaka i za čas ga nestade u tamnoj sobi sa djevojkom.

„Baš mi je stalo do toga!" kao da se hoće obraniti nastavi harfanista, neka pogine, golotinja. Pogledajte, to je nekaki danguba ni košulje nije na njem. Zatvorite mu taj prsluk, da se ne smrzne. Vani je zima, a na polje ga moramo baciti, ovdje valjda ne može ostati, taj deran".

Na to se sagne, uhvati Vaclava pod ramena i izvuče ga na dvorište.

Gospodarica uze za tiem rediti stolove i stolice.

„Dajte nam punča, gospodjo Rozkošno, i to dobroga, treba, da se ojačimo", nastavi mali onaj nasilnik i odsuće opeta rukave. „Moj prijatelj ovdje morati će izpiti za dvie čaše više. „Ej, Eduarde, ustaj! Sve je već prošlo!"

Nagne se i poda svomu drugu ruku. Taj se je

upravo osvješćivao, a prvi pozdrav bijaše kletva proti tomu krvniku, koj malo što mu trbuh ne probuši.

„Gdje je taj bik?“ poviče, kad je sjeo za stol. „Ja mu toga ne ću zaboraviti! Ja ću mu već te rogove polomiti“.

U to donese Marija nekoliko čaša vrela punča.

„Tako, kćeri Venerina!“ govoraše mladić u aksamitskom kaputu; „daj najprije Eduardu, tvomu zakupniku, da se očvrsti i tako ga ne ćeš više ugrijati“.

„Šuti, brbljavče, i ne začni opeta s Marijom prepirati se. Mi ćemo se već sami nagoditi, jelde golubče?

Pri tom privine od mrtvih ustali djevojku k sebi i dade joj kapitalni poljubac. „Reci gospodji Rozkošnoj, da mnogo kave i punča pripravi, doći će danas ovamo odbor djačtva sa visokih škola, mi smo njihovi kućego spodari. Dječki donesoše sa sobom od kuće novaca, pa ćemo biti veseli do rane zore. — Tako! Odi, odi, stara! I ne obriči se nikomu! To ti velim. Mi ćemo zajedno plesati! Tako mi vjere“, nastavi dalje, „taj mi deran razbi sve kosti u trbuhu. Glava mi se vrti, kao da sam popio deset čaša toga nevaljaloga napoja. To je punč, kao kaljužina“.

Na polju se čula buka, kao da ciela armada dolazi. Ne potraja dugo, a deset mladića stupi u sobu. Gospodarica podje u drugu sobu gdje napali svieću, djevojke sve podjoše opeta u veliku izbu i nastade veseli žamor i šala, smieh i ijukanje.

Medju tiem izvuče harfanista Vaclava do vrata, što na ulicu vode; oprezno se ogrne, obuhvati opeta mladića, te ga težkom mukom prenese preko ulice i položi ga kakovih trideset koračaja od kuće, gdje se je to sbilo, na prag vrtnih vrata, kao da je sam ondje noću sjeo. Položiv mu ruku na srdce i osvjedočiv se, da odrpani tudjinac žive, promrmlja:

„Tako, ovdje leži; kad se preneš i osviestiš, mislit

ćeš, da su te tukli i bacili na polje ovi naproti. Nada sviem valja čuvati čast naše gospodarice".

Odahnuv malko od truda, nestade ga za čas za vratašcima gospodje Rozkošnove.

Prodje po prilici pol sata. Vaclav se po malo osvješćivaše; slušao je čudnovatu glasbu, slušao viku i ćutio jošte ranu na glavi. Nu misli se razletiše, te si on ne uzmože stvoriti ciele cjeline. Na jednom mu se pričini, kao da mu se oči otvoriše. A ipak se je tomu suprotivila vanština, koju je imao pred sobom. Svuda bijaše tamno. Htio se je rukom podbočiti, ali ne mogaše. Ruka kao da je slomljena, htjede napeti mišice, nu ipak ga snaga prevari. Iznovice zače mu bučiti po glavi, vedje mu se opeta sklopiše, a još ga gušća tama zaokupi. Pokušao je bolno zaviknuti, glas mu zape u grlu, a usta kao da su smrzla, ne dopustiše zvuku, da izidje. Poput tamnoga šuma zašumi glas, koj si mogao jedva na dva koraka čuti. Za čas ga sviest opeta ostavi, a mrtvi umor prodre u sva njegova uda.

U to poćuti, kao da se je dignuo, a za tiem, kao da ga tko nosi. Uz to oćuti podporu pod glavom, nu od slaboće ne mogaše otvoriti očiju, da saznade, što se s njim sbiva.

Tad mu se pričini, da je nešta zaškripilo, kao da su se neka vratašca brzo zatvorila — i opeta ga misli ostaviše.

U istinu se za njim zaklopiše vrata.

Kada je ležao pô sata pred vrtnimi vrati, kuda ga harfanista položi, stade na tih vratašcih muž zamotan u dugi plašt. Bio je to onaj isti čovjek, koga je Vaclav vidio pred sat i pol kako je izišao iz vrta i koga htjede upitati za najbližu krčmu.

Muž, zamotan u dugi plašt s nizkim šeširom na glavi, vraćao se je valjda u vrt, premda se u tmini nije vidjelo, imade li u vrtu kuća, gdje bi obitavao.

Kako je htio stupiti do vratašca, posrne na nečem. Sagne se i opipa tielo. Vidio je, da je to čovjek, koj je tuj ili pijan spavao ili se tuj krije strašan kakav zločin, jer mu je bio prsluk sav zakrvaren.

Ne razmišljajuć dugo otvori brzo vratašca, obuhvati onesvieštenoga pod pazuhom i povuče ga polako u vrt. Pa opeta brzo zatvori za sobom vratašca.

U vrtu položi ranjenika na travnik ne daleko od ulaza i podje kakovih pet koračaja po ugladjenoj stazici, koja je bila kraj zida, na desno od vrata. Zaustavi se i gledaše nešta. Napokon nadje maleni široki panj, sagne se i pritisne o maleno puce, koje je bilo sa strane od panja i čekaše.

Za pet časaka začuše se koraci.

„Ajba?“[1] upita čovjek nadošloga, kojega ne bijaše u tami vidjeti, nerazumljivim jezikom.

„Kaz!“[2] odvrati upitani.

„Ajbiz alap?“[3] nastavi prvi i na te rieči izvadi upitani iz plašta malenu svjetiljku sa limenimi okni, otvori ju i gledaše, kako se je činilo, svoga gospodina, jer se duboko nakloni.

Na to zamrmlja taj gospodin nekoliko nerazumljivih rieči i podje do travnika, gdje je naš nesretni putnik ležao onesviešten.

Kad oba tudjinca pristupiše k mladiću, sagne se muž u plaštu i položi ruku na srdce onesvieštenoga.

„Azvandi!“[4] progovori brzo svomu drugu, koj je u čudu stajao, gledao i čekao na dalnje zapovjedi.

Na te rieči klekne na oba koljena, odgrne svoj plašt, postavi svjetiljku na travnik do glave ranjenikove i otvori onesvieštenomu prsluk, skine mu hlače s tiela i stane ga po stegnu i nozi pozorno trti.

[1] „Jesi li ti to?“
[2] „Jesam!“
[3] „Imaš li svjetla!“
[4] „Pomozi!“

Traci slabašnoga svjetla padahu na golo tielo nesretnikovo i razsvjetljivahu visoki stas klečećega. Čudnovato se činjahu ruke njegove na bielom mladićevom tielu. Bijahu crne kao u crnca. A kad se još jače sagnu, zatitra svjetlo na crnom njegovom obličju, a samo oko crnih zenica provirivaše bjelilo. Bijaše to u istinu pravi crnac.

Bez kape, u kratkom sivom vunenom kaputu, sa hlačami u duge dokoljenice stisnutimi i s prslukom od istoga sukna, kako bijahu kaput i hlače, klečaše pozorno ovdje sin vruće Afrike, ne mareć za vlažno tlo i za gustu maglu.

Drugi se muž uže zaogrne u plašt i gledaše mladića, koliko slabašni traci svjetla dozvoljavahu, ne obično čudnovato.

Na bliedom kao stiena licu zaigra posmjeh pun boli.

Poput kakove sablasti pričini se taj čovjek. Stojeći ne daleko od crnca izbuljenih očiju, koje blištahu kao dva crna žarka ugljena, gledaše stranoga posmjehom, koj se je gubio u gustih crnih brkovih, a to bliedo lice jošte ga groznijim učini.

Tomu čovjeku bijaše kakovih četrdeset godina, bio je vrlo vitka uzrasta, kako je to odavao uzko stegnuti plašt. Stasa bijaše visoka; gibko se tielo razabiralo kod najmanje kretnje. Crno oko sakrito u dubokoj dubljini i zaokruženo silnimi crnimi obrvami, koje se dizahu pod velikim mramornim čelom, sipaše tajnovite bljeske, premda je polako promatralo jedan predmet za drugim. Pravom bajkom bijaše za cielo svaki okret tudjinčev. Svega se laćaše vrlo brzo i strastno, nu tu strast do mala utaloži druga neka sila, tako da si motritelj nije mogao razjasniti taj izmjenjujući se odpor. Pričini se, kao da ga je strast zaokupila, da ga je za čas savladala, da je pod istim tlakom ne staje i da se samo slabi tragovi toga pojavljaju kasnije u prisiljenom miru;

a to zato, da pokaže, u kolikoj je pogibelji taj nenaravni mir. Pa se uza to obično stegnuše vedje, a lice, na kom se je sva ta unutarnja borba zrcalila, postade licem bez života, licem mramornim.

Tako bje i ovdje. Ponajprije, kad je gledao onesvieštenoga mladića, zaplamti mu oko, a čudnovati posmieh poleti njegovim licem, nu za čas ga nestade, kako je i osvanuo, pa kad se je onesviešteni stao osvješćivati, posta lice toga čudnovatoga čovjeka mramornom pločom, na kojoj si čitao najhladnije ravnodušje.

Vaclav osviesti se napokon i sav u čudu gledaše oko sebe. I u brzo se opipa po glavi, kud ga harfanista bijaše udario i upozori tiem tudjince, da je ondje uzrok njegove nesviestice.

Kad čovjek u plaštu opazi, da se je mladić osviestio, progovori brzo sa crncem nekoliko rieči, kojih Vaclav nije razumio; crnac se digne i nestade ga za šikarjem, ostaviv svjetiljku na travniku. Neznanac u u plaštu sagne se sada sam do bolestnika, izvadi iz žepa malenu škrinjicu, otvori ju vrlo pozorno i uzme iz nje malu bočicu sa modrim nekim sokom. Kapne mladiću do tri kapi na usta, začepi bočicu, zatvori škrinju i turi ju opet pazljivo na staro njeno mjesto. Uz to ni za tren ne skide oka sa mladića, kao da hoće uhititi i najmanji učinak, što će ga proizvesti modra tekućina.

„Gdje sam?“ upita Vaclav i podigne malko glavu te sjedne.

„Lagano, lagano, dječače,“ progovori na to neznanac s neobičnim naglasom, kao da je jedva smogao ove češke rieči. Pri tom mu proleti misao: to je sin češke zemlje! Činilo se, kao da ga je čas prije sažaljivao, kad mu je lievao modru tekućinu. Sada na pitanje mladićevo, postade lice strančevo ledeno kao obično.

Vaclav pogleda tudjinca i oko mu se zaustavi na

njem. Neobično mu bijaše oko srdca, kad je smotrio to bliedo mramorno lice. Nekako mu je bilo neugodno, pa to se očitova i na njegovu licu, jer tudjinac poslije toga ustade, navuče na mladića hlače, i upita ga s istim tudjim naglasom, kao i prije:

„Možeš li ustat?"

Václav svrati pogled na stranca i mučke ustade, da na pitanje djelom odvrati.

Starac ga podupre, uzme slobodnom ljevicom svjetiljku i odvede ga polako šikarjem dublje u vrt do nizane neke kućice, koja je stajala u kutu dvaju zidova.

Ovdje već stajaše crnac te pomogne bolestniku s druge strane. Sva trojica stupiše u vrlo čistu izbu, koja te je vrlo ugodno susretala sa cielim svojim pokućtvom.

Na zadnjem zidu bijaše crveno obučen divan, koj je imao slična tri susjeda na drugih stienah široke sobe. U sredini stojaše velik podugi stol od mozaika, na kom je bilo nekoliko posuda sa studenom vodom.

Na drugom divanu ležaše čisto oprana košulja, a kraj nje bijahu gaće.

Tudjinac položi sa crncem bolestnika na divan i sada tek zače liečenje.

Strani gospodin progovori za tiem sa crncem i obrativ se k Vaclavu, prosbori:

„Ove noći ostati ćeš ovdje! Tvoja rana nije pogibeljna. Sutra ćeš tek otići iz te kuće. Nadam se, da se ne ćeš više usuditi u ovaj kraj grada. Kako se zoveš?"

„Vaclav Prochazka i hoću da postanem . . . ."

Stranoga gospodina bijaše nestalo. Vaclav ostade sam sa crncem. Nekoliko puti pokuša, kako da se sporazumi s tim čovjekom. Nu sve bijaše uzalud. Crnac stegne ramenima i pokaza Vaclavu, da ga ne razumije.

Na to obuzme nemoćnika uslied raznih liekova laki san.

* *
*

Vaclav se tekar kasno u jutro probudi. Crnac sjedjaše uza nj. Nasmije se i kimnu Vaclavu, pokazujuć na ranjeno mjesto na glavi.

Vaclav ga razumi. Okrene vratom i poćuti još samo slabu bol. Otoka posve nestade.

Na sebi opazi bielu košulju i gaće. Ustade sa mekoga divana i stane se oblačiti. Kaput imadjaše nekoliko puceta više i bijaše čist. Krvi je nestalo. Nova crna i ugladjena kapa ležaše na stolu.

Crnac, kao da je za sve znao, o čem je jučer tudji gospodin sa Vaclavom govorio, te ga ne smetaše; kad se je mladić obukao, pokaže mu na divan, neka sjedne, a sam izadje na čas.

Vaclav se nije mogao do sita načuditi, kuda je dospio i što se s njim sbivalo. Progledje sobu, nu ničega ne shvati. Mišljaše, da se je s njim dogodilo kakvo čudo. Ugodno ga čuvstvo zaokupi, te mu se pričini, kao da mu je tielo na mekih dušecih. Čisto ga rublje nada sve uzhiti.

U to unidje crnac i donese mu zajutrak. Podade mu veliku posudu crnoga, dobroga pića, kakvoga Vaclav još nikada okusio nije, a na drugoj zdjeli od porculana pruži mu komad teletine sa tečnom umakom.

Sada se tek probudi u Vaclavu za tim zamamljivim jelom glad, — te za čas izprazni zdjele.

Kad se sve tō svrši, migne crnac mladiću. Taj si ne promišljavaše, obazre se jošte jednom po izbi, po mekom divanu i po praznih zdjelah, uzme novu kapu i podje za crncem.

Bilo je prekrasno jutro. Sunce je već visoko poskočilo bilo. Sinoćne magle nestade. Na padajućem

*

lišću visokih stabala, koja se nizahu po cielom vrtu i na granah grmlja caklilo se milijun bisernih kapljica.

Vaclav moradjaše brzo za crncem, koj je žurno koracao po uzanoj stazi pod gustom nepronicavom sjenom, što su ju tvorile grane, od naravi u lûk svedene.

Vaclav nije imao kad razgledati se po vrtu, jedino to opazi, da je kuća, u kojoj stanovaše, u kutu medju dva zida i odasvuda drvećem obrasla, tako da je nije bilo ni viditi.

U to dospješe do crnih vratašca. Pred njimi bje s desna i s lieva gusto zelenilo i zid neke visoke kuće.

Crnac otvori vratašca, uzme Vaclava za ruku, povuče ga za sobom i oba stupiše u tamni hodnik. Niesi vidio ni pet koraka pred sobom; crnac stade, maši se stiene, nešto zaškripi i vratašca se u zidu otvore. Posvema do zida stajaše zatvorena kočija sa otvorenimi vrati. Ulica je bila prazna, nekoliko bijaše samo kuća vidjeti.

Vaclava baci crnac u čas na rame i metne ga u kola; konji povukoše a kočija poteče kao da ju je vjetar oddunuo.

Vaclav svega toga nije mogao shvatiti. Sve mu se misli smetoše. Htjede pogledati svoga vozca, ali ne opazi nikoga. U kočiji bijaše tamno kao u rogu. Opipa oko sebe i oćuti nekoga kraj sebe. Vaclav so opeta sabere. Nadao se, da će ta igra s njim za malo svršiti.

Kola trčahu kakovih deset časaką. Za tiem stadoše. Vrata se otvore, svjetlo udje punimi traci u kola. Vaclav upozna opeta crnca, koj mu namignu, neka izadje.

Jedva je bio Vaclav na ulici, zaklopiše se vrata a konji potegoše. Za čas skrene voznik u drugu ulicu a Vaclav ostade sam samcat u jednoj od najživahnijih ulica pražkih.

Neobično iznenadjen i sav u čudu ne opazi, kako su ga mimoidući ljudi radoznalo gledali. Svakomu bi-

jaše za čudo, kako može tako nekavalirski čovjek izići iz toli elegantnih kola.

Malo po malo umiri se Vaclav, kao da se je oda sna prenuo. Uhvati se za kaput, segne do glave, pogleda si na bielu košulju, koja mu je toli ljubko hladila tielo, a za tiem turi ruke u priproste hlače. Sve je bilo njegovo na njegovom tielu, sve je bilo istina. Ali za čas opeta iztegne brzo ruku iz desnoga žepa, kao da ga je guja ujela. Nu za malo odvaži se i po drugi put turiti ruku u žep i povuče ju lagano na polje. Otvori ju, a na dlanu mu zasvieti posve novi talir.

Još brže zatvori ruku, nego li ju je otvorio, stavi svoje blago u žep, skide svoju novu kapu, upre pogled put neba a suza mu kanu s oka.

Šta se je u mladiću sgadjalo? Tko to može opisati? Tko li pogoditi?!

Kad se je Vaclav sabrao, upita mimoidućega dječaka, koj si je zviždao neku vojničku koračnicu i nosio pet parova čizama, kako se ova ulica zove?

„Nu, zar ne vidiš, da si pod stabaljem?“ ozove se upitani. „Kao da ne zna, da je u alejah!“ doda postolarski dječko i zviždaše svoju koračnicu dalje.

Vaclav bijaše u Pragu u alejah.

II.

Što se je dogodilo sa Vaclavovim suputnikom.

Izašav iz vrata Robert Hütter u grad, obazrie se po ulici, koja je bila ravno pred njim, izpunjena svakojakimi visokimi i nizkimi kućami. Nu to ne potraja dugo. Brzo se odluči i zaboravi posve na svoga druga, koj mu posudi polovicu svoga imetka, te se pusti niz sadanju Penizkovu ulicu. Išao je lievom stranom i pjevao si nekakvu veselu pjesmu, noseć crnu batinu kao iz-

tegnuti mač i kimajuć glavom, da se je zelena vrpca na kapi vila, kao zastava na vjetru.

Na jednom se nečemu dosjeti, stane i promrmlja sam sobom.

„Već je večer, a ja jošte ništa ne okusih. A negdje moram valjda i spavati. Magla pada, a plašta nemam. Šta mogu za to, da ga moradoh u Draždjanih prodati! Novaca nije bilo, kako ni sada! Hola! Ovdje imadem tieh nekoliko novčića, što si ih uzajmih u onoga tatarskoga ciganina, koj valjda iz kakove česke šume u grad dolazi! Eh, do vraga! On ih je za cielo negdje ukrao! Valjda ću si jošte prigovarati, što mu ih nevratih! Baš bi se izplatilo! Nu sretnem li ga gdjegod . . . . Tako!" dodade, segnuv u žep i izvadiv posudjeni novac. „Do vraga s tiem novcem, ja ga ne razumijem. To će biti valjda petnaest novčića," nastavi i pristupi k malenomu dućančiću, u kom tinjaše svjetiljka. „Napisano je petnaest! To je dosta! To je kao novčić a i to! Za to sve dobiti ću za ista večeru! Noć ću badava proboraviti. Za rana ću otići, a uztraže li od mene novaca, neka si ih uzmu. Još će mu biti i drago, da dobrovoljno odlazim! Neka si uzmu moje zamrljano rublje i moje raztrgane čizme! Sutra ću si već štogodj naći! Da mi je samo prodati koj komad odiela. Hola! Čemu je ta batina? sa pucetom od kosti? Hahaha! Naplatit ću koga!"

Nasmieši se sladko i podje dalje. Dodje upravo onamo, gdje je sada jedna od najznamenitijih gostiona pražkih, gostiona k „englezkomu dvoru". Nasuprot stojaše tada malena kuća na jedan sprat s visokimi vrati. Bijaše to gostiona k „zelenomu stolu," koj se kasnije prometnu u „bieloga konja."

Roberta Hüttera, nekad tkalca a sada trgovačkog pomoćnika, upozori osobita neka svjetiljka, koja je po

tadanjem običaju visjela pod cimerom pogleda na mili „zeleni stol“ i udje u vežu.

„Hej! hola! gdje je krčmar?“ uze zvati, razkoračiv se u sried veže, i razmahivajuć se svojom crnom batinom.

Pozivu se tomu imao valjda odazvati čovjek, koj je sjedio na nizkoj klupi u kutu kraj vrata do gostione i driemao.

Vrlo gromovito opetova putnik svoje pitanje.

Čovjek se na klupi probudi i dovuče do stranca. Pred njim stane, pogleda ga pospano u oči i upita poslije dugoga zatezanja, šta hoće.

„Tisuću te gromova!“ poviče silovito putnik; „jesi li gluh, ti pospana sovo? Gdje je krčmar, pitam te po treći put. Hoću li još i po četvrti put badava pitati, tad ćeš vidjeti kako je moja batina duga,“ vikaše stranac.

Moguće da pospani čovjek njega ne razumi, jer je stranac govorio njemački; ipak plastičko tumačenje strančevo sa crnom tom batinom više prouzroči, nego li sav njegov dugi i duhoviti govor; pazikuća — to bijaše taj pospani čovjek — ode i za čas dodje sa gospodinom krčmarom iz gostione, u koga bijaše crna aksamitova kapa na glavi, kaput od siva sukna sa nekakimi lovačkimi puceti, okrugao trbuh, oko koga se ovio šaren pršluk ća do pod vrat svezan. Sa okrugloga lica susretao te blagi mir sadanjega života a iz očiju proviriyaše šaljiva narav, nu znao je ako uztreba i počitanje izraziti.

Maleni razpucani nos podavaše licu njegovu nešta humorističnoga, a široka usta nad okruglom bradom uviek se smijahu te izazivahu svakoga na isto takav smieh.

Stupiv iz gostione, htjede odma kapu skinuti i stranca uljudno pozdraviti. Opaziv pako priprostoga

putnika pred sobom, sustade i čekaše dok ga ovaj nagovori.

„Jeste li vi gospodin krčmar?“ upita ga u kıatko Hütter njemački.

„Jesam! Šta hoćete?“ odvrati upitani takodjer po njemački.

„Vi ovdje na čudnovati način goste primate, gospodine gostioničaru,“ prihvati Niemac i premjeri krčmara od glave do pete.

„Ne ljubi li vam se moj način, možete dalje poći, Prag je dosta velik,“ odvrati gostioničar uvredjeu radi osornoga govora strančeva.

„Nu ja hoću ovdje ostati! Meni preporučiše vašu gostionu u Hamhurgu!“ govoraše po nešto uljudnije putnik i nakloni se gostioničaru.

„Gdje li, u Hamburgu? Moja gostiona? O moj bože, zar vi iz Hamburga dolazite?“ saleti ga gostioničar i promieni posvema lice svoje. Hamburg ga tako obuze, da se je odma latio svoje navikle gospodske uljudnosti, s koje je slovio na daleko.

„Dà, ja dolazim iz Hamburga i to iz jedne od najvećih trgovačkih kuća! Nadam se, da ćete imati i za mene kakovu liepu sobu, a i dobru večeru?“

„Izvoljite samo unutra, za sve ću se pobrinuti,“ odvrati gostioničar i ode na drugu stranu u dvorište, a za njim pazikuća.

U to prodje kraj veže čovjek s malom, širokom škrinjom, u kojoj bijaše svakovrstnih malenkosti.

Kao bljesak proleti Robertu Hütteru misao mozgom. Poteče na polje za čovjekom, i zaustaviv ga, odvede ga do bližnje svjetiljke i razgleda njegovu škrinju. Bijaše tuj stvari svake vrsti. Lula, kesa, okriesa, duvankesa, noževa, britava i još više sličnoga

Robert Hütter tražaše po tieh stvarih; htjede nešta

kupiti. Napokon izvadi zeleno obrubljenu duvankesu sa kožnatim crvenim hrbtom.

„Šta stoji to?“

„Pet novčića!“ odvrati ovaj u žloj njemštini.

Hütter izvadi bakren novac, na kom bijaše urezan broj petnaest.

„To je malo,“ odvrati prodavaoc. „To vriedi samo tri novčića; dodajte k tomu jošte dva.“

„A ja ne dam ništa više, dosta vam je,“ odvrati Hütter.

„Bog mi je svjedokom, ja ne mogu!“

„Neka mi to bude na uspomenu od vas, niste li Johannes Bouches?“

„Šta? Zar me vi poznate?“ upita ga prodavaoc. „Ja nisam Johannes Bouches, već sam Anton Peprnus.“

„Znao sam to odma, čim ste tuda prošli. Moj vas gospodar u Hamburgu dobro pozna i s toga vam dajem za tu duvankesu ta tri novčića, a za ona dva novčića, koja imam pridodati, kupiti ću si kresalo.“

„Bog mi budi svjedokom, ja ne mogu,“ ustručavao se je Antun Peprnus. „Kraj toga si ništa ne zaslužim.“

„Ne zaslužite li danas, zaslužiti ćete sutra!“ govoraše moj principal i bijaše uz to najbogatiji trgovac u Hamburgu.“

„Dodajte bar još dva novčića za sve!“

„Ni pare! Ne mogu, nemam, prijatelju. U ostalom odkupiti ću vam jošte koju stvarcu, kada dodjem u dućan onoga trgovca, što je na uglu te ulice, prvi na lievu ruku.“

„Na uglu? Ondje ne ima trgovca!“

„Dakle ne daleko od ugla! Tu imadete taj novac a evo vam jošte dva novčića, dajte amo duvankesu i kresalo, pa ajte s milim bogom. Za nekoliko dana dodjite k onomu trgovcu.“

Uz to trgne Hütter prodavaocu kupljene stvari,

dobaci mu u otvorenu ruku pet novčića šajna i nestade ga u veži, ušav u gostionn.

„Bog mi je svjedokom, da sam štetovao,“ uzdisaše prodavaoc, „nu on će mi to naplatiti, on mora od mene jošte kupiti lulu za dvostruki novac,“ dodade prodavaoc, neprestance kimajući glavom i ode uz ulicu, da se osviedoči, imade li sbilja ondje trgovac, kamo malko prije strani putnik pokaza.

Robert Hütter stupi u sobu, ta je bila sva zadimljena, da niesi mogao u prvi mah ništa razabrati. Bilo je tuj osam stolova, za kojimi sjedjaše mnogo dnevnih gostova „zelenoga stola.“

„Dobar večer!“ slobodna glasa dovikne unišavši stranac po njemačku i obazre se za mjestom; svi se prama njemu okrenuše i većina ih se mučke na pozdravu zahvali.

„Hoće li ovdje biti mjesta za stranca?“ upita petoricu gostova, što sjedjahu za stolom medju oknom i glavnim zidom u kutu; bilo je u istinu ondje još i za šestoga gosta mjesta.

„Zar iz daleka dolazíte?“ upita ga najmanji medj onom petoricom, živahnih očiju i vesela obličja.

„Na službu, na službu, gospodine, iz daleka, iz susjedne zemlje!“ odvrati ponosito Hütter.

„Zar sbilja, a što nam nova nosite? Ne će li biti opeta u brzo rata?“ upita ga opeta taj najmanji, dočim se ostali stisnuše, da dadu strancu mjesta za stolom.

„Dvojim, dvojim,“ odgovori Hütter, ne znajući kako se ima s politikom.

„Nu, a kakav vas posao vodi u Prag?“ oglasi se drugi gost, debeo, zacrnjela lica i zamrljanih ruku. Bijaše to maleni Herakle.

„Toga ću se latiti, što mi se podade,“ odgovori Hütter „od mene možete učiniti, što hoćete. Već od djetinstva bludim po svietu; svuda radim, kako mogu;

probježao sam nekoliko tkalačkih radionica; proboraviv koj čas u dućanu, postadoh trgovcem a sada putujem po svietu, da si uredim dućan, gdje mi se prohtije."

„Nu za to trebate ovdje po koj novčić, ako tako smisliste," upade mu brzo u rieč treći gost, što mu je upravo licem u lice gledao.

„Nikada nije bez toga, gospodine," nastavi Hütter, mašuć dalje rukama. „Vi ste valjda trgovac, kada tako govorite.

„Dà, dà, pogodiste!" potvrdiše mu svi prisutni kod stola.

„Kad se već ovdje mislite nastaniti, savjetujem vam, da se udaljite iz naše ulice. Nas imade i tako dosta," zlovoljno progovori trgovac.

„Ne brinite se za to, ja vam ne ću naškoditi", odvrati Hütter a očima mu proleti žar. Protegne se po stolu i nastavi polako dalje, kako je namislio začeti svoj posao. „Nešta mi se slična dogodi u Draždjanih. Pomislite si, ja si tamo uredih trgovinu kraj nekoga trgovca, niti mi u snu ne pade na um, da mu naškodim. Nu trgovac dodje k meni i rekne mi: „Gospodine hoćete li sa mnom stupiti u družtvo?" „Zašto?" pitam ga. „Mislim, da će nam obojici trgovina ljepše uspievati, ako se sjedinimo," odvrati mi moj budući susjed. „To ne mislim", oprem mu se; „ljudi traže radje nove stvari i ljepšu robu u novoga trgovca, a ja ću ih moći poslužiti". „Znate šta, gospodine" podbadao me moj susjed trgovac, „dodjite k meni, a ja ću vam odstupiti dio čistoga dohodka". „Dobro", odvratih; on mi zajamči tisuću talira, bio sam kod njega, nu ne uredih si trgovine. A on se obogati. Sad pred malo doba umrie, a ja se dadoh na put. Urediti ću si ovdje trgovinu", dodade Hütter i pogleda trgovca, koj je slušao bajku tudjinčevu kao kakav evangelij. „Nu ipak", nastavi za čas dalje, „hoću prije stupiti na neko vrieme u službu,

da se upoznam s ovdašnjimi običaji. Vi ste trgovac, gospodine, ne znate li, gdje bi se moglo kakvo mjesto naći?“

Trgovcu se zacakle oči. Hütter ne svrati s njegova lica svoga oka, nasmije se; opazi, da dobro napreduje.

„Znate šta, gospodine“, brzo prosbori trgovac, ravnajuć si kudrastu kosu; „ja doista ne trebam nikoga u svom dućanu, ali vas bi vrlo rado imao u svom poslu, da vi hoćete k meni. Ali šta ću sa svojim starijim pomoćnikom?“ kao da sama sebe upita.

„Odpravite ga jednostavno“, dobaci Hütter.

„Nu dà, dà, ali je već u mene mnoge godine, pa misli poslje moje smrti s mojom kćeri trgovinu dalje tjerati!“

„To je drugo“, nastavi Hütter gledajući po nešto u strahu razmišljavajućega trgovca. „U ostalom“, prihvati posve ravnodušno dalje, „možete se o meni osvjedočiti, ne morate ga odpraviti, poći će i sam, znate . . . .“

Kao da je tkogod trgovcu dolio na tielo živo olovo. Premišljavajuć mještao se i rovao si po vlasih; Hütter, komu donesoše piva i jela, pio je i jeo kao da nije ništa osobita, jedino kadkad pogleda izpod oka na trgovca, da vidi, kako li je daleko dospio.

Tad napokon skokne trgovac, podade Hütteru ruku i progovori:

„Gospodine, sutra zorom dodjite k meni, nadam se, da će biti sve u redu“.

„Dobro dakle, doći ću do vas, gospodine; pa ćemo se o daljnjem porazgovoriti.“

„A sada mi je kući ići, već je kasno, žena me čeka“, progovori trgovac, „laku noć, gospodo, dok se opeta vidimo, gospodine . . . . vaše ime?“

„Robert Hütter!“

„A moje je Adalbert Wondraschek; laku noć!“ Dovrši i ode.

„Wondraschek, Wondraschek," opetovaše nekoliko put Hütter, „to je vraže ime. Kakvo je to ime?" upita ostale.

„To je jošte česko," odvrati mu maleni čovjek šaljiva lica, „nu ipak imade liep imetak, pa i kuća mu je njemačka, to se napokon i samo po sebi razumije. I u mene to nije inače," dodade ponosno. „Ja sam po cielom Pragu poznati rukavičar Totuschil."

„A ja sam poznati bravarski majstor Przedraschtil," ozove se zamrljani susjed Totuschilov.

„To su upravo djavolska imena," nasmije se Hütter i sjedne na izpražnjeno mjesto Wondraschkovo pa se udobno ondje protegne. „Ja sam ipak mislio, da je grad posve njemački?"

„To i jest, gospodine, samo imena su po nešto starija, nu s vremenom će i to prestati", progovori rukavičar. „Jedino u Podskalu, na Františku, na Florencu i na Pohořelcu ne govori se njemački. Jer, znajte gospodine, tamo žive raja, prosti puk."

„Već nekoliko puti mišljah, da si dadem drugo ime," na to će bravarski majstor; „ali opeta mi na um pade, da to prepustim svomu sinu, da se prikladnim kojim njemačkim imenom prekrsti. Ova nas imena u istinu sramote a i mnogoga kupca preplaše".

„Nu i toga će domala nestati", mirio se gospodin rukavičar Totuschil i uz to zažmirio spokojno. „A kog li biesa imadete to, gospodine?" okrene se na jednom prama strancu, koj je izvukao iz žepa duvankesu, da svi vide, bijaše kao snieg biele kože.

„Ta je duvankesa iz San Franciska, mislim iz Australije", odvrati osbiljno Hütter, „kupih ju za dragi novac prije pô godine u Hamburgu od nekoga znanca, koj je upravo odanle dolazio. Uviek sam ju spravljao, ali sad djavo po njoj!"

„Molim vas, dozvolite, gospodine“, okrene se prama njemu rukavičar, „kakva je to koža?“

„Izvolite, pogledajte. Biti će od kakve australske divokoze ili kako se te životinje imenuju“, govoraše s posmjehom Hütter, napuniv si iz stare duvankese lulu.

„Za ista, divne mi kože, upravo je kao naša obična ovča koža, ali nježnija, nježnija. Saprment, možete li prepustiti drugomu tu kesu?“ upita ga rukavičar, ne prestance kušajuć rukama kožu i razvlačeć ju.

„Za što ne? To znate, da sam trgovac; za što da se ne dam na trgovanje? Ali znajte, bojim se, da vam ciena ne bude preskupa, koju pitam. Ovdje se ne radi, kako si možete i sami pomisliti, o cieni prama tvari, već o tom, jer je stvar tako iz daleka prispjela. A to ćete znati, da ovakvo svojstvo kakvoj najmanjoj stvari silno cienu povisuje. Ako hoćete — meni nije do toga, hoćete li, ne ćete li kupiti — dajte mi za to tri talira. Pa smo gotovi.“

Hütter si kod tih rieči zapali lulu artijevim fidibusom.

„Saprment, to je mnogo!“ uzkrikne gospodin rukavičarski majstor, „to je mnogo!“ a cielo mu je tielo igralo kao žvrk.

„Rekoh vam to“, rekne Hütter i izpusti silovito kolo dima, da se nije moglo vidjeti, kako se rukavičaru podsmijava.

„Do vraga“. pomisli Totuschil, „prodati ću to kao dragocjenu tudju stvar još skuplje. „Gospodine“, dovikne mu, segnuv u žep i izvukav kožnatu mošnjicu, čija je koža mnogo nježnija bila od australske, „ovdje su vam ta tri talira. Hvala vam, da mi to prepustiste“.

„Vi ćete tuj dobiti najmanje sedam talira, gospodine“, govoraše Hütter, lagano sabirajuć tri talira sa stola, „jamčim vam za to.“

Zaslužbu metne u žep prsluka i legne u kut, na licu mu se caklila radost.

„Nu, gospodo, ovdje imam jošte nešta“, napomene kao slučajem, i izvuče iz kaputa za dva novčića kupljeno kresilo. „To kresilo kupih u Bremenu — znate li od kuda je to — od brodara nekoga, koj je upravo dolazio iz Brazilije. Ondje ubije u krvavoj bitci nekoga kneza indijskoga i pobere ovo. Medju ostalimi stvarmi, koje imadjaše mladić, bijaše i ovo kresalo. Tamo puše Indijci duvan u takovih komadih, kao što je ta smotka, koju puše samo bogata gospoda, a tim si kresalom upaljivaše smotku sâm indijski knez. Nikada niesam s njim kresao, jer ga veoma čuvah. Htjedoh već više puti to prodati i mogoh liep novac dobiti; ali ne učinih toga. Šta mislite, koliko su mi za to nudili u Draždjanih, da to kupe za muzej? Deset talira! Ja ne dadoh! Pomislih, čemu to, prodadeš radje komu znancu, pa ćeš ga jošte obradovati. Ondje bi to ležalo, a nitko ne bi ništa od toga imao.“

„Dozvol'te, gospodine“, javi se bravarski majstor, koj si je upravo lulu zapaljivao; za dugoga govora Hütterova mučio se sa svojim kresalom, da užge gubom duvan. „Moje je kresalo zlo. Pokušati ću, kakove iskre vaše podaje.“

„O, drage vam volje uzajmim, izvolite samo!“ dodade Hütter, pruživ novo kresalo bravarskomu majstoru.

Taj si okriesi a iskre poprskaše, kao kad se dospije do tinjajućega pepela.

„Gospodine“, zače, „dajem vam talir za to kresalo, takvog kamena boga mi još ne vidjeh.“

„Toga ne mogu! Dajte mi za nj dva talira, pa si ga uzmite s milim bogom! Ja se danas s vama upoznah, a za to naše poznanstvo evo vam brazilsko kresalo“.

„Podajte meni“, progovori rukavičar, koj je još uviek gledao australsku kesu.

„Valjda nećete htjeti sve imati, gospodine susjede?“ prekide ga gospodin majstor Przedraschtil; „evo vam dva talira a kresalo je moje.“

Pa kao da je u strahu, da mu tko ne oduzme tu brazilsku dragocjenost, da strancu više novca ponudi, uzme kapu, tisnu Hütteru dva talira u ruku, zaželi dobru noć i ode.

Hütter ga je gledao, držeć se jedva od smieha. Usta mu se raztegoše, oči na pô zaklopiše a nosnice nadimahu — soptaše kao ždriebe, kada poskakuje.

Do mala ode kući i rukavičar: u izbi bijaše sve prazno. Za živahna razgovora kupaca i trgovaca gubio se jedan gost za drugim, jer je već bilo kasno.

Hütter izvuče iz žepa pet talira, vagne ih u ruci kao zlato i opet se nasmije, stavi srebrni novac u žep i zovne služavku, da ga odvede u ložnicu.

Pred nekoliko sati imadjaše Niemac pet novčića, koje je uzajmljene čuvao — a sada ode spavat, pošto se je napio i najeo, sa pet talira u žepu.

* *
*

Kad se je legnuo, ne mogaše umoren dugo vremena zaspati.

„Prvi dan bijaše sretan; vidjeti ću, kako će to dalje poći!“ pomisli medj ostalim. Zamisli se i prodje mišlju tečaj cieloga svoga dosadanjega života do večeras.

Sliedimo njegove misli.

Otac mu bijaše siromašan tkalac u malenom gorskom mjestu u Türingu i življaše sa svojom mnogobrojnom obitelji vrlo oskudno. Naš znanac, Robert Hütter, bijaše mu najstarijim sinom i već za rana morade si otca podpomagati, dočekav jedva, da propisane školske godine dovrši.

Cieli njegov život tja do dvanaeste godine bijaše niz svakovrstnoga a ipak u istinu najjednostavnijega zanimanja.

Jedva što ponaraste, bilo mu paziti na mladju svoju braću, kad je otac otišao do bližega mjesta sa težko svršenim radom, da ga unovči; majka bi pošla u malen vrt, da okopa tih nekoliko koruna ili u šumu, da donese svežanj suhoga granja, kojim će pripravit objed i večeru.

Tužno li bilo tuj Robertu Hütteru. Nije li uzdržao red ili se dao sa svojom mladjom četom zavesti, te razbio štogod na tkalačkom stanu ili zajedno sa svojimi sukrivci polupao lonac, to ga odma stiže ruka otčeva ili majčina, kako se koje od obojih prije kući povratilo.

Takove nesretne časove pokorno snašaše Robert i dalo mu se na žao, osobito kad bi majka svršila cielu eksekuciju s dobrom nakanom. Ali ne potraja to dugo, a stari nednh vrati se opeta.

Medjutiem bilo je Robertu pomagati otcu, priredjivati predju, okretati i nadovezivati, koliko je bilo treba, a sve što je naučio i svu tkalačku znanost bijaše mu odma saobćiti i mladjemu naraštaju: bio je tako u jednoj osobi učitelj i učenik. Sedmogodišnji dječarac imadjaše dosta dara, te si je lagano obogaćivao duh timi neznanstvenimi predmeti. Nu nešta mu je poglavita manjkalo, nije bio dosta ustrpljiv, pa se radi toga rado krao iz kuće, kad je iole mogao, te se klatio po zamazanih ulicah malenoga gniezda, gdje ugleda svjetlo božje. A kasnije, kad ga sestra preteče u poslu, rado joj i svoju brigu prepusti, a svojoj zastupnici donese od gdjekud trešanja ili jabuka i umiri ju sladkimi rieči.

Najgore mu ipak osvanu vrieme, kad je dorasao onoj dobi, gdje obično knjiga zamieni djetinje igrarije i djetinje zanimanje. Robert posveti sve svoje sile tomu, kako bi mogao uteći iz škole ili kada to nepodje za rukom, kako da si prikrati dugo vrieme u toj zadušnoj školi.

Kad je naš Robert Hütter polazio svoje sveuči-

lište, nije jošte bilo sa Njemačkom tako, kako pred malo godina. Neprestane napoleonske vojne ne dadoše mirnomu obivatelju, da se u dobro uredjenoj školi izobrazi.

Tako i Robert ne odnese iz škole osobito mnogo plodonosna znanja, ponajpače s toga, što se nije upravo ćutio doraslim, da vrši svoju djačku dužnost odviše revno.

Ni stari Hütter si ne razbijaše mnogo radi toga glave, što mu sin mnogo ne zna, kad je u trinaestoj godini stupio iz škole. Nu od sada uze marljivo paziti na dječka, a tkalačka mu je radnja već bolje od ruke išla. Robert morade vrlo često sjesti do starca, gledati ondje, kako čun s predjom leti i u redu postavljati zapore, da se je sve pušilo. Uza sve to zastupaše majku kod svakoga posla u kuhinji, jer se je obitelj malo ne svake godine umnažala. Bilo mu je kopati korun, naložiti na ognjištu oganj, pristavljati lonce, tesati treske, pometati sobe, donositi vode, ići u šumu po drva i raznašati platno u obližnja mjesta.

Ovako potraja pune dvie godine. Robert Hütter postade na jednom, česa ni sam ne opazi, najvažnijim faktorom u gospodarstvu. Nu čim su mu više braća i sestre dorasli, tiem je bilo više posla, tiem je većma trebalo tražiti hrane, da se ne pojavi u tako mnogobrojnoj obitelji, osobito zimi glad, taj najgori gost svih stanovnika gorskih, koji se od ničega inoga ne hrane, nego od tkalačkoga posla.

Do brza priraste njegova mladja sestra i zapremi njegovo mjesto u gospodarstvu. Drugi mladji brat prestade polaziti školu — i sada pade Robertu na um, da bi mogao malko dalje od kuće pogledati. Otac htjede učiniti od njega tkalca, da mu ostavi svoju radionicu, koju je od svoga otca primio. Ali on — htjede svom silom u sviet. Otac mu se ne htjede napokon suprotiviti, da ga mladić ne bi jednom radi toga pro-

klinjao, pusti ga iz kuće kao mladoga vrabca, komu je tražiti po dalekom božjem svietu hranu svoju.

Robert se veoma veselo odieli od otca i od majke i proricaše im, da će se jednom vratiti kao bogat trgovac. Braća i sestre plakahu, majka mu dade na put svoj blagoslov i komad crnoga hljeba, — a Robert ode u bieli sviet.

U istinu nije to bilo lako, ići u sviet bez novaca, bez ikakve naobrazbe, koja bi ga podpomogla u ovom ili onom poslu, dà i bez poznavanja ljudi i zemlje, poći kud ga sreća nanese.

Robert Hütter ostavi otčinski dom u petnaestoj godini. Bijaše, usuprot težkomu naporu kod kuće, posvema zdrav, a premda nije osobito ljubio školu, ipak je u njoj naučio čitati i pisati, tako da mu u pisanju ne bijaše premca medj ostalimi drugovi. Uz to je poznavao vrlo dobro domaći posao, to jest kuhinjski i gospodarstveni, razumio se dobro u tkalačku znanost, izvodio je i najteže primjerke, pa je često i svoga otca nadkrilio.

Čim iz otčinske kuće ode, pričini mu se, da ga je iznevjerilo svako znanje i svako umjenje. Bijaše kao prokisnulo pile, koje u nebo gleda, hoće li u brzo prestati kiša. Nije si znao pomoći. Putovaše malo ne cio dan i dodje u oveće mjesto, tuj prenoći, tih nekoliko srbrnih grošića, što mu ih otac dade na put, protrati za dva tri dana, te je opeta bio bez probijene pare.

Kuda da se obrati, česa da se lati, što da učini, toga mili Robert Hütter nije znao; ne bijaše ni s tim na čistu, ima li kao učenik ili kao izučeni šegert poći u zanat. Kad je Robert tako tri dana putovao, zače mu se to po glavi mesti; ta ga neodlučnost još većma savlada, kad opazi strašnu istinu, da ne ima više ni cieloga groša. Nije si znao predočiti, kako će biti bez novaca.

U tako kritičnih časovih obuze Roberta strah, tjeskoba zavlada njegovom veselom naravi, te on na jednom okrenu, odlučiv se povratiti kući bez obavljene stvari.

Ovako potišten hodaše dvie ure; svakim korakom, kojim se je kući bližao, postade sve to bojazljivijim i mrtvijim, česa do sada ne poznavaše. Pričini mu se, kao da se tiem odriče svih svojih nada, kao da baca sa sebe odielo bogatoga trgovca, koga si živo predstavi u mladenačkom svom žaru. Kad je nosio kojemu obližnjemu trgovcu platna i k njemu stupio u dućan te vidio, kako prodava i kupuje, kako izplaćuje sa svietlim srebrom i kako od kupaca prima dvostruki novac, nego što ga je sâm izdao: tu si često poželi liepoga stana, mnogoga novca i robe, što mu ju ljudi donašahu.

Pomisao, da je ubog i sin tkalčev, koj od gladi umire, nije ga priečila, da si stvara u pameti raj budućega bogatstva. Ta i trgovac, komu je donosio robu otčevu, bijaše takodjer jednom ubogi tkalac, a sada govore o njem ljudi, da imade sto tisuća. A čim si steče toliki imutak? Marljivošću, neslomivom, neprekidnom, željeznom marljivošću! On ne prestade, kad mu je sreća poslužila, on je radio dalje i dalje, on je živio jedino za posao, te bi bez njega i umro. Tim se je pako sve to više množao njegov imetak, u mladosti je radio a sada može počivati. Sada samo vodi svoje račune, prima sa svih strana predju, šilje ju i porazdava medju tkalce u goru, za malo novaca dobiva gotovo, liepo platno, podaje ga svojim skladateljem a ovi ga prodavaju na njegov račun s velikim dobitkom.

Sve je to motrio mladi Robert vrlo pozorno i umno. On pomisli, da će i on jednom otvoriti dućan, nu čime, toga jošte ne znadjaše. Ćutio je u sebi, da ga nešto na djelo goni, nu na koje, toga nije znao; sam svojim trudom htjede si bogato urediti kuću, nu nije

imao gradiva, kojim da sve to oživotvori. Nu nikad se ne okani ove misli; to razmišljavanje o trgovcu u bližnjem mjestu, dovede ga tako daleko, da je naumio ostaviti otčinsku kućaricu, dati se u sviet i ondje sreću potražiti.

Tada na jednom opazi put kojim se vraća k svojoj kući natrag, a put do bogatstva i sreće nepristupnim. Težko mu bje oko srdca. Nikako nije mogao shvatiti, nikako sprijateljiti se sa mišlju, da će opeta kod kuće početi, gdje je pred tri dana prestao.

Tu stade — razmišljavaše — a posljedica toga časovitoga razmišljavanja odluči sudbinom cieloga mu života. Opeta se okrene, pa kao da mu je put, što ga kući vodi presječen, podje brzo dalje i za pô sata prevali cestu, kojom je prije išao ciela dva sata.

Bilo je upravo podne, kad se odluči, da ne će kući; u žepu ne imadjaše malo ne ništa a glad ga sjećaše na to, što duguje želudcu.

„Kako je daleko jošte do Lipskoga?“ upita mladi putnik orača, koj je upravo na polju počivao i u hladu pod drvetom nasladjivao se crnim svojim hljebom.

„Do tamo vam je jošte dobrih pet sati“, odvrati orač, gledajuć mladića, koj se od hoda i gladi iznemogao sruši u hlad pod drvo, jer ga noge izdadoše.

Orač upravo svrši jesti. Pričini mu se, da je valjda mladić dugo išao, pa da od umora ne može dalje. Ne daleko stajahu i konji u sjeni, te i oni upravo svršiše sa svojim objedom. Orač zaboravi na mladića i stane dalje orati.

Robert ležaše ovdje kao ubijen. Uda mu se malo ne odrveniše, jezik bijaše težak kao olovo; pričini mu se, da ga i glas u vratu izdaje. Jer je htio zvati, nu ne uzmože pronieti rieči.

Tako ležaše ovdje cieli sat. Zatvori oči — jer mu se je san na oči nanudjao. Za čas usne. Nu to ne po-

traja dugo. Nešto ga probudi. Kad se prene, začuje glas nekoliko zvončića, pjevanje, a u to se umišao zviždaj i pucketanje biča.

Robert otvori oči. Tuj opazi, kako se po cesti kojom je sam hodao, valjaju velika kola sa četiri para konja, koji su imali ovješene svakojake zvonce. Četiri voznika, svaki u kožuhu, u modrom prsluku i u crnom širokom šeširu, sa ovelikim bičem u ruci, hodili su po cesti kraj konja i pjevali i vikali, pa uz to po koj put, kao da se takme, pucketali s bičevi.

Mladić se digne. Jedva stojaše na nogu. Glava mu se vrtila, dovuče se do grabe kraj ceste i sjedne na okrajak, čekajući, dok do njega dodje taj veliki voz. Htjede nešta voznikom reći, nu slaboća ga tako svlada, da nije znao, šta da rekne.

Kada se napokon voz primaknu, progovori Roberto tužna glasa vozcem, neka ga sobom uzmu, ako idu do Lipska.

„Mlad si jošte, možeš pješke,“ odsječe mu prvi voznik, po svemu prvak njihov, ni ne pazeć na žalostni glas mladoga putnika.

„Al' bolujem,“ odvrati mladić, dosjetiv se brzo, jer mu bijahu ta kola zadnjom nadom; nu kola podju dalje uz pucketanje biča, da je sve u ušiju šumilo.

„Ja bih ti već iztjerao tu bolest, ljenčino!“ sustane vozac i pristupi k mladiću. „Gospodinu bogu kradeš dneve a sebi jakost, podji samo pješice za kolima, to ti ne će naškoditi.“

To rekav ode voznik i pojuri napried.

Nu Roberto se u to silovito promieni. Kao da ga je tajna neka moć uzkrisila, ustane i podje za vozom. Sve mu žile zavriju, glava mu uzplamti gnjevom i neizreciva mržnja razigravaju sav njegov unutarnji ustroj i to mu podavaše neobičnu snagu. Na jednom padne,

slaboća se povrati, nekoliko puti sjedne na travu, što je rasla kraj ceste, nu odmah ustade i brzim krokom nadoknadi, što je počinkom zanemario.

Cielo to vrieme, što je bježao za vozom, bijaše u duševnom boju; čudnovata i divlja misao zače mu se mesti po mozgu, htjede se mà čime osvetiti nemilosrdnomu vozniku, koj ga je duševno i tjelesno bolna, toli neljudski i uvriedljivo odbacio. Nije li mu mogao dati mjesto, koje zauzimaše debeli dobrohranjeni pas? nije li mu mogao dati, da sjede na os kola ili u obće nekamo, gdje je bilo za njega dosta mjesta, a da nikomu ne naškodi?

Voznik ga neljudski odpravi, njega od gladi i umora na pô mrtva — dobro dakle! Neka voznik znade njegovu osvetu!

Po dugoj, dugoj cesti dodje napokon voz u Lipsko, a za njim i mladi putnik. Roberto si dobro upamti krčmu, kuda njegov neprijatelj skrenu, te zakrene u prvu ulicu grada oko gostione „Pleissenburg,“ neprestance misleć na osvetu. Opita se kod poglavarstva, kojim bi načinom mogao doći do kakove službe. Urednik ga posla k najmiteljnomu uredu. Ondje posluži Robertu sreća; još istoga dana dobije službu kod nekoga trgovca s vunom, kao raznositelj.

Na večer dobije svoju večeru. Jedva se je dočeka; mišljaše svaki čas, da će u nesviest pasti. Cieli dan nije imao zalogaja u ustiju; glad ga većma oslabi, nego dugi put.

Kad se ponešto okriepi, ode kasno u večer iz kuće i podje, svuda pitajuć do bravarske ulice, za tajnom svojom namjerom.

Napokon se zaustavi pred starom kućom drevnonjemačkoga sloga i gledaše cimer. To bijaše kuća, koju je tražio. Ukrade se polako u vežu, lutaše po dvorištu i tražaše, koliko mu dozvoli ondje obješena svjetiljka,

medju vozovi, koji su pod ogromnim krovom u duga dva reda stajali. Odmah upozna voz neprijateljskoga voznika.

Žurno se obazre, ne gleda li ga itko, pa osvjedočiv se, da nije nikoga na dvorištu, skvrči se kao miš i puzaše sve na četiri pod nekolicinom vozova, dokle dodje do ogromnoga voza, za kojim je kljusao u smrtnom umoru punih pet sati. Voz je bio jako natovaren, ponajviše kolosalnimi bačvami, punimi ulja.

U to, kad se Roberto vozu približi, zalaje pseto u zasjedi. Čini se, kao da se mladić i na to pripravio. Izvadi iz žepa komad oglodanoga, bieloga kruha i dobaci ga psu. Pas se i sbilja na čas umiri.

Sada izvadi Roberto svedar, pritisne ga k jednomu od tih velikih bačava i za čas izvrta škulju. Kada svedar izvadi, oćuti mast na prstih. Otvor bijaše dosta velik.

Čim Roberto posao obavi, opeta sve četvorke puzaše pod vozovi i ukradne se kraj zida do veže. Srdce mu je udaralo, kao da će mu izskočiti, tresao se je po cielom tielu poput trepetljike.

U veži bilo nekoliko voznika, koji si uz glasan smieh pripoviedahu svoje sgode. Svi su pušili iz kratkih lula, te bijahu tako zaneseni svojim razgovorom, da ni ne opaziše, kako se je neki dječak ukrao za njihovimi ledji na ulicu. Čim nekoliko kuća dalje odskoči, potrči brže oko Pleissenburga i nestade ga u ljudskoj vrevi.

To je prvi put bilo, da se Roberto dotakne nedozvoljenim načinom tudjega imetka.

Sviest mu je često prigovarala — nu on ju uviek tako odbije: „za što je mene, na smrt gladna i trudna odbacio i uvriedio, kad mi je mogao bez ikoje škode olakotiti?“

Nu dugo ne ostade Roberto u Lipskom. Bojao se

je, da gdje ne sretne toga voznika, koj će ga tada upoznati i kazniti. Jedva se je odvažio na ulicu, a ipak moradjaše trčati s jednoga mjesta na drugo. Akoprem se je uviek izpričavao za taj čin pred samim sobom, ipak mišljaše, da mu svatko na čelu pozna, da je učinio škodu vozniku. Kakovu škodu, toga ni sam nije znao, jer nije znao ocieniti pokvarene robe.

Strah ga ipak na to natjera, da je ostavio Lipsko. Kad već ne mogaše inače odanle, podje u službu nekomu poljskomu plemiću kao lakaj, koj je putovao u Hamburg i htio imati za slugu Niemca.

Tako podje Roberto Hütter za četrnaest dana kao lakaj iz Lipska.

Sprovodiv svoga novoga gospodara, koj mu se nije ljubio rad aristokratskih navika, do Hamburga, gledaše, da si nadje mjesto u kakvom dućanu, mà kakvo. Kad toga ne uzmože polučiti, potraži si na drugi način zaslužbu. Preuzme novi posao; svaki se dan postavi na žalu u luci nudeć strancem svoju službu za slab novac. Tu se jednom sluči, da je nekoga staroga gospodina vodio u grad, koj je bio jedan od najznamenitijih trgovaca hamburžkih.

Roberto umoli pokorno, da mu smije nositi maleni trh za tri šilinga, kuda hoće.

Stranac pogleda mladića. Obljubi ga.

„Koliko ti je godina?“ upita ga.

„Petnaest, gospodine,“ odvrati Roberto, „za tri šilinga nosim vam to, kuda hoćete; rado bih si zaslužio ribu.“

„Evo ti!“

Uz to mu dade gospodin svoj prtljag.

„Odkuda si?“

„Ja sam iz Düringa!“

„Iz Düringa?“

„Dà, gospodine, izučeni sam tkalac; nu rado bih

stupio u kakvu trgovinu. Znadem dobro čitati a i pisati.“

„Ti hoćeš dakle biti trgovcem?“

„O dà, rado! To ću biti ili prije ili kašnje. Ja to moram biti,“ odlučno odvrati Roberto.

„Dobro dakle! Poći ćeš sa mnom i stupiti k meni u službu. Nu prije ti je služiti kao učenik u dućanu i voziti se na kolih.“

„Da li sad nosim putnikom prtljag ili se vozim sa voznikom, to mi je svejedno. Sa voznikom još, radje putujem.“

Stranac bijaše trgovac i malo se prije doveze na ladji. Uze Roberta u službu.

Mladiću se je vrlo ljubilo u tom bučnom gradu. Na jednom mu se otvori nepoznati sviet. To množtvo svieta, što se je amo sleglo sa svih krajeva zemlje, potaknuše ga, da je razmišljao, da se je razpitivao; krug se njegova znanja razširi; tu za godinu dana nauči, što bi drugdje za deset. Premda se je morao navlačiti sa voznikom, — to mu nije prijalo — ali ga je ipak i veselilo, jer je vazda bio na ulici a tu je bio za njega pravi život. Do mala se upozna sa drugovi sličnoga zanata, pa ga je to veoma veselilo, što se može povlačiti po tamnih ulica; — tada ne bijaše još u Hamburgu krasnih ulica i palača, kako po strašnom požaru, koj je buknuo 5. svibnja 1842. — On zaboravi na svoju kuću, te je sve polako spravljao šiling po šiling od svoje plaće, koja je bila vrlo malena.

U brzo se upozna mladić i s trgovačkimi stvarmi, koliko mu to dopusti mladenački razum, kojim ga majka priroda bijaše obdarila i koj se tekar u posljednje doba počeo buditi i širiti; on je znao, kako se trgovci obogaćuju, on je poznavao, kako nizka ciena ove ili one stvari na jednom poskoči, kako se jeftino kupuje a skupo prodaje.

Čudnovato li je to djelovalo na mladića; on upozna, kako ciela miena robe ovisi jedino o postupku s njom. Sve relativnijim postade u mladića pojam o tudjem imetku, dapače mu se pričini, da čovjek mora drugoga na dozvoljen način prevariti, hoće li, da mu se roba izplati. On se osjedoči, da onaj, koj je dobro znao svoje stvari urediti, najvećma koristi crpi, da onaj, koj bi stvari prodavao, kako ih je kupio, zlo prolazi.

Tako popusti vrlo u mladića čuvstvo poštenja; mladiću je bila roba kao mrtvo sredstvo bogatstva i za malo dodje do toga obćenitoga pravila, koje se dade tumačiti po nazoru i volji svakoga pojedinca: „Tko s česa, taj s toga".

Uz to zače takodjer i sviest prigovarati gdjegdje kakovim površnim trgovačkim nazorom — pa tako postade Roberto Hütter malo po malo slobodnijim i slabijim u pravilih života, zače shvaćati tajnu znanost o trgovini i o bogatstvu — a time je od dana do dana gubio svoju djetinsku čistoću duše, u srdce pako udje požuda, kojoj bijaše jedini, veliki i najviši cilj „dobit."

Tako promienjenim oćuti se Roberto na jednom na putu iz Hamburga. Rad neke nesreće ostavi trgovačku kuću i uputi se pješice u Berlin. Vozio je naime dragocjenu robu sa pristaništa, a izazvan od razpuštenoga sudruga, začme se prepirati, što se dosta živim lupanjem svrši. Na to se prikrade do Robertovih kolica ne zvani ljubitelj dragocjene robe, pa kada si oba druga zadovoljštinu dadoše, i Roberto kući htjede, opazi u čudu, da mu je netko trh oblakotio i odnesao robe. Posljedicom toga bijaše, da se sa principalom sukobi, te se tiem sve svrši, da je slabija strana bila odpravljena, to jest Roberto Hütter.

Ni u Berlinu ne ogranu našemu Robertu sunce sreće i bogatstva. Do mala ostavi i taj grad, pa podje ravno u Draždjane. Ovdje probavi malo ne cielu go-

dinu u trgovini nekoga trgovca sa suknenom robom; nu i tu mu sreća ne posluži, te se ne htje dulje suzdržati; ne naumiv i onako ovdje stalno ostati, ode sa ono malo novaca, što si je te godine bio prištedio, ravnajuć i premećuć tu raznovrstna sukna, opeta u sviet, da dalje traži zviezdu svoje sreće. Sam je svoju nesreću težko podnosio i nasljedujuć staru latinsku poslovicu (koje u ostalom nije znao), da nitko ne postaje prorokom u svojoj domovini, prekorači česku granicu i ode ravno u Prag.

Takova sretosmo ga za Libnjem i provodismo ća do gostine k „zelenomu stolu“ u Penizkovoj ulici a ne zaboravismo naklonomu čitatelju priobćiti, kakovim dobrim plodom urodi ovdje njegova trgovačka uloga.

Bez velikoga prigovora uzajmi na vječni dug od sirote polovicu njegova imetka i svojim trgovačkim znanjem dobi od tih novaca cielih pet talira.

Dobar posao učini već prvu večer za svoga boravka u Pragu sa svojimi susjedi zanatlijami, — sreća mu se bila nasmijala.

Dragocjenim izkustvom preobraženi Roberto Hütter, uze dobro sve mozgati, i danas prvi put u svom životu ne spavaše cielu noć. Misao se iz misli rodila; tako veliki, ne očekivani dobitak uzburka mu svu krv, bacao se po postelji, kao da je u vatri, a tisuću planova, dosad tamnih i nejasnih, kružaše njegovom glavom.

Ne mogaše zore dočekati. Šta bi bilo, da sbilja zamami trgovca, da s njim sklopi ugovor, da k njemu pristupi, da ga predobije na svoju stranu, da mu izpita slaboće, da steče njegovu kćer, da mu postane zetom i dobiv njegov novac, da osnuje veliku tvornicu? Nu kakovu? Čim da začne?

Roberto ne znadjaše jošte toga, nu nešto mu se veralo po mozgu, što ga je napried tjeralo, što ga je

nukalo, da liepe sgode ne propusti, što ga je gonilo do ne poznata još cilja.

Drugoga dneva plati za sav svoj trošak 45 novčića šajna i odputi se do trgovca Wondraschka.

Trgovac Wondraschek imadjaše tada svoj dućan u najživljoj za onda ulici, to jest u Celetnoj ulici, upravo ondje, gdje je danas kavana k „crvenomu orlu". Imao je dobro mjesto, kako običavaše govoriti, ali ipak ne bijaše sve onako, kako si je želio. Uviek se je tužio na zla vremena, na slabu trgovinu, da veće nije živjeti poslije tih francezkih bojeva i po tom nesretnom finančnom patentu, da se svatko mora izcrpsti, da su prije bila druga vremena, da je čovjek mogao živjeti — tako i slično govorkaše.

Nu znanci njegovi mišljahu o njem posve inače. Jedan drugoga uvjeravaše, da si je Wondraschek svoju kesicu dobrano napunio, da se samo radi toga tuži, da ga ljudi ne drže toli bogatim, kako je u sbilji. U istinu imadjahu obje strane pravo; Wondraschek nije zlo poslovao, ali nije opetà bio onakim bogatlijom, kakvim ga proglasiše ljudi. Trgovina je bila dobra, na čem se je imao jedino zahvaliti najstarijemu svomu pomoćniku, koj je imao poslije smrti Wondraschkove preuzeti dućan sa udovicom ili bolje rekuć s njegovom kćeri.

Obitelj trgovčevu upoznati ćemo za kašnjega pripoviedanja, a sada ne ćemo zaboraviti, da spomenemo koju o domaćem stanju.

Trgovac Wondraschek kao da jesve ono prespavao, što je sinoć obećao i o čem je govorio u gostioni k „zelenomu stolu." Dok nije bio kod kuće, pričini mu se sve vrlo umjestnim i u redu. Mišljaše, da će najstarijega pomoćnika Martina odpraviti, ženu obsviedočiti, da tako mora biti, hoće li povećati svoju trgovinu; da će novom silom podati cielomu domaćemu uredjenju novi tok, pa da će tim većma uspievati. Ali druga tež-

koća vrlo preseneti Wondraschka; sjeti se svoje kćeri, koja je imala poći za Martina. Koliko je znao, omili njoj mladić, a roditelji govorahu neprestance o tom, te djevojče takodjer svikne toj misli i očekivaše neuztrpljivo zaručni dan. Nu Martin ne dade se jošte na odlučan korak; jer ne htjede s praznimi rukami stupiti u zajednicu s Wondraschkom; htjede si štogodj prištediti i čekaše, dok se svrši parnica, koja se je vodila na njegovu korist, i uslied koje bi ga imao bio dopasti imetak udaljenoga nekoga strica.

Gospodja gledaše, da joj se dvadesetgodišnja Andulka udade, i na svaki način nastojaše oko Martina, da pospješi ženitbu. Njega podupiraše ona u svem, jer je bio Martin liep mladić, plemenitih nazora, u svakoj sgodi vrlo uslužan i jer je od svoje mladosti prirasto uz kuću i trgovinu Wondraschkovu. Bijaše dakle Martinu od velike pomoći gospodja, te bi joj ovaj rado izpunio bio želju, da se ne htjede čvrsto držati svoje odluke i počekati tako dugo, dok ih s gotovim novcem nesusretne.

Tako je bilo u kući Wondraschkovoj, kada taj upozna tobožnjega trgovca iz Hamburga.

Priznajemo, da je i Wondraschek noćas zlo spavao. Ponajprije nije upitao žene, prije nego je rieč dao novomu mladiću; drugo nije znao, kako će to svršiti s Martinom; a treće nije naslućivao, kakav li će sam biti u ovoj novoj promjeni domaćega reda i života. Inače se uviek povjerivaše svojoj dragoj drugoj polovici te nikada zlo ne prodje; uviek je bilo dobro, kad si je ženu poslušao. Dobro je znao, kako malo vriedi u kućevnosti; ćutio je, da ga to ponizuje; nu ne mogaše naći sredstva, kojim bi se toga tlaka oprostio. Želio je veoma, da ga nada u tom novajliji ne prevari i da mu sreću donese u kuću; pa bi tim mogao gospodji svojoj impo-

novati, mogao bi joj reći, da se je njegovom namisli uveličala trgovina.

Tako je razmišljao cielu noć. U zoru tvrdo usne, pa kad ustade, bila mu je glava tako prazna, kao da mu se njegovo obično duševno stanje opeta povratilo. Sva ta energija, koju je noćju skupio i liepo složio, sad ga ostavi, a on je jedva smio pogledati u oči svojoj dragocjenoj polovici. Nekoliko puti se već odvaži, da će joj sve reći. Nu bojaše se, da mu žena jednom rieči ne uništi sve njegove razloge, planove i nade. Htjede radje počekati, dok mladić dodje; s njegovom pomoći odluči izaći na bojište i pod zaštitom strančevom pobjediti.

Podje dakle u dućan. Bilo je pô devete.

U to vrieme stupi u dućan Roberto Hütter, sav uredjen i izčišćen, u koliko je to mogao. Bijaše ondje principal, Martin i još dva mlada dječka, valjda trgovački vježbenici.

„Dobro jutro!“ pozdravi Hütter i skine svoju zelenu kapu sa zelenom vrpcom. Bijaše liepo počešljan, oči mu sievahu, lica se sjala a usta smijala.

„Dobro došli,“ odvrati po njemački gospodin Wondraschek, — tako se je već za onda govorilo po Pragu. „Dragutine poskoči gore, da gospodja dodje!“ obrati se prama jednomu učeniku, koj je strielimice potekô iz dućana uz stube. „Ovdje je vaš drug, Martine; gospodin Hütter iz Hamburga, koj će k nama u službu“, dodade Wondraschek nešto slabijim glasom. Srdce mu začelo jače kucati, jer je dolazila dragocjena njegova polovica.

U to se otvore stražnja vrata, a u dućan udje gospodja. Liepa, jaka, debela lica, srednje veličine, crnih vlasi i veselih očiju.

„Marinko“, začne trgovac i pristupi bliže k Hütteru, kao da se hoće sakriti. „Zaboravio sam ti jutros

reći, da sam uzeo u službu novoga mladića; gospodina Hüttera iz Hamburga. Hoće se smiestiti u Pragu; upoznao sam se s njim jučer na večer „kod zelenoga stola". To je moja gospodja," pokaza Hütteru na svoju Marinku, koja sva od čuda protrnu.

Hütter ne bio lien, popodje, primi gospodju za meku ruku i vrlo ju uljudno poljubi; pa nakloniv joj se jošte jednom, prihvati liepo njemački:

„Milostiva gospodjo, vjerujte mi, da ću biti presretan, zadovoljim li vas."

„Ali molim te Wondraschče . . ." pronese gospodja za čas, kad se opameti, „šta ti opeta . . ."

„Valjda znadeš Marinko, da ćemo nekoga trebati, kad se Andulka . . . . ti znadeš, . . ."

„Nu tomu ima vremena . . ." odsječe gospodja. „Uviek ipak . . ."

„Molim te, Marinko, šuti već jedared; dogodilo se, gospodina Hüttera uzeh; gledaj da ti se obljubi!"

„Šta si opeta ne promišljena rekao?!" poviče gospodja po češki, „ti si mužu, kao stara baba ili kao maleno diete!" ljutila se dalje i htjede otići.

„Marinko, Marinko, ne ljuti se, ne ljuti, molim te, ne ljuti se," vikaše za njom trgovac, ali Marinka već ode.

Premda Hütter zadnjih rieči ne razumi, ipak nije trebao, da mu se razjasne; upozna po razljućenom gnjevnom licu i po brzom odlazu gospodje principalke, da se ne će učvrstiti ovdje bez boja; upozna takodjer, da su potežkoće, o kojih je jučer trgovac govorio, u sbilji vrlo velike. Nu ujedno upozna i svoga neprijatelja i čvrsto se je nadao, da će pobjediti. Opazi nadalje, da trgovcem ravna njegova supruga te da tomu treba druga, koj će ga pomoći. Malo se je vremena klatio po svietu, ali za to vrieme ipak upozna mnogo ljudi, jer je bio vrlo pronicava duha.

Po odlazku kuće-gospodarice dade ruku Martinu,

kao da se ništa ne dogodi i umoli gospodina Wondraschka, da mu stan pokaže.

„Nadalje mi je ostati u tom odielu, gospodine Wondraschče, jer će mi tek za nekoliko dana stići odielo, ostale stvari i novac."

„Ja ću vas sam odvesti, gospodine Hütteru, kad se već zadovoljujete s takovim stanom; vama to za ista nije treba?"

„Rado štedim, gospodine principale, a samo štednjom dolazi čovjek do nečega, to je moje načelo."

„Dobro, dobro. I tako ne će to dugo potrajati. Pohtjedne li vam se sdružit se sa mnom, čim upoznate moju trgovinu, promieniti će se sve. Evo, evo, ovamo!" pokaže u prvom spratu na zadnja vrata dugoga hodnika. „Ovo je izba za naše pomoćnike."

Stupiše u vrlo prostranu i čistu sobu. Okna bijahu na dvorište.

„Na drugoj vam je strani ulaz do moje izbe," dodade trgovac. „Dok se vidimo!"

Gospodin Wondraschek zatvori vrata i htjede žurno preke hodnika u dućan, da se samo ne sastane sa svojom suprugom. Ipak ne izmakne svomu udesu.

Jedva što je vrata zatvorio, otvore se na protivnoj strani druga, a glas gospodje zaori po cielom hodniku.

„Wondrašče, dodji amo, čuješ li?"

Gospodin Wondraschek pako nije bio voljan razgovarati dalje sa svojom suprugom, te je išao, kao da ne čuje. Nu na jednom oćuti, da ga dragocjena polovica drži, morade se okrenuti i stupiti u izbu. Pričini mu se, kao da stupa u očistilište.

„Kakvu si opeta ludoriju učinio?" upita ga supruga i gledaše svoga muža, kao da će ga očima progutati.

„No, Marinko, Marinko, ne ljuti se više, dogodilo se. A u ostalom ne će ti biti žao."

„Viek sam se jošte pokajala, kad si se česa latio ili što izvodio,“ razigra se gospodja. „Dovede mi taj čovjek mladića u kuću, a meni ništa ne rekne! A čemu ga trebamo? I tako imamo jednoga dječka odviše, a posla nije. To je opeta ludorija, kao svagda, kad se česa laćaš. Nu, ipak to ne će dugo potrajati sa tvojim miljenkom, ti si ga primio, dobro, ne ću te osramotiti i protjerati ga s mjesta; ali još ću mu danas odkazati!“

„Ali, Marinko promisli malko! Vidiš, da nisi tako zla prama meni, ja bih ti već jutros sve razložio bio. Poslušaj ipak! On ne smije od nas više! Meni je drago, da sam ga prvi u svoje ruke dobio, on imade novaca, a ako ga dobro pritegnemo, stupiti će s nama u družtvo!“

„Tako, tako, samo se podavaj takovim nadam i takovim osnovam! Da još i to zadnje izgubimo, što si prištedismo? Od te mûke ne bude pogače“.

„Ali ženo, ženice! Pomisli, on je proputovao pôsvieta, znade sve trgovce u Hamburgu, sva ondašnja skladišta. On znade, gdje možemo dobiti najjeftiniju robu! Pomisli malko, što s njim dobivamo!“

Gospodja trgovčica malko se osupne.

„Tko zna, je li to istina!“ progovori, popuštajuć po malo.

„Istina, istina! Kako to ne bi bilo istina?!“ odvrati trgovac. „Valjda me ne će nalagati? Upravo dolazi iz carevine!“

„A šta će biti s Martinom?“

„Vidiš, to je nešta drugo, Marinko, dozvoli mi samo, da taj Niemac ovdje ostane mjesec dana! Vidjeti ćemo! Ako to ne podje, poći će on! Učini mi jedino to po volji! Marinko, ti si mi ženica, ti ga ne ćeš odpustiti danas, je l'de, da ne ćeš?

„Nu što će biti s Martinom?“ odvrati ona, donekle umirena molbami suprugovimi.

„Vidiš, Marinko, to pustimo! I taj tudjinac je liep

mladac, mnogo je mladji, ima novaca, putovaše mnogo, a to znadeš, da je trgovac. Pusti to, Marinko, za mjesec dana ćemo o tom govoriti. Vidjeti ćemo! Nu, molim te ne osramoti me i ne odpusti ga danas! Marinko, ti mi ne ćeš toga učiniti!"

Gospodja mu ne odvrati.

On se okrene i podje dolje u dućan.

* *
*

Četiri tjedna prodju, a Hüttera ne odpravi kućegospodarica.

Za to se pako vrlo promjeni dućan gospodina Wondraschka.

U vratih bijaše velika čista škrinja sa nebrojenimi odjeli, u kojih je bilo na stotinu staklenkâ i svakojake druge trgovačke robe. Tu je bilo najkrasnijeg groždja sa Madeire, tamo opeta pravih turskih šljiva, ondje najbolja kava sa Jave i sa Ceilona, tu su bili komadi poput sniega bieloga šećera iz Iztočne Indije, tamo bog zna kakove sve vrsti riže, ondje opeta najsvježije mirodije iz Amerike, iz Indije i Australije, u kratko kod trgovca Wondrascka nabra se na jednom robe iz cieloga svieta.

Ogromni cimer oglasivaše znamenitu trgovačku firmu, a jošte veći cimer, kao što bijahu vrata velika, pokazivaše kolosalnoga noja, na kom je jašio crnac u životnoj veličini. Cieli dan okruživaše dućan gospodina Wondraschka sila ljudstva, u dućanu pako samom vrvilo je sve od rane zore do kasna mraka, te ciela mladež nije mogla ni dospjeti, pa je i sama gospodja kadkad morala saći. Vreće kave nestade jedne za drugom; badnji sa šećerom ginuli su tako rekuć sa skladišta. Gospodin Wondraschek pisaše u Hamburg, da mu direktno šalju robu a po predlogu Hütterovu sklopi vrlo dobar ugovor sa nekom šećeranom u Saskoj, da mu šalje iz svoje tvornice šećera iz Iztočne Indije.

*

„Tako to mora biti, dragi gospodine Wondraschče“, branio se je Hütter, kad ga htjede zaustaviti u njegovih smjelih osnovah trgovac ili njegova gospodja. „Tko ne ima smjelosti, taj si ne može ništa zaslužiti. Da sam si ja sam svojim novcem uredio dućan u Pragu, onda biste imali tek što gledati! Sve bih vas danas imao u žepu. Nu tako ne znam, šta moj bivši principal u Draždjanih radi s mojim novcem. Već mu dva puta pisah, a on mi ne odgovara. Tri puta bog pomaže; ne odgovori li mi na treći list, tužiti ću ga tamošnjemu sudu. Što me je prokleti voznik okrao ili kako on veli, da su njega okrali, — to bi još i bilo. Žao mi je samo novaca, koje mi je ovdje uzaludu trošiti na odielo. Nu, to će se sve jošte izravnati. Šteta, vječna šteta, da si ne mogu sam urediti svoga dućana. Ja ne žalim upravo, što sam stupio u vašu službu, dà, ja sam, gospodjo, vrlo zahvalan, da me ovdje primiste. Odužiti ću vam se jednom! Nu za to, za sve . . .“

„Valjda nas ne ćete ostaviti, gospodine Hütteru?“ upita ga brzo Wondraschek i pogleda znatiželjno svoju gospodju.

„To znajte, čovjeku se je kloniti neugodnih stvari, hoće li si sačuvati čistu sviest“, gorko uzdahnuv dodade Hütter.

„Toga mi ne razumijemo, gospodine Roberte“, sladkim se glasom oglasi gospodja; „ne sjećam se, da vas je tko ma u čem uvriedio“.

„Ipak upravo za to, gospodjo“, odvrati tužaljivo Hütter. „Način, kojim me primiste u svoju kuću posve tudjega čovjeka, sveto mi nalaže, da odem iz vaše kuće.“

„Vi ste luda“, ljutio se Wondraschek. „Šta vam to na jednom pada na um?“

„Ja vam sve uredih po najnovijem načinu, vi ste potražili novih trgovačkih prijatelja, pa treba samo dvie

godine takova trgovina, pa ste bogat čovjek; ja ću poći za tiem dalje".

„Ne, nikada, nikada! Molim te, ženko, pomisli si, ako gospodin Robert sbilja našu kuću ostavi!"

„Da samo znadem, koj li je uzrok tomu? Uviek vam se je kod nas mililo? Šta vas sad na jednom ozlovolji?"

„Ne smijem, ne mogu vam reći", odgovori Hütter, klonute glave, premda kao bljesak brzo pogleda oba supruga, kako li djelovaše na njih njegova skrušena izpovied. U toj se svojoj žalosti smijaše, ali tako, da bi to samo pozorni motrilac mogao bio opaziti.

Za čas začne opeta, dok je oboje šutilo: „Da s vama izravno stvar uredim, kako vi sa mnom činite, to vas molim, da dalje ništa ne pitate i primite moju ostavku".

„Toga ne ću nikada učiniti", odsječe gospodin Wondraschek. „Vi morate razlog navesti, za što od nas odlazite".

„Kada to svom silom hoćete, — onda ne ću sakriviti, ako vam reknem — slušajte dakle. Meni je dosta mila čast vaše kuće; moram dakle odavde, jer se na život i smrt zaljubih u vašu kćer Andulku, s njom ste naumili, kako opazih, nešta drugoga".

To trgovca i njegovu suprugu preseneti. Iz početka ne mogoše ni rieči pronieti. Hütteru je bilo dosta vremena, da dobro promotri, kako li je djelovala njegova izpovied. Udari na Wondraschka i njegovu gospodju istim oružjem. Za cieloga svoga boravka u Pragu razmišljavaše o situaciji, te odluči, zadati čim ne očekivaniji udarac; jer mu se pričini, da domaća kći nije ružna, ali da ipak voli njegova druga Martina. Oba mladića ne slagahu se dobro, te to htjede za današnjega razgovora spomenuti, ne bi li čim jače udario i postigao

svoju svrhu. Ne postigne li je — i na to bijaše pripravan — naumi potražiti sreću drugdje, premda se je čvrsto pouzdao, da će sa svojim dobro promozganim manevrom prodrieti.

Trsio se je, da ga čim većma uvažuje gospodja, bar koliko i Martina, ako ne i više; da stari Wondraschek bez njega ne može biti u dućanu, da postane najpotrebitijom osobom u kući. Uz to pako ne htjede dugo vremena ostati pukim slugom, već naumi postati poluvladarom, htjede izmišljenim novcem Draždjanskim uloviti slaboga trgovca u svoju mrežu, premda se je inače trsio, da razširi i poveća njegovu trgovinu, a to je činio radi toga, da si čim čvršći temelj pripravi.

Danas mu se poda liepa sgoda, prihvati ju dakle, da odluči svojom sudbinom.

„Znao sam“, zače po malo Hütter, dok je oboje šutilo, „da će vas moja priznaja presenetiti. Pa s toga sam tako dugo krzmao. Vaša me šutnja poučila, da nisam toga imao nikada učiniti, već bez ikakvoga dokaza svoje iskrenosti otići“.

„Presenetili ste nas, gospodine Roberte“, zače gospodja „ali ja kao majka vidim, da ste ipak dobro učinili. Za to vam vrlo zahvaljujem! Nu možda, da će se to ipak moći izravnati“.

„Izravnati?“ poviče kao u nadi Hütter, „pa kako da se to izjednači?“

„Uztrpite se samo i obećajte mi, da ćete kod nas ostati“, govoraše gospodja.

„Toga ne mogu, draga gospo! Ja ne mogu s jedne strane snašati uvriede, gdje me vi s druge toli prijateljski susrećujete“.

„Uvriede?“ zapita trgovac.

„Žali bože, gospodine principale. Dulje tuj ne mogu ostati. Ili je meni otići, ili momu največemu neprijatelju Martinu“.

„Martinu;" poviče oboje na jednom.

„Dà, Martinu. S njim sam u tajnom boju, od onoga časa, od kad sam kod vas. On me svuda prieči u svih mojih poduzećih, u poslovih i osnovah, zavidja mi za svaki rad, za svaku zaslužbu, da se je po meni uzdigla toli vaša trgovina, zavidja mi, što me tako cienite; a mrzi me, jer sam tudjinac. Ta niesam samo jednom čuo na vlastite uši, kako me je nazvao strancem i tudjincem, koji dolazi ovamo, da izpije krv i imutak domaćih. Tako se i danas već oštro porječkasmo, kad mi Martin prigovori, da sam se ukrao u vašu volju, da dobro zna, što zamislih, da ga hoću iz kuće iztjerati. Pomislite si, nazva me dvoličnjakom i licumjercem; da jedino radi toga u vašu kuću udjoh, ne bi li vas zavadio i razdvojio a pri tom, da jedino mislim na svoj žep. Dá, vi se čudite, kako mi je to sve rekao u oči, kako se je usudio to učiniti, vi se valjda čudite, da vam to sve velim, da sam iskren, da vam navodim razloge, za što tuj dalje ne mogu ostati ni za dan. Ili je Martinu sutra ostaviti kuću ili ću ja poći; ja ne ću više biti na blizu i pod istim krovom sa svojim očitim neprijateljem, pa se ne ću ni mučiti ni kiniti, da se svednevice više podajem vašoj ljubeznoj kćeri, a da ju uz to svakim pogledom ranim. Hoću radje odatle, premda mi je ovdje kao u otčinskom domu, akoprem bi mi to bila najveća sreća, da postanem u otčinskoj kući domaćim sinom, — ostavljam vas, zaboraviti ću na nesretnu svoju ljubav, pokušati ću drugdje sreću. Valjda ću naći vjere u pražkih trgovaca, svi me znadu, a mnogi mi se već i ponudiše; urediti ću si svoj dućan i svoju kuću, kad ne mogu dulje ondje biti, gdje zaželih postati članom obitelji".

Posljedica toga govora, za kojega se Hütter i nehotice oznojio, bila je znamenita, takova, kakovu je samo mogao Hütter očekivati. Gospodja se sabere i odvrati:

„Gospodine Roberte, vi već valjda čuste, da moj suprug bijaše naumio svoj dućan ostaviti Martinu i kćeri si. Nu ne mislite, da mu je već rieč dao. On je u trgovini pošten, radin, ali ne učini toga za mnogo godina, što vi u nekoliko mjeseci. Ja i moj suprug želimo vam pokazati, da znamo biti i zahvalni, te vam radi toga dajemo svoju kćer Andulku, vi ćete ostati u našoj kući, a Martin će otići. Vidiš li supruže, nije li to po tvojoj volji?"

Wondraschek kimaše radostno glavom. Drktao je kao trepetljika, kad je žena začela govoriti; bojao se kako će mu trgovina sada zlo proći a vidio je već u duhu novi dućan Hütterov, koj će mu preoteti sve mušterije i obogatiti se, dočim će njegova trgovina propadati.

„Andulko!" uze zvati gospodja u drugu izbu. „Dodji amo!"

Andulka dodje. Bijaše to djevojče u dvadesetoj godini, maleno, bljedoliko, svietle kose i bjelkasto-modrih očiju, kojima je sličilo otcu. Kad je čovjek pogledao majku i kćer, vjere mi ne znam, ne bi li prije dao palmu mnogo starijoj majci a odvratio se od dvadesetgodišnje djevojke. Andulka nije bila ružna, a lika dosta pravilna; nu ipak joj u oku ni u licu ne bijaše života već neko mrtvilo, koje je svakoga odbijalo od slabe djevojke. Danas se je činila, kao da je od duge bolesti ustala, akoprem nije ni najmanje bolovala. Inače je bila dosta liepa stasa, a valjda bi s vremenom nestalo onoga dojma, što ga je čovjek prvi puta oćutio u njezinu družtvu. Sbilja nije mogla Andulka čovjeka u prvi čas uzplamtiti, već mu ostade ravnodušnom.

„Ti si me zvala majko?" odazove se slabim glasom Andulka, bojazljivo se osvrćući.

„Dà, kćerko, imam ti saobćiti nešto vrlo ugodna. Ti si od danas nevjestom. Gospodin Hütter zamoli nas za tvoju ruku. Pozdravite se!"

Hütter podje prama Andulki i podade joj ruku. Djevojka nije znala, što da radi. Drhtala je po cielom tielu, kao šiba na vodi. Pogledala je otca, on joj se ljubko nasmija i poravna domaću kapu s jednoga uha na drugo.

„Nu, kćerko, niesmo li te tim razveselili?“ upita ju Wondraschek i poljubi djevojku u čelo.

Djevojka ne odvrati — i zaplače.

„Ti si djetinjasta, Andulko, podaj ruku zaručniku pa možeš otići“, dodade hladno gospodja.

Andulka posluša, dade Hütteru ruku. Ova bijaše vlažna i hladna kao led.

Hütter ju poljubi i ne hotice podrhta.

Za tim sprovede nevjestu do vrata druge sobe, povrati se k Wondraschku, dovede ga k stolu, priredi artije i crnila, pa rekne:

„Napišimo jošte ženitbeni ugovor i ugovor medjusobni, te na dan, kad svršimo svatbu, razširimo trgovinu, gospodine taste.“

Ugovor se napisa. Wondrascek dade zetu, dotično kćeri polovicu svoga imutka i imutka svoje gospodje, Hütter stupi u zajednicu sa svotom od četiri tisuće talira, koje je imao kod neke draždjanske tvrdke.

Za tri mjeseca, to jest prama koncu mesopusta godine 1818. u veljači, imala se obaviti svatba.

To se ugovori 30. prosinca 1817. u kući trgovca Wondraschka.

Drugi dan, kada Martin sazna, da je Andulka nevjestom doputovaloga stranca, ne pokaza se više u dućanu. Ne progovoriv ni sa principalom ni sa gospodjom, ostavi svoju sobu, podje niz stube u dvorište, da ne mora kroz dućan. Htjede glavnim prolazom na ulicu.

Slučajno se desila na hodniku domaća kći. Podade odilazećemu ruku, koju Martin vruće poljubi. Suze su joj gušile glas i ona slabašno progovori:

„Martine, ja toga ne ću dočekati.“

„Uztrpite se, Andulko, to se još može sve promieniti.“ Martin ode.

Andulka je bila uztrpljiva, ali se ništa ne promieni. Svatba se obavi, Robert Hütter dade objesiti novo učinjeni veliki cimer nad Wondraschkov dućan s nadpisom: „Robert Hütter & Wondraschek.“

S ostatkom novaca, što si ih pribavi od posudjenih pet novčića od sirote Vaclava Prochazke, spekulirao je toli sretno medju svojimi poznatimi drugovi i ostalimi ljudmi, da je mogao kupiti svojoj nevjesti dragocjeni dar za zaruke, pa da mu jošte ostade u vlastitom žepu nekoliko liepih talira i dvadesetica.

Velikom štednjom spravljao je dobitak tih novaca, jer ne htjede pogaziti sreće, koja ga stiže u Pragu. Nije ih miešao u trgovinu sa gospodinom tastom, već je s njima tražio dobit na mjenicah.

Najveća tvrdka pako bijaše za one dobe u Pragu u Celetnoj ulici „k divljemu noju“ Robert Hütter & Wondraschek.“

III.

Žalostne posljedice.

Nekolko godina minu, od kada ostavismo Vaclava Prochazku na tajinstvenom pohodu u vrtu na Florencu.

Povesti nam je čitatelja na Fratišek, da ga opeta sjetimo Vaclava, to jest u onaj kraj krasnoga našega grada, gdje mnoga gorka suza jada i biede kanu, gdje se ne da vidjeti udobni bogatlija, kamo lomot kola ne dopire, gdje su sve te uzke, nepristupne i nečiste ulice, pune nevolje.

Od te dobe, kojom se naša pripoviest bavi, mnogo se toga i na Františku promienilo; mnoga liepa kuća zauze mjesto stare na pola propale kućarice, u kojoj su ljudi tako dugo stanovali, dok im se nije krov nad

glavom srušio. Nu ipak se ništa ne promieni na Františku, on je ostao središtem najveće sirotinje Pražke, na desnoj obali Vltave, kako je Novi sviet i Pohořelec utočištem Malostranske golotinje.

Kada podješ sa velikoga starogradskoga trga oko palače kneza Kinskoga Kozjom ulicom, pa sa Kozjega trga zaokreneš u ulicu „k obćinskoj kući“, tu se na jednom nadješ na malenom nepravilnom trgu, koj se gubi u nizu starovjekih kuća pokraj Vltave. Trg je to sv. Anežke.

U cielom Pragu nije možda tolike razlike medju mogućim i siromašnim, medju krasnimi palačami i kukavnimi kućaricami kao upravo ovdje. I za ista za čudo! Ugodno te se, a ujedno i neugodno dojima slika pražkoga stanovničtva, koju ti podaje jedna od najstarijih česti grada, što se ponamjestila okolo razvalina samostana i crkve sv. Anežke; ovu je utemeljila kći Otokara I. godine 1232. a poslije mnogih sgoda i nesgoda dao ju razoriti car Josip godine 1783.

U istinu stanuje ovdje bieda i siromaštvo, oskudica i glad, ali se ipak sva ta nevolja uzčuva posve česka, tu ćeš medj domaćimi čuti samo česku rieč, na ulicah ti se odazivlju mili glasovi materinjega jezika — i u doba, kad se je samo ubogi usudio progovoriti jezikom, koga mu bog dade, kad je svaki bio izrodom družtva pražkoga, ako nije na javnom mjestu, na ulici progovorio tudjim jezikom, kad su djevojke, pa mà bile i najpoštenije služavke, nazivale se oskvrnutim i prezirnim imenom bludnice, ako su česki progovorile, — ni u to se doba, ne mogaše ovdje ukorjeniti tudji jezik.

Ni sada, kad zvuk materinski odjekuje po svih ulica stare priestolnice kraljevske, ako zalutaš u taj odaljeni kraj grada, ne ćeš naći velike pače nikakove razlike.

Oko godine dvadesete bijaše to drugačije. Ako je

onda kakav stranac ili domaći, koj si je bio u vlastitoj kući strancem, slučajno zalutao u taj labirint gadnih, blatnih i nedohodnih u!ica na Františku: taj je bio na jednom u tudjem svietu. Ovdje mu — gle čuda — ne dostade njemština.

Taj crni kut bijaše pravom slikom češke narodne sramote i biede; činilo se, kao da su jad i tuga cieloga zakopanoga naroda poletili iz palača i širokih bučnih ulica u opustjelo ovo mjesto, da jih nitko ne vidi. Činilo se, da te crne zamrljane ulice kriju u svom sramotnom odielu krasan i svet biser, da se je taj ures narodnoga obstanka jedino za to zaogrnuo u to blato, ne bi li čim sjajnije zasvietio i zablistao, kad ga sretni tražilac odkrije. Činilo se, kao da je amo utekla i ovdje se usredotočila za ogradami crnih i nepristupnih kolibica posljednja sila čeških srdaca, te da se ovdje na sve spremna i u sdvojnom boju brani proti silnomu tlaku tudjinstva, činilo se, da u svetom, nejednakom, sdvojnom boju umirući pobjedjuje, i da se novimi plodovi jači i sve veću snagu dobiva.

Nu vratimo se k našoj pripoviedci.

Oko nekadanje crkve sv. Anežke prama zapadu, dizale se tada jošte dosta visoke zidine samostanske istoga imena, te su krile u sebi usuprot svim napadajem, krasnu crkvu u slogu najstarije gotike. Ostatci znamenitoga toga hrama i razvaline gospodja samostanskih dižu se u vis kao niemi svjedoci nekadanje moći i slave. Sam samostan pretvoriše u veliku kuću za stanovnike a u crkvi poredala se skladišta svakovrstne robe od vune do smrdljivih ne čišćenih surovina.

U taj nekadanji samostan vodimo čitatelja.

Evo nas pred drevnimi vrati nasipa, u uzanoj ulici, koja je duga kolika je kuća, pred ulazom u samostan. Kuća ima broj 811. Malenim tim ulazom dolazimo u prvo dvorište, što se proteglo od zapada prama iztoku.

Na desno, to jest prama iztočnoj su strani stare zidine bez okana; tuj te i tamo sve sjeća na visoki, smjeli gotski luk, te nas opominje, da se je ovdje spajao samostan sa crkvom i činio jednu cjelinu. Kukavno li je sada ondje, modro nebo gleda u siromašan, tužan i opustjeli kut, gdje je nekada odjekivao piev samostanskih gospodja sa smjelih svodova samostana i crkve, ondje čuješ sada kako se prepiru stare bake ili kako urliču i klikču veseli dječaci.

Iz ovoga dvorišta dolazimo po pogibeljnom pločniku dugim crnim prolazom u drugo dvorište, koje je otvorenije i pravilnije, zatvoreno sa četiri visoka zida, u kojih se poredaše nizka okna. Ovo dvorište sačuva posve značaj staroga samostana ća do krova, koj se grozi, da će se strovaliti.

Treća nas vrata vode napokon u treće dvorište, u najprostranije i najotvorenije, njegova je iztočna strana posve u starom slogu, kao što je i drugo dvorište. Na zapadu bijaše tada to dvorište zagradjeno sa nekoliko nizkih kolibica, od kojih su danas još samo kukavni ostanci. Sjeverozapadno gubi se dvorište u malenoj kratkoj uličici, a četvrta se vrata otvaraju. Pred nama se uzdiže zeleni Belveder a pod nama se čuje tihi šum Vltave.

Okrenemo li se, to spetimo nad vratima, kao u malenoj izklesanoj jami kip nekakve svetice, sjegurno sv. Anežke. Podjemo li na desno i obidjemo li nekoliko kuća prema iztoku, kojih ne bijaše još za dvadesete godine, to dolazimo u uzanu ulicu, što nas vodi oko samostanskih ruševina ravno do crkve sv. Anežke.

Tužno li je pogledati taj nekadanji hram gospojin. Dragocjene uspomene, drevne sgrade drobi i lama kiša i oluja, a nitko se ne brine za taj znameniti spomenik. Oko njega naniza se osobito u novije doba cieli red malih kuća, te pritisnuše i stlačiše staru crkvu, na koju se je naslonio bezbroj raztrganih krovova.

Sada vodimo čitatelja timi ulicami do glavnoga, još i do sada uzčuvanoga ulaza srušene crkve. Tada ne bijahu još te ulice toliko zemljom navožene kao sada, jer ti je sada ići niz stube sa ulice. Glavni je ulaz bio jošte poviši, te se je ulazilo trimi stubami. Sa portala vidio si posve dobre zidine samostanske, koje sada pritisnu krov do krova, kolibica do kolibice, a crna široka dver vodjaše ravno u drugo dvorište, o kom prije govorasmo.

Badava ne vodimo čitatelja do portala sv. Anežke. Upozorujemo ga na malen drveni cimer, što je visio nad vratima, limom i željezom zatvorenima. Na sivom tlu možemo čitati tvrdku, koju je već ponešto kiša oprala: „Robert Hütter. Skladište vune."

A sada stupimo crnim prolazom tada jošte slobodne a sada zatvorene ulice u drugo dvorište, u kuću, što ju sagradiše od razvalina staroga samostana sv. Anežke.

Evo nas u sredini glavnoga iztočnoga krila. Da stupimo s maloga trga prvim dvorištem i drugim prolazom, vidjeli bi taj otvor na desno.

Odmah pri ulazu bijahu tada uzane, zamrljane stube, koje vode u prvi sprat. Tada ne bijaše mnogo razlike, stanuju li ti ljudi, koji u sv. anežkom samostanu potražiše zaklonište, razi zemlje ili u prvom katu. Gore i dolje bijahu jednako mračne, stegnute, nizane i blatne izbe; jedina je bila razlika, da se je stanovnikom prvoga kata trebalo čuvati, da si na stubah ne slome vrat.

Kad si se timi stubami uzpeo uz uzki hodnik, koj je razsvietljivalo jedno okno, opazio si četvera vrata, razbijena i jedva viseća na svojih osih. Sva bijahu jednokrilna.

Na desno, kad si došao na taj hodnik, prama kraju iztočne strane, bijahu takodjer takova vrata; ova su vodila u nizku izbu, sa oknom put ulice, kojom do-

vedosmo čitatelja do glavnoga portala razrušene crkve. Divan li je bio pogled sa toga okna. S lieva je lagano šumila Vltava pod Belvederom kraj čitave gomile Pořičkih otoka, valovi su pljuskali i udarali o zaprieke i o Novomjestsku vodarnu, a uz to ti je oko moglo segnuti i prieko Pořičkih ostrova ća do Libnja i briegova, što su nad tim mjestom.

Za to je pako usuprot bilo tiem turobnije u nizkoj i gadnoj ulici.

Kad si unišao, udari ti noga o maleni prag, koj je dielio vrata od izbe. Izprebijene opeke, kojim čovjek ne razpoznaje rad blata masti, sačinjavahu tlo, na gdjekojih mjestih posvema prošupljeno; stiene tih nedugih četiriju zidova bijahu nekad obieljene. Izba ta imadjaše pet stopa duljine a pol treću širine; na dva okna nizka ali dosta široka, koja bijahu bolje rekuć jedno, dopirahu u tu zabit trakovi dnevnoga svjetla; ali nutarnja tmina održi nad njima pobjedu, te je bilo obično u izbi mračno.

Na desno od vrata zapremi četvrtinu te škulje velika peć od polupana criepa, koj se je jedva jedan drugoga držao, a grijalo ih je ognjište u glavnom zidu. Ognjište to izgubi svoja vratašca te je samo zjao crn otvor, kojim se je često silno dimilo, ako je zadunuo jači vjetar. Kraj zida i u drugom kutu stisnula se široka, kukavna postelj od mekanoga drveta, koju crvi izjedoše, — u njoj bijaše nešto malko slame, a na toj crna, težka perina.

Nad posteljom visila je slika, pokazujuć blagoviest Marije, koju gamad izjede i zamrlja. Kraj postelje u zidu naproti ulazu bijaše druga postelja još kukavnija, nad kojom visaše drveni križ sa Isukrstom, kakovih si mogao dobiti za krajcar šajna. Do ove postelje u kutu prozora bijaše treća postelja bez pokrivala, koja se je htjela razpasti, pa ju za to poduprieše na prednjoj strani

sa komadom drveta. Medju ovimi posteljami bijahu zabijeni čavli; na ovih višahu dronjci, u kojih si mogao razaznati, ako si ih pobliže promotrio. odjelo žensko ili mužko krpami nakaženo, a uz to nekoliko do zla boga razderanih kaputa.

Do vrata na lievo naslonila se u kut polica, u njenih pregradkah bijaše pet do šest crnih lonaca, zamazanih i žicami prepletenih. Kraj police bila je velika kaca za vodu. Na ognjištu pako, gdje je maleni oganj odavao zadnji znak svoga života, stajaše nekoliko nečistih i zadimljenih lončića.

U sredini izbe, koju malone zapremiše same postelje ljuljao se na nesigurnih nogu malen stol; taj je svojom vanštinom odgovarao i slagao se sa cielim tim turobnim pokućtvom. Na jednoj strani stola bijaše klupa, iste vrsti kao i ostale stvari. Ovdje su sjedili stanovnici te izbe.

Kad si ušô, bilo ti je neugodno u tom kukavnom stanu, gdje si se jedva mogao okrenuti; a ako je bio nadošlica povisok, bilo mu se čuvati, da glavom o strop ne udari.

U toj izbi stanovahu tri obitelji. Valjda će čitatelj o tom podvojiti, da li može dostati trima obiteljim, a osobito ako imadu i djece, izba, pet stopa dugačka i pô treću stopu široka. Na prvi mah čini se to nemogućim — ali jad i bieda preteku svaku nemogućnost, jad i bieda najstrašniji su na tom svietu, oni imadu svoje običaje, ravnodušan im je sav sviet, ravnodušni su si samim sobom.

U opisanoj izbi sakupi se svake večeri devet osoba, malih i velikih, da se odmore od dnevne muke, da proklinju taj život i njegovu nevolju, da se bace neuki i tupi u gadnu razkošnost tjelesnu, da gladuju i da se po koj put sjete kruga nebeskoga i onoga, koj nevidiv gleda tu njihovu sdvojnu, groznu biedu.

Udjimo onamo posljednjega ožujka 1823. u večer. Na svetom Haštalu odbi upravo devet.

Na ognjištu utrnu i zadnji plamečak. U tren ga nestade, lagani tanahni dim podigne se s njega, ukrade se do izbe i razpline nad stolom, gdje je stajao vrč i tmasta svietiljka.

Vani je hladno; časomice udara vjetar o uznojéna okna; tu razdere artiju i zafućika po izbi. Nitko na to ni ne pazi. Snieži i kiši, kako je to već u tom mjesecu običajno.

U izbi je zadušno, težak i smrdljiv zrak.

„Prokleta žabo, hoćeš li jedared šutit?“ poviče hrapavi glas, a odma za tiem čuo si tri udarca.

Petogodišnji dječak, komu je to namienjeno bilo, udre odma grozno vrištiti. Sjedjaše sguren kraj ognjišta i ne prestance uzdisaše i jaukaše.

„Gospo susjedo“, odazove se pedesetogodišnji muž, koj ležaše na drugoj postelji, sav zarastao, podpunoma obučen na slami, „ja vam velim, vi ćete se morati dieliti od nas radi toga derana.“

„Ne čuveno,“ odvrati mu žena, što je na zemlji ležala, sa svežnjem pod glavom, „vi u brzo stvar svršite. Ja mogu raditi s dječkom, što hoću, vi mi za nj ništa ne pripomogoste.“

„To mi nikad ni na um ne pade; vi biste me odma griehom okrivili! Morao bi me za ista sam vrag zasjesti.“

„Jer imadete takvoga andjela za ženu, nije li?“ odvrati slabim glasom žena, što je ležala na tlu, drkćuć po cielom tielu; pograbi dječka, privine ga k sebi, da ga umiri.

„To ti je sreća, da moje žene nije jošte ovdje, ta bi ti radi toga izkopala oči.“

„Do vraga ...! Mirujte jednom!“ poviče hrapav glas sa postelje kraj peći, a iz slame pomoli se crna

glava s ne uredjenom kosom i bradom, „ako se ustanem, ja ću vas, stara kreštelice, baciti na polje.“

Nehotice ušuti ta žena.

Čuo si hrkati tri spavajuća. Dvojica od njih ležahu na tlu; treći sjedjaše dó police u kutu i sabiraše sile za drugí dan.

Bijaše to mladić od petnaest godina. Glava mu klonula, slabo svjetlo osvietlavaše visoko čelo, dosta pravilan nos i puno lice. Jaka uda pomaljala se iz širokih platnenih rukava košulje i iz isto tako širokih gaća. Noge su mu bile bose, a ruke spusti u krilo.

Ne daleko od njega ležahu na slami dvie žene. Bijahu to djevojke od osamnaest godina u kukavnom odielu, koje im je zajedno služilo i za pokrivalo. Ruke im bijahu, koliko svjetlo dopuštaše, od posla izrabljene, lica probliedjela, a tjelesa izgubiše svaki plemenitiji lik.

Na uzdrmanoj i podloženoj postelji napokon ležaše mlad čovjek, siromašno odjeven. Ne spavaše. Glavu podboči o lievu ruku i gledaše u svjetlo; nije pazio na prepirku, kao da se podaje težkom snu.

Kraj postelje na čavlu visaše iztrošena plosnata kapa i nekaki remen, koj je mladomu čovjeku bio mjesto naramenica. Činilo se, da do raztrgana kaputa nije imao drugoga odiela.

Mladi se čovjek smrknu, kao da mu oblaci dušu zastrieše; crno plamno oko bacaše bljesak, crna ne očesana i divlja kosa pokri mu vrat i lievu ruku. Desnica počivaše na svinutom koljenu, te se činilo, kao da u njoj trza i da su se prsti sgrčili u piest.

Za čas legne. Nu dugo ne uzdrža. Uhvativ se obima rukama za glavu, sjedne na postelju i gledaše po izbi. Na jednom se glasno nasmije.

„Ti opeta luduješ, Prochazko!?“ doviče mu zarašteni muž sa srednje postelje. „Vrag zna, činiš mi se, kao da si pobjegao od Katarinka.“

„Oprostite, Andrijo," odvrati mu ovaj nešto mirnije. „To znadete, da mi kadšto nešta u glavu sune."

„Ja velim, da ćeš ili poluditi ili postati velikim gospodinom," govoraše Andrija, kao da nije nikoga u izbi.

„Ne podruguj mi se, stari Andrijo, valjda znadeš, da zamrzih na cieli sviet, te da bi se radje objesio, nego da dulje tako živem."

„Luduješ," smijaše se stari Andrija, „mogoh li ja to podnositi pedeset godina, moći ćeš i ti."

„Ne ću podnieti, velim vam da ne ću!" odvrati mladji.

„Ako budeš takav ludjak, vjerujem, da ne ćeš," nastavi dalje Andrija. „Ne znam, kakvu to krv imaš. Mnogomu ti se je jošte priučiti. Kad te odrinu od sebe poljubi im nogu; kada pljunu na tebe, reći ti je: „bog vam plati!" kad te nazovu pražkom dangubom, skini pred njima svoju raztrganu kapu; ako ti se na ulici gospodja ugne, da joj se ne takneš svilena odiela, ti padni na koljena i moli ju za boga, da ti oprosti. Kada te pogleda policista i zagrmi na tebe, da si zločinac, onda čuti, inače te bace u smrdljivi zatvor i zapišu te u knjigu, akoprem niesi pod suncem ništa zla učinio; kad ti zanieče otca i kopiletom te okrste, ne smiješ im ravnodušno gledati u oči; kad ti reknu, da si stepihljeb i ništarija zahtievaš li od njih posla i protjeraju li te, onda im ne smiješ iztrgnuti iz usta taj prokleti jezik, ne smiješ im izbiti zube, ne smiješ . . ."

„Ne govori dalje", prekide ga muž crne kose, komu je susjed iz srednje postelje tako ljubko govorio, „ne govori, jer će mi glava prsnuti".

Skoči sa postelje i drktaše po cielom tielu. Na tom malenom prostoru, koj je bio medj njegovom posteljom i vratima, trčaše kao mahnit. Rukama si je čupao kosu ili ih turao u prsa, da su mu se nokti

krvavo usjekli u meso. Oči mu gorahu kao dvie svjetiljke u punom plamenu.

„Tako mi boga, ti luduješ!“ odazove se za čas stariji, prepanuv se ponašanjem mladjega svoga druga.

„Kako da ne ludujem“, okrene se mladji, kao da se ga dojmiše te rieči; sjedne na razklimanu postelju i gledaše pred sebe, kao kakav poludjeli“. „Tebi je pedeset godina, Strouhale, ti si svemu svikô. Meni je dvadeset i tri, a sve, što si mi rekao, dogodilo mi se, dá i gore stvari, a ja hoću da sdvojim. Ti me ne poznaš, nikomu se ne povjerih, mislio sam, da će biti najljepše, ako to sve u sebi sačuvam; to me je peklo kao gorući zmaj a ja mu se podadoh, jer sam mislio, da će me izmučiti, a poslie da ću imati mira. Ali me to ne izmuči, pa s toga sam voljan, okupati se u Vltavi za uviek“.

„Ti si čudnovat čovjek, Prochazko!“ ponešto ćutljivo govoraše stari susjed; „to znadeš, da sam ti uviek dobro svjetovao, od kad si do nas došao. Reci mi, što ti se je dogodilo, a ja ću ti pripovjediti pripoviest, što se sbilo pred toliko godina, koliko je tebi sad. Umiri se samo, privikni svemu“.

„Privikni! Privikni! Učim se priviknuti od svoga djetinstva, ali sve badava! Šta ću, kad je u meni neki zli duh, koj me neprestance tjera, da budem nezadovoljan. Da mogu tako ravnodušnim biti u svojoj sudbini, kao što su ove dvie žene ovdje, koje tuj spavaju, kao da leže na mekanih dušecih i u izobilju; kao što ondje Dřizal, koj spava kano da znade, da će si sutra zaslužiti za cieli dan; kao ta žena s tim djetetom, što tako mirno spava, kao da može platiti ložište za cieli tjedan, premda ne ima ni za zub ni za sebe ni za svoje diete ili napokon kao ti, Strouhale, koj do sada na ženu čekaš, da ti donese večeru. Ne donese li, biti će isto tako dobro, zaspati ćeš s praznim želudcem, da ćeš

sutra poći za poslom, kao da si jučer večerao s knezom. Sve to prepatih; niesam imao u što da zagriznem, spavao sam za kiše i zime na ulici, ne imadoh čim da zakrijem golotu i ja prokleh cieli sviet; zapalio bih cieli Prag, to još prokletije gniezdo biede i nestašice, nego li je kod mene u gorah. Nu prije nego li ću kući, prije nego tamo podjem prosjakati posao, gdje me uvriediše jošte mladá kao pseto, volim strunuti u tom blatu, da me za uviek nestane".

Nasta šutnja. Prochazku to tako uništi, da je čudo, što se nije srušio na svoj kukavni ležaj. Strouhal se nahmuri i gledaše u svjetlo, koje je po malo ginulo. Oganj prskaše, ulje dogorivaše, ako je moći uljem nazvati crnu smradnu mast, što preostaje od pripravljanja ulja.

Na svetom Haštalu odbi deset sati.

„Moje žene jošte ne ima", progovori Strouhal. „Valjda će danas opet spavati kod policije. Prodala je više nego obično i kupila si rakije; ostade ležati u kakvom kutu i njezina roba s njom. Samo da je tko ne okrade", dodade i ustane. Podje do stola, pogleda na svjetiljku i nastavi:

„Ulja više ne ima, utrnimo, za naš razgovor vidimo i po tmini dosta".

Utrne. U izbi bijaše sve mirno, jedino uznemirivaše tu noćnu tišinu disanje i časomice silovito hrkanje. Iz daleka čuo si šumiti vodu pod pořičkimi mlinovi.

Vjetar i kiša utiša se na polju, oblaci se razpršiše, na nebeskom svodu lećahu samo još manji oblačići i uklanjahu se mjesecu, koj je svojimi slabimi zrakami prodirao u kukavnu izbu.

Tko bi sada stupio u tu škulju — vrata se nikada ne zatvarahu, jao zlikovcu, koj amo zaluta — za cielo bi se zapanjio. Činilo ti se ovdje, kao u kakvoj kata-

kombi, gdje tjelesa ili po zemlji razbacana ili u liesovih leže, te si odpočivaju od čemera svakdanjega života.

Strouhal legne na slamu, licem prama oknu, gdje je bila Prochazkova postelja. Gledao mu je dakle ravno u lice.

Prochazka sjedjaše mirno na svom ležištu, mjesec svietljaše na nj, pričini se kao da je mrtvac iz groba ustao. Spao je u se i skrstio ruke o drkćuća koljena. To drhtanje posvjedoči, da je jošte živ. Sjedjaše tuj kao da je od kamena.

„Prochazko, ili legni ili pripoviedaj", progovori Strouhal, koj se uprav s praznim želudcem ugniezdio, „kad već ne imadoh komad suha kruha za večeru, daj mi ti bar kazuj nešta. Ja te ne mogu tako gledati, jer se činiš, kao da te tkogod iz groba izvuče".

Prochazka se strese. Osvrne se i pričini mu se, kao da je dospio u tudji sviet. Ne mogaše se probuditi iz svojih sanjarija. Bilo mu je, kao kad se je pred mnogo godina poslie one prepirke na Florencu osviestio i na jednom pred sobom spetio strana čovjeka, zaogrnuta u dugi plašt. Studeni ga znoj probije.

Strahovito bilo mu lice. I sam bi se njegov susjed prepao, da ga je vidio; nu svjetlo, koje je podavao mjesec, razsvietljujuć Prochazki ledja, zamrači mu lice.

Mladi čovjek ustane s postelje i sjedne bliže k svomu susjedu za stol na razklimanu klupu.

Stari Strouhal ne opazi, da je Prochazku probio studeni znoj na čelu i da mu se prolio po cielom tielu. Kad pako mladi čovjek bliže k njemu sjede za stol, gdje ga je mjesec punimi zrakami razsvietljivao, tada tek opazi, da Prochazka po cielom tielu drkće.

„Šta ti je?" upita ga i osovi se na postelji.

„Ništa, susjede, ništa!" odvrati Prochazka. „Valjda će me opet kakova nova nesreća stići".

„Ludjače, šta ti to pada na um!"

„Znadem to sjegurno, jer mi se pred nekoliko časaka opeta ukaza ona prikaza, koja me uviek uzastopce sliedi“.

„Šta to brbljaš o prikazi“, pridometne brzo susjed Strouhal i uzpravi se na svom ležaju kao svieća.

„Rekoh ti, kad mi je godj težko, ukaže mi se neki strani gospodin u plaštu, koga slučajno vidjeh prve noći, kadno u Prag dodjoh“.

„Pripoviedaj, pripoviedaj“, saleti ga Stronhal.

Prochazka na časak zašuti. Činilo se, kao da razmišlja, hoće li saobćiti poviest svoga jada! Nešto ga je nukalo, da toga ne čini. Može li ta poviest imati kakovih posljedica? Jeli komu što do pripoviedaoca? Znade li ga tko? Brine li se tko za nj? Hoće li on tiem komu naškoditi?

Na ta sva pitanja Prochazka si odgovori: ne.

Zače pripoviedati i pripoviedaše u duboku noć.

Čitatelji znadu poviest Vaclava Prochazke, zlatarskoga učenika do dobe, kad se je na jednom našao u novih alejah.

Kad je došao u svom pripoviedanju do Florenca, do tajnovitoga svoga spasa, do stranoga muža, kojega je jedva vidio: napne susjed Strouhal uši, koj je medju tiem bio legnuo; sada se po malo uzpravi i slušaše pomnjivo, da mu nijedna riečca ne uteče. Pazljivo motraše mladoga čovjeka i svladav svoje čuvstvo, što ga poviest u njem uzbudi, legne opeta i upita na neki način posve hladnokrvno:

„Niesi li, Prochazko, nikada za svoje mladosti ostavio svog rodnog mjesta Zaletinca?“

„Nikada!“

„A otac ti bijaše tada crkvenjakom u Zaletincu?“

„I ujedno tkalcem“.

„A kad ti umrie majka?“

„Bilo mi je deset godina! Oh! to bijaše dobra majka, za što s njom tada ne umrieh!“

„A kakav ti je bio otac?“ upita brzo susjed Prochazkin.

Mladi čovjek ne opazi, da se je za čas uhvatio stari Strouhal rukom za srdce i da se je ova dublje u prsa urinula i tiskala na srdce, da silnim svojim udaranjem ne razbije rebra.

„Moj otac?“ upita Vaclav. „Moj otac bijaše od vieka sa mnom strog i oštar kao mač. Bijaše vrlo pobožan i ne mogaše nikada podnieti, kad šta uradih. Ne znam, da li ga ikada manje ljubljah od majke svoje“.

„A koliko je bilo godina tvojoj majci, kad umrie?“ upita ga drktućim glasom Strouhal, nu Vaclav toga ne opazi.

„Sada su mi dvadeset i tri, tada mi je bilo deset — ja uviek njenu starost računam sa svojom, kao da jošte žive. Tada joj bijaše dvadeset i osam. Ondje počiva na onom malenom groblju; ja to znam. Da mi je jošte jednom ići do onih gora, da se pomolim na njezinom grobu! — Moliti!“ kao van sebe uzkrikne Prochazka. „Tada jošte često molih! Sada to zaboravih!“

Opeta se zadubi.

„A šta je dalje, šta dalje?“ upita ga za čas njegov susjed, koj je sada posvema u sjeni ležao i mogao se ugnuti, ako se k njemu Prochazka obrati. Sav se je promienio. Grozničava vrućina gorila mu na licu, glava mu se uzpali, a žile mu nabreknuše, kao da će popucati. Toliko se ga dojmi poviest ubogoga mladića. Činilo se, kao da mu je srdce vrlo ćutljivo.

Vaclav nastavi.

„Bio sam tada na jednom u Novih alejah. Niesam znao za sebe. Postolarski me dječak tek opameti. Obazrem se na sve strane. Po malo razaznavah ljude, kuće,

dućane, ulice. Kada opazih, da me ciela gomila ljudi gleda, podjem upravo u ulicu, koja mi se činjaše, da je najživahnija. Bijaše to Ovocna ulica. Tada ne znadoh, jošte, kako se zove — sad je to drugače, sada znadem sve ulice Pražke, kad sam više na ulici nego gdje drugdje. Po prilici u trećoj kući od lievoga ugla, kuda se ide na Příkope, bijaše tada zlatar; ima tomu dvie godine dana, što ode. Podjem okolo. Za malenim staklom vidjeh svakojakoga uresa a medj ostalim i Turnovske granate. „Tko zna, niesam li vas ja brusio“, pomislim i jedva što se toga sjetih, pade mi na um, da podjem u dućan i da se ponudim za učenika zlatarstva.

Udjoh. Izrečem svoju želju. Za stolom sjedjaše čovjek sa zelenimi naočali. Podigne glavu. Radio je nešta.

Kada svrših, ustade, stupi do mene i progovori, da ga jedva razumih. Tako je miešao česke i njemačke rieči, da ga jedva shvatih. Nu pojedine zapamtih i ne zaboravih nikada. Nazove me kukavnom dangubom, da dolazim, ne bih li ga mogao okrasti, da sam ništarija i zločinac, pa ne podjem li odma iz dućana, da će me policista baciti na polje. Tresao sam se, kao da me svlada najžešća groznica; ne znadoh, što se sa mnom sbiva. Dodjoh krepke i čestite volje — pa jedva što progovorih, napade me taj prostak kao psa. Krv mi skoči u glavu. Rieči prosjačina, danguba pribaviše mi već u Turnovu prepiraka i svadja — ne mogoh se suspreći i gle — pomama me popade, ne znam ni sam, kako se je sbilo — na jednom bijah na ovratniku zlatarevu, te ga drmah kao lud.

Kada se osviestih, poćutim, da su mi ruke svezane i da ležim na pola na zemlji. Oko mene stojahu tri organa sjegurnosti. U to me dignu, otvore dućanu vrata, ulica se nagomila ljudstvom, jedan me od stražara silovito turnu, a ja podjoh.

Kako dodjoh do ureda, ne znam. Jedino se sjećam,

da je po cielom putu vikalo ljudstvo, psovalo i grdilo, a meni je bilo, kao da ću u ponor propasti.

Napokon dodjem do ravnateljstva, vrata se za mnom zatvore, ruke mi razvezaše i odvedoše me u onizku, tamnu izbu.

Ne ću ti svega nabrajati, što mi se sgodi. Sam znadeš, kako ti je bilo, kada te uloviše kod one svadje u Putovcu pod Žižkovom. Pretraže me i nadju u mene onaj novi talir. Sve mi ništa ne pomože, proglasiše me lupežem, koj nasilno za biela dneva napade zlatara i talir mu ukrade. Imao bi doći pod iztragu.

Tada za ista mišljah, da ću poludjeti. Sjetih se majke, pa mi se pričini, kao da lice svoje od mene odvraća. A ipak si bijah sviestan, da sam nevin, da je jedina moja krivnja, što gnjevu podlegoh i što zlatara napadoh, da mu se osvetim rad ne zaslužena prikora.

U istinu se spremah, da dodjem medju lupeže i zločince: kad mi al javiše, da sam slobodan. Pošto na ime zlatar sazna, da rad kradje imadem doći na sud, to ga obuze čuvstvo pravednosti i on dojavi, da mu ništa ne uzeh. Budući pako ne mogoh dokazati, kako taj talir dobih, a odati one sgode na Florencu ne htjedoh, to mi talir uzeše i pustiše me bez prebite pare.

To je drugi čin, što mi se u Pragu sbi. Bilo mi je kada razmišljati o svom udesu, jer tri mjeseca čamio sam u zatvoru. Uz tod odje i taj prokleti talir, koga mi dade u žep ne znani onaj muž, kada spavah u malenoj vrtnoj kući na Florencu.

Ne donese mi sreće. Bijah i jesam osramoćen, sjedjah tri mjeseca u tamnici, uradih proti zakonu, postadoh zločincem, izmetom valjanoga i poštenoga družtva, a za što? Jer ne mogoh snositi nepravednih prikora i proste uvriedljive psovke, kojimi onaj čovjek mene, ne poznata, obasu, i tim mi uništi pravu i iskrenu nakanu te me rinu u propast.

Nikada već ne udjoh u dućan.

Šta mi je bilo učiniti? Česa da se latim, da ne poginem od glada? da ne stradam od zime?

Smislim poći na nadnicu. Ne bijaše mi druge. Zanata ne znadoh, pa tako tuj stajah goloruk u širokom tom svietu sam samcat, tudjinac. Uz to pritisnu i kruta zima. Odielo mi je bilo kao pred tri mjeseca, kada u Prag dodjoh. Nikada mi ne bijaše tako zima kao tada. Strahovito djelovaše na mene taj zatvor, oslabi mi duh, oslabi tielo. Lagane platnene hlače, lagana košulja i ljetni kaput ne mogahu me ugrijati.

Bludio sam okolo, kao da na sebe sama zaboravih. Ne poznadoh ulice, ne znadoh, kuda idem. Tako hodah prieko podneva, glad me je morio, ne znadoh, što da uradim. Poslie treće ure dodjem u ulicu, gdje je kazalište. Pred nekom kućom snimahu ogromne bačve, žaklje, badnjeve sa raznovrstnom robom. Pristupim bliže. Gledah kako ti ljudi rade, da im je znoj sa čela kapao; vidjeh, kako im bijaše toplo. Tu se odvažim, i progovorim gospodinu, koj je stajao kraj ulaza u debeli kožuh zamotan, da mi dozvoli pomoći pri poslu, ne bih li si privriedio koj novčić, jer cieli dan ničesa ne okusih. Da odem do vraga, odvrati mi po njemački i nazove me českom prosjačinom, te gledaše moje odielo. Kukavan li bijah! Odielo se htjede na meni razpasti.

Odem. Bludio sam opeta, dok ne dodjoh na Starogradski trg. I opeta opazim pred nekim dućanom badnjeve i žaklje. I opeta zamolim za posao. Mladi čovjek koj je tuj ravnao, bijaše umiljatiji prama meni, nego onaj prvi, te me po česki upita, gdje li sam prije služio. Bio sam vrlo smeten. Ne znadoh, što da mu reknem. Napokon mu rekoh, gdje bijah. Bogom ga zaklinjah, da mi bar danas dopusti pripomoći, jer ću skapati od glada. Kada mu sve priznadoh, odvrati se od mene i ne odgovori mi.

Samo što ne padoh na hladan kamen. Za noge me zeblo. Tielo mi se smrznu.

„Tako vam boga, dajte mi posla!“ zaklinjah ga Nu on izčeznu u dućanu. Voznik prebaci plahtu preko voza i zazviżda bičem nad konjima. Gledah za njim — pred dućanom bijaše prazno.

Bilo mi, kao da se imadem povaditi sa cielim svietom. A ipak se svladam i podjem dalje. Zabludim u uzku ulicu oko Tyna do Staroga ungelta.

Tu krcahu sudove s pivom. Zapitam i ovdje za posao, da zaslužim koricu suha hljeba. A ovi mi odvrate, da to sami čine.

Mrak se začeo hvatati. Bilo mi je zima, a glad me je mučio. Kad te glad i zima na jednom pritisnu, ne možeš obojega podnieti.

Prolazom podjem u dvorište. Tamo udje kočijaš s dugim vozom, izpregne konje i uvede je u staju. Podjem za njim. Umolim ga, da mi dozvoli ogrijati se, jer mi je strahovito zima. Kočijaš me pogleda i odsječe mi, da to ne može biti.

Duševno i tjelesno umoren, odoh. Da sam u taj par znao, kako da se lišim života, učinio bih to bio odma.

Prodjem oko Tynske crkve u Celetnu ulicu. Klimao sam dalje, a gdje moradoh oko dućana, koj je imao jestiva na prodaju, zažmirio sam očima, ne bi li tiem laglje glad svladao, koj se je jošte povećao, kada jelo smotrih.

U to dodjem do nove neke trgovine. Sjajnija je bila, nego koja druga. Za staklom bijaše velik niz svakojake robe.

Podjem okolo i pogledam u dućan. Za staklenimi vrati stajaše mlad čovjek. Gledaše u ulicu. Pričini mi se, da ga negdje vidjeh, nu ne mogoh se sjetiti gdje.

U to mi se u glavi zavrti. Zima me i glad do smrti

iznemogoše. Zazebe me po cielom tielu. Kao da me životna snaga ostavi.

Padne mi na um, da trgovca umolim za darak. Gorko li mi je bilo a groznica me osim toga tresla. Možda mi dade štogod, pomislim najprije. Zar da molim, da tražim milostinju? Sgrozih se s toga. Htjedoh dalje, da tomu ne podlegnem. Nu ne mogoh. Bijah kao prikovan. Cieli mi dan šta slična ne pade na um — sada me to silovito spopade. Prosjačiti? Ili da od glada poginem? Ili da se posve onesviestim? Raditi mi ne dadoše, da štogodj privriedim — dakle, prosjači!...

Podjem do vrata. Mlad čovjek valjda opazi, da nešta hoću. Podje od vrata.

Kad se kvake dotakoh, mišljah, da će mi srdce iz prsa izskočiti.

„Bogom vas zaklinjem dajte mi koj darak!" pokorno trepetah. Pričini mi se, kao da mi se je jezik sgrčio i kao da se okamenih. Sva mi krv udari u glavu, ništa ne vidjeh, zamaglilo mi se.

Tu me trgovac odbije timi riečmi:

„Tornjaš li se na polje, ti česko pseto! Na polje!"

Na te rieči nikada ne zaboravih. Bijahu njemačke. Svaki ih dan opetujem, da ih ne zaboravim. Uviek ih iznovice dozivljem u pamet, da vratim tomu njemačkomu mladiću, kad hora dospije. Rieči te bijahu njemačke a po izgovoru, po zvuku, upoznah čovjeka, koj ih je izrekao.

Bijaše to onaj isti, koj si od mene, od toga českoga pseta, posudi pred tri mjeseca, kad u Prag dodje, polovicu moga imutka, pa koj mi krvavi taj novac ne povrati, premda ga nije trebovao. Ime mu zaboravih, ali tih rieči ne ću nikada zaboraviti, kojimi me od sebe odbi kao pseto. Kada me prozvaše dangubom, kad me nazivahu prosjačinom dà i zločincem, tada im se osvetih silnom piesti. Kako da tomu čovjeku naplatim

to česko pseto, toga ne znam; pa kao što se nekad bogu molih, kao što me uspomena na toga čovjeka uzastopce sliedi, tako prisegoh tada, tako prisižem i sada, da ću tu sramotu osvetiti!

U čas, kad me tako okrsti, ne shvatih posve tih rieči. Sgurih se, kao da me tko ledenim nožem zahvati. Drktao sam od zime, glada i hoda, pa shvaćam, da ga ondje na mjestu ne ubih. Tako sguren stajah tamo pet časaka, ne mogoh ni napried ni natrag koracati, bijaše mi kao da se okamenih, kao da se duševno i tjelesno od zime sledih. Na jednom oćutim ruku na ramenu te padnem. Bacio me je iz dućana. Tama me shvati, onesviestih se.

Leden me kamen opeta osviesti. Ljudstvo se oko mene sabra. Trsio sam se, da ustanem. Od slaboće ne mogoh se suzdržati na nogu. Iz daleka začujem, kako mi se dječaci smiju i rugaju. Nazovu me pijanicom, dangubom.

Netko me digne. Obazrem se. Bio je policajni stražar. Moradoh s njime. Predade me komisariatu. Ondje se opeta saberem, ondje se ugrijem. Bijah preko noći u vrlo čudnovatu družtvu. A ovdje mi pomogoše klateži i kukavice svake vrsti, koji su se valjali u blatu, koji su proklinjali cieli sviet i boga, grdili sami sebe i ne ćutili u sebi čovjeka, oni me spasiše, premda sam tražio posla, premda sam moljakao — oni mi dadoše komad crna, blatna, pljesniva, ogavna hljeba — dadoše mi te drobtinje, što se sirotčadi bacaju kao psetu pred vrata.

Ne htjedoh toga primiti, česa si ne zaslužih. Ne htjedoh si sviesti tiem otežčati, da jedem darak, što se psetu dobacuje, ne mogoh podnieti te misli, jer prezirah sve te darove od dna duše, a da ipak primim tu kukavnu milostinju — nu napokon me prisili glad, koj mi sve živce shrva, da sam jeo od toga voća, koje je plodom grozne biede i bezkrajne strasti.

Nasitim se s timi drobtinami, što ih već možda

drugi na smetište baci — nu brana mi ova presjede u utrobi i tišti me, te će me za ista tištiti, dok se ne nasitim osvetom.

Ne podjoh nikad više Celetnom ulicom ravno kraj dućana. Gledao sam vazda iz daleka, da li je jošte na starom mjestu. Doći će doba, ja to ćutim, ja to naslućujem, da će doći — a osvetu prisegoh one noći za moga drugoga utamničenja, neprijatelju svomu, a ta će se osveta izpuniti! . . .“

Mladić zašuti. Lovio je dah, kao jelen, kad poslie duga biega sustane. Uspomena na tu sramotu, na to poniženje, uzburka mu krv.

Mjesec baci na pripoviedaoca podpuno svoje svjetlo. Prochazka se sav izmienio. Licem mu se prosu smrtna bljedoća, koja se je jošte jače očitovala tiem, što ju zaokruživaše crna kosa i što ju mjesec razsvietljivaše. Ruke položi u na krst na prsa, tako da se je vanština tiela suprotivila uzburkanoj njegovoj duši. Jedino oko odkrivaše svu tu duševnu bol, a u oku se je zrcalio cieli niz strastnih muka.

„Pripoviedaj, brate, kako ti je bilo dan poslie zatvora,“ dometne susjed Prochazkin, koj se za posljednjega pripoviedanja umiri i opeta legne. Nu ipak ni za hip ne skide oka svoga sa uznemirenoga pripoviedaoca.

„Drugi dan,“ zače opeta Prochazka, pošto si malko odahnu, „nasta nova bieda. Lutao sam čitavi dan s jednoga mjesta na drugo, niesam imao, što da jedem, niesam znao, gdje ću spavati. Ako je juče bila zima grozna, to nasta danas još užasnijom. Snieg je padao od podneva do večera. Opeta ogladnim. Ne našav nigdje nadničarskoga posla, ne zaslužih si ništa, prosjakati ne htjedoh, premda mi se činilo, da mi preostaje jošte jedino ta pomoć.

U početku bilo mi, kao da se mozgom tama hvata; za čas pako kao da me svega čudnovata neka misao

napuni. Sve me je jače tištila, sve mi je jasnijom bivala, dok ju u pravoj slici upoznah. Pričini mi se, da si mogu posve jednostavno pomoći. To me je neizrecivom silom vuklo do dućana, gdje je bilo sila hljeba. Podjem preko ulice. Pamet me iznevjeri, groznica uhvati, ne znadoh, što da učinim. Nu u tom proleti mi duhom misao, sjetih se, da hoću nešta proti svojoj sviesti počiniti. A šta da sbilja poginem od glada? Ta svagdje su me tjerali, gdje sam za posao zamolio, gonili, pogrdjivali i osramotili, prinukaše me dakle sami na to!

Stupim kraj dućana. Čekah na liepu sgodu. Htjedoh se podati kradji.

Kad si tu misao jasno predočih, ne znadoh, kako mi je bilo. Pričini mi se, kao da mi srdce obloži studeni led, ćutio sam taj mraz tielom proći, ali me to sve od moga nauma ne odvrati. Pomislim, da će me kod kradje zateći, odvesti u tamnicu, tamo da će mi dati što godj jesti i tiem sam spašen od studeni i sniega. Otupih i okorjeh duševno toliko, da mi sviest sasma ušuti. Naumih postati zločincem.

Um mè sasma ostavi. Zaboravih na cio sviet. Htjedoh upravo poći u dućan, koj je sav vrvio ljudima, kad mi kao bljesak pred očima sinu slika pokojne majke.

Strahovit li to bje časak za mene. Kao da se prenuh iz strahovita sna, znoj me probi po cielom tielu. Okrenem se i potrčim kao sulud.

Tako dotrčah do velikoga Starogradskoga trga. Tuj se tekar sustavim. Ne mogoh si u prvi čas dosta jasno predstaviti, jesam li zločincem i trčim li pred stražari, ili sam jošte čitav i pošten čovjek. Pa kad se napokon osvjedočih, da sam uspomenom na svoju majku sačuvao čistu i neoskvrnjenu sviest, tad mi se nehotice orosiše oči i oćutih, da tom borbom slabe svoje sile ojačih.

Podjem put Celetne ulice. Činilo mi se, kao da me više toliko ne mori glad, da mi nije tako težko kao jučer.

Snieg padaše tanahnimi pahuljci na gladak pločnik. Za tiem se smrkne a svietiljke uzeše goriti. Zagrnuti u svoje plašte i kožuhe trčahu ljudi, svaki za svojim poslom. Nitko nije pazio na toga raztrganoga, u ljetnu haljinu obučenoga mladića sa iztrošenom kapom, koj malo prije bijaše u silnom boju, koj pobiedi u nejednakoj i krvavoj bitci medj poštenjem i gladom, medj časti i sramotom.

Dodjem pod triemove, što su okolo Tynskih kuća. Smotrim malenu hrpu ljudi. Ne htjedoh onamo te podjem na drugu stranu i opazim, kako drvari hite, da izpile navoženo drvlje. Malena djevojka nosaše razciepana drva otvorom u pivnicu. Trka, koju tu vidjeh, pobudi u meni i opeta misao, da zamolim za posao.

Učinim to. Drvari me odbiše, kako to i drugi već učiniše, ali djevojka, ni ne pogledav me pravo, reče mi, neka počekam, da će upitati gospodju, smije li primiti moju pomoć.

Nada me obuze, da ću bar toliko zaslužiti, da kupim komad suha hljeba za večeru. Za tiem se porazgovorih sa drvari i upitam ih, gdje bi mogao naći krčmu, da mogu za mali novac na slami prenoćiti, jer mi je inače ostati na ulici u toj zimi. Povjerim im se, da sam posve tudj u Pragu, da tek danas dodjoh i da ne znam, kuda ću.

„Mislim, da ideš do Platnýřske ulice k „crnoj bačvi“. Ondje ima prenoćišta,“ progovori prvi.

„Ondje je skupo,“ odvrati drugi drvar, „tamo mu je dati četiri novčića šajna. Neka ide na Pořič „k zelenomu stolu“. Tamo će platiti dva novčića i spava sa pazikućom u veži.“

Opisaše mi stazu do Pořiča, gdje da se upitam za „zeleni stol“.

U to pristupi djevojka i reče mi, da odmah nosim

drva u pivnicu i da joj ih pomognem ravnati, jer to gospodja dozvoli.

Ne bijah lien i odmah potečem za djevojkom. Oćutiv novu silu u tielu, sadjem u pivnicu i dadem se na posao.

Tu me opeta obuze glad. Okrenem se prama djevojci i progovorim joj:

„Draga gospodjice, molim vas liepo, ne možete li dobiti na račun moga posla komad kruha, jer od zore ništa ne okusih.“

Djevojka se okrene i izbulji u me oči. Ne razmišljavaše dugo već poskokne i donese dobar kus kruha. Kako mi je tada bilo, toga ne mogu nikomu opisati. Kad ponešto glad utišah, podjem prama djevojci i uhvativ ju za ruku, zahvaljivah joj od srdca.

„Ne gledajte me tako plašljivo gospodjice, ne smijete paziti na moje raztrgano odielo. Ako vam nije još nitko tako zahvaljivao, to ni ne zaslužiste od nikoga tako srdačne zahvale kao od mene.“

Djevojka je šutila, gledala me kao u čudu, pade mi oko vrata i poviče: „Vaclave! Vaclave! Zar si ti to! Bože moj, kako li se sretosmo? Vaclave, zar ne poznaš više Barče?“

Kao kamen sustanem. Niesam znao, kako mi je bilo. Cieli se je sviet kružao oko mene. Blago mi je bilo pri srdcu, imadjah poznatu dušu u tom tudjem, velikom gradu, koj me u svoje kolo toli strašljivo, toli neprijateljski primi.

Tad se opeta oboje latismo posla i pripoviedasmo svoje sgode. Barča mi povjeri, da je otac moj umro, da mu je bilo žao za mnom, da je mnogo poslie moga biega prepatio, da je ostavio liepu svotu novaca i da sve meni namieni. Barča podje za mnom do kotarskoga ureda i kad saznade, da me ne uzeše u vojnike, podje

na sreću u Prag, vazda misleć, da će me tuj naći. U kratko joj i ja svoj udes povjerih i ne zatajih ništa.

Uboga, siromašna djevojka pomože mi slabom svojom zaslužbom, dade mi sredstava, da prvih dneva i noći nadjem posla i da odpočinem. Popravih si ponešto odielo, svučem sa sebe tu ljušturu, koja mi na čelo utisnu znak prosjački, znak nepoštena, pogibeljna čovjeka.

Primio sam tu pomoć od nje, akoprem joj namislih sve to namiriti, jer mi je baština sačinjavala nekoliko stotina.

Promišljavah, kako da se dočepam te baštine. Baruška upita svoga gospodina, kod koga je služila, za savjet, a ovaj ju uputi na odvjetnika. Dugo li je trajalo, dok se česa dočepah. Na to podjem u službu u trgovačku neku kuću i razmišljah o svojoj budućnosti.

Kad me napokon odvjetnik pozva, da primim novac, moradoh mu za trud malo ne polovicu ostaviti a sa ostatkom pohrlim odmah do Baruške. Sve s njom uredim, premda se je proti tomu branila i smislim, da otvorim piljarski dućan. Baruška prista uz to, obeća, da će dodati svoju prištedjenu malenu zaslužbu i da će se zahvaliti na službi.

Za kratko vrieme najmismo na Poříču dučančić, ne daleko „zelenoga stola“. U početku bila trgovina vrlo dobra. Bijasmo umireni i življasmo u dobrom drugovanju.

Baruška bijaše tada osamnaest godina stara. Zdrava, liepa stasa i u čistom odielu, drago ti ju je bilo viditi u dućanu; iz okoline sve je letilo do dućana liepe piljarke. U početku mi se to mililo, kasnije se pako stadosmo prepirati, što se vrlo neugodno svrši. Iz obliže Kralodvorske vojare dolazilo je nekoliko mladih vojnika a s jednim se od njih Baruška tako duboko uplete, da ju moradoh napokon odpraviti.

To je bilo pred pol drugom godinom. Iza njezina odlazka upoznam se s liepom djevojkom, što je služila naproti meni kod trgovca i umolio sam Majdalenu, da mi pripomogne u dućančiću. Nu sreća mi s njom ne posluži. Vojnici ne dolažahu više k meni, već podjoše u Kralodvorsku ulicu, gdje je Baruška sama otvorila dućan, moja trgovina spade, ne mogoh platiti najamnine, prodavao sam i izpod ciene, ali ništa ne pomože. Uzalud se trsih s Majdalenkom, sreća nas ostavi, te napokon se moradoh pripraviti tužnoj svrsi.

Nekoga dneva pod večer — ima tomu kakova godina — stojao sam snužden na svom pragu i gledao na Pořička vrata, kojima pred nekoliko godina u Prag udjoh. U duhu preletim sve što doživjeh i sjetim se prve večeri na Florencu. Nikada onamo ne podjoh. Kada godj onamo podjoh, sjetih se rieči, što mi ih onaj čovjek u vrtnoj kući reče, pa opet okrenuh. Neki me neopisivi strah savlada i ja potekoh, da se udaljim od ulice, gdje me tako tajinstven slučaj stiže. Ne znam radi česa i nikomu toga ne povjerih, do danaske tebi, nikada ne htjedoh o tom govoriti.

Kada tako zamišljen stajah, nezadovoljan sa svojim životom, proklinjao sam put do Praga, gdje ne mogoh živjeti bez zanata, dok me napokon ne prene iz mojih sanjarija štropot dolazeće kočije. Obazrem se. Četirima konjima upregnuta kola lete ulicom put Pořičkih vrata. Kad kola oko ugla okrenuše, pogleda netko iz njih. Stresem se, kao da mi tkogod nož u prsa rinu. Upoznam bliedo lice sa crnimi punimi brkovi. Bijaše to onaj isti čovjek, koj me na Florencu spasi.

Drugi mi dan po tom odkaza gospodarica moga dućana. Ne mogoh ništa proti tomu. Trgovina mi bijaše na umoru.

Sve mi prodadoše, da izplatim dugove, pa kada ostavih piljarski dućančić, bijah sirota kao i prije, nu

ne bijah više sam, već mi se bilo brinuti i za Majdalenu, s kojom življah kao sa suprugom. Da je sada na Karlovu u porodištu, to znadeš; a kako tužno i biedno životarim, to takodjer znadeš. Sirota sam i samo me najveća nevolja na to nagna, da pustim Mandaljenu ondje. Iz početka htjedoh, da diete ostane u nahodničkom zavodu, mišljah time pomoći majci i djetetu. Nu danaske se strašno borih — te odlučih, ne ostaviti djeteta u tudjih ruku, mà da i zadnji komadić mesa od tiela si otrgnem, te ga nahranim. Raditi ću cieo dan, učiti ću kakav zanat, pa kad se noćju kući povratim, raditi ću za sebe. O da sam se za one dobe, dokle piljarih, čemu naučio! Učio sam do ista ponešto postolarstvo, da si prazno vrieme izpunim, ali kakav je to bio posao. Mišljah, da mi moja trgovina dosta daje, da više ne trebam i pustih taj zanat. Pa uz to pomislih, da će mi to biti od koristi, ako što godj i naučim. Ne znadoh njemački, a od onoga časa, odkada me onaj trgovac psetom okrsti, htjedoh ostati, kakav sam, dapače i zaboraviti ono malo njemački, što sam znao. Kako bi me primili u svoj ceh i gdje bih marljivo radio? Pa da i izvodim liepe stvari i dajem dobru robu? Bili bi me varali, a ja bih im bio svojim poslom na užitak! Ne, volim nadničariti, bar sam slobodan, radim po vas dan, zaslužim si do ista samo nekoliko kukavnih krajcara — ali bar ne vidim, da s mojom radnjom postupaju kao sa svojim izumom, moje radnje nestaje u moru drugih radnika, a kad sat odbije, tad sam kao sirota svoj gospodin i mogu ići kuda hoću, ako mi se gdje ne izplati ili ne ljubi. Trpim do ista glad, ali uza to činim, što hoću. Hahaha! To je ipak krasan život!“

Prochazka se grčevito nasmije — u smiehu se tom pojavi tolik gniev i toliko sdvojenje, posljednje rieči toliko su bitnim stvarim protuslovile, da se susjed sa svoga ležišta uzdignu i poduze tješiti sdvojnoga mladića.

„Prochazko, ja ću ti nešta predložiti. Pusti to pripoviedanje, meni se samomu glava uzvrtila. Kašnje ćemo opeta što godj reći. Nu tebi je drugoga mjeseca ići sa mnom do tvornice. Tamo ti je osigurana zaslužba. Mislim, da možeš do predionice, ako si ikad promatrao svoga otca kod tkalačkoga posla. A ako te ondje ne primu, poći ćeš sa mnom u našu radionicu i biti ćeš tiskarom u Karlinu.“

„U Karlinu! Dobro dakle, u Karlinu! Poći ću u to prokleto gniezdo, koje pred godinami vidjeh, kad u Prag udjoh, kako je kod njegova utemeljivanja vrvilo sve ljudima. Gledao sam tu sgradu, ustavio se, kao da me što vuče do te kuće, koja je kraj tvornice. Dobro dakle! Dosta sam star, mogu šta drugoga raditi; nu dobro, ako inače nije, postati ću gargašem, kao oni maleni dječaci, koji mast taru. Tomu ću se ipak priučiti. Za tim će se vratiti moja Majdalena s djetetom, a ja ću još gorljivije prionuti uz posao. Sad mi je sve jedno; Majdalena dobiva u porodištu jesti, tih četrnaest dana po porodu ostane ondje, do toga mi je vremena posve dostatna zaslužba moja. Pa ću se zauzdati, da mi Majdalena ne gladuje. A taj moj crvić, taj dječak ne smije takodjer gladovati!“ dodade Prochazka i čudnovato se nasmije.

„A da ti umre?“ upita Prochazku susjed.

„Umre!“ poviče Prochazka, da se stiene uzdrmaše a svi spavajući probudiše „to ne može biti, to diete ne smije umrieti. To diete ima biti dječak, znadem, što ću s njim učiniti. Poći će u školu, postati će trgovcem . . . O ja znam, što ja radim . . .“

U to udari druga ura. U izbi bijaše tamno. Mjesec se zavuče za susjedne krovove.

„Prochazka, podji spavat . . .“ opomene ga njegov susjed. „Sutra ti je rano ići na posao . . .“ slabim glasom dodade.

„A šta je s tvojom pričom, Strouhale?“ upita ga za čas Prochazka i otare si znoj, što mu je kapao sa čela.

„Drugi put,“ odvrati Strouhal, „drugi put, danas je kasno, podji spavat.“

Prochazka se dade nagovoriti. Nu susjed mu ne održi rieči. Kada god htjede mladić, da mu pripovjedi svoju poviest, ukloni se tomu na kakav godj način. Za to ipak prione uz Prochazku tim većma i tješio ga vazda, kad se je ovaj tužio, što mu Majdalena porodi djevojku u mjesto očekivanoga dječaka.

Činilo se, kao da mu to pomrsi tajnovitu njegovu osnovu.

Uza sve to uzplamti u mladom njegvom otčinskom srdcu vruća ljubav prama ovomu crvu, a tiem većma zamrzi na one ljude, koji ga toli neljudski od sebe odbiše.

IV.

Za Poříčkimi vrati.

Od godine 1817. promieni se Špitalsko pred Poříčkimi vrati toli silno, da upravo ne možemo vjerovati, kad čujemo, da je prije navedene godine bila tako zvana špitalska ravnica sasma prazna i da je samo na obali tik grada bila krčma „k zadnjemu novčiću“, na onom mjestu, gdje je sada jedna od najljepših karlinskih sgrada, to jest gostiona k „crvenoj zviezdi“, koja je imovinom vitežkoga reda Križara sa crvenom zviezdom. Sve ostalo bijahu bud pašnjaci, bud vrtovi sa svakojakim zelenilom. U Žižkovu bijaše krčma s plesaonicom „na Putovcu“ zvana a usried ravnine bielila se poznata „Palmovka“, kojoj se do danas sačuva vrt rad svojih osebina.

Kada pako poslije francezkih ratova i u Českoj obrt i trgovina pokrenuše, tad i Prag zahvati blagostanje

koje je sasma promienilo drevni taj grad, poglavito pako nastade Smichov i Karlin, koji se tajnom nekom moći dizahu od dana na dan. Do godine 1817 bilo je pred špitalskimi vrati nekoliko samo kućarica, ovoj malenoj hrpi kuća nadjenuše ime po četvrtoj ženi cara Franje.

A sada kao da se natječe tko godj, niču tvornice jedna za drugom po Vltavinoj obali, dá trgovina i obrt shvatiše i bližnje otoke, kao Štavnice i otok Jerusolimski, a mjesta ova vrve radinim pukom.

Najstarije tvornice digoše se tik gradskih zidina malo ne na samoj vodi i na prvom bližnjem otoku. Bijahu to predionice i tiskarske tvornice na kartune, u kojih se nije radilo sa strojem i cilindri, već su se primjerci sukna tiskali samom rukom.

Nu i ti zavodi ustupiše mjesto modernijim, obrtnijim i naprednijim izumom tvorničarskoga duha, te sada vidimo jošte samo dvie onakve stare tvornice u Karlinu kao uspomene na nekadanji početak, toli brzo ponarasla mjesta. Tako zvane sušnice sa visokimi krovovi i hodnici, sa svojimi prozirnimi zidovi od lahkoga sukna, gdje su se vjetrom ljuljale široke kartunaste vrpce, splinuše u dvie posljednje, koje su u Vltavi na više spomenutom otoku, kao zapustjeli ostanci napredujućega obrta. Što su prije vjetar i uzduh sušili nekoliko dneva, to osuši sada stroj za nekoliko sati.

Tako pretiče obrt sama sebe. Gdje su prije dvadeset godina bile tiskarske tvornice, tamo su sada radionice na strojeve, uljare, silni mlinovi, skladišta sa žitom, koje se izvaža u tudje krajeve, ondje je napokon godine 1847 utemeljena plinarnica.

Mladjahno mjesto, proživiv jedva pô stoljeća, pretvara se svednevice. Tko se sada obazre po krasnih pravilnih širokih ulica karlinskih, po liepo uredjenom trgu, po ponositoj crkvi sv. Cirila i Metoda: taj će jedva upoznati Karlin od prijašnjih deset godina.

Prodjimo sada kroz tamna, nizka poříčka vrata preko drvenoga uzkoga mosta u Karlin. Odma iza grabe na drugoj strani podjimo kraj tada jošte visoka zida, koj se je povlačio ća do vode; o njem još i danas ostanci svjedoče, kad idemo do mosta, što s desna vodi na Štavniće. Uzkom ulicom pustimo se niz Vltavino rame. Kakovih dvadeset koraka pred željezničkim viaduktom, gdje je sada prekrasna uljara, bijaše poslije dvadesete godine tvornica na kartune.

Ta dosta liepa tvornica imadjaše dva pročelja; jedno je gledalo ravno u vodu, a drugo u grad. Lievo krilo bijaše na jedan kat, te je bilo kao i prostrano prizemlje probušeno dugim redom širokih i velikih okana, desno pako krilo gubilo se u prostranoj veži, takodjer punoj visokih okana, koja zatvarahu jedino žaluzije.

U lievom krilu bijaše radionica, u desnom pako tiskara, kako te o tom uvjeravaše i razna buka i šum iz nutra, kad si pošao oko tih sgrada.

Na drugoj se je strani polazilo niz stube do vode, gdje je bila osobita postava, kamo su se omašteni kartuni stavljali, da se vodom čiste. Ta postava bijaše pokrita ne velikim krovom, koj je imao malen otvor.

Preko vode prebaciše uzak most. Na otoku dizala se visoko u nebo sušnica i izticala se nad svimi okolnimi kućami. Kraj sušionice bijaše poveća sgrada, u kojoj su se kuhale masti i gdje se pripravljalo sukno.

Sve ukupno činilo je velik zavod, a za onu dobu i vrlo znamenit. Ovdje je radilo do tri stotine ljudi, više puta i još veći broj, kakav je već bio posao.

Uredjenje cieloga toga zavoda ne potraja dugo. Ne prodjoše ni dvie godine, a već su svaki dan grnule silne rulje radnika do tvornice kao do velike košnice, a na večer oživiše sve ulice malenoga toga mjesta kao u čaroban znak. Tiskari idjahu kući od posla.

Pred malo vremena, kad naša dva znana putnika dodjoše u grad — kako se čitatelj sjeća, bijaše to u jeseni — zače utemeljitelj i vlastnik toga zavoda tek dogotavljati tu sgradu, a već drugoga proljeća čuo si šumiti tkalačka vretena i tiskarsko udaranje cielom ulicom.

Do tvornice podignu se nekoliko krasnih kuća, skladišta robe i ciela gomila malenih kućarica, u kojih su radnici obitavali.

Tvornica je u ovo nekoliko godina marljivo radila, trgovina se izplatila, a radionice i tvornice ponarasle jedna kraj druge. Nasta konkurencija, veći mar, veća žurba i uztrebalo je većih sila, da uzdrže pritisak mladjih pridošlica.

Bijaše tada u Lechmanovoj tvornici živo od rane zore do kasna mraka.

* *
*

Mjesec dana poslije našega posjeta u kukavnom i tužnom stanu znanca nam Vaclava Prochazke, svanu Lechmanovoj tvornici novo doba.

Prvoga svibnja iste godine postade Roberto Hütter poluvlastnikom najstarije tvornice na kartune u Karlinu.

Pa kao da je sudbina spojila život Roberta Hüttera sa kukavnim životom nadničara Vaclava Prochazke: istoga dana stupi ovaj nagovaranjem svoga susjeda u tvornicu na Karlinu.

Udjimo i mi u široku sgradu tvornice.

Na desno vodi nas uzan i nizak hodnik do velike dvorane, gdje su radili tiskari. Kako već prije rekosmo, bijaše desno krilo mnogo više i odozgora probušeno visokimi okni sa žaluzijami. Obično bijahu ta okna otvorena, da može zrak u nutra. U dvorani je bilo do deset prostih stolova, oko kojih se usredotoči najveći život. Kada iz predionice i tkaonice priredjeno sukno dospije

u mastionicu, dobiju ga tiskari, da drvenimi primjerci pritisnu dotičnu boju na sukno.

Radilo se to sljedećim načinom:

S obiju strana zida bijahu kraj svakoga stola posude s mastmi; kraj posude po koj stolčić, na kom je bilo bud povošćenoga platna ili raztegnuta sukna; kada su mast razdrobili i razmetali po povošćenom platnu, pritisnuše na nje primjerak, kojim upravo tiskar tiskaše kartun; a tako novom masti omočeni primjerak odtisne tiskar na sukno, što je bilo po stolu razastrto i udari rukom o primjerak. Kada je tako tiskar pravu stranu sukna ponatiskao, prodje kartun od ruke do ruke na stupove ili tramove, koji su bili položeni po tlu ciele dvorane, te se je po malo namatao, dok nije bio čitav gotov.

Mašću i natiranjem povošćenoga platna bavili su se obično mladji radnici; pa se u tom i djeca vježbahu. Dječaci pako, koji su stavljali mast pod drvene primjerke, zvahu se tada „gargaši“.

Toga nazivlja nestade za posljednjih godina, odkad i u tvornicah na kartune prestade ručni posao a drvene primjerke nadomjestiše mjedeni cilindri; mast se pako stavlja na robu jednostavnim strojem, koj o cilindar tlači.

Svih tiskarskih tvornica na kartune nestade u Karlinu, te se sve preseliše u prekrasan zavod Přibramov na Smichov. Ondje čine oganj, para i makina prava čudesa. S tvornicami ovimi izgubi se i nazivlje gargaša.

Kad si u tiskaru stupio, kako li je ovdje bilo sve raznoliko.

Dviema ulicama, koje je činio prostor medju zidovi i velikimi timi tiskarskimi stolovi, mogao si proći oko ciele dvorane. Nad glavom ljuljahu se tek natiskani kartuni po tramovih i gredah, a u obih uličicah bijaše cieli niz malenih stolčića, gdje su se neprestance masti trlé. Tiskari poredaše se oko stolova, njih po sedam,

osam, dà i deset, te tiskahu kartune. Svaki je udarao piešću o primjerak. Vika, pjevanje i udaranje prouzročiše silnu buku, te se je svakomu nepriviklu glava zavrtila, kad je u nutra stupio. Uz to sve tištio te je i vrlo težak uzduh, pun pare od masti i množine ljudi. U cieloj dvorani radilo je do sto mužkaraca i djece, koja su trčala po galerijah na zidu i povlačili na dani znak natisnute kartune.

Radnici provedoše u toj dvorani svaki dan svojih dvanaest sati, u tom pokvarenom težkom zraku, u tih nezdravih izhlapinah masti. Malo ne svi bijahu nezdravi; bliedo lice nadvlada ono malo crvenila, što su sa sobom donieli u tvornicu — kad su po koj mjesec dana radili.

Medju ove stupi i Vaclav Prochazka, navikao u zadnje doba svakoj nevolji, svakoj oskudici i biedi, priuči se odma svomu novomu zanatu te u brzo prokroči školu gargašku i postane tiskarom. Zaslužba mu ni tuj ne bijaše osobita; osam do deset groša šajna privriedi na dan, pa akoprem si i njegova žena zasluživaše u predionici, kuda dospje u isto doba, kad i Vaclav u tiskaru, ipak ne mogahu dosta smoći.

Medju tim ostade Prochazka sa svojom obitelji na Františku, te si bijaše sviestan, da ne će tvornice ostaviti, dok bude tu posla.

Na drugoj je strani tvornice bila predionica i tkaonica. I ovdje se sve tokom vremena silno promienilo i zadobilo novu sliku. Dočim se je prije, a osobito u to doba, o kom naša pripoviest radi, poslovalo sve rukami, sada ih zastupa stroj, komu dostaje četiri ruke, dočim je prije to činilo dvanaest puta toliko radnika.

Ovu stranu podieliše u dvie velike dvorane. Prva dvorana s okni na ulicu bijaše tkaonica, gdje je do pedeset tkalačkih strojeva marljivo radilo. Toliko tkalaca nadje ovdje svoju službu. U dugih redovih poredaše

se ti strojevi, te činjahu malene ulice, kojima si jedva prolazio, da se vretena medjusobno ne udaraju i da je tkalcu dovoljno mjesta bacati se amo i tamo čunjem.

Malo da ti glava ne puče, kad si čuo taj silni štropot; vlastitih rieči niesi razumio. Htjede li tko komu štogodj saobćiti, morade mu u uho zaviknuti. Medju radnici bilo je starijih i mladjih, koji su bili većinom od vjekovitoga prigibanja sgrbljeni. Ne mogahu počivati, jer se je po komadu plaćalo; čim je tko marljiviji bio, tim si je više zaslužio. Pa tuj je mnogi otać obitelji žrtvovao svoje zdravlje, dà i svoj život radi svoje obitelji, te je radio od jutra do mraka. Tu prestaje ono pravilo, čovjek se mora poslu priučiti — ako tko na dan dvanaest i više sati sjedi, te viekom napet čitavim tielom radi, tomu treba željeznih mišica i ocjelnih uda, da ne podlegne.

Iz te dvorane stupio si u isto toliku, gdje se je prelo, i gdje se je pripravljala vuna.

Ciela se je dvorana dielila na nekoliko odjela, u kojih su se kretali na malenih željeznih kolobarih mali strojevi preduć; ovimi je ravnala ženskadija svake dobe. Tu ne bijaše toliko buke, kao u prijašnjih dvoranah, jedino kad se velika i težka vrata prednje tkaonice brzo otvoriše, preruši veselo pjevanje ili razpušteno zviždanje djevojaka i žena lupanje tkalaca.

Iz ove dvorane vodile su drvene stube do otvora na tavanu, kojim se unilazilo u prvi sprat. Tuj ti puče pred očima ogromna dvorana, kolika je bila ciela sgrada lievoga krila; ovdje bijahu na jednoj strani veliki omotci kartuna, kojima je bilo ući do mastionice, na drugoj pako dogotovljena roba. Do dvadeset vitlova kretalo se bez prestanka; djeca, djevojke i žene uzimahu iz perila izpredenu vunu, koju su dolje drugi uviek donosili; ta se je skladala u ogromne hrpe kraj kartuna, da bude u pripravi, ako ju u tkaonici uztrebaju.

U drugom kutu čišćahu i trgahu djeca i žene nagomilanu i nečistu vunu, te provodiše kraj toga čitav dan. Ovamo dopiraše samo slabašna buka tkalaca ili časomice po koj šum iz predionice, kad su predući strojevi okrenuli na kolesih svoj put natrag.

Često pohiti po koja djevojka do okna, što je bilo prama vodi, pa kad ga otvori, da pogleda na polje, čuo si mlatiti na vodi. Mlatci u drvenih kućaricah ili ako je bilo ljeti bosonozi u vodi, mlatili su oličene kartune, čistili ih vodom i skladali opeta na probušena rešeta. Odavde prenesoše rešeta preko mosta na drugu obalu otoka, izvadiše mokre kartune i podadoše ih u sušionicu. Ovdje razapeše kartune na stupovih i podadoše ih vjetru, da se s njima poigra.

Za tiem je oprao maleni dječak mašću zamrljano sito u vodi, a djevojka nosaše izpitanu vunu, predivo, platno i omašteni kartun u prednju sgradu, u pisaru. Tamo podjimo i mi, sljedeć djevojku preko malenoga dvorišta, koje zaokruživaše radionica, kuća sa pisarom, i visok zid, u kom se jedva držahu dvokrilna ogromna vrata. Pisara bijaše naime tik vode, za desnim dielom tvornice.

Ako si htio doći do pisarne, trebalo ti ići na velika vrata, što u dvor vode ili pako iz tvornice, koja je bila na protivnoj strani.

Pisarna zaokupljivaše prostrano prizemlje; osam stuba vodilo te na malen prostor, odkuda si težkimi vrati na dva krila ušô u preddvorje a odavde u pisarnu. Na drugoj strani bijaše drugi veliki hodnik, kamo se je snašala roba. Stube, kao i ulaz bijahu pokriti liepim crnkastim krovom.

Pisarnu sadanje tvornice Robert Hütter i dr. sačinjavahu četiri izbe, prozori gledahu na ulicu. Ovdje si našao nekoliko pisara i uredujućih poslovodja; ondje sjedjahu dva dopisnika, tamo opeta račundjije, malko

dalje blagajnik sa svojimi novinami, do njega magazinar i napokon sluga pisarne. Sve je sjedilo za svojimi stolovi i marljivo radilo.

Iz dvorane došao si u te izbe na petera vrata, da se ne mora cielom pisarnom proći, premda su bile izbe iz nutra vratima spojene.

Okna i vrata pokrivahu drvene ploče, željezna krila i zatvarahu se uviek u sedam sati.

O osam sati u jutro zavlada već život na dvorištu i u pisarnah. Roba se je donosila i nakladala, odvažala i ravnala, gorki to bje čas po magazinara. Sve mu je bilo zapisati, na svaki svežanj paziti, da li imade svaki kus pritisnut početna slova tvrdke Robert Hütter i dr.; pomoćnik magazinarov trčao je od komada do komada sa crnom masti i mastilom u ruci te crtao brojeve i znak tvrdke. Jaki voznici dodavahu si svežnje, dizahu ih željeznimi polugami i bacahu na vozove.

„Do vraga!“ doviče magazinar, onizak i postariji čovjek, na njemački voznikom i pomoćnikom, te potrči uza to s izkazom k vozu, „gdje je broj 214? Toga ne napomenuste. Počekajte, broj 214 će u Staru Boleslavu, je li ondje! . . . Dobro! 215 predajte u Mladoj Boleslavi; je li ondje broj 215? Dobro! Sada ću to izbrisati! Tako! Brojevi 216 i 217 će do Jičina. Broj 217 polazi iz Jičina do Hořica. Brojevi 218 sve do 224 polaze u Turnov, odavde će 224 u Semile. Imate li ih? Dobro! Sada ću to izbrisati Tako! Broj 225-ide do Liberaca! Gdje je taj svežanj? Zar ga ne ima? On je veći nego li svi ostali! Gdje je broj 225? Gospodine Hammeru? Gdje je 225?“

Mladi čovjek, koj je po izkazu ličio brojeve po svežnjih, zaustavi se u svom poslu i obazre se po dvorištu.

„Već sam napisao taj broj,“ odvrati za čas. „Ivane,“ doviknu vozniku, „zar nieste predali broja 225 iz skla dišta?“

„Dà, predali, predali," odvrati debeli voznik, pravi Niemac, „te je već i na vozu. Pogledajte ovamo, gospodine magazinaru. Ovdje leži taj svežanj. Ne trebaste toliko vikati, vozim već osam gvdina, a ništa još ne izgubih."

„Dobro, dobro!" odvrati magazinar i izbriše broj 225 u izkazu. „To je sve jedno, Ivane, meni se je o svem osvjedočiti. Dokle vlastitima očima ne vidim, ne mogu ništa reći, a vi ste signrni kao i ja."

Uz to ode. Na stubah srete mlada čovjeka.

„Gdje je Ivan?" upita ga mladić. „Čekam na nj, tko zna, kako dugo. Imam mu jošte i pismo predati! Ivane?!" poviče.

Prosti se voznik okrene i opaziv mladića, skide kapu.

„Gdje si opeta? Dodji si po spise i jedi, već je pol devet. Kad misliš doći do Mlade Boleslave? Valjda znadeš, da je sutra ondje sajam. Naš povjerenik čeka na te stvari kao na drugo nebo".

Na te se rieči okrene mladić i podje opeta u pisarnu. Voznik Ivan za njim.

„Gospodine Huberte", dozivaše iz prve izbe u drugu mladi neki čovjek, koj se je tuj vrtio kao predstojnik pisarne, „imadete li račun? dajte ga ovamo!"

Gospodin Hubert stupi u prvu izbu, gdje je voznik čekao i gdje njegov nadgledatelj sjede za pisaći stol, da jošte jednom brižljivo pregleda račune.

„Ovdje su računi; jedno me ipak smeta. U Mladoj Boleslavi je sutra sajam, a mi šaljemo onamo samo jedan svežanj. Broj 215 ima onamo doći, a to je premalo."

„Vi se varate, Huberte!" progovori mladi čovjek i podje vratima u drugu izbu; „gospodine Gehle, pogledajte malko, koliko traži Lomnický u Mladoj Boleslavi? Biti će oko desetoga srpnja!"

Gehl, mršav i ostarjeli čovjek sa naočali, lati se knjige i potraži dan.

„On traži 260 lakata slov. A. 250 slov. C. i 250 slov. F. pak 320 slov. B.“

„U računih imamo samo prve tri vrsti. Slova B. ne ima,“ progovori Hubert, izpitivajuć račune.

„Kakav je to nered,“ poviče mladi muž, koj je pisarnom upravljao. „Tko je pisao prve račune?“

„To je pismo gospodina Stamma!“ odvrati Gehl.

„Bože moj! opeta Stamm! To ne može tako ostati, Josipe,“ okrene se ovaj prama mladiću, koj se krio za voznikom, „napiši mu, da ga odpuštam. Na njegovo će mjesto netko drugi. Gdje je opeta Ullman? Neka dodje!“

Sluga poskoči i za čas, dok je upravitelj pisarne razgledavao ostale račune, udje magazinar u pisarnu i stane pred upraviteljem, čekajuć šutljivo, dok ga pozove.

„Gospodine Ullmanne, k broju 214 dometnite jošte 350 lakata slova B.“

„Svežanj je već na vozu, gospodine,“ odgovori Ullman.

„Učinite dakle jošte jedan svežanj s tim brojem, nu brzo, jer će za malo biti devet.“

Ullmann odtrči i pobrine se za zahtjevanu robu.

„Slovo B. Kako bih to mogao znati! kakav mi je izkaz, toliko robe odlazi! Za što ne paze ta gospoda ondje!“ mrmljaše i ode u skladište.

„Koliko ste izračunali, gospodine Sedmiku,“ zapita opeta upravitelj, poviknuv drugomu nekomu pisaru u treću sobu.

„Sve skupa osam tisuća sedam sto i pedeset forinti,“ odvrati mladi čovjek iz treće izbe i udje.

„To ste odviše cienili. Dati nam je 5% jeftinije. Vidjeti ćete, da ne ćemo štetovati. Za danas neka bude! Drugi put, molim vas, upitajte se u mene.“

Račundjija ode.

„Jesu li spisi u redu?“ upita upravitelj drugoga nekoga pisara.

„Evo ih, gospodine!“ odvrati neki glas iz druge izbe; grbavi mladi čovjek udje.

Pitajući uze spise i podpiše ih, pa ih vrati dopisniku, koj ih složi i predade slugi. Ovaj uze brzo pečatiti.

Kad je bilo sve u redu, predade mladić, imenom Josip, sve u ruke vozniku Ivanu; taj se pokorno nakloni i ode.

Upravitelj ode iz prve izbe. Za čas si čuo praskati bič, konji povukoše, a veliki voz izadje na visoka vrata. U dvorištu se sve umiri.

„Gospodine Adame,“ rekne u drugoj izbi upravitelj, „pišite našemu agentu u Lipsko, da pokupi svu vunu u gradu. Moguće da će joj ciena poškočiti, jer se je nesreća na moru sbila. Mnogo je ladja potonulo. U Beč pišite tvrdci Lorenc, da joj možemo na tjedan davati 3000 lakata slova B., u Trst pišite tvrdci Pasolini, da ćemo joj sutra poslati račun. Jučer sam čuo, da im nije najbolje. Treba nam uskoriti. U Plzenj pišite Prachorskomu, da mu dajemo ne ograničeni kredit. Počekajte, jošte nešta!“ dodade i izvadi iz prsnoga žepa umotak. Progledao je sve bilježke. „Sjetite našega agenta u Brnu, da smo mjenicu Eichmanna i sinova poslali, neka ju promieni i pošalje cieli dio 5000 for. u Krakov Suheckomu. Pišite našemu agentu u Beč, neka prodade na naš račun dvanaest tisuća lane izdanih 5% obveznica, da ćemo mu ih sutra poslati. Gotov novac neka odma pošalje našemu agentu u Lipsko. Tako, sad smo za danas u redu.“

Dopisnici si podieliše posao, napisav svaki u kratko, što im je rekao predstojnik, koj je prošao preko hodnika na drugu stranu u izbu, gdje su račundjije poslovali.

Na proti ovim pisarnam, o kojih sada govorasmo,

bijahu tri ili četiri druge sobe, gdje je radio predstojnik i poslovodja kuće. Treća dvorana bijaše za obćeniti trgovački posao. Ovdje bijahu u škrinjah natiskani primjerci; primjerci vune, predje, namaštenih i ne namaštenih kartuna, svakojake masti; u kratko sve, što se je trebalo u tvornici, ovdje se je usredotočilo i odavde polazilo do pojedinih radionica, pa se kao gotova roba sve opeta vraćalo. To bijaše odpravničtvo cieloga zavoda.

Poslovodja je ovdje bio prvom osobom pa je imao posla čitav dan. Neprestano izpitivanje, ustmene obveze, briga, da bude svega dosta, što se u radionicah treba, primanje i odpuštanje radnika, pomirba svih prepiraka, izgladjenje svih zabluda i nesporazumaka svake vrsti: sve je to bila stvar poslovodje i njegovih pomoćnika. Ovamo dolazaše vrlo često za dana predstojnik, da vidi, kako mu poslovodja radi, da saznade, što u tvornici treba, da upozna, koliko se troši i koliko se robe prodaje — jer je prama tomu udesio gotovinu u pjeneznici. Što su radili ljudi u pisarnah za vanjski sviet, to je tuj činio poslovodja za nutarnju stvar. Ovdje bijaše cieli dan živahno od rane zore do tamna mraka, ako je sve bivalo u redu, kako treba. Težko radionici, kojoj poslovodja stoji prekrštenih ruku kraj svoga pisaćega stola, na kojem leži ogromna poslovna knjiga.

Jedino kad bi mu posao dopustio, poskoči poslovo dja u drugu izbu, gdje su pera trojice pisara letila, kao da ih para goni.

Upravo se dvorana izprazni a poslovodja ode s velikom knjigom u drugu izbu; bio je čovjek u četrdesetoj godini, vedra lica, otvorena pogleda, srednje veličine.

„Gospodine Stahle, evo trebamo deset centi čivita, jer ne ćemo moći inače cieli mjesec modrilom mastiti; naručite dvadeset centi žutoga drveta i dvanaest centi

crvenila. Pošljite nekoga po kotlara, jer se je kotao pokvario, a tomu nam je doskočiti. Neka se nabavi i dvadeset novih košara za pranje vune; u sušnici ne ima vrata; ne imamo dosta vitala. Četiri tkalačka stana treba još ponačiniti u tkaonici. A vi gospodine Sommeru, namaknite četiri nova radnika, koji će kretati strojevi za predivo. Pribavite i peti stroj u predionici. Tri su tkalačka stana razbita. Treba dviju novih ručnih kolica, naručite to sve još danas. A vi, gospodine Lichtenfelde, postarajte se za predionicu i tkaonicu. Treba nam prediva broj 8 i 12 do pet tisuća lakata. Neka brzo dovrše u tkaonici predju brojevi 3 do 15. Neka se žurno dadu na posao. Namastit će se bielo i modro. To neka bude Prochazkova briga; reknite mu, da će se tiskati po njegovu primjerku, jer je taj gospodaru omilio. Čim brže treba očistiti trideset i pet centi vune, ne ima li dosta djevojaka, treba si ih dobaviti. Račundjijam dajte, da izračunaju 720 lakata kartuna slova C. na pet četvrtina, 420 lakata slova G. na tri četvrtine i pol, 460 lakata slova F. na tri četvrtine. To će se poslati u Plzenj našemu trgovačkomu prijatelju. Nabavilo se iz Trsta 7000 lakata slova J. u četiri četvrtine. Svaka tisuća po drugom primjerku. Reknite Prochazki, neka nam pokaže svoje nove primjerke, možda da ih upotriebimo. Valjda ne zaboraviste jučer, gosp. Sommeru, okrene se poslovodja drugomu pisaru, i na tih trideset i osam razlupanih sita. No ima pomoći, do prekosutra mora biti sve u redu. Ovdje dajte blagajniku naputnicu, da izplati Prochazki za rezane primjerke pet forinti i 47 novčića".

U to udje opeta netko u poslovnicu.

Bijaše to predstojnik. Nosio je nekoliko dopisa.

Poslovodja postupi natrag.

„Opet nešta nova, gospodine Čechovski", progovori predstojnik i nekako naglasi zadnju rieč. „Nove na-

ručbe. Ako to tako dalje podje, moramo tvornicu povećati".

„Čudim se za ista, gospodine, kako se sve prekrasno udešuje. Trebala nam je samo mladja sila, koja u sve novi život uvodi; inače bi nas bili naši susjedi svladali. Bilo je skrajnje doba."

„Tako, tako!" nasmije se predstojnik, zažmiri hotice očima i stegne nosnice. „Šta mislite, da produljimo malo radničko vrieme i to po malo, najprije za deset časakâ a za tiem za četvrt sata, ali da toga radnici ne opaze? Da na primjer začnemo pet časaka prije osme a svršimo pet časaka poslie sedme, pa to da lagano produžimo? Izračunajte samo deset časaka na hrpu od 298 ljudi; tiem ćemo liepu koju uru steći. Malo ih je, koji po komadu rade, a ostali bi već privikli. Šta mislite"? upita ga predstojnik i pogleda kao lukava lija.

„Oni će pristati, ali im pridajmo koj novčić na dan", odvrati poslovodja, jer ga ponešto preseneti predlog predstojnikov.

„Tomu ne treba vašega savjeta, dragi Čechovski, da hoću štogodj pridodati. Mislite, da će poći od nas? Jedva. Takodjer vam htjedoh reći, da manju plaću podielite onim djevojkam, koje primate u posao. Moramo štediti!"

Čechovský ne progovori ni rieči. Očevidce nije mu milo bilo, što mu gospodar zapovjedi. Radnici dobivahu i tako zlu platu, radili su dugo vremena bez počinka, da bi on sam bio predložio još po koj novčić više svakomu pojedincu; naručivalo se i razpošiljalo toliko, da je tvornica svednevice rasla i do mala pretekla sve svoje takmice. Da se pako na taj način štedi, to se nije mililo Čechovskomu. Odkidati radinomu čovjeku, činilo mu se gadnim sredstvom, — a posljedice mogahu biti vrlo zle. Produlji li gospodar dobu radnje pod istu cienu i hoće li manje plaćat novim pridošlicam, to rad-

nici i tiskari ne će poći iz tvornice, ali će biti zlim primjerom po ostale tvorničare, te će i oni pritisnuti svoje ljude i za manju platu više tražiti.

„Molim vas, gospodine predstojniče“, zače za čas poslovodja, „ostanimo pri starom!“

„Tako? Vi dakle ne želite veće dobiti svòmu gospodaru? Vi ste mi liep sluga!“

„Ja sam služio gospodinu Lechmannu od godine 17. pa ća do onda, dok vi izvoliste preuzeti naš posao, uviek sam mu bio vieran i gledao, da čim više privriedi“, odvrati poslovodja i otvoreno pogleda u lice svomu predstojniku; ovaj opeta zažmiri očima i stegne nosnice. „A uza to učinih dobro i po radnike“, dodade drkćućim glasom.

„Za to je spao zavod od devetoga na peti“, odvrati predstojnik. „Morate se priučiti i na tu novotariju, gospodine Čechovsky. Recite to tim ljudem dobro po češki, kako velite, ja toga klepetanja ne razumijem, a znadem, da ćete tu prosjačinu nagovoriti. Složite se i s blagajnikom, te mu to priobćite — kako se zove taj dječak, koj primjerke pravi?“

„Prochazka. . .“

„Dá, reknite to njemu, da znade, kako treba izračunati tiskarom nedjeljnu zaslužbu“.

Predstojnik ode. Smeten gledaše za njim poslovodja. Podje do okna i mučaljivo gledaše na dvorište. Cio razgovor sa predstojnikom u pameti opetova. Ponajprije oćuti, da se ne zadovoljuje s tim novim gospodarom. Osobito mu onemili tim, što radnike nazva českom prosjačinom. Za što prosjačinom? Poslovodja znadjaše dobro, da ta prosjačina marljivo radi, da si težko, ali pošteno zaslužuje svoj kukavni grošić. A za što česka prosjačina?

Nikada Čechovsky na to ni ne pomisli, da li je Čeh ili Niemac. Govorio je njemački a s radnici česki. Kad

je tako obćio s timi ljudmi, upozna u njima mnogi liepi značaj i nije pazio, da li govori českì ili njemački. Dogodi li se što godj, govorilo se, da je to za puk, ali nikada za prosjačinu, za česku prosjačinu.

Strese glavom i pristupi k pisaćemu stolu, da upiše u knjigu, što mu je predstojnik nova donio.

Ovaj prodje preko hodnika do blagajne.

„Kako je?“ upita blagajnika.

„Engel je platio, imamo trideset i dvie tisuće gotovine“.

„A koliko nam je izplatiti?“

„Za nedjeljnu zaslužbu i druge stroškove čistih deset tisuća“.

„Kada mislite poslati mjenicu Epsteinu?“

„Sutra u jutro, upravo nam je pisao. Ako hoćemo, platiti će danas“.

„Neka plati“, odvrati predstojnik. „Je li ovdje gospodin Lechmann?“

„Malo prije dodje, u svojoj pisarni je“.

„To će dakle biti ukupno dvadeset i pet tisuća?“ upita predstojnik blagajnika dalje.

„Dá. Šta imamo s ovim novcem učiniti?“

„Dobijemo li što godj sutra i preko sutra?“

„Do dvanaest tisuća“.

„To će nam dostati za obični strošak?“

„Dà! Ništa ne dugujemo!“ dodade blagajnik, pogledav u malenu priručnu knjižicu. „Sa mjenicami smo za cieli mjesec u redu“.

„Pustite za sad novac u blagajni; govoriti ću sa gospodinom Lechmannom“.

Predstojnik ode pisarnami u prvu izbu. Ovdje stane kraj mladića, imenom Josipa.

Ovim pismom odpuštate Stamma, progovori mladić, podav artiju predstojniku. Bijaše njegov brat.

Predstojnik uze pero i podpiše. Okrenuv se Josipu, reče:

„Josipe, podji kući i rekni mojoj supruzi, da ne ću kući na objed. Otić ću nekud s gospodinom Lechmannom. Neka me dakle ne čeka“.

I predstojnik podje na protivni kraj do pisarne svoga druga.

Josip skide kapu, pozdravi i ode.

Drugovi su razpravljali o važnom pitanju, kako će razširiti i povećati tvornicu; u protivnoj sgradi, u tiskari i predionici bijaše vrlo živahno.

Tiskari udarahu brzo o svoje primjerke, dječaci se natjecahu u trenju masti i polagahu ih na povošćeno platno; lakat i više široke pruge kartuna ljuljahu se neprestance nad glavami tiskara, djeca i djevojke trčahu po galeriji, odkuda su pouzimali suhe kartune i u velikih hrpah na polje nosili, a mjesto njih donašahu nove, priredjene već za tisak, appretirovane komade i podjeljivahu ih tiskarom, koji ne imadjahu upravo posla.

Bilo je o podne. U tiskari bijaše vruće i sparno; otvorena okna ne doprinašahu sviežega zraka. Bilo je ljeto, sunce se je odrazivalo o okna i o cielo pročelje kuće.

Medju marljivimi tiskari susrećujemo dva znanca. Poznajemo Vaclava Prochazku i najbližega mu susjeda Strouhala.

Nekoliko mjeseci prodje, od kada Vaclav sa svojom Majdalenkom stupi u tvornicu Lechmannovu, ili kako se je sada tvrdka zvala Robert Hütter & Co. Radnici niesu pazili na tu promjenu, većina nije ni poznavala novoga gospodara, njima bijaše sve jedno, bio taj ili onaj gospodar, samo ako im je u redu plaćao plaću. A medju sobom i med znanci si tiskari govorahu jedino: kod Lechmana smo.

Jedva što Vaclav gargaštvo u nekoliko dana po

svom dolazku prodje, priuči se brzo tiskati i za nekoliko se tjedana u tom tako uvježba, da je upozorio na sebe poslovodju, koj je obično pregledavao radnje, kad je ostavio poslovnicu i prošao cielom tvornicom, da vidi, da li je sve u redu.

Djelo se je Vaclavovo odlikovalo čistoćom i točnošću, a kako je umio brzo raditi, postade na čudo i tiskarom i poslovodji. Do mala stupi Vaclav medj one radnike, koji su dobivali plaću po kusovih, pa si tako često još jednom toliko zasluži kao ostali.

Bilo mu se brinuti za svoju Majdalenu i za diete, koje tek što se porodi, već je bilo tvornici posvećeno. Kad se na ime majka po porodu oporavi i po želji Vaclavojoj diete uze iz porodišta, ostade neko doba kod kuće, dok se diete ojači. Vaclav pokroči brzo u tiskarskom poslu te neizmjernom marljivosti dotjera tako daleko, da je hranio i sebe i ženu svoju.

Poslije mu posluži sreća, te poslovodja dozvoli njegovoj ženi s djetetom dolaziti u tvornicu, da si i Majdalena štogodj privriedi; i tako idjaše i Majdalena na posao, te je vriedno zastupala svoje mjesto. Čistila je vunu i pazila na svoje diete. To bijaše osobita blagodat i milost; gospodin se poslovodja dugo radi toga skanjivao, da ne bude to zlim primjerom po druge — nu ipak pristade uz to i ne pokaja se radi toga, jer se tim ništa ne promieni u kući.

Što se je Majdalena s kćerkom suzdržala u svom poslu, to je tim marljivije uradio Vaclav u tiskari.

Nekoliko dana po svom dolazku u tvornicu, pokuša Vaclav učiniti po koj primjerak. Nitko nije ništa smio kući nositi, pa bila to i najneznatnija stvarca; osobito su pako strogo pazili na primjerke, da se ne bi tim odala tvornica. Tvorničarom bijaše do toga, da imadu uviek nove i izvorne primjerke, da tim skuplje prodadu liepe i ugledne proizvode.

Vaclav se ipak ne uzmože suspreći, te ponese jednom sa sobom vrlo izrabljeni već primjerak i ravno poslovodju Čechovskoga zamoli, da mu to dozvoli, jer će pokušati izrezati novi primjerak.

Prochazka bijaše već u Turnovu vrlo dobar i marljiv radnik u brusarni, uviek mu davahu teže poslove, a on ih majstorski izvede. Tu i tamo nariše po koj dobri primjerak za urese. Sad se i ovdje sjeti svoje Turnovske umjetnosti. Ono malo stolarstva, što je prije dvie godine kao piljar naučio, bilo mu sada ponešto koristno.

Začne starim nekim nožem izrezavati i proti svakoj nadi dovrši dosta dobar primjerak. Pokaže ga poslovodji, a ovaj se ne ustručavaše, da ga ne pokuša. Pokus bijaše vrlo dobar, te radi toga steče Vaclav veću zaslužbu i ljepše i znamenitije mjesto medju tiskari. Mnogi su se radi toga potrsili u poslu, drugi opeta scienjahu Vaclava sretnijim i uviek ga obasipavahu molbami na gospodina poslovodju, jer ne mogahu toliko s njim govoriti kao Prochazka. Većina radnika opravljaše svoje stvari sa vratarom ili s nekim od pisara gospodina poslovodje, koj im je bio veći i važniji, nego li sam vlastnik tvornice.

Prochazka pokroči tokom godina i dalje. Da se na ime izplaćivanjem ne gubi mnogo vremena, povjeriše mu plaću za cieli njegov odjel, da ju podieli medj svoje drugove, te tim postade na neki način blagajnikom tiskara. Tako ne odlikovaše pred njim još nikoga.

„Upravo je sreća, da je sutra subota“, progovori susjed Prochazkin, dok je sve udaralo o primjerke, „ja ne imam za sutra ni probite pare. Sutra ću raditi cio dan s praznim želudcem“.

„Za što ti to ne urediš, kako treba?“ upita ga drugi tiskar.

„Uredi si to! Lako je tebi govoriti, jer ne imaš ni

žene ni djece. Zar misliš, da ovi čitav tjedan ništa ne jedu?"

„Zar ne posluje i tvoja žena!" dovikne drugi tiskar.

„Posluje! Nu šta ona na sebi podere! Radi kod triju gospodja, nu za to se namuči, da ne znam, kako li će dugo odoljeti tomu. Molim te, nosi po čitav dan vodu u treći i drugi sprat! Što si zasluži to i zajede, jer bi inače skapala. A djeca? Što si ne izprosjače na ulici, toga ne imaju. Kukavicam se je cieli dan pobijati po vani u razderanoj košulji, kišilo ili ne. Na večer dopuzam do one škulje na Pohořelcu. Zar je to život!"

Tiskar pljune i nastavi svoj posao. Znoj mu je s čela kapao a bliedo mu se lice slabo zarumenilo. Upale oči gorahu grozničavim žarom.

„Nu ipak dugo ne ću raditi, jer ćutim, da će me prsa izdati. Do mene nije toliko, nu što će početi moja žena?"

„Imadeš li mnogo djece?" upita ga Vaclav, stojeć ne daleko.

„Dječaka i djevojčicu! Šta će biti od te djevojke, to neka bog znade. Kad mene već ne bude, doći će u Platnirsku ulicu ili na Florenc u kavanu".

„Kako su stara tvoja djeca?" upita ga opet Prochazka i zadubi se u zadnje rieči svoga susjeda.

„Dječak ima tri godine a djevojka je u trećoj. Jedno pazi drugo, kad majke nije kod kuće".

„A šta ne bi htjela stupiti u predionicu?"

„Moj bože! Šta će ondje zaslužiti?" odazove mu se tiskar. „Da je sama, ali tako?"

„Ta kašnje bi mogla i djeca amo doći", odvrati Prochazka.

„Pa da napokon i hoće, ne bi ju primili", primjeti tiskar.

„A šta će biti, ako podlegne, ako ti umre, što će biti tek onda od tvoje djece?"

Tiskar prekrsti ruke i razmišljavaše; suze mu se zacakliše u očima.

„Pogledati ću, kako je kameniti most visok a Vltava duboka!“ odahne tiskar.

Prochazka zašuti. Sjeti se nehotice svoje nedavne prošlosti.

„Vacho, hoćeš li, reći ću gospodinu poslovodji, neka ti ženu uzme u predionicu“.

„Prochazko!“ začuje se glas na vratima, koja se upravo otvoriše, „podjite gospodinu poslovodji!“

Bijaše neki pisar Čechovskoga.

„Hoćeš li, Vacho?“ upita ga Prochazka. „Danas je petak, u ponedjeljak može doći. Reći ću gospodinu poslovodji, da imadu gori odveć posla, da ne dospiju“.

Vacha ne progovori. Prene se i podade Prockazki ruku.

„Bog ti to platio, Prochazko. Hoćeš li, reci. Ne htjedoh, nu kad ti hoćeš, učini!“

Prochazka podje k poslovodji Čechovskomu.

„Gledaj, gledaj“, progovori neki tiskar, koj je ne daleko radio i slušao ovaj razgovor. „I moja žena htjede stupiti k Lechmannovim, ali je ne uzeše, jer imadu dosta ženskadije, a ženu Vachovu će uzeti. Taj Prochazka dieli milosti. Čovjek mora uviek biti, kao Vacha, koj ne prestance strada i ne ima šta jesti. I ja imam ženu kod kuće, te ju moram hraniti.“

„Tvoja se žena sama hrani“, nadoveza njegov susjed, „zar ne radi kod nekakvoga mladića, nekakvoga gospodina; pa tvoja je žena mladja i liepa; Vachova je već davno prevalila tridesetu ili je već prama koncu četrdesete“.

„Svaki kako može“, uplete se u govor treći i podsmijavao se prvomu, koj se razljuti na rieči svoga susjeda. „Ona može živjeti, Kocmihu, a koliko je do onoga djeteta, to dobro za nj plaća stari onaj mladić! Ne

znam, kako bih se na tvom mjestu mazao u tom smradu i blatu, da mi je takova sreća kod kuće, kao što je tvoja žena".

„Čuti, Kalino, inače te prolupam, da ćeš biti modriji, nego li je taj kartun ovdje", razgnjevi se Kocmich i probliedi kao stiena.

„To bi rado vidjeti", nasmije se Kalina.

„Tebe ne bi zaista nijedna htjela", poviče Kocmich; „ti prigovaraš mojoj ženi, a sam jedva čekaš, da možeš k zadnjemu novčiću" i da se i ondje utješiš i umiriš s kakvom bludnicom. Ti šuti i ne glasi se, ti ne sudi i ne govori o mojoj ženi, kad nisi ništa boljega — ti.... To vjerujem, da sve potratiš s djevojkami, što zaslužiš".

„Nu nikomu se ne tužim, da ne imam što jesti, kad to protepem. Ali ti, hinitelju, zavidjaš drugomu, a ja znadem, da bi tvoja žena voljela poslužiti deset starih mladića, nego raditi po vas dan kod prediva, kao Prochazkova."

Kocmich odbaci primjerak i baci se na Kalinu, te ga spopade za vrat.

„Molim te, pusti to, Kocmihu", smijaše se hrapava glasa Kalina. „Ipak znademo, da imamo pravo i da imamo silu".

Nekoliko tiskara doskoči i odvrate Kocmicha.

„Tako, tako, samo se tucite! Ako tko vrata otvori, možete ići danas posljednji put po novac k Lechmannu", poviče drugi tiskar.

„Da je ovdje Prochazka, ne bi ti tako govorio i radio. Ali on viče i govori, kad ga ne sluša onaj, o kom govori", dodade Kalina i tiskaše dalje.

Sličnih stvari bijaše svaki dan nekoliko, nu uviek se sve izravna; jer poslovodja nije trpio kavge, te je svakoga s mjesta odpustio.

Djeca pako, koja su slušala rieči, kojih čitateljem ne možemo priobćiti i koja su vidjela prepirke i svadje,

nasljedovahu takav primjer. Nitko nije bio tako razpušten i zao kao kakav grgaš. Igrao je vrlo važnu ulogu na ulici, kad je na večer izišao iz tvornice. U svakoga je zabadao, razbijao se s dječaci, pjevao i kleo u isti par, povlačio gospodjice za odielo a djevojke za marame; istodobnim djevojkam pako bijaše takav deran najvećom nevoljom. Ako je komu mogao šta zla učiniti, toga ne propusti. Nekoji si od tih dječaka namastiše i cielo lice, te poplašiše malenu djecu, kuda se godj okrenuše. Razdraženi osvetiše se obično ovim dječakom, nazvav ih gargaši. Dječaku je bilo slabo do toga, jer nikomu ne dospie u šake, pa ako mu se tko htjede ćutljivije osvetiti, ukrade se kao ugor, u svaku se je kuću sakrio a svaka ulica bijaše mu putem spasa.

Odkada parom i strojevi nestade gargaša, nije više tako živahno na večer po ulicah, kao prije dvadeset i tri godine. Sadanja ulična mladež nije više tako lagahna, valjda se je opametila, a Garibaldi i Schmerling i Napoleon, u obće sva visoka politika brže prolazi, nego li šala i svakojaka velika ulična pustolovina.

Da je to prerano druženje sa odraslimi i starijimi ljudmi bilo štetonosno po dvanaestogodišnje mladiće, razumije se samo sobom. Gadne prečesto rieči, naučiše dječake prerano na stvari, koje im otupiše plemenitije čustvo, dà i ubiše ih često posvema.

I još je bilo nešta zloga u tih tvornicah i po mlade i po stare. Čim se više umnažahu tvornice u Karlinu i na Smichovu, tim je više ljudi hrlilo u radionice, i to ne samo iz jednoga grada, već iz čitavoga obližnjega kraja; posao je bio bez prestanka, a do tkalačkoga i vrlo jednostavan. Ciela gomila ljudi dade se na takovu zaslužbu, ne pazeć na to, da tim drugi zanati štetuju, dapače da se sami laćaju mjesto zanata steoretipnoga posla u tvornicah i postaju mrtvimi strojevi.

Da su tvornice uviek pune posla, bilo bi dokazom vrlo

velike trgovine; nu često nastaje doba, gdje tvornicam pomanjka posla, gdje se ogromna množina snadje bez zalogaja hljeba, koja se sabrala s ciele pokrajne, da svojom snagom obogati pojedince i da obćoj potrebi pribavi čim jeftinijih stvari. Ovo se ljudstvo sjeti tek onda budućnosti, kad su mu već na vratu glad i bieda. Većina ih je nevješta svakomu zanatu, te ostavljena sama sebi, ne zna, česa se da se lati.

U istinu treba sažaljivati dječake, koji ponarastu kraj stolova mastilačkih, te postaju s vremenom tiskari ili pako dobiju drugi kakav posao u tvornici. Nije bilo ni vremena ni sgode takovomu dječaku, da što god drugo nauči, nego trti i pripravljati mast, znanje njegovo može djelovati samo za pragom tvornice; oćuti li se jednom izvan njezinih zidova, to se mora latiti kao odrasao čovjek, hoće li si život spasiti, nadničarskoga težkoga posla. A tomu treba mnogo čvrste volje, da ne padne takav radnik u beposlicu i da si ne gleda namaknuti potrebite stvari na drugi koj nepošteni način. Osobito pako treba sažaljivati žene, mlade djevojke, koje bez posla od glada umiru, ili postanu tužnimi žrtvami javne prostitucije.

Prochazka stupi u poslovnicu.

„Prochazko," progovori poslovodja Čechovský, „u blagajni vas čeka naputnica na 5 for. i nekoliko novčića za vaše primjerke. A sada vam imam priobćiti dosta čudnovatu stvar. Trebamo novih sila, gospodin predstojnik zapovjedi već, da ih namaknemo; nu pošto treba silu trošiti na tvornicu, gledajte, da dobijete jeftinije radnike. Javljam vam to, da ćete se kod izplaćivanja znati ravnati."

„Nu nama se ne može sniziti zaslužba," otvoreno odvrati Prochazka, „jer radimo čitav dan i to sve marljivije, buduć nam posao od dana do dana sve to više raste."

„O tom ne govorimo, Prochazko," mirio ga je poslovodja; „stariji će dobivati, što su i dosad, jedino noviji će primati manje. Gospodin predstojnik mnogo gubi," branio se je Čechovský, akoprem mu to nije htjelo za rukom poći.

„Je li ta novotarija od gospodina Lechmanna?" upita ga Prochazka.

„Novi predstojnik donosi i nešta nova", vrati mu poslovodja.

„Tuj se neda pomoći; nu ipak bih vas, gospodine poslovodjo, liepo molio, da smijem još sa starom zasložbom primiti u vašem imenu Vachovu ženu. Ona je vrlo radina žena, nu težkom se radnjom ubija. A kako je sa starim Vachom, izvolite si pogledati. Kukavica ne će dugo raditi. Nenaučan takvom poslu i bolestan jošte, dobije najteži posao u tiskari, pa će tamo i završiti svoj rad na tom svietu. Možda bi mu mogli pomoći. On je sirota. Bog će vam platiti, gospodine poslovodjo."

„Bože moj, kad to nije moguće i to od danas, Prochazko. Da prije pô sata dodjoste, mogoh ju jošte primiti, pa bi bilo sve u redu."

„Spasitelju moj! Rad pol sata! Gospodine poslovodjo, učinite to! Taj groš na dan ne će ubiti gospodina našega. Siromašna je žena, radina, a muž joj može svaki čas izdahnuti. Tko zna, hoće li jošte četrnaest dana poživjeti."

„Ali, za boga! ne napastujte me, Prochazko! Ja nesmijem u ničem nepošteno raditi proti svomu gospodinu," natucaše Čechovský a znoj mu obli čelo. Tako bi rado bio primio ovu ženu u službu sa starom zaslužbom, nu mišljaše, da bi tim opoganio svoje mjesto. To je upravo istina, šta bi to učinilo njegovomu gospodinu, koj je na tjedan tisuće primao, da dade ženi i šest groša na nedjelju više?!

Tužno gledaše Prochazka poslovodju i napeto motraše svaki njegov mig, dobro je sve razumio, što se u poslovodji sbiva.

„Trebate li jošte nešta, gospodine poslovodjo," progovori za čas.

„Ostalo će vam reći gosp. Lichtenfeld," i ne usudi se Prochazki gledati u oči.

„Poći ću dakle ne ovršena posla," okrene se Prochazka, slabim glasom naglasiv te rieči.

Poslovodja malo što ne sdvoji. Je li imao primiti ženu Vachovu u tvornicu sa deset groši ili ne? Umoren stupi do svog stola.

Upravo htjede Prochazka vrata za sobom zatvoriti, kad ali poviče poslovodja:

„Prochazko, reknite, da može Vachova doći ponedjeljak u jutro na posao. Dobiti će, dobiti — staru platu!" rekne sam sobom. „Pa se postarajte za nove radnike, za to se skrbi gospodin Sommer. A sada me ostavite!"

Prochazka se okrene i podade svoju izrabljenu i izmučenu ruku poslovodji. Taj ju primi, a Prochazka mu ju u znak zahvale srdačno stisnu. Suze mu titrahu u očiju. Ne progovori ni rieči.

Prochazka ode.

„Volim dati taj groš iz svoga žepa," mudrovaše poslovodja, pošto Prochazka ode. „To me ne će ubiti, djece ne imam, pa će biti dobro."

Utješiv se s otom misli, laka srdca lati se opeta posla; sviestan si je bio, da je pomogo ubogu ženu i bolestnoga otca i da će moći sam povećati plaću radinoj majci.

Tužan dospije Prochazka u tiskaru. Ne progovori nikomu ništa, jedino Vachi rekne, da su mu ženu primili i neka dodje budući ponedjeljak.

Turobno se kosnu Prochazke ova novost poslovodjina, da će se ženskadiji sniziti plaća. Zar tako počimlje novi suvlastnik zavoda? Radionica nikada ne miruje, na tjedan dobiva tisuće a odkida ubogoj ženi taj kukavni groš? . . . . .

A tko je taj novi poluvlastnik? Malo tko poznavaše medju radnici toga novoga gospodara; većina niti ne znadjaše, šta to znači, kad novi drug k tvornici pristupi. Nitko se nije brinuo za novoga gospodina; jer je vidio svake večeri kući ići iz tvornice staroga gospodina Lechmanna, za njegova je druga slabo tko mario, kad si niti nije dao imenovati radnike; već one nedjelje prije nego što stupi u zajednicu, progledje tvornicu, dobro sve promotri dok radnika ne bijaše i po tom bi sve u redu. Plaća se ljudem za njegova dolaza ne povisi, nitko dakle nije s kakve neobičnosti bio upozoren na nj — pa tako se sbude, da je Hütter bio poluvlastnikom tvornice na kartun, a od radnika ga većina nije ni poznavala.

Niti isti Prochazka nije na to pazio. Danas mu tek pade na um, da nije jošte ni vidio novoga poluvlastnika. Odkad Hütter u zavod stupi, obkoliše ga i obuzeše posve druge misli; Majdalena i njena kćerca Tonka, pokrštena tako na uspomenu Prochazkine majke, zaokupiše u toliko njegov život, da mu nije bilo do ničesa na tom svietu nego do Majdalene i kćerce joj. Ime Hütter davno već zaboravi, jer ga je samo jednom čuo i to onda, kada nije jošte mogao pamtiti tudjih rieči.

Ne pomisli dakle nikada, da bi mu bio sudrug Lechmannov poznat. Jedino ga je to uznemirivalo, što za posljednje dobe nije više vidio svoga neprijatelja, kad je pošao oko dućana u Celetnoj ulici, komu bijaše prisegnuo osvetu. Prije malo naime vremena, skidoše tvrdku nad trgovinom „Robert Hütter i Wondraschek,“

te objesiše posve jednostavan cimer s nadpisom: „August Hütter“.

Kuda li dospje onaj mladi čovjek, koj njega od glada umorena baci iz dućana, kad ga je za darak umolio? Ta ga pomisao uviek vrlo uznemiri, sva mu krv udari u glavu, on bi ga još i sada u naglosti probô!

Koliko je puti pitao u onoj kući, tko sve ondje stanuje. Uviek se je odgovaralo, da trgovac Wondraschek, taj i taj upravitelj, ta i ta gospodja. Tad se jednom usmjeli i upita, tko je taj gospodin, koj je stajao nedavno tamo za pisaćim stolom kraj okna, odgovoriše, da je to gospodin Berti. S tim se morade Prochazka zadovoljiti; šta mu je bilo napokon do imena; samo da je poznavao, da je vidio jednom toga čovjeka, koj ga toliko ponizi.

Osvetiti mu se htjede. Ali kako? Toga nije znao. Neprestance nosio je sjeme te osvete u sebi, koje se je razplodilo u njem, te raslo od dana na dan. Htjede se osvetiti, ali nije znao, kada li će tomu dospjeti sgodan čas; ne znadjaše, da li je već doba ta prispjela, nu žalac, koj ga je na to bockao, sve ga više podraživaše. Prochazka je naslućivao, što ga može u osveti podpomoći, Prochazka je naslućivao, da će doći sgodan čas; nu uviek, kad se je na što odlučio, uviek ga je nešto nagovaralo, da će doći bolja sgoda, kad i osveta dozrije.

Sad al na jednom nestade njegovoga neprijatelja. Koliko li ga već mjeseci ne vidje za pisaćim stolom kraj okna u dućanu, koj je bio u Celetnoj ulici.

Prochazku ta nesigurnost ozlovolji, te se je ljutio, što je sgodan čas premašio. Napokon nestade i stare tvrdke, a nova stupi na njeno mjesto. Te noći ne mogaše Prochazka spavati.

Od te dobe mišljaše uviek i uviek jedino na svoga

*

neprijatelja. Uviek si njegovo lice dozivaše u pamet, da ga ne zaboravi. Lice njegova neprijatelja življaše s njim.

Tako dožive i današnji dan.

Po načinu, kako je razgovarao s poslovodjom Čechovskym, mogao je čitatelj upoznati, da je bio vrlo važna osoba u tvornici Lechmannovoj radnik Prochazka. K tomu mu pripomože vrlo vješta ruka kod tiskanja, a osobito novoizmišljeni primjerci: njegovi modeli vazda stekoše pohvalu poslovodje, dà i samoga predstojnika.

Danas je šutio Prochazka, i zlovoljan bio ća do večera.

Pričini mu se, kao i ostalim tiskarom, koji po prepirci takodjer ušutiše, da je danas osobito dug dan. Znak zvona, kojim se je javljalo, da se je dosta radilo, dugo se ne ču.

Nitko nije u tvornici znao, da je već vrieme odbilo. U tom šumu nisi mogao čuti slabih zvukova sa sv. Petarskoga zvonika.

Danas si prištedi Hütter punih deset časaka. Sutra će u jutro opeta pet, a poslie podne isto tako; u tvornici je radilo do 300 ljudi, to čini 3000 časaka ili 50 sati ili dva čitava dana na dan.

Tako naumi novi vlastnik tvornice štediti.

Napokon vratar zazvoni. Radnici prestadoše raditi. Sve umori vrućina ljetnoga dneva.

Prochazka čekaše na Majdalenu.

Ta idjaše glavnim ulazom na dvorište. Na vratima stajaše stari Lechmann, a do njega mlad čovjek od trideset godina, visoka, tanka stasa, svjetle kose, malih očiju, kojima svaki čas zažmiri.

Radnici ih pozdravljahu. U to podje Majdalena s djetetom na ruci.

Gospodin što no je stajao kraj Lechmanna, okrene se prama svomu susjedu i u čudu i s posmjehom progovori mu na njemački:

„Koga vraga, zar imade i dojkinja u toj tvornici? Šta pada na um Čechovskomu, da takove ljude prima? Ta spada u porodnicu a ne ovamo! Čechovský!" dozva poslovodju, koj se je pomolio upravo na stubah te htio otići, „šta vam to sunu u glavu s tom mladom ženom i s tim djetetom? odpustite ju! Ili ste joj vi možda štitnikom?" nasmije se mladi muž. „Čije li je to kopile?"

Čechovský se smete. Skide šešir i podje k Lechmannu i k susjedu mu, koj ga toli neugodno nagovori.

„To je Prochazkino diete", odvrati poslovodja.

„Mi ne možemo ovdje imati nahodničke kuće", odsieče mu mladi čovjek, ponosna lica i okrene se, da ide.

Na vratima kraj stuba sustavi se Vaclav Prochazka. Upravo stiže svoju Majdalenu s djetetom, kad na jednom začuje poznati glas i poznati njemački naglasak. Taj glas je već negdje čuo. Majdalena prodje kraj staroga vlastnika tvornice kraj nepoznatoga mladoga čovjeka. Pozdravi običnim „ponizno ruku ljubim" i prodje, ne znajuć, da se o njoj ona dva gospodina razgovaraju i da se tuj radi o njenom obstanku.

Prochazka pristupi i začuje, kako mu opoganiše diete i njegovu Majdalenu, upozna glas i pogleda onoga, koj mu obezčasti diete i netom mu bje, kao da mu kap pade. Težki udarac oćuti u srdcu a od srdca k tjemenu na glavi, pred očima mu se razastre tmina a ruke mu smalaksaše.

Kad ga tama minu, opazi, da se je srušio na zemlju i da je u nesvjestici ležao.

Nedaleko stajaše uzbunjeni poslovodja, a do njega nekoliko tiskara; oko boka držaše Prochazku njegov susjed Strouhal i privine ga k sebi.

Prochazka se osovi, ustade brzo i pohiti za svojim djetetom.

Na drvenom mostu kraj gradskih vrata čekaše na nj Majdalena, kao lud trgne joj Prochazka diete iz ruke, pritisne ga k sebi, da je nebogo začelo plakati. Prochazka udre u plač kao i diete, što je držao u rukama te koje je sto i sto puti poljubio.

Majdaleni se cielo tielo potrese. Sva se smete. Ne znadjaše, što je s Vaclavom. I nikad toga ne sazna.

Prochazka upozna Roberta Hüttera.

V.

Dolje i gore.

Odkada je one noći čuo tiskar Strouhal čudnovatu poviest Vaclava Prochazke, u nekadanjem samostanu sv. Anežke na Františku pod brojem 811, od onda ne progovori nikad više s njim o njegovoj prošlosti. Dapače se i sam uklanjao, da ne treba održati zadane rieči, koju mu je dao s naumom, da izpripovjedi, što se je njemu sve dogodilo.

Od toga se vremena i tiskar Strouhal u svem promieni. Jedva što je otišao iz tvornice, ode i ne dodje do kasna kući, te nije radi toga smio niti svojoj ženi prigovarati, kad bi zakasnila; često ni ne dodje kući. Inače je sliedio Prochazku kao sjena. Po ciele dneve ne skide s njega oka, kad je ovaj otišao samo kraj kuće ili kad je bio u izbi, u kojoj se je od nedavna više toga promienilo.

Ona žena s djetetom, jer se nije mogla s nikim slagati, morade ostaviti to svoje noćište i potražiti si drugo u kakvom kutu medj biednom sirotinjom; i onaj muž, koj ju je toliko puta psovao i svimi vragovi preklinjao prodje drugamo. Nu za to nadodje sada Prochazkino diete; ovaj najmi sa Strouhalom cielu izbu za sebe. Tim se je doista više trošilo — nu oni gledahu, da si u gospodarstvu to nadoknade. Sada zavlada u izbi

red, te se je Majdalena latila gospodarstva, kad bi joj to vrieme van tvornice dopuštalo.

Prochazka opravi svoju razklimanu postelju i uredi stol i stolice; vrativ se kući iz radionice, sjede za stol, te je marljivo poslovao do kasne noći na primjercih za kartun.

Kad je tako Prochazka često pogledao umorenu svoju ženu i diete do nje, kako ludo i nevino leži u snu, ne znajuć, šta li ga jošte čeka, urone u duboke misli, poleti s njima u daleku budućnost. Razmišljao je o težkoj svojoj sudbini i sudbini svoje obitelji; pa je tako često znao odvrći posao i pogledati ova dva spavajuća stvora, koja mu jedina prirastoše uz srdce na tom širokom svietu.

Više puta nije mogao odoljeti unutarnjoj sili, te je lagahno tisnuo svoje usne o maljašna ustašca djevojčice, koja su se rumenila kao s neba pali cviet, još i više u toj raztrganoj odori, u toj prostoj košuljici, s tim crvenim zdravim lišcem, s tim malenim lûkom crnih obrvica, s tim liepim i plemenitim čelom. Kad ih se je do mile volje nagledao, kad je i majku lagahno poljubio: tad izvuče staru neku knjigu iz postelje, sjedne opeta za stol i stane lagano čitati. Iz početka mu to ne htjede ići: kašnje pako nadvlada sve neprilike te je tako daleko dotjerao, da je brzo čitao. Na protiv njemu obitavaše stara baka, koja je prodavala svakojake sličice, pjesmice i knjiga svake vrsti, k njoj se često uputi Prochazka i uzajmi si po koju knjigu.

Sve po malo uzplamti u njem velika želja za knjigom koje se samo onda odreče, kada nije imao ni novčića za svieću ili za svjetiljku. A timi novčići nije osobito obilovao.

Kad nije imao svjetla, legne Prochazka u postelju i razmišljavaše o svom životu. Vazda mu pade na um prva noć na Florencu i sve sgode, koje su ga jošte

u uspomeni uznemirivale. Koliko li puti htjede pohoditi onu kuću, u kojoj ga toli negostoljubivo primiše. Ipak se uviek svlada. Nešto ga je vazda od toga odvraćalo.

Sada pako, kad je prolazio svaki dan Karlinskimi vrati iz grada i natrag, kad je svaki dan vidio tu ulicu i te vrtove, kuda se je onda verao — sad ne mogaše odoljeti. Prije malo ne nikad ne dospije u ta mjesta; danas morade svaki dan na okolo, — pobudi se dakle u njem želja, da onamo zaviri, te se napokon i odvaži.

Neke večeri, kad je išao iz tvornice i kad se osvjedoči, da ga nitko ne gleda zaokrene Prochazka do ulice oko nasipa i netom se nadje na Florencu.

Gledaše na obje strane ulice. Na desno bijahu visoki vrtni zidovi, preko kojih nisi mogao pogledati. Opazi troja ili četvera vrata, što iz ulice u vrt vode; koja li su bila ona, kojimi dospje u vrt stranoga čovjeka, čijega se lica uviek sgražaše, kad mu se pomoli u pameti?

Na lievo po prilici u sriedi ulice bijaše omanja kućica, do nje kakove dvie tri druge, koje su bile tek od novije dobe. Posljednja bijaše vrlo nizka, u prizemlju bijahu dva okna, med ovimi jedno poveće i u luk svedeno. Prochazka se odma sjeti po vanštini kuće, gdje ga zla ona kob stiže.

Na to se smrači. Prochazki udaraše srdce življe, čim se je većma bližao zlorekoj kući. Okna bijahu zaviešena već zaviesi. Unutri svietljaše svjetiljka.

Prochazka se je polako krao kraj zida, na jednom začuje razgovarati i opazi, da je jedno krilo okrugloga okna otvoreno, nu zavjesa ga zastiraše.

Sustade.

„Šta vas snadje, gospodjo Kačenko“, čuo si hrapav ženski glas, „danas nije više tako, kao nekad. Pred nekoliko godina, kad je jošte ratova bilo, a vojnici moradjahu simo i tamo, onda bijaše života, tada što god

zaslužih. Imala sam sedam djevojaka, a sve imadjahu posla. Nu sada? moram dodavati jošte, vjerujte mi, gospo Kačenko, dodavati!“

„Nu kako je to, prije nekoliko godina, imadjaste jošte četiri djevojke, a te vam zaslužiše liepu krajcaru“, čuo se drugi jasan i čist glas, kao od kakve sirene.

„To je od onda, odkad se harfinista Honza potukao s onim dječkom, znate li? Tada ga udari po glavi, da je pamtio.“

„Bože moj! Nije li tiem ono mjesto tada obilovalo.“

„Dà, nu nitko ne zna, kuda je onaj čovjek dospio. Honza je uviek tvrdio, da je disao, kad ga je stavio onamo na suprot vrataščam, što vode do Vilinskoga vrta. Nu sve bijaše u zaludu. Neki gospodin sve to izda; morao je vidjeti, — kad ga je Honza iz naše kuće ponio onamo. Dječak je krvario, a po krvi se osvjedočiše, da su ga od nas odnieli. Ti djaci, što su ovamo mnogo vremena zalazili, preplašiše se, kad drugi dan zorom policija dodje po harfinistu, te prestadoše k meni dolaziti. Od te se dobe ozloglasi moja kuća, a meni je biti veselom, da samo dvie djevojke mogu držati.“

„A šta bi s Honzom?“

„Zatvoriše ga na nekoliko godina, te umrie lani u kriminalu.“

Prochazka uzdrhta, kao da ga nenadano groznica strese. Uze dalje koracati i nikada ga više ne snadje volja, da na Florenc podje, akoprem ga je znatiželja vukla saznati, kakav li je ono vrt, koj ga toli nenadano spasi. Slika stranoga čovjeka toliko ga svlada, da se je uviek sustezao uzpeti se na zid i pogledati tajinstvenu kućicu, gdje je prenoćio na mekanom divanu.

U posljednje vrieme zaokupi misli njegove nebogo djetešce — radi njega zaboravi i na vrtove Florenske.

Njegov susjed Strouhal življaše od one dobe po nešto neuredno, kako to već napomenusmo. Često i

njegova žena prije kući dodje, nego li on; često uzalud čekahu na nj.

Tad se je Strouhal uviek izpričavao, da je vrlo kasno došao i da je već prije dana opęta otišao; da ne može dulje sa svojom ženom uzdržati, da mu se sada svake večeri opije, da više ne može s njom dieliti ložišta i da bi se već od davna preselio, nu rad Prochazke da toga ne čini.

Prochazka je sažaljivao svoga susjeda, koj je bio prama njemu iskreno prijateljski. I tek u zadnje doba upozna u njem čovjeka, koj se je vrlo razlikovao od ostalih tiskara. Prije nije toga opažavao, jer su mu duh zaokupljale tužne stvari, u kojima proboravi svoj viek, gledajuć biedu svoju i biedu Majdalene, s kojom se već nekoliko puta htjede vjenčati, ali ga uviek u tom nešto zaprieči. I tako življaše Vaclav s Majdalenom slobodno u prijateljskoj svezi. Kad si tek rezanjem primjeraka pribavi više zaslužbe, te odkad mu se duh umiri i ublaži, od onda se uzbudi u njemu pozor prama tomu čovjeku, komu se sasma povjeri. Nu sada je upravo začeo Strouhal drugače živjeti i tako ne dočeka Prochazka sgode, da s njim užu svezu sklopi. Prochazka je vjerovao izprici, kojom se je obično poslužio Strouhal, jer ne mine već nikoj dan, a da žena njegova susjeda kasno kući ne dodje i to uviek u užasnom stanju. Jedino toga Prochazka ne shvati, da je sada Strouhal uviek šutio, dočim je prije mnogo govorio; takav je bio sada i u tvornici, kuda je uviek jošte s Prochazkom išao i s njim zajednički radio. Prije je bio veseljak i znao zabaviti svoje drugove smiešnimi pripoviedkami, koje su riedko po istini mirišale. Sada ne progovori, ako nije upravo odgovarao komu, a svih se na okolo težko dojmi ova promjena.

Napokon se Prochazka i tomu priuči, u brizi jedino za svoje diete i svoju Majdalenu; nikada nije ni slutio,

da je upravo poviest njegova života prouzročila toli silan i ne očekivan prevrat u životu Strouhalovom.

* *
*

Kad je Prochazka svršio svoju poviest i kad ga unutarnja borba do sna dovede, ustade Strouhal, obuče svoj razderani kaput, natakne kapu na glavu i na prstima se ukrade iz izbe.

Bila su tri sata u jutro. Gusta tama zakri sav kraj. Povukav se preko izlamanih stuba do dolje. sustavi se Strouhal i čekaše, ne ide li tko godj za njim a kad dodje na dvorište, obazrie se, izadje na ona dva prolaza, obidje oko sv. Haštala, Dugom ulicom na trg sv. Petra, te dospie iz Biskupske ulice u Penizkovu. Na uglu stade i razmišljavaše.

Vjetar je duvao, nisi vidio čovjeka na ulici, sve je utonulo u tamu i mrtvilo.

Strouhal pomisli, kuda li sada. Za čas se odluči. Kao da će do Poříčkih vrata. Išao je polako. Vrata bijahu iz vana zatvorena, još crnija tama nego li što bijaše noćna zijaše Strouhalu u susret.

Tako dodje na ugao vrtnoga zida, koj se s jedne strane spušta u Penizkovu ulicu (tada ne bijaše ovdje jošte kuća, kakovih pedeset koračaja od vrata počimaše ulica krčmom, koja i danas još obstoji); s druge pako strane protezahu se vrtni zidovi kraj nasipa do Florenca. Čitalac poznaje to već prije opisano mjesto. Od kad Prochazka u Prag stiže, slabo se tuj mienjalo, u istinu baš ništa.

Strouhal poznavaše taj dio grada. S toga se i za te noćne tame snadje i za čas bje na Florencu.

Na uglu opeta stade.

Vijor je brijô. Polako padaše snieg. Strouhal se samo slabo strese, kad mu vijor za vrat nasu kiše i sniega. A to je za cielo nehotice činio. Misli mu se drugud verahu.

Kad se napokon odluči, podje po malo od ugla sve tik zida. Pipao je po zidu, da prva vratašca pod prstima oćuti. Promotri ih. To ga traženje upravo ne zadovolji.

Okrene glavom i podje dalje.

„Ovdje to nije moglo biti", promrmlja. „Po svem nisu vratašca nova, nisu dakle popravljena. A zlo se i zaključavaju".

Ova se vratašća otvarahu krili na ulicu, a ne u vrt.

Strouhal podje dalje, tražeć uviek po vrtnih zidovih. Pokroči do pedeset koračaja napried. Na jednom stane.

„Ovdje će to biti", progovori sam sobom i turi ruku u pukotinu, što su vrata činila. „Ovdje se vrata otvaraju u vrt, ovdje ima prag, ovdje je valjda ležao".

Za tim ušuti i razmišljavaše.

„To je dakle Vilinski vrt... Ima tomu već sedam godina . . . Valjda ga je kupio. . . On se ne može dieliti od toga mjesta. No, ipak ga je malko sviest pekla. Hahaha! Taj će se čuditi! On me valjda ni ne pozna! Vidjet ćemo, vidjet ćemo!"

Uza to mu se cielo tielo potrese.

„Tako se sgadja na tom svietu. Tko bi ikad pomislio, da ćemo se tako naći. Ne htjedoh je nikada više vidjeti, te i ona prodje, nestade je za uviek. Nitko se je ne sjeća, do mene — jedinoga! Kad je ostavila Prag, nitko nije znao, kuda li podje, jedini ja; ne rekoh, gdje je; kad je meni ukrao majku, ukradoh mu ja sina, sve se je imalo zaboraviti, jedino se njemu bilo sjećati, kako je mene prevario, a nju uništio. Hahaha! to će biti liep sastanak!"

Strouhal opeta uzdrhta, kao da studen sapinje njegova uda. Okrene se i pogleda, da li je sam u ulici; upravo se je zora radjala.

Bijaše tuj sam samcat. Brzo pristupi opet do vra-

tašca, opre se nogom o malu škulju u zidu i poskočiv, uhvati se za okrajak zida, drugom se je rukom polako gore vukao, na to prebaci desnu nogu preko zida i u čas se osovi na zidu.

Mogao je pregledati cieli vrt. Bio je pravilan četverokut, sa svih strana visokim zidom ogradjen; malene i uzane stazice vijugahu se po cielom prostoru medj gustim šikarjem i pod svakovrstnim stabaljem. U sredini vrta bijaše onizak pavilon, oko toga uzraste visoko drvlje. Ljeti ga je ovo sigurno sasma sakrivalo. Na lievoj strani u kutu, što ga je tvorio zid ulice i zid susjednoga vrta bijaše malena kućarica sa dva nizka okna, iz vana drvenimi krili zatvorena. I okna pavillona bijahu zatvorena. Sam zid, što je dielio ulicu i vrt, bijaše prama vrtu mnogo viši; od vratašca duljio se niz stazu i pustio se u labirinat putića.

„To je valjda travnik, na kom je onesviešten ležao; ondje je ona kućica, u kojoj prenoći“, razgledavao si Strouhal, ležeć čitavim tielom na zidu, da ga nitko s ulice ne vidi.

Na desno od kućice opazi onizka vratašca, kojima se silazilo, kao u kakvu pivnicu. Na ova vrata izvedoše Prochazku.

„Ovdje ću počekati, dok se razdani“, nastavi Strouhal. „Ja moram s njim govoriti. . . Hoću se osvjedočiti, da li je u Pragu. . . Tuj je sve, kao i prije. Kad sam posljednji put izašao iz te proklete gospodske kuće, nikada ne mišljah, da ću se ikada sastati sa svojim prijateljem! Hahaha! Prijateljem! Bio je; sada ću s njim progovoriti kao s protivnikom i neprijateljem i razveseliti ću ga tako, da će mu srdce ušutiti. Nisam tražio sgode, da mu se osvetim, ali sada, kad me sve na to goni: sada ću mu pokazati biedu, koju si sam zaplodi i koja ga proklinje. Svojom krinkom prevari cieli sviet — nu ja ću se ga opominjati do smrti, meni lje ne će

uteći. Mnoge godine hodjah za svakim njegovim korakom, kao da sam slutio, da ću se jošte jednom sastati s njim u vrlo važnom času života. To me je uviek za njim tjeralo, a ja ne znadoh za što! Ti si me smrtno ranio, ja podnesoh tu ranu, jer vidjeh, da diete ne pogiba od gladi, jer znadjah, da imade dobru i brižnu majku. Poslje toga i nehotice zaboravih na diete i majku, jer dugo vrieme uništuje i najveću mržnju, dok ne začuh, da je diete skroz osiromašilo. Ipak je imalo još uvjek otca, a sina mu nestade, pade biedi i gladu u naručaj! Ti si otišao, bludio si po dalekih i tudjih krajinah, nu niėsi našao mira ni pokoja! Možda ćeš ga sada naći!"

Tako je sam sobom promišljavao Strouhal, tvornički radnik, komu Prochazka svoju poviest izpripovjedi.

Bilo je hladno jutro. Promokao zid ostudi sgrčena uda Strouhalova. Duvao si je u ruke i borio se proti zimi, gledajuć neprestance na zatvoreno okno pavillona.

Napokon se na iztoku i sunce trže iz mraka i slabašnimi traci razsvieti sumrak.

Strouhal se nije gibao. Okna bijahu još sveudilj zatvorena.

Na dalekom zvoniku sv. Petra odbi već od davna osam sati, Strouhal pomisli na tvornicu; ne htjede, da mu naškodi koj tiskar; ne htjede, da rad malko zanemarenoga posla upozori druge na sebe; stvari, kojimi se je bavio, ne bi nikome propustio.

Postade neuztrpljiv. Prije odluči žrtvovati za sgodni čas u svom životu cieli dan rada, sada se sjeti, da će ga tražiti u tvornici.

Ipak se suspreže do devete ure. Nu kad opazi, da se okna ne otvaraju, sadje sa zida na ulicu i za tren bje na pločniku.

Brzim korakom pohiti Poričkimi vrati do tvornice.

Cio dan bijaše zlovoljan i mučaljiv. Ne mogaše večeri dočekati. Kad napokon svi tiskari ostaviše na

znak zvona tvornicu, krao se je polako za njima Strouhal i zaokrenuo opeta istom ulicom na Florenc.

Podje oko vrtnih zidova i zaustavi se kraj vrata, što vode u Vilinski vrt. Kao guštérica uzpe se na zid. Gledao je u vrt. Svuda bijaše tmina. Koliko mu je suton dozvolio, opazi da su okna opet zatvorena.

Pusti se opet sa zida, kimaše glavom i zamišljen podje ulicami Novoga grada do praharne a odavde Starim do kamena mosta. Prošav mostom okrene u Lazansku ulicu i zadje oko Maltežke crkve na *** trg.

Na uglu stade. Gledao je niz trg, koga zaokupi lagana magla, bio je prazan i melankolički ga se dojmi. Na proti njemu uzpinjala se crna sgrada, kao palača kakvoga odrodjenoga českoga velmože.

Strouhal podje na drugu stranu u kut.

Crna ga kuća nekako dirnu, poćuti, kako mu je srdce silnije udaralo, poćuti, da mu studen ubija sva uda. Već ga za ista dugo ovdje ne bi i pričinilo mu se, kao da se tuj ne razpoznaje.

Tužnim plamenom goraše na uglu svjetiljka i bacaše na deset koračaja svoje slabo svjetlo. Dalje bijaše opeta tmina.

I na vratima te crne kuće plamćaše svjetiljka, ponešto većim plamenom i razsvietljivaše ta crna, zaprašena, široka vrata, u kojih su bila još i manja vrata, pričvrštena željeznimi šibkami.

Na jednom se razi zemlje razsvieti izba kraj vrata. Valjda je tuj bio vratar.

Strouhal stupi do okna, prisloni se na zid i stojaše časak kao kip. Rukavom si otre čelo, na kom se pomoliše kaplje znoja. Pa kao da se hoće osokoliti, podje od zida; gledao je iz daleka na razsvjetljeno okno. U izbi bijaše samo stari neki muž, koj je sjedio u visokom naslonjaču kraj malenoga okanca, što je očevidce gledalo u vežu. To je bio vratar.

Strouhal podje do vrata. Podiže ruku do zvona. U to kao da se sjeti, povuče ruku natrag i skide mastnu zamrljanu kapu. Do tri do četiri puta uzpravi vlasi i uredi ih. Tim se po nešto promieni njegovo lice. Za tiem si Strouhal sape vrlo brižno kaput i tako upriličiv se, posegne za zvoncem.

Tamní zvuk odjekivaše u veži. Kod vrata nešto škrinu i malena se vratašca otvore.

Strouhal udje.

Kako ga stari vratar iz okna speti, poskokne sa sjedala, otvori brzo dvoja vrata do veže i postavi se pred pridošlicu, omjeriv ga od glave do pete. Nu gledanjem se svojim ne zadovolji, već ga dosta osoro upita:

„Koga tražite i šta ćete u toj kući u toli kasno doba“?

„Je li gospodin grof Arnošt u Pragu“? zapita ga Strouhal drhćućim glasom.

„Tko ga traži?“ odvrati mu pitanjem u mjesto odgovora stari vratar, ne skinuv oka sa smjeloga pitaoca.

Kao da Strouhala to pitanje iznenadi, zašuti časak.

„Šta to znači? Šta tražite tuj?“ poviče na nj vratar. „Vjere mi, ne činite se dostojnim, da s Njegovom Milosti govorite“.

„Ja ne pitam radi sebe“, brzo se uplete Strouhal. „Amo me posla trgovac — tu imenova najveću tvrdku one dobe — gdje sam pazikućom. . .“

„Vi ste tamo pazikućom?“ dovikne mu vratar. „To nije istina, jer ja dobro poznajem pazikuću“.

„Od juče sam“, dodade brzo Strouhal. „Gospodin moj pita, kada li će grof doći, rad nekakovih računa“.

„To je čudnovato, kad je juče sam blagajnik ovdje bio...“ progovori vratar. „Gospodina grofa Arnošta jošte ne ima, ali ga svakim dnevom očekujemo“.

„Dobro“ odvrati Strouhál, okrene se i podje.

Vratar je za njim nekako nepovjerljivo gledao. Kad Strouhal izadje na ulicu, podje za njim, dok taj ne zaokrene preko mostića na otok Kampu.

* *
*

Od ovoga večera hodao je Strouhal dan na dan, čim se smrači, na Florenc i obilazaše često vrtne zidove po dva po tri sata, brižno motreć, ne će li se na jednom otvoriti ta crna vratašca, što vode u Vilinski vrt. Pa kada se sasma smrači i kad je pojio svoju siromašnu večeru pod vedrim nebom, uviek se uzpe na zid, položi se po njem čitavim tielom i čekaše tako često do pô noći.

Po malo dospije i proljeće, u Vilinskom vrtu prolistaše stabla i ne prodje mnogo vremena a Strouhal ne razpozna više pavillona ni vrtne kućice u kutu.

Ipak je sve uzaludu pohadjao svoje mjesto. Okna ostadoše uviek zatvorena.

Strouhal ne izgubi jošte nade. Iz početka mišljaše, da ga je vratar one crne malostranske kuće prevario. Nu kašnje se osvjedoči, da i tamo čekaju na njegov dolazak, koj je i sam vruće izgledao. Podje dakle još jednom na Malu stranu i promotri život u crnoj gospodskoj kući, gdje je sve gledalo, da čim ljepše primi visokoga gosta ili domaćega gospodina.

S toga je polazio Strouhal svake večeri na Florenc. Dan je sve većma rastô, večeri bijahu kratke a noći vlažne; često zaspi Strouhal nad vratima Vilinskoga vrta i u jutro pohrli u tvornicu. Ako je kišilo, podje kasno kući, kad već sve stanovnike male ložnice zaokupi tvrdi san.

Tako to potraja ća do ljeta. Stouhal postade svakim dnevom sve to šutljivijim i mračnijim. Činilo se, kao da ga vrlo žalosti i raztužuje svakodnevno pijanstvo njegove žene. Tim se je bar uviek obranio proti pitanjem i napadajem susjedâ i radnikâ.

Dva dana pred onim dogodjajem na vratih Lechmannove tvornice, odieli se Strouhal od Prochazke, koj ga nevidje, već potrči kući, da preko noći izreže nove primjerke za tisak.

Već se bilo dosta zamračilo. Ostaše dulje u tvornici, nô obično. Često se puta tako zadržaše u posljednje vrieme, jer je jedva mogla tvornica zadovoljiti silnim naručbam.

Strouhal kupi za groš u bližnje piljarke komad hljeba i idući uz Penizkovu ulicu pojede svoju večeru; u nekoj povećoj gostioni stane, da si hladnom vodom utiša žarku žedju.

Za tim zaokreue Jízdeckom ulicom na Florenc i podje put vrtova.

Mrak se već bio uhvatio. Kako je Strouhal svaki dan skakao na visoki zid, uvježba u toliko svoje tielo, da se već bez ikakvoga truda na nj uzpe. Nu sam toga ne opazi, da je kraj toga ostavljao sve veće tragove svojih noćnih posieta; vjekovitim upiranjem o zid izdubi priličnu škulju.

Danas slomi Strouhal komad prhke opeke, kad se je uzpinjao na zid; velikim štropotom pade ova na ne ugladjen pločnik.

Strouhal skoči odma na zid, te se ne gibaše. Toga dana naumi se spustiti u vrt i pogledati si taj tajinstveni pavillon, koj se posvema ukrade vidu, sakriv se pod gustim lišćem visokoga stablja. Vrtnoj kućici mogaše vidjeti samo krov. Prije nego li se odluči, da će u vrt, naumi razviditi vrtnu kućicu, da li se već jednom otvoriše ta okna ili ne.

Upravo dojede svoj kruh i položi se po širokom zidu; za čas se zamisli.

„Ja ga moram dočekati! On se sjegurno krije u tom vrtu! Poznam ja njegove mušice . . . Strpiti mi se je! . . . Inače si ne znam protumačiti, što li me silnom moći svaki dan amo tjera?“

U to začuje na blizu korake. Upravo pod njim netko stade. Začuje težko disati.

Bilo je oko pô noći. Mjesec se davno sakri za Petřinami. Jedine još zviezde podavahu noći čarobno svjetlo koje se osobito čovjeka dojimlje za ljetnih noći.

Na ulici odavna sve već zamrlo.

Koraci dolažahu od nasipa i to ili Pořičkom ulicom ili od novih vrata.

Strouhal sape dah. Baš se htjede dignuti, da podje po zidu do vrtne kućice, al ostade ležati, ne gibajuć se. Mišljaše, da ga je tko opazio, dočekao i smatrao zločincem.

Tako prodje nekoliko časaka. Dolje i gore bijaše tiho.

Strouhalu ne bijaše upravo najugodnije. Nije si bio do ista svjestan nikoje zle namjere, ipak je mislio, da tko na nj vreba. S nikim ne htjede govoriti o toj svojoj stvari; tiem bi teže mogao odgovarati, da ga tko upita za razlog te noćne hajke.

Kad se dolje nije ništa gibalo, odvaži se Strouhal i pruži glavu na kraj zida, da samo okom dolje pogleda.

Tuj stajaše čovjek visoka stasa u dokoljenicah i u sivom kratkom kaputu s nizkim šeširom, od sive masti. Na lievoj ruci imadjaše plašt, oko tiela opasa malenu kožnatu torbu za put, gledao je niz ulicu, od kuda i sam dodje.

Stajaše kao kip. Nisi na njem mogao opaziti, da je neuztrpljiv. Tako prodje malo ne četvrt sata.

Strouhalu tmina zaprieči, da nije mogao razaznati, tko li je na vratih; ne odvaži se dalje pružiti glave, da se ne izda.

U to začuje s druge strane brze korake. Muž se na vratih okrene i učini, kao da se posve u miru šeće. Nu ne koraknu ni punih dvadeset koračaja, te opeta stane. Okrene se za tim, podje do vrata i čekaše. Valjda je koga upoznao.

*

Za nekoliko časaka dodje i drugi muž do vrata.

„V i l a s g a v a!“*) tiho progovori novi pridošlica i podade svomu drugu ključ.

Strouhal začu do ista rieči, ali jih ne razumi. Do sada ne znadjaše, što li to tu dolje znači.

Onaj čovjek, što je upràvo došao Jizdeckom ulicom zaogrnuo se u lagani, nu dugi ljetni plašt, na glavi imadjaše šešir kao i njegov drug. U lice mu niesi mogao zaviriti.

Muž u dokoljenicah turi ključ u ključanicu, čuo si dva puta zaškrinuti a vrata se vrtna otvoriše. I opeta sve ušuti.

Strouhal slušaše; pričini mu se, kao da se krôkovi jednoga od te dvojice izgubiše u vrtu.

Za čas se ključanica opet zaključa a i drugi muž ode.

Strouhalu htjede srdce pući. „Očekivani dodje“, proleti mu mozgom. Toliko ga uzbuni ta stvar, da se nije mogao sabrati.

Sjedne na zid. Razmišljavaše, što mu je činiti. Ništa ne mogaše odlučiti.

U to se pomoli u vrtu svjetlo, koje se gubilo putem od pavillona do vrtne kućice. Ne potraja ni pet časaka, a svjetlo se opeta povrati, te je ginulo i opeta se pojavljivalo med gustim šikarjem.

Tako prodje četvrt sata.

Svjetlo se na jednom ukaže na proti Strouhalu i bližaše se brzo k njemu. On se opeta legne, nu tako, da je ipak mogao vidjeti u vrt pred vrata.

Za čas dobro razpozna dva mužka lica. Jedan ostade u svom plaštu, drugi pako nosaše u mjesto plašta u rukama svietiljku, šešir ostavi u pavillonu. Strouhal opazi, da je to crnac.

---

*) Evo ti ključ.

Kraj vrata ne stojahu dugo. Malko poslušaše, crnac zaškrine ključem, muž u laganom ljetnom plaštu izadje iz vrta i prodje Jizdeckom ulicom.

Strouhalu sune misao glavom.

Jedva što začu zaškrinuti vrata i tek što vidje, kako se svjetlo u tami gubi, skoči u dva skoka sa zida na ulicu i brzo poteče za odlazećim.

Taj podje desno oko ugla u Penizkovu ulicu. Ondje stajahu velika putna kola. Do njih stupaše brza koraka predhodnik Strouhalov, jer opazi, da ga netko sliedi.

Na vratih od kočije čekaše kočijaš; bijahu otvorena.

Za tren oka bijaše stranac u kolih, vrata se zatvoriše a konji potekoše.

Strouhal začuje pitajući glas kočijašev, koji nadviče silni štropot kočije.

Strouhal podje za kolima.

Za slaba pô sata stade kočija na Maloj strani pred crnom palačom na *** trgu.

Sav uznojen i umoren uputi se Strouhal natrag do Staroga grada.

Silno se umorio. Podje oko staro-gradskih mlinova na brieg Vltave i legne na travnik kraj vode. Tada nije bilo još sadanjemu žalu ni traga ni glasa.

Nad njim se pustilo lišće stare razpucane lipe. Vjetrić se poigravaše s lišćem i činilo se, kao da taj odmjereni šum ravna Strouhalove misli. Strouhal strese glavom, u kojoj se kružahu najraznije misli; baci se za tiem na izrasli koren šumne lipe. Upravo odbiše dva sata, kad se uljulja u vrlo nemirán san.

Zorom ga ladjari probudiše.

Strouhal ustade i podje oko starogradske ciglane do novih aleja i odovuda na Karlin u tvornicu.

* *
*

Strouhal se ne mogaše snaći, toliko na nj djelovaše novi pridošlica, kojega je već toliko mjeseci izgle-

dao. Nekoliko dneva prodje, dok se opeta umiri. Za tih se dana ne smjede ni sjetiti Florenca, ne smjede si predočiti, što je toli željno očekivao; kao da ga je zbilja, za kojom je toliko težio i žudio, uništila.

I drugo nešta skrene njegove misli na drugu stazu.

Tiskaru pokapahu druga.

Tjedan dana poslije one sgode u tvornici, dodje žena Vachova vrlo rano u tiskarnu do Přôchazke, oči su joj ginule od suza a srdce joj pucalo od žalosti, te mu reče da joj muž ne može više u tiskarnu, jer ga slaboća i silovita groznica spopade, te se ne može više dići.

Prochazka sasluša tužnu tu novost težka srdca; kada pako Vachova napomenu i prosbu svoga muža, da ga Prochazka posjeti, prije nego li će izdahnuti, tu se Prochazka okameni, kao da ga je tko ledenom vodom oblio. Dugo razmišljavaše, dok Vachovku ne umiri, da će večeras poći s njom na Pohořelec i posjetiti umirućega druga biede i vječne patnje.

Cieli dan bijaše Prochazka kao van sebe. Od onoga dana, kad mu diete opogani i to onaj, koga je od sve duše mrzio, koj je za malo vremena postao gospodinom i bogatašem, nekad kao i on prosjak i siromašni putnik, koj je u njem povriedio od glada umirućeg čovjeka, koj mu je izsmijao jedinu vjeınu dušu na tom svietu, od toga ga dana ostavi zadnja sunčana zraka njegova života, Prochazka se samomu sebi zataji.

Čudnovato li tiem djelovaše na svoju okolicu! Tiskari se lako dosjetiše takvoj brzoj promjeni, jer spetiše, da žena Prochazkova — tako zvahu svi Majdalenu — ne ide više u tvornicu, da ju odpustiše. Za što, toga nitko ne znadjaše.

Osim toga ne zabavljaše ni Strouhal svojih drugova šalom i smiehom. Uz to se silno kosnu svih radnika nesreća Vachova, koj već od dva dana ne dolazaše u

tvornicu — te si danas čuo samo udarati o primjerke a piev i razgovor ušuti.

Težko li je opisat boj, koj je cielo to vrieme biesnio u ozledjenih prsih ubogoga tiskara Prochazke. Sva se njegova čuvstva silovito uzburkaše, jer ga ta nesmiljena kob rani. Ipak se nad svimi valovi jada i tuge, koji zaokupiše i najunutarniji kutić njegova srdca, dizala moćnom silom mržnja proti onomu, koj se je kao tudjinac usudio ne kažnjen podrugivati domaćemu ljudstvu i bacati se njime kao lutkom, gaziti ga kao pseto, opoganiti ga kao gadnu pljevu, kao izmet ljudskoga družtva i to za to, jer ga je ovo svojimi žuljevi dizalo do bogatstva i blagostanja.

Tuj je Prochazka trpio za sve svoje biedne drugove, koji ne shvatiše posve svoje nevolje, te tamne dubljine svoje nevriednosti, koji su sav taj jad, zatupjeli duhom, podnosili kao naravno i opravdano breme. Ne mogoše dospieti do te misli, da oni niesu nejačad u ljudskom družtvu, da su i oni slobodnimi članovi one sveze, koja cjelokupno ljudstvo veže i goni na rad, koja bivstvuje po višoj odredbi i leti budućnosti u susret i koja vuče cielo to množtvo neznalih sila za sobom.

Prochazku upozori nekoliko dosta siromašnih českih spisa, da nije sve na svietu, kako bi imalo biti, pa amo tamo nabasav na rieči, „česka zemlja, domovina i jezik," zače upoznavati priprostim ali bistrim svojim umom, da su zemlja česka, ova domovina, ovaj jezik već propali ili da će propasti do mala.

Taj čovjek, kogatoli od sve duše zamrzi, ne bijaše iz te zemlje, iz te domovine, iz koje on; ne govoraše onim jezikom, kojim njega majka njegova uzgojivaše u biedi i nevolji za biedu i nevolju. A on se u českoj domovin s tim tudjim jezikom, sin tudjega kraja dokopa bogatstva i gospodstva, te je gazio nogama to kukavno ljudstvo, koje nije razumilo njegova jezika, tu biednu

upregnutu čeljad, kojoj je bilo vući kola njegovoga probitka, tu kukavnu prosjačinu, koja je govorila jezikom, što ga on brbljanjem i lamanjem jezika nazva.

Je li bio Prochazkin neprijatelj što većega, nego li on sam? Ne uzajmi li on od njega polovicu imetka, kad je razderan stupao u krilo toga grada, koj ga usrdno i gostoljubivo primi? Zar imetak pravi toliku razliku medj ravnopravnimi ljudi! Kad je sam gospodar Prochazkin bio veći prosjak, nego li brusački radnik, te kad si steče imutak, zar da se diže nad svoje vršnjake, nad jednake sebi i predbacuje im prosjačinu, iz koje i sam poteče? Ili je to uzrok, jer ova ne govori njegovim jezikom? Zar s njim ne dodje u Prag? Zar nije s njim ista roda? A tko je taj njegov gospodin? Stranac! A tko je on sam? Stranac? Zar stranac? . . . Nikada! Jer ne govori onim jezikom, kojim njegov gospodar! A kakvim on sam govori? Kakovim? Českim, domaćim!"

Pa kad českim jezikom govori, to je dakle i Čehom! Českim jadnikom, članom one prosjačine, koja govori jezikom kao i on, članom one hrpe nejačadi, koja se razsu po blatnih, osiromašjelih, kukavnih, razvikanih i ozlogašenih ulicah, kuda idu glodati tvrdu koru biede, poderani, zabačeni, izgubljeni u nevolji i sramoti!

U sramoti? Zar svi u sramoti? To ne! Poštena srdca, čiste duše živu u tih dronjcih i zablaćena lica — nu izobraženosti, duha, nauke ne imaju, i s toga su biedni.

Zar nije i on takav prije bio? Nije li zagrezô i nije li se utapljao u toj tjelesnoj i duševnoj nevolji prije malo vremena? Tek sada mu ponešto razbistri duh nekoliko zamrljanih i zacrnjelih knjiga, on zače misliti, zače sravnjivati, stvarati si sud, tražiti i upoznavati, da mu ovo i ono manjka, da ih je na tisuće, kojim još i više manjka nego li njemu, da te tisuće duševno ginu, jer jih je vrlo malo, u kojih se uzbudi težnja za čim drugim, nego li za tiem, što jim se svaki dan u istoj slici prikazuje.

Tako je letao Prochazka s jedne misli na drugu. Neko je čuvstvo, kojega do sada ne poznavaše, počelo živjeti u njegovu srdcu — bijaše to čuvstvo, kojega si ne uzmože dosta predočiti — čuvstvo, da nije poriekla, kojega njegov gospodar, da je do ista iz češke prosjačine, ali da je ipak — čovjekom.

Od te dobe ipak, odkada u vlastniku tvornice i nasilniku radnika upozna samoga Hüttera, — omrazi mu ovaj ne samo s toga, što njega pojedinca smrtno rani, već i s toga, jer je ranio i cielo ono ljudstvo, koje je žrtvovalo svoj trud u korist doputovaloga stranca.

Do kakovih li posljedica dovede ova uzbukla silna mržnja prvoga osvieštenoga radnika Čeha, ne ćemo propustiti, a da čitatelju ne saobćimo; jer što se je kuhalo u tamnoj dubljini njegova srdca, morade planuti, to je morao priobćiti drugim, to je moralo shvatiti cieli narod, u kom Prochazka sve te duševne borbe dožive.

Prochazka jedva večer dočeka. Podje na malo vremena kući, da si poljubi diete i ženu, i da joj saobći tužnu viest o Vachu, te pohiti sa nesretnom ženom do umirućega radnika.

Težka srdca stupaše starogradskimi ulicami; nije pazio na silnu vrevu ljudstva, koja se je valjala za liepe ljetne večeri od jednoga kraja grada do drugoga.

Stupajući tako duboko zamišljen i ne pazeć, udari ramenom o nekoga. Bijaše to u Ježuvitskoj ulici.

Prochazka digne klonulu glavu. Začuje psovati, a debeli gospodin u crnom kaputu, o kog Prochazka udari čistio si je rukav.

„Molim, da mi oprostite!“ odazove se odma tiskar.

„Ajd' do vraga, prostače!“ poviče na njemački debeli gospodin i podje dalje.

Kao da električna struja tielom Prochazkovim proleti. Stade i činilo se, kao da mu na jednom tielo raste; oči mu se zakriesiše, kao dva živa ugljena.

„Šta sam?“ poviče Prochazka toli glasno, da su se svi ljudi naokolo okrenuli i nehotice zaustavili. „Stoj, derane!“ vikaše Prochazka dalje i poleti za debelim gospodinom, koj se je mirno dalje ljuljao ni ne pazeć na viku.

„Prochazko, tako vam boga, ne činite buke!“ moljaše ga Vachovka; „sjetite se moga muža!“

„On nas ponizi!“ vikaše Prochazka dalje; „stoj, velim ti, inače će biti zlo!“

Debeli gospodin sbilja stade; htjede po svoj prilici radniku podieliti nauku, kako se ima vladati prama gospodi.

Nu u to se već oko njega i oko radnika sabra ciela hrpa radoznalih ljudi, a dječaci doletiše sa svih strana. Većina bijahu gargaši.

„Udrite ga, udrite ga!“ vikahu ovi.

„Šta se je dogodilo, šta se je dogodilo?“ čuo se tanahni glas maloga čovjeka s naočali.

„Taj nas gospodin uvriedi, da smo kukavni prostački narod česki! Mi smo pošteni ljudi; a jer nosimo razderano odielo, zamrljan kaput, s toga ipak možemo imati toliko dobre sviesti, kao i ovaj gospodin, o koga slučajno udarih, ali ga ujedno odma umolih, da mi oprosti.“

„Umirite se“, govoraše mali gospodin; „pa podjite s bogom!“ dodade po česki nu čudnovatim nekim naglasom.

„Ne idem, dokle ne opozove taj gospodin svoj porug dokle mi ne reče, da me nije htio raniti.“

„Šta je to?“ začuje se silni glas po njemački. „Na stranu, na stranu! Najviši gospodin dvorski župan ide!“

Bijaše to policajni stražar.

„Udrite ga, udrite ga!“ poviknuše svi dječaci i salete se oko debeloga gospodina, koj se je već očevidce uznemirio.

U to dogrme kola; kočijaš vikaše a ljudstvo se začelo razilaziti.

„Šta se je dogodilo?“ upita najviši dvorski župan, pustiv okno na vratašcih kočije i pogleda na polje.

Lovac, koj na te rieči s kola skoči i med ljudstvom upitao, dodje za čas natrag i izviesti, da je to neka prepirka, koja nesporazumkom nasta; neki gospodin da uvriedi radnika, koj se sada brani.

Najviši dvorski župan izadje iz kola i zamoli svjetinu, da se razidje.

„Gdje je taj radnik?“ upita.

Svi gledahu za tiskarom; nu toga ne bijaše više.

Kad se vrata od kola otvoriše, opazi Prochazka, koj je nedaleko stajao, u kolih poznato neko lice.

Sa dvorskim županom vozio se jošte neki gospodin.

Jedan pogled i Prochazku ostavi sila, smalaksa. Iz kočije stupi mu pred oči bliedo lice, crno ga oko zahvati, a crna se koža lučila od blieda lica kao dan od noći.

Prochazka upozna svoga tajnoga spasitelja.

Prochazku izdade dah, strese se kao da ga guja ujede, turaq se natrag medju ljudstvo, koje je sada jedino gledalo najvišega dvorskoga župana — i izčezne. Ni traga ni glasa ne osta za njim.

Debeli gospodin podje do najvišega dvorskoga župana i probrblja nešto; na to se duboko nakloni, najviši dvorski župan stupi opeta u kola i izpripovjedi sve svomu susjedu.

Taj ga je radoznalo saslušao.

Velika rulja dječurlije poteče za debelim gospodinom, neprestance vičuć: „Udrite ga, udrite ga!“

Poslije se opeta sve umiri i utaloži na ulici.

* * *

Za pô sata bijaše Prochazka sa Vachovkom na Pohořelcu. Bilo je devet sati.

Podjoše Ostruhovom ulicom, dubokom cestom i predjoše preko Pohořelačkoga trga; tu zaokrenu oko desnoga ugla u malenu ulicu.

Tada bijaše ondje malena kuća na onizak kat, a zvala se „zlatna zdjela", kao na rug stanovnikom njezinim, koji jedva imadjahu koricu crnoga hljeba.

U prizemnom jednom oknu bijaše svjetlo.

Na drugom kraju bilo je vrlo veselo: sva okna put trga bijahu sjajno razsvietljena, a smieh i gudanje na gusle razliegahu se po malenoj ulici, koju sa protivne strane sačinjavahu maljušne kućarice. Bijaše to gostiona „k bielomu kokotu."

Prochazka zaokrene s Vachovkom u tu ulicu i zaputi se put kućice, koja je većma naličila seoskoj kolibi.

Vachovka podje sada napried u tamni hodnik i tražaše rukami vrata. Otvori ih i stupi u tmastu ložnicu. Prochazka udje za njom.

„Ondje leži", pokaže Vachovka na svjetlo, koje je dopiralo nekom pukotinom u tamno predsoblje. „Počekajte, ja ću otvoriti."

Žena Vachova podje kakova četiri koraka napried i otvori polako vrata druge izbe.

Udjoše.

Tužno li bje tuda pogledati. Na polici kraj vrata tinjaše svjetiljka i slabašno razsvietljivaše izbu. Na proti polici bio je stari crni ormar, za ormarom do okna postelja a na proti ovoj kraj drugoga zida druga postelja. Nad posteljami bijahu nekake božje sličice. Izba bijaše svodjena.

Nada sve bilo je tuj sve siromašno.

Tišina vladaše kao u grobu; težko disanje i lagano hrkanje djece uznemirivaše smrtni taj mir.

Kad Prochazka do postelja bliže pristupi, upozna na desnoj strani dvoje djece u sladjanom sanku, na lievoj

pako muža, koj je većma naličio mrtvacu nego li živomu stvoru.

„Ovdje život driema, a ovdje život umire“, prošapće Prochazka a suze mu orosiše oči.

Pristupi bliže k bolestniku i sagne se nad njim.

Bolestnik kano da se probudi.

„Je si li ti to, Marijo?“ ozva se slabašnim glasom.

„Evo me, mužu! Ovdje je i Prochazka, vidiš li, došao je, jer si ti zaželio.“

„Prochazka! Hvala ti Prochazko, da si došao!“ govoraše bolestnik, od zimnične vrućine sav razpaljen. Baci sa sebe nekakvu perinu, koja je sjegurno već tri naraštaja trajala. Vacha ležaše na slami. Cieli dan bijaše tuj sam samcat, djeca njegova ni ne slućahu, što li se s njihovim otcem sbiva; veselo skakutahu po ložnici, potekoše na ulicu, izmoljakaše komad suha kruha a na večer dodjoše opeta kući.

Vacha ležaše u jakoj vrućici dva dana. U kući kao da sve izumrie. Svi njeni stanovnici podjoše na dnevni svoj posao, ista Vachova žena moradjaše ostaviti spavalište težkoga bolestnika, cieli dan drktaše od straha, da u večer ne će naći živoga supruga i to sve radi toga, da si zasluži bar toliko, koliko njoj i djeci za život treba i koliko stajahu liekovi nemoćnika. I danas bijaše taj siroma Vacha sam samcat, malko spavajuć, kad ga al u jedared opeta zaokupiše težke boli da nije znao, ni gdje se nalazi. Sviest ga poče ostavljati, nekoliko sati ležaše u bezsviestici, pa se i opeta oporavi, te je poznavao svu okolinu. Tad dodjoše djeca kući. Dozove ih k sebi; poigra se s njimi.

„Više ne ćete dugo imati svoga otca, vi maleni crvići“, progovori, a suze mu kapahu niz obraz. „Ti ćeš se Hinko brinuti za majku, kad ja umrem, razumiješ li? dometne otac i privine petogodišnjega dječka na grudi si, a ujedno ti je paziti i na Tonku. Bože moj,

bože moj, jedno, neka se samo ne dogodi s tom djevojčicom, neka ne proda svoga tiela i svoje duše za gadni griešni novac u razbludi i sramoti!“

Stari Vacha iznovice proplače!

Kad djeca opaziše, gdje jim otac plače začudiše se iz početka, kasnije pako udriše i ona u glasno jaukanje.

„Otče, otče, ne plači, mi niesmo gladni“, govoraše jedno za drugim, „ne ćemo vikati, ići ćemo spavat. Otče, otče!“ vikahu u velikom strahu, kad Vachu to odveć kosnu i on opeta bezsviestan na slamu pade.

Strašno je bilo to gledati. Djeca jaukahu, držeć se čvrsto jedno drugoga i gurahu se do bolestnika.

Jauk i cvilenje uzbudi bližnjega susjeda, te ovaj podje do Vachovih, da pogleda, šta li je. Mrak se zače hvatati. U izbi bijaše tamno. Zapali svjetiljku i podje utišati djecu.

Po malo mu to podje za rukom. Djecu odnese u drugu postelju i tako olakoti bolestniku. Uzpravi još svietiljku, da se kakva nesreća ne dogodi, hotjev još te jednom pogledati, prije nego li Vachova žena kući dodje. I ode.

Dječica ridahu i držahu se čvrsto zajedno. U brzo ih narav svlada. Usnuše.

Tu se opeta Vacha osviesti. Otvori oči i potraži sav u čudu djecu svoju. Bijaše li to san, ili istina? Pogleda u drugu postelju. Tamo spavahu djeca, zakopav se u tihi sanak.

„Spavajte samo, spavajte! Sirote vi! Šta imadoh od vas za cieloga života? Ništa, ništa! Cieli dan na poslu, ne mogoh vas ni pogladiti jednom, a vi se malo ne od mene odučiste, jer me po čitav dan ne vidjeste! O moj bože na nebesih! Za što je to tvoja volja, da imade tako biednih stvorova na svietu! Otac sam jim! Dovedoh je na taj sviet, nu što zakriviše te sirotice, da su pale u takovu biedu, u kakvoj se i ja rodih? Na

ulici živu u blatu i na kiši, za studeni i vrućine, živu od darovanih drobtinjica, jer im njihov otac ne može dati, što trebaju. Neka bude tvoja volja, milostivi bože. nu daj, da ne hodaju po stazah sramote i zlih djela! Ja im ne mogoh raztrgati svoga srdca na dva djela, da od njega živu; moradoh živjeti od nadničarskoga posla i truda, da uzdržim to biedno svoje tielo, kako im dakle mogoh ma u čem prednjačiti, kako li usaditi u srdca njihova čuvstvo svoje za poštenje i častan život! Bože moj, bože moj, težko li me stiže ruka tvoja!“

Tako jadikovaše Vacha i opet se na čas onesviesti.

U to udjoše Prochazka i Vachovka. Kad se po svom pozdravu Vacha opeta onesviesti, nasta mrtva tišina u kukavnoj ložnici. Tako potraja četvrt sata. Bolestnik se opeta pomože i htjede progovoriti, oči bijaše izbuljio.

„Ja sam već na koncu“, zakima mekanički glavom; „nu zakopati me smijete samo u onoj jarugi za vratima! Biti će mi ondje, kao u zlatnoj škrinji. Jer mogu u grob sa sobom ponieti neoskvrnuto poštenje, jer nitko ne može na moje truplo prstom pokazati niti me proklinjati u grobu! Samo mi dobro svežite onu vreću oko nogu, jer gledajte, kako mi se razvlače, kako se sve većma dulje i dulje ća . . . ća . . .“

Grčeviti ga kašalj prekide.

Prochazka sjede uz Vachovu postelju. Vachovka klekne do glave svoga supruga, lomeć rukama; drkćućom mu rukom utiraše studeni znoj sa čela. Grudi joj se nadimahu kao valovi, vrući dah kao plamen jedva joj se otimaše iz grkljana, koj se od boli suzi; usta je otvorila a oči joj se zakrvaviše; rukama se hvatala sad za glavu, sad ih opeta tištila na srdce, koje joj puknuti htjede; turala ih je u to mršavo tielo i čudo, da joj krv ne navrie iz prsa. Tako klečaše ondje ta jadna žena, ne znajući, šta da čini, šta da misli. Strah ju i

vrućina shvate, sbaci sa sebe rubac, koj joj je ovezivao vlasi a crni joj se pramovi pustiše niz košćati vrat; činila ti se, kao palo drvo, koje čas prije pogubni bljesak shvati. Opet ustade, baci se do bolestnika i cviljaše:

„Josipe! osviesti se, Josipe! Viečni bože! Smiluj mi se! Josipe! Otvori jošte jednom oči, da te još jedared živa vidim! Progovori jednu riečcu! Ti se niesi od mene odielio, Josipe, Josipe!“

„Tko me zove?“ trgne se jošte bolestnik i nastavi hrapavim glasom dalje: „Pripazi na Tonku! Da ostane poštena, da ne postane . . .“ u to ušuti i krenuv slomljenim okom prama Prochazki, htjede mu podati ruku; nu ova mu iznemogla pade na slamu.

Prochazka tresuć se poprimi ruku Vachovu i začuje ove rieči:

„Hvala ti, Prochazko, da si došao, bio si mi uviek prijateljem, ostani takav i ženi i djeci mojoj! Marijo, Marijo . . . tako . . . sirota sam, ali umirem kao poštenjak . . . bože moj . . . sačuvaj . . .“

Izdahne.

Vachovka poviče, da i zidovi uzdrktaše. Djeca se probudiše i začuv jauk i plač, udare opeta glasno cviliti.

To bijaše čas, kojega nitko ne može opisati.

Jedva što se majka trže sa drugoga trupla, pohiti k djeci i zahvati oboje, odnese ih do ležišta, gdje jim otac ležaše u strahovitoj slici smrti. . .

Prochazka ostade čitavu noć u tužnom zakutku siromašnoga svoga druga, tiskara Vache.

Drugi dan zorom prije započeta posla, sazove sve radnike i javi im smrt sudruga Vache.

„Vi ste ga svi cienili, to znadem, a s toga dolikuje, da mu uredimo pogreb, koj će i svjedočiti, da smo ga cienili. Sutra ćemo se sastati o pô četvrte po podne na

Pohořelcu — jer je upravo nedjelja — i sprovesti ćemo svi Vachu do groba. Nu ne ću, da se bez štovanja postupa sa truplom čovjeka, koga svi štujemo i cienimo. Mi smo siromasi, svi si pribavljamo svakdanji kruh žuljevi svojih ruku, život svoj žrtvovasmo radu, a tko radi, taj čini bogu mio čin. Kad se dostojno i sjajno zakapaju ljudi, koji niesu poznavali truda i napora, to tim častniji pogreb zaslužuje onaj, koj je radom svršio svoj viek. Na vlastitih ledjih odnieti ćemo svoga druga do hladna groba i ne dopuštajmo, da se s njim baca kao s truplom pseta, koga bacaju po smrti u jarugu, zaboraviv odma na svu njegovu viernost. Vachovka ne ima ni prebite pare; ona ne može prirediti takva pogreba, kakav dolikuje našemu sudrugu. Poštujmo u njem i cieli naš radnički stališ. Evo ovdje prvi maleni prinos, a nadam se, da ćete i ostali priteći. Jer što sada svomu drugu činite, to će se i vama jednom učiniti!“ . . .

Prochazka položi na stol težko prištedjenu srebrnu dvadeseticu. Svi tiskari koliko mogoše doprinieše svoj darak.

Poslie osam dana Prochazka danas opeta jednom progovori. Govor njegov sve iznenadi i tako djelovaše, da su o njem govorili tiskari čitav dan.

Drugi dan — u nedjelju — bijaše oko tri sata po podne na Pohořelcu neobično živahno.

Malo ne svi radnici iz Lechmannove tvornice dodjoše na pogreb svomu sudrugu, toga se do sada nije vidjelo u Pragu, kako javnim načinom očituju ubogi radnici svoje štovanje prama pokojniku. Mnogi stanovnici malostranski naslućivahu u tom kakvo zlo, okrstiv taj sastanak tiskara urotom svjetine i pripisivahu svemu veliku važnost. Dà, mnogi pitahu, kako je to, da takvoga sirotu, kakav bijaše Vacha, ne turiše samo u vreću i ne izvezoše bez svake buke i vike, kako to s ostalimi

biva? Tko li bijaše, govorahu, taj Vacha? Tko je povodom tako neobična sprovoda? Dà, vele, da će ga i nositi! To nije moguće! Pa će možda prostoga radnika i odnieti na groblje? To nije čist posao.

Tako se je pogovaralo medju gledaoci, koji su se svakim časom sve većma množili. Za čas se napuni cieli Pohořelecki trg. Osobito se silno turahu u malenoj ulici kraj kuće, gdje je mrtvac ležao.

Kad je bilo pol četiri, blagoslovi stari neki pater truplo ubogoga radnika, odpjeva svoje pjesme i sprovod krenu.

Prochazka uredi sve vrlo točno. Dade učiniti jednostavan crn lies, dovesti skoljke, a kad svećenik svoj obred svrši, dozove nekoliko drugova, da lies stave na skoljke i sprovod brzo skrenu iz ulice put Strahovskih vrata.

Kad je Prochazka izišao iz kuće i pregledao cielo to možtvo ljudi, milo mu bijaše oko srdca. Nije se mogao suzdržati a da si ne prizna, da na njegovu rieč ožive Pohořelec, kako nikad prije. Na njegovu rieč doprinieše svi radnici, svi dodjoše na lice mjesta, a bio ih je liep broj. Na jednom mu proleti duhom neka tamna i nedokučiva misao, pričinilo mu se, kao da su svi ovi radnici sila, kojom on ravna kao čarobnom žicom. Nu kako je to, da sva ta rulja ljudi kraj svega svoga rada trpi glad i biedu? Da u oskudici pogiba?

Nekoliko puti pogleda po šarenom trgu, ali svaki mu put prodjoše trnci tielom. Česa nikada još ne oćuti, sada mu uzavrie krv; činilo mu se, da ih toliko imade pravo tražiti i ljepšu platu za svoj trud.

Tako mu se sve to polako razvijalo u glavi. Htjede o tom kod kuće promisliti i u sgodi svojim drugovom saobćiti.

Tada se stavi na čelo onim, koji su nosili skoljke bez ikakova uresa crnim suknom pokrite, a sprovod stu-

paše uz mrtvu tišinu put vrata nasipa. Za liesom hodjaše Vachovka i djeca pokojnikova, petogodišnji dječak Hinko i sestrica mu Tonka. Za ovimi pako stupaše preko pol druge stotine radnika, svaki obučen u ruho, kako mogaše bolje.

Veliku viku podiže taj pogreb na cieloj Maloj strani. Slična se šta tomu još ne dogodi. Nu to nije samo djelovalo na stanovničtvo, koje je cielu tu stvar gledalo, već i na same radnike.

Svakomu pade u oči, da se ovaj način, kojim Vachu do groba sprovode, mnogo razlikuje od onoga, kojim se obično pokapaju siromašni i biedni ljudi. Sviest se njihova probudi tim pogrebom; svaki upozna, da je i kukavni radnik čovjekom; da ne prestaje biti stvorom po nalici božjoj, kad jednom dušu izdahne, već da se i po smrti može s njim kao s čovjekom postupati. Tim se u svakom probudi štovanje ljudskoga dostojanstva, svakoga obuze sbiljno štovanje prama onomu, kojega je do groba provodio. Jer se svaki sjeti, da ga ne će poslije smrti obezčastiti ljudi bez srdca i čuvstva, kojim su trupla pusto blato, da ne će kojekakvi ljudi bacati njihovo tielo i raznositi ga po cielom gradu, već da će se ovo častno pokopano u miru pretvarati u prah i pepeo, da će se znati za njegov grob, na kom će njegovi mili preostavši vruću molitvu šiljati put neba za dušu njegovu.

A tko bijaše taj čovjek, koj u svih na jednom uzbudi slične misli? Takodjer prost radnik, koga je ražalila nesretna udovica, on njoj pripomože na plemenit način, te pribavi njezinomu ubogomu mužu, prostomu radniku, pokop, dostojan čovjeka.

Duboko li se usadi današnji čin u srdcih svih tiskara, te oni začeše smatrati prirediteļja pogrebne svetčanosti Vachove svojim vodjom i od sada dolažahu uviek pitati i stari i mladi za savjet kod svake sgode Vaclava Prochazku.

*

Vachovka se preseli iz „zlatne zdjele“ u palaču grofa Černina.

Zapuštena ta kraljevska palača, odkad nestade s nje sjaja i bogatstva, postade palačom sirotinje.

Do ista dospje tako do najljepše cieli.

* * *

Najposlednji, što stupaše za Vachovim liesom, bijaše čovjek visoka uzrasta, mršav, zarastao dugimi brkovi; vlasi mu u neredu padahu niz čelo, na kom ležaše utissnuta kapa. Bijaše lica blieda kao smrt. Od same boli ne mogaše bliže do liesa. Gledaše časomice znatiželjnim, časomice suznim okom silno to množtvo svjetine. Da ga je tkogodj pozorno motrio, mogao bi bio opaziti, kako je nestrpljivo čekao, hoće li sprovod u brzo krenuti. Činilo se, da se hotice luči od svojih drugova; jer brzo zadje pod triem kuće na proti Černinske palače, za tiem opeta pohiti i razgleda se po Pohořeleckom trgu. Obukao se je u svakodnevno ruho, te se je činilo, kao da ga i to suzdržaje. Kad napokon povorka krene, bijaše mu laglje. Opazi crni lies, smotri Prochazku i drugove, kako skoljke nose, te si odahne.

Stupao je za sprovodom, podje izvan vrata nasipa do groblja i odavde se opeta vrati u grad. Ne znajuć ni sam, kako je na jednom na početku Duboke ceste, začuje tu poznat glas. Mekanički se okrene. Upozna Prochazku. Činilo se, kao da mu nije najmiliji dolazak Prochazke.

„Zar si ti ovdje, Strouhale?“ upita ga pridošlica. „Vjere mi mišljah, da si se uklonio od današnjega sprovoda.“

Strouhal ne odgovori. Htjede nešta reći, ali ne mogaše pronieti ni cigle rieči.

„Ti se ljutiš na mene, Strouhale, ali bog mi budi svjedokom, ako znadem, čime li te uvriedih. Od četrnaest dana sasvim si se promienio.“

„Ideš li kući?“ sunu iz Strouhalovih usta.

„Idem reći Majdaleni, neka nikuda ne ide, jer će Vachovka k nama doći, da se malko umiri!“

„Prochazko,“ prozbori Strouhal; nu odma se zaustavi i zadubi u misli.

„Šta ćeš?“

„Ništa, brate, ništa. Htjedoh ti nešta reći, nego vrag znao, kakovu to pamet imam, hahaha!“

Prochazka pogleda Strouhala; jedva ga upozna. Lice mu je bilo kao u mrtvaca, a oči mu sipahu plamen.

„Strouhale, ti ćeš sa mnom kući; leći ćeš, ti si bolan“, govoraše Prochazka.

„Bolan, brate? od nas dvojice jedan! Upravo mi danas treba dobrih misli i dobra zdravlja!“

„Ti se badava tratiš svojim neurednim životom! Strouhale, daj si ipak reći! Ja sam u istinu mlad još prama tebi; ali iskreno ti to savjetujem, jer ćeš inače poginuti!“

„Ja, poginuti?“ prepade se Strouhal „ne, samo još četrnaest dana ne, toliko ću ipak biti jak? A onda?! Neka bude!“

„Ja te ne razumijem, Strouhale! opameti se ded, kad si tako dugo živio sa svojom ženom, možeš to i od sada podnositi.“

„Dobro, brajo, dobro! Vrag ne spasava duše! A ja svoje žene takodjer ne!“

„Tad spasi bar sebe! Ne mogu ti dosta reći, koliko žalim, da ne mogu biti ni jedne večeri s tobom. Ciele te noći nije kod kuće! kuda se klatiš?“

„Hahaha! To ćeš morda skoro saznat, zlatni dječače! Nastati će druga vremena! Moguće, da će sve ostati, kako je i bilo. Ili pako . . .“

Strouhal umuknu i ne progovori više ni rieči.

Kad sadjoše s male strane na most i dodjoše u Stari

grad, okrene Strouhal na žal kraj mlinova, ni ne pozdraviv Prochazke. Taj podje iz daleka za njim i opazi, da je ovaj ušao u malenu neku krčmu u zlatnoj ulici.

Brzo krene za tiem na František oko Križara, podje kući i naloži Majdaleni, neka čeka na Vachovku. Tomu pridometne, da mora odma od kuće i da će se kasno vratiti, neka dakle ne čeka na nj.

Izašav iz ložnice dade se na cestu. Prošav tiesnimi ulicami Židovskoga grada podje brzo do zlatne ulice. Pred krčmom, kamo Strouhal ūdje, zaustavi se i razmišljavaše. Za tiem stupi u kuću i dobro popazi na svakoga, koj je iz kuće izašao. Na hodniku, u kom stajaše, opazi maleno okno, što je gledalo u krčmu. Bijaše crvenim suknom zavješeno.

Prochazka odbaci zastor i pogleda u krčmu. U kutu na proti oknu sjedjaše nedaleko vrata Strouhal. Staklenka s rakijom bijaše pred njim. Kako se je činilo, jošte se je ne taknu. Ruke je prekrstio, glavu spustio, vlasi u neredu pobacao po čelu.

Duboko se zakopa u misli.

„Počekati ću ovdje, dok podje!“ progovori sam sobom Prochazka, „još je ovdje! osvjedočiti mi se je, da li je to njegovom utjehom!“

Prochazka podje na ulicu. Čekaše dobar sat. Strouhal ne dodje. Tad Prochazka sjede na prag protivne kuće i čekaše, dok Strouhal ne izadje iz krčme.

Strouhal sjedjaše još uviek u kutu kraj vrata. Cieli se sat nije ganuo. Čitavo to vrieme ne taknu se staklenke s rakijom. Oči je upro o stol, ne znadjaše, što se oko njega sbiva; tako se je u sama sebe zadubio da nije ni znao, gdje je.

Veliki je boj bio u sebi, a davno već zaboravljena lica, dugimi godinami davno već zacieljele rane i nevolje, pomoliše se pred njim, bijahu to sablasti pro-

bdjelih, nepokojnih i tužnih noći, punih strasti i nemira. Kao što su stare pripoviedke pune bajka, koje u strah naganjaju slušatelja: tako preleti pred njegovima očima nemili njegov život.

A šta bijaše taj njegov život? Što se je sakrivalo za tim mršavim bliedim licem? Šta je krilo to srdce, u kom je tako sve vrelo, kao kad u vatrometnoj gori začne širiti moć pogubna lava, da se izlije na prestrašeni sviet?

Prošlost Strouhalova bijaše tužno groblje, na kom si za ludu tražio križ, kao znamen ljepše nade u budućnost; grobovi bijahu radosti, koje padoše u studeno krilo smrti, da se više ne pomole na svjetlu zlatnoga sunašca. Bijaše to križni put pun jada a svaki pil stankom smrti i nevolje.

A to mu sve prodje umom i kretalo se oko jedne osobe, koja je kao središte te biede, bila i njenim povodom.

Jedan čin uništi život Strouhalov, a to se uništenje ciepalo u sto strana i razbjegalo po cielom tom životu. Jedan čin bijaše plodom bezbrojnih drugih, jedan proguta drugi, da svojim padom dadne život trećemu.

A sada se saori strašan čas na Strouhala, na ubogoga radnika.

Zar je imao podleći? Zar je imao izvršiti čin, čijih posljedica nije mogao znati? Šta li će biti iza toga čina, ako ga jednom izvrši? Jedan čin plodi drugi kao kamen, koga kad u mirnu vodu baciš, prouzroči okrug, koj bez kraja druge stvara!

On čuva tajnu. Izreče li ju, šta će onda biti?

S kim da se posavjetuje? Nije li imao upitati onoga, koj je predmetom te tajne? Da li bi ovaj na to privolio, da Strouhal odkrije tu tajnu, koja će imati neobičnih posljedica?

Nikada! Tu se je radilo o zavrgnutom djetetu. To

diete žive, a otac misli, da je već odavna poginulo. On, Strouhal, zna za diete, upozna ga u biedi i nevolji kao muža, koj se bori sa životom i smrti. On odstrani to diete i njegovu majku, sahraniv osvetu za nanešenu sramotu, a tu osvetu nošaše on godine i godine u svojih grudih. Strašnu uspomenu izdaje i prevare sahrani on na onoga, koj ga osramoti, a ta je uspomena upravo mučila i otca izgubljenoga djeteta.

Strouhal mogaše ipak vratiti izgubljeno diete otcu.

Činilo se, kao da je Strouhalu došla hora. On se lati odlučnoga koraka. Nu neizreciv strah i silna bojazan razrovaše svako njegovo poduzeće, kad je hotio uhvatiti sgodan čas. Mnogo se je dana borio, nu ne mogaše doći do cilja; moć, koja ga je tjerala, bijaše savladana drugom moći, koja ga je opeta na protivnoj strani suzdržavala.

Duh je njegov naličio bojištu, gdje dvie strane u vjekovitoj borbi jedna drugu nadvlada. Jedva što je jedna stranka pobiedila, eno gdje već pobiedjena strana glavu diže i poduzimlje novi boj.

Svaki se je čas pomolila u toj vrevi, u tom boju dviju neprijateljskih moći, kao krasna svibanjska grančica silnoga stabla, na kom se je mogla za čas oslabljena sila susdržati — sigurna nada; pred očima je lebdila mogućnost i dozivala liepim svršetkom, da će se sve izravnati, kad se jednom čin svrši. Nu jedva što se je borilac uhvati, eno je već nestade u magli nesjegurnosti, a borilac se snadje u velikoj pustoši, kojom ne proticaše potok utjehe, da umiri neravni boj i da dovede do pokoja krvave prsi.

Tako je to grmjelo i vrelo u Strouhalovih grudih; na licu mu niesi razaznao, što li se u njem sbiva. Lice Strouhalovo bijaše likom smrti, na kom niesi našao traga duhu i umu, bila je to studena, mrtva krinka, pod kojom je bučio užasan život.

U to se Strouhal prene. Uze u ruke rakiju i u jedan mah izlije cieli obseg staklenke u suhi grgljan. I opeta se izgubi u strahovitih sanjarijah.

Sat za satom prodje, a Strouhal se ne maknu. Prochazka nekoliko puti ostavi svoje mjesto i nekoliko puti odvuče crveni zastor na ulazu, nu Strouhal sjedjaše još uviek kao prikovan u svom kutu, ruku prekrštenih, očiju izbuljenih. Strah ga uviek popade, kad je Strouhala pogledao. Uviek ga je uznemirivala pomisao, da će Strouhal poluditi.

Sat udari. Kukavica zakuka u krčmi jedanaest sati noći.

Strouhal se digne. Položi dva mjedena komada na stol i ne progovoriv ni rieči ode.

Podje ulicami do Platejsa, odavde Konjskim trgom u Jindrižkovu ulicu. Čim je dalje išao, tim je polaglje i neradje stupao.

Silno kucajućim srdcem hodjaše Prochazka za njim.

Kad je došao na groblje sv. Jindřiha, tada bijaše još Jindřiški toranj na groblju, — stade; na jednom skoknu, uhvati se za okrajak zida i baci se na zid. Još časak i njega nestade. Prochazci je bilo, kao da ga je tko godj polio studenom vodom. Brzo podje na drugu stranu groblja, gdje je bio zid niži i uzpe se takodjer. Pogleda po groblju. Bila je doista noć bez mjeseca, ali se ipak caklile na obzorju zviezde i razsvietljivale noćnu tamu magičnim nekim svjetlom.

Prochazka brzo opazi Strouhala. Nedaleko ga kraj sebe speti polag crkve, kako kleči ponikle glave kraj studena kamena, koj se je oslanjao o crkveni zid.

Strouhal je molio.

To bijaše po Prochazku strašan čas.

Bilo je tuj tiho i mrtvo, kako godj bijahu i ti travom obrasli grobovi, kao da se je smrt takla svojimi krili cieloga svieta. Činilo se, da on sa zida milo sluša

tihe molitve noćnoga bludioca; Strouhal je klečao kraj crkvenoga zida nad grobom, koj davno vrieme izravna sa ostalom zemljom, klonuo je i glavom se upro o studeni kamen. Na okolo vrta ne bijaše nigdje ni zraka životu.

U to ustade Strouhal; podje do vrata, predje mimo njih i stupaše kraj vrtnih zidova do Novih vrata nasipa.

Tada ne bijaše jošte ondje kućâ, kao danas, kojih se cieli niz naniza tik do gradskih nasipa.

Prochazka sadje sa svoga gledišta i podje za Strouhalom. Nikako si toga nije mogao protumačiti — nu kako je bio znatiželjan, šta li će sada biti, nije dalje o tom razmišljao. Tajna neka sila vukla ga je za tim noćnim bludiocem, koj zaokrene oko vrtnih zidova na Florenc.

Prochazka se ustavi. Srdce mu htjede probiti. U zadnje vrieme nikada ovamo ne podje. A sada gle ga na jednom tuj sa Strouhalom.

Presenećen do mala se utiša. Podje opeta dalje.

Nije si znao protumačiti uzroka, koj Strouhala vodi do toga mjesta, malo da se ne prepade, kada je vidio, kako njegov predhodnik zakreće u ulicu, u kojoj mu se pred dvie godine ono sgodi, na što nije nikada htio ni misliti.

To ga je vrlo uznemirilo. Daha mu nestade. Nije mogao nogom krenuti. Kao prikovan stajaše na uglu.

Strouhal se je kao siena vukao na drugoj strani kraj vrtnih zidova. Pred Vilinskim vrtom stade.

Slušao je. Osvrnu se. Ulica bijaše prazna. Iz malene razsvietljene kućice na drugoj strani razliegala se čudnovata glasba. Smieh i vika prodirahu kroz noćnu tišinu.

Dugo se nije mogao suzdržati Prochazka na svojem stanovištu. Neizreciva ga je moć tjerala za Strouhalom. Podje u ulicu. Kao u užasu opazi Strouhala, gdje se u

dva, u tri skoka baci na zid; okrenuv se jošte i postav malko gori, izčezne na jednom.

Kad je Strouhal dopro na zid, razgledavaše se po vrtu. Svuda tmina. O pavillonu i o vrtnoj kući ne bijaše ni govora. Gusto drveće sakri obje te sgrade.

Prochazka malo da ne zaviče, kad se je spustio Strouhal u vrt.

Ne mogaše odoljeti. Brzo se sabere, potrči do mjesta, gdje se je Strouhal uzpeo; tuj ostade. Upozna ova vrata. Činilo mu se kao u snu, da je ovdje već jednom bio.

Neizreciva ga znaličnost svlada. Tresućom rukom opipa zid. Nadje dosta široku škulju.

Stavi nogu u škulju, baci se, sretno dohvati okrajak zida i uzpe se gore. Grozničavom nekom silom sve to učini, tek da okom treneš.

Odozgo pogleda po vrtu. Svuda bijaše tmina. Srdce mu je kucalo, da je ćutio svaki njegov hlapat. Kao sulud gledaše dolje niz zid u vrt. Kraj vrata opazi travnik.

Razmišljavaše, što da učini. Bi li dolje skočio. Sgoda bijaše tuj. Mogao si je pogledati vrtnu kućicu.

U to zasvieti u sried vrta svjetlo. Činilo se, kao da je upravo na nj upereno. Tim se smuti. Ne htjede pod nikoju cienu, da ga tu nadju. Jednim skokom bijaše sa zida.

„Bavakas alla!“ [1] začuje glas, puška puče, zrno proleti nad Prochazkom preko zida.

Prochazka podje brzo do nasipa. Na uglu popostade; utare si znoj sa čela. Odluči, da će ovdje počekati, dok se Strouhal vrati. —

Noć bijaše tiha i topla. Sjedne na kup kamenja i čekaše. Kad mu htjede san na oči, ustade i prošeće se. Probdi tako cielu noć.

Strouhalu ni traga ni glasa.

---

[1] Uzeo te vrag.

Prochazka podje brzo kući. Mišljaše, da se je možda drugim putem vratio kući njegov tajinstveni susjed.

Strouhala ne bje u kući.

U zaludu pitaše Majdalena, gdje li je Prochazka bio. Zamišljen, pun snova, jedva dočeka sat, da će na posao.

Danas bijaše prvi u tvornici. Čekaše na Strouhala. Badava čekaše. Strouhal ne dodje danas na posao.

*
* *

Strouhal je skoknuo sa zida; čudo, da si nogu ne slomi. Nizko pade. Pod vrati bijaše nekakva duboka jama.

Kad se osviesti, potraži putanju, koja je vodila do srednjega pavillona.

Za čas bijaše pred tim sdanjem. Pavillon bijaše okrugao, nu s jedne strane dogradiše mu četverobridi ugao, do kog niesi mogao doći.

Prama Pořičkim vratam bijahu stube.

Visoko prizemlje sačinjavaše pavillon; četiri okna gledahu na tri strane; dva na iztok, jedno na jug a jedno na sjever. Okna ova bijahu zatvorena tamno namaštenimi drvenimi vanskimi popci.

Strouhal se je krao, koliko mogaše tiše, oko pavillona.

„Ovdje je!" zašapće, a srdce mu udaraše. „Sad ću ga iznenaditi."

Podje prama stubam i polagano stupaše preko šest njih. Na ulazu se zaustavi. Znoj mu udari na čelo. Razmišljavaše; napokon se odluči i podje do vrata.

„To mora biti!" rekne i lagano prihvati drkćućom rukom za kvaku.

Kvaka popusti. Vrata se lagano otvore kao na perih.

Strouhal udje. Obazrie se. Nikoga ne bijaše u izbi.

Prekrasna li bijaše ta izba. Razno oružje visaše po jednoj strani stiene, drugu stranu napuniše pregradke

pune knjiga i škrinje razne vrsti. U kutu vratam na suprot stajaše čitav kostur; kraj njega u raznih drugih pregradkah bijahu žestom napunjene posude, a u njima razni kukci, životinjice itd. U kutu na desno oslanjao se o zid taljanski kamin, pred njim bijaše zelenim suknom preobučen stol a za njim protegnuo se podulji mekoslon. Okolo stiena bijahu turski divani, preobučeni crvenim atlasom. U ostalih kutovih uzdizahu se kipovi od kararskoga mermera.

Taj malo ne okrugli salon svršivao se zadnjim svojim dielom — kad si unišao, upravo tebi na suprot — u krasan zadak, koj se nikada nije vratima zatvarao. U mjesto raztvorenih vrata zapremahu oku pogled u taj kut prekrasni zastori od težkoga žutoga atlasa.

Svuda se javljao osobiti neki poredak. Nad ulazom visaše zrcalo, svilenim zelenim zastorom zakrito.

Sa stropa visaše svjetiljka od alabastra i razlievaše tajnovito svjetlo po sablastnih predmetih u dvorani.

Cielo tlo pokrivaše debeo sag.

Strouhal se ne gibaše. Razmatrao je sve, a kad nikoga ne opazi, podje do ulaza u zadak.

Zastor ga je zatvarao. Jasnije svjetlo nego li u salonu prodiraše kroz zastore.

Strouhal prodje do zadka. Pred zastorom se zaustavi. Lagano odgrne desnu polovicu i mučke zaviri u zadak.

Zadak je sačinjao manju četverouglastu izbu. Na lievo od ulaza bijaše prekrasan mekoslon od bliedožuta atlasa, do njega okrugao stolčić, na njem divna svjetiljka, dragocjeno uvezane knjige i malena škrinja. Na proti ulazu bio je stolčić za pranje sa svimi potrebnimi stvarmi od srebra. Na kraju bijaše još čvrst stol sa prigradkami, u kojih su bile razne knjige i novine.

Tlo pokrivahu kože inostranih životinja.

Nad posteljom visaše slika, pokrivena crnom zavjesom.

Na drugoj strani caklilo se u dragocjenom zlatnom okviru mletačko zrcalo.

Svuda te je susretao ukus i najveća ljepota.

Strouhal gledaše u drugu izbu.

U mekoslonu ležaše muž u crnoj svilenoj spavaćoj haljini i čitaše.

Užasno se je izticalo poput smrti bliedo lice medj crnimi vlasi i crnim odielom; spavaću haljinu zakopčića do vrata, oko kog bijaše široki kô snieg bieli ovratnik. Neobična vanština djelovaše čudnovato na prihodnika.

Strouhal otvori posvema zavjesu i udje. Ruke prekrsti na prsih, držeć u desnici svoju zamrljanu kapu.

Muž u crnoj haljini toliko se bijaše zadubio u svoje čitanje, da ni ne opazi, kako je netko unišao, kako je zavjesa zašuštila.

Tek, kad je Strouhal jedno vrieme pred njim stajao, oćuti ono čuvstvo, koje se ne hotice u nama pobudi, kad na jednom upoznamo, ni negledajući, da nismo sami. Živci se na ime uzbude, te prouzroče u nama neki nemir i nesigurnost.

Muž na mekoslonu odbaci knjigu i pogleda po izbi. Njegovo se oko susretne sa okom Strouhalovim.

Uzkriknu i skoknu u isti mah.

U to se začu napolju puška. Kad je sluga pošao sa svjetiljkom iz pavillona do vrtne kuće, začuje šuštati kod vrtnih vrata, poteče po pušku i opaziv u noćnoj tami crnu sienu nad vratima, izpali u čas, kad je Prochazka skoknuo dolje.

Užasno li se ovih u pavillonu dojmi zrno iz puške.

Strouhal se ne maknu; čvrsto je gledao muža u crnoj spavaćoj haljini, kao da ga hoće svojim pogledom utišati i očarati.

Muž, što je skočio sa mekoslona, sustavi se i ušuti. Jednu ruku pruži proti Strouhalu, kao da ga hoće od sebe odvratiti, kad bi se ovaj približio, drugu pako metnu na čelo: tako stajaše tuj nekoliko časaka, a neizrecivi užas zatitra na njegovom licu. Vlasi mu se naježiše.

Napokon, kao da ga je oživila neka misao, neka uspomena poput bljeska, pokroči natrag, puče u grčeviti smieh i glasom, koj se ne da opisati, zakrikne:

„Pavle!“

VI.

Kako se opet nadjoše.

Poslije onoga uzkrika, u kom se očitova strah, nenadaj, bol, u kom se izli sva borba duševna od najdubljega dna do najveće visine, u kom se sasta spomen na prošlost sa živom sadašnjosti — poslije toga uzkrika nasta za čas šutnja kao u grobu.

Strahovit mir razape svoja krila nad malom izbom. Bijaše tuj, kao za bure, kad na jednom stane bljeskati, kad gromovi biju i kad se u čas pogubna moć saori na ubogu žrtvu. Tries zahvati, uništi, umirući uzkrik znači umirući život, smrt se sa vječnim mirom tuj udomila.

Strouhal se okameni, kao da ga je tko ledenom vodom oblio. Misli mu se zaustaviše — u tom uzkliku svoga neprijatelja stiže ga jedan jedini jasni bljesak, jedna jedina jasna slika proleti njegovim duhom. Taj bljesak, ta slika dade se izreći riečmi: „On me upozna!“

Strouhal se ne ganu. Jedino ruke, što ih je prekrstio na prsih, padoše i spojiše se dolje opeta, držeć staru, razderanu, zamaštenu kapu. Tiem se raztvori stari, blatni kaput; vrlo prosta košulja pomoli se pod kaputom, a gola prsa, do kojih i sunce dopiraše, zacrnjela i omršavljela banu pred presenećenoga noćnoga čitaoca.

Strahovit bijaše to trenutak.

Polako zavlada na obiju stranah mir, užas na tom blięđom licu, a tamo opet strašna uzrujanost na mršavom i nabori izprepletenom licu ustupiše mjesto duševnom radu.

Strouhal gledaše čvrsta oka na čovjeka, što je pred njim stajao kao kameni kip. Sbilja se je činilo, da ga je njegov pogled začarao. Na bliedom mu se licu, koje sada jošte većma probliedi, zazrcali bol i strah.

Strouhal se opeta ne uzmože toliko suspreći, a da na licu ne očituje zasićenu osvetu, udovoljeni gnjev, koj se očitovaše diaboličkim posmjehom na kutovih grčevito stegnutih usana.

Oba su šutili.

Nitko ne htjede prvom rieči ustupiti neprijatelju komad zemljišta.

Kada tako prodje nekoliko časaka, zacakle se u domara tajinstvenoga pavillona suze u očiju. Lagano drktanje proleti mu svimi udi. Upro je pogled o sgurenoga čovjeka pred sobom, o biedne dronjke razderane i zablaćene, što no prikrivahu visoko, izmučeno tielo čovjeka, koj ti u prvi čas ne omili, nu za malo te predobije, ako si ga bolje promotrio. Visoko čelo, nad kojim se još i sada ljeskala crna mast vlasi, rudastih i crnih kao u crnca, učini ga u cielom nešta važnijim, nešta većim. Tomu doprinesoše i nabori po visokom čelu i po obrazu; a izvježbani motritelj lako bi spetio okolo usta bolan izraz, koj se sada sakrivaše pod očevidce prisiljenim, pod djavolskim posmjehom.

Od posla sgureno tielo djelovaše bolno na motrioca; svuda te susretaše bieda, jad, oskudica, nevolja, čitavo ostalo tielo pokazivaše na razderanih mjestih silovite mišice. Izrabljene i proste ruke, mastmi zamrljane, bijahu dosta malene i dokazivahu, da za mladih godina ne navikoše težkomu poslu. Na prsih se pako protezaše

biela pruga od lieve strane na desnu; da bliže pogledaš, opazio bi, kako jo sablja ostavila za sobom neizbrisivih tragova. Dosta malene noge, o kojih višahu iztrošene postole, stupahu čvrstim korakom i odavahu lako i krepko tielo.

Tako je motrio čovjek u crnom domaćem odielu jednu čest odiela za drugom; on je do sada još stajao kao oživljela groza, kao pravi, živi lik zle sviesti.

Kada mu pako za čas oko zape o brazdovito lice, o tamne iskrene oči ubogoga radnika, kada urone u taj siloviti oganj, što mu iz očiju plamćaše: tu ga ostavi sva sila. On se strese i glasom, koj se vrlo razlikovaše od onoga uzkrika, kojim pozdravi tiskara, zagrmi sada, da zidine malene izbe uzdrktaše:

„Šta ćeš od mene, jadniče?“

To gromovito pitanje preseneti Strouhala. Koljena mu klecnuše. Postupi za korak natrag. Poslie prvoga uzkrika ne očekivaše tako napadan, užasan prevrat. Sa nekoliko rieči htjede uništiti svoga neprijatelja, ali od kad mu onako doviknu, oslabi i podlegnu onomu, koga sàm htjede svladati.

Časak je šutio. Nikako ne mogaše uhititi misli, kojom da odvrati. Tolika ga je sila natjerala, da je amo došao kao tužitelj, a sada mu se pričini, da je on kao tužitelj ujedno i obtužen.

Njegovu neprijatelju ne uteče to, a da ne opazi, kako je ovaj nesiguran.

Upozna to u dobar čas, i kraj sve uzrujanosti bijaše ipak toliko jak, da se naumi poslužiti svojim probitkom.

Po svem mogao si vidjeti, da je svaku pogibelj i nevolju susretao hladne krvi, a uz to da ga poslužuje vrlo pronicavo oko. Odma razabere, da se je njegov neočekivani noćni gost ponešto natrag povukao i s toga udari odma sada na njega brzim i burnim napadajem.

„Šta tražiš od mene?“ upita ga ledenom mržnjom uperi jako svoje crno oko na radnika, kao da ga htjede prodrieti. „Noćno je doba“, nastavi dalje ugrizljivim prezirom, „najbolje za nasrtaje, to već doživjeh jednom od tebe! Sada već ne ćeš u mene naći onoga blaga, koje si tada našao i kojega si me onda lišio. Ti ipak zamišljaš opeta nešta, što dolikuje tvojoj preinaci, tvojoj krinki? Hoćeš li opeta nadmudriti moj um? Toga ne ćeš lje više polučiti! Znadem te, ti izvorniče moje nesreće, znadem te, premda te već od dvadeset godina ne vidjeh; djavolsko tvoje lice ostade mi za uviek u pameti, budilo me oda sna, gonilo me za dneva, da te uzmognem proklinjati, da neutaloživu mržnju u sebi gojim, dok se opeta jednom sastanemo! Dà, ćutio sam i naslućivao, da ćemo se jošte jednom sastati, da se latimo iznova boja omraze i osvete, dok ja ili ti u njem ne poginemo. Živi obojica ne smijemo ostati ili ćeš ti pasti ili ću se ja survati u grob. Slutnja me moja ne prevari, ti si me sliedio, započeo si, — blago tebi, što si me predusreo, jer sam te badava tražio čitave godine! Sad te imam, sad mi lje ne ćeš uteći!“

U to brzo pristupi na kraj izbe do okna i pritisne prstom na bielo puce.

Za dva časka ozovu se pod oknom tihane rieči:

„Raka dax“?[1]

„Balvajum ik!“[2] bijaše odgovor i sve opeta umuknu.

Strouhal je slušao i motrio, što se je sgadjalo, a na licu mu se razastre mrtvi mir; ni na obrazu niesi spetio ni najmanjega znaka životu. Ruke mu još uviek visjahu, a oči je upro u zemlju. Kada pako začuje tudje nerazumljive rieči svoga protivnika, tad se uzpravi i

---

[1] Zahtievaš li što?
[2] Ostani ovdje!

progovori glasom, koj je krio u sebi duboko i dugo sakrivenu bol:

„Grofe, vi ne priznajete ni krivnje svoje?“

Ovaj je šutio.

„Vi bacate svu nesreću na mene, vi mene nazirete povodnikom svih svojih jada a ne vidite ni trunka krivnje na sebi? Vi me izazivate u boj na život i smrt, prije nego li zaviriste u svoje grudi, prije nego li mi podaste ruku pomirnicu prije nego li rekoste: „Ja te iskreno molim da mi oprostiš, uništio sam ti cio život, ogadio čitav sviet, ubio sreću, raztrgao srdce tvoje, strovalio te u sdvojnost, upropastio u tebi ljepšu stranu čovječu i svalio na tebe cielu silu strasti, probudio u tebi mržnju, izkopao iz najnutrnijega kuta duše tvoje osvetu, tu gadnu nakazu, koja grize i izjeda čovjeka tako dugo dok ga napokon ne uništi! A ja sam sada na tom putu prepasti; dodjoh do nj, akoprem si to nikada ne zaželih; nu kob me svede sa čovjekom, koj u meni opeta probudi sve te zaspale, stare, zaboravljene strasti i uzbudi ih do jara i plamena, kojega nikada još ne oćutih. Dà, ja mislim, da je nebo tako htjelo, da pomirim sebe sa svojom sviesti, da trgnem nevoljnika iz biede i oskudice, iz glada i ništavila, da izjednačim, u čem sagrieših, gdje uradih proti uspomenam premilih osoba, koje do sada u mom srdcu ne umrieše, niti će ikada umrieti. Osveta se probudi u mojih grudih, kad se sjetih one, čiji se lik s neizrecivom moći usadi u moja prsa, da me muči i da rad nje sdvajam. . .“

„Što tražiš od mene?“ pretrgne dugi govor Strouhalov njegov neprijatelj, koga ovaj nazva grofom, pa koga ćemo i mi tako od sada zvati. „Šta tražiš od mene?“ opetova grof, premda je te rieči pronio posve drugače, nego li one malo prije.

„Šta od tebe tražim“? prosbori Strouhal i zašuti.

Bolni posmjeh zaigra oko njegovih ustna. „Nikada m ne ćeš nadomjestiti, što tvojom krivnjom izgubih“.

„Nadoknaditi ću ti, koliko uzmognem! Izadjimo, noć je tamna, ovdje ti je sve, što k tomu trebaš!“

Grof stupi do malena stolčića i izvuče škrinju. Otvori ju. U njoj bijahu dva arabska samokresa, zlatom i srebrom okovana; kraj samokresa bijaše dragocieni rog za prah.

„Grofe, ja danas toga više ne razumijem, što pred dvadeset godina razumjeh. Niesam više plašljiv junak, koj se smrti boji. Gledah joj već tisuću puta u oči i mirno ju čekah, da, tisuću puti već i dozivah, da već jedared podlegnem — nu ipak me se smrt ne taknu svojimi krili, htjede me prištediti za druge bojeve, u kojih ću, ja ćutim, podleći. Badava se bacah u kišu zrna i taneta, badava joj stavljah u susriet gola prsa, pa i tada, kad već mišljah, da sam dočekao konac svoga vieka i tada me nada prevari, rana zacieli a ja ozdravih. Smrt me ne htjede. Kob tako odluči. — Sada je ne izgledam više, već mirne duše čekam, što će mi nebesa dosuditi. Dosudila su mi dva strašna sastanka.“

Grof ga slušaše kao opojen.

„Na stranu s timi samokresi“, nastavi Strouhal i baci škrinju sa ostalim unutri na postelju, „to me više ne će preobraziti. Za mladiće je takovo oružje, koji ne promisle, te su puni pretjeranosti, za nas muževe je drugo oružje. Ja si od vas, grofe, tražim drugu zadovoljštinu, nego li tane; ja ću vam opeta, grofe, dati drugu zadovoljštinu, nego li ju tražite; zadovoljštinu svoje vlastite osvete, grofe, a to će vas uništiti, kao što mene uništi ona rana, kojom mi srdce ubiste za cieli viek moga života. Akoprem vi mislite, da sam se preodjeo, da pod ovim razderanim, zamazanim kaputom sakrivam podmuklicu i spletkara, da se amo ukradoh, ne bih li vam oteo mir: to ja ipak ljepše o sebi mislim, ipak si ne

dam preoteti osvjedočenja, da ste vi bili, koji oteste, a ja, koga okradoste, da vi meni oduzeste najveće blago toga sadanjega života, da ste me lišili i nadmudrili u ljubavi nesretne moje Amalije! Ded savladajte one dojmove, koje vam moje rieči dozivlju", nastavi Strouhal dalje, kad je vidio, kako se je grof sav u licu promienio, „strahovita moć takove uspomene mora vas uništiti, ako se i borite proti tomu, ona vam mora srdce razdvojiti, ako je ikad u njem strast uztinjala".

„Izadji preda me, strašna sliko milih časova, izadji!" poviče grof, a ruka mu zahvati srdce, kao da mu hoće glasan hlapat utišati ili posve utaložiti.

„Izaći ću, dok vam razbijem srdce u prah i dok vam ne usadim u mjesto njega kamen u vaše grudi, onaj kamen, koj imadoste u mjesto srdca, kad i vami uzplamti ljubav prama siromašnoj onoj djevojci! Nekoliko časaka prije stajaste preda mnom kao tužitelj, a ja se pokorih, jer mi nije bilo srdce bez svake krivnje, duša bez svakog oskvrnuća. Ipak se ja i sada držim krivcem, jer odvedoh, jer izbavih nesretnu Amaliju iz vaših šaka, iz vaših nevjernih ruku, kada opazih, da je ljubav vaša isto onako brzo ugasnula, kako je i brzo uzplamtila. Priznajem se krivcem, što vam odtudjih diete, koje ste zabacili, jer ne bijaše s vama istoga roda; što ga sakrih, da ne upozna svoga otca, koj vlastiti svoj plod osramoti, oduzev mu na početku čast i poštenje, onoga otca, koj diete svoje baci u sviet, da bude izmetom ljudskoga družtva, da ga svaki prostak od najnižih ljudi prozove kopiletom grofovim, da ne zadobije poštena imena, kad nema, šta će u usta staviti, da utiša težki glad. Da, ja se priznajem krivcem, jer sakrih to vaše diete, da upozna ovaj život, u koj vi mene baciste. Tako se htjedoh vama osvetiti i njoj, kojoj bi vjeru bio i životom svojim zajamčio. A u tom je moja krivnja, jer se osvetih ubogom dječaku, nevinom i čistom, da mraznu

i gadnu osvetu izpunim na tom crviću, komu si povodom ti, — ti zmijo moga mladenačkoga, krasnoga raja — i ona, koja je pala žrtvom tvojih lahkoumnih, griešnih, mladjahnih strasti! To je moja krivnja i za nju trpljah i dvostruko u dvadeset godina; da, posljednjih sedam godina i tisuću puti više, kad poslie svoga povratka iz francezke vojne sasma izgubih trag toga nesretnoga dječaka, komu i druga majka i drugi otac umrieše".

„Zar ne žive više Amalija?" progovori grof jedva razumljivim glasom, padši u naslonjač i uhvativ se rukama za glavu, kao da mu hoće razpući.

„Može li živjeti ostavljena i osramoćena žena, koju ostavi izdajničko srdce, koje joj život otrova, koja se je dielila od djeteta, da ga nikad više ne vidi?" odvrati strahovitim glasom Strouhal, kao da ga je iz groba pronio. „Godinu dana poslie toga, kad ti ju iztrgoh iz izdajničkoga naručaja, dovrši nesretna i sdvojna svoj viek, u koj stupi svim razkošjem mladosti i nevinosti. Poslie toga ne bje ni meni više pravoga života. Vi, grofe, dobro znate, da me nestade, da za uviek ostavih Prag, ne bih li izbrisao iz pameti zazirni onaj komadić zemlje, na kom hodaste, da nikada ne ugledam više taj zid, koj se oko vrta uzpinje, da sakriva vašu griešnu ljubav, da nikada više ne vidim toga pavillona, u kom svetkovaste noćne orgije sladke razkoši i strastnoga milovanja! O, za što vam sâm još pomogoh naći tihano mjesto, u kom ćete uživati, u kom će vam romantička vaša duša djelovati; da se sam upletoh u vlastite mreže, našav mjesto za ljubav, za milovanje i za izdajstvo hinjenoga prijateljstva!! Kada odoh, ne mogoh propustiti, a da ne podjem jošte jednom do tih mjesta, koja proklinjah, gdje ste se krili pred svietom, gdje ste se sastajali, zajedno živjeli, gdje ste se ljubili. O tada mišljah, da će mi glava prsnuti; uprieh se o ta prokleta vrata, kojima ona ulažaše, da si odpočine u vašem naručju

razlupah ih, udarao sam krvavom piesti o zatvorena okna, da vas probudim iz sanka, da vam savjest uzburkam tisućom prigovora, da vas bodežem probodem i da vam u jedan čas uništim taj omrzjeli mi život vaš. Nu vi, grofe, ostaviste ove izbe, vi se uzdigoste i obraniste višim rodom, vi prestadoste biti čovjekom i postadoste jalovom slikom onih krugova, iz kojih vas htjedoh izagnati, da vas svedem na drugi put, ljepši, izobraženiji, pošteniji, uzvišeniji . . .

„Bijaše noć, kada odoh. Mišljah, da nikada više ne ću Praga vidjeti. Htjedoh poginuti na častnom polju slave, da prestanem živjeti. Kada bijah na ulici, obazrem se jošte jednom i od dna duše izrigah strašnu kletvu na taj krov! Ta se je kletva valjda izpunila, a ako i nije krov taj stigla nesreća, za ista će i njemu doći čas, kad se jednoč bude odzivala u kob ljudska riečima sdvojne i uništene duše . . . .

„Ostaviv dojenče svojoj sestri još godinu dana prije svoga odlazka, podjem na selo do Turnova i osviedočih se, da je zapušteni dječarac našao majku i otca . . .

„Uputim se na Rajnu, da ondje poginem u kojoj bitci sa Francuzi. Tako sam služio do tridesete godine. Iz svih bitka odoh zdrav i neranjen, uviek sdvojno boreć se, kadno me kraj Lipskoga 17. listopada zahvati neprijateljska sablja. Poveselih se — da je konac svemu, pa me kao ranjenika odprave u Prag. Bijah četnikom, i postupalo se u svem prama mojemu činu i zaslugam. Ipak više ne nadjoh mira. Zabacio sam svoju čast i svoje zasluge, te toliko podlegoh svomu jadu i čemeru, da životarih, ali ne živjeh.

„Bieda i oskudica me obkoliše, trpio sam glad — jednim trenom svalio bih sa sebe svu nevolju, da se povratim u ljudsko družtvo. Nu kako da se tamo vratim? Zar u družtvo, koje me je ranilo u dnu duše, koje mi je uništilo život, ubilo srdce! Nikad! Zamrzio sam na to

družtvo, volio sam gladovati, radje si potražih hljeb u krugu biede i siromašnoga radničkoga ljudstva, prevoljeh njegovu nevolju, pa da se nikad ne mogu vratiti, da si zakrčim natražni izdajni put, uzeh si ženu iz najnižega stanovničtva pražkoga, koja me je imala uvesti u život pun biede i vječne oskudice.

„Tako osvetih na sebi grieške mladih godina, premda zaprisegoh osvetu od kada saznah, da je iz rodnoga kraja nestalo moga gojenčeta, vašega sina, — a nitko ne znadjaše kazati, gdje je. Dà, iznovice me obuze misao osvete i to tako strašno, tako silno, da sam vas tražio od dana na dan, da svaki tjedan pitah za vas, nu cielo to vrieme ne bijaše ni traga o vama u Pragu. A na ovo prokleto mjesto ne odvaži se nikada moja noga. Htjedoh vas na drugom mjestu upitati sa smrću u ruci, da li znadete, kuda je nestao mladić; strahovita slutnja niknu u mojih prsih. Mislio sam, da ste odkrili zakutak, u kom se krije moje gojenče i da ste s njim pobjegli. Sreća, da vas ne bijaše ovdje, jer bi sada žalio. Jer znajte, da pred malo vremena nadjoh izgubljenika, nadjoh ga, kako si ga jednom zaželih, kad je u mom prvom žaru plamtila najžešća strast proti vama."

„Bože moj, zar žive moj — sin?" riknu grof, blied kao smrt. Skoknu sa naslonjača i sdvojno uhvati poslom iztrošenu i zamrljanu ruku radnikovu.

„On žive — žive biedno žuljevi svojih ruku, glad ga mori a obuća su mu razderani dronjci — nu žive za svoje diete, haha! žive za svoju priležnicu, koju ljubi kao pravu ženu, odanu mu pred bogom i pred ljudima; dà, grofe, on ne zabaci svoga djeteta, ne povjeri ga nahodničkom zavodu, on radi dan i noć, da ga odgoji sebi na radost, dà, taj biedni radnik, zabačen, izmučen, utrudjen, raztrgan, on ljubi svoje diete, premda se po zakonu zove po majci a ne po otcu. Znadete li, grofe, što znači ljubiti svoje diete? Poznajete li to naj-

svetije čuvstvo, čuvstvo ljubavi prama djetetu, kao što opeta djetinju prama roditeljem? Oh, kako mi vas je žao, vi nikada neokusiste ljubavi otčinske, vi ne možete dakle znati, što je to roditeljska ljubav."

„Gdje je tvoj . . . gojenac?" promrmlja grof i uzdrkta po cielom tielu; debele kaplje studena znoja pomoliše se na njegovu čelu, — strahovito se ga sve to dojmi.

„Reknite . . . vaš sin! . . .", hladno pridoda Strouhal. „To je pravo ime! Ja dolazim, da mu dadete dio svoga vlastitoga imena, ja hoću, da mu odstupite čest svoga imetka, ja hoću, da izpravite grieh svoje mladosti, da smirite moju i svoju prošlost, ja hoću, da mi kao sukrivac, koj prevariste i izdadoste prijatelja, koj osramotiste moju ljubav i uništiste svoju, a oteste moju ljubovcu, da mi umirite osvetoljubivi duh i da nagradite sina za sve, što je prepatio. Pa se pomirite i sa mnom i sa sinom, koj će vam sam reći, kakav li je život do sada vodio, koj će vam sam izjaviti, da ga je pred sedam godina vaša ruka, ruka otčeva neke jesenske noći spasila za biedni i sdvojni život i to upravo na tom pragu kojim je griešna noga njegove majke kročila do tajnih radovanka ljubavi . . ."

Grof se sruši u naslonjač.

Slike iste one noći svanuše mu pred očima, strahovite slike. On se sjećaše izbijenoga mladića, okrvavjele glave, razderanoga i zabačenoga, bez košulje. Spomenuo se, kako mu je kapnuo na usta okriepljujući liek i kako dalje više ne pitaše za njegovu sudbinu.

Ovo čuvstvo, što je sad zavladalo grofom, ne će nitko opisati. Bila je to smjesa boli, sramote, žalosti, ponižaja, sažale; rieči Strouhalove razrovaše mu srdce i rovahu dalje i dalje, dok ga ne uništiše; uz to mu preleti duhom sva njegova prošlost i užasom svojim malo što mu ne poremeti mozga. Ta se duševna borba ne

da opetovati; strahovita prevara i nepokoj izpuniše ju. — Grofu se pričini, kao da se je cieli sviet u taj čas saorio u jednu podrtinu, a sve te razvaline da na nj spadoše, da ga razderu, pokopaju, uduše, da ga unište.

Vanština bijaše vjerna slika duši njegovoj. Pomućen um pokazivaše se na probliedjelom licu, na pô ugaslo oko mirovaše kao da je sasma iznemoglo pred likom strahovite smrti — obe stisnute ruke tiskahu se do srdca, koje plašljivo i drkćući udaraše.

Sdvojnika spopade sablastna smrt.

Strouhal umuknu. Studen proletí njegovimi udi. Sam se prepade s lica, kojemu on bijaše uzrokom. Djelo mu nadmaši daleko svaku slutnju.

Plemenitija strana njegove naravi prenu se. Pričini mu se, da se njegovo na čas okamenjelo i bezčustveno srdce začelo topiti.

Tamni neki glas, koji u tren prodrie u dno duše i koj se preli po svem njem, javi mu, da se je osvetio.

A za osvetom je čeznuo mnoge, mnoge godine....

* *
*

Upotriebimo tih nekoliko časaka, dok se uzburkana srdca tih dvaju protivnika po nešto umire i utalože, da čitatelja upoznamo s nekojimi potankostmi, koje zasiecaju u našu pripoviest.

Trideset godina prije te dobe, koju ovdje pokušasmo naslikati, oćuti mnogobrojna emigracija francezka, da joj je nestalo daljnjega života u Francezkoj poslie silnoga prevrata godine 1789. Mnoge obitelji ostaviše svoju otčinsku kuću i razletiše se po iztočnih zemljah, da si nadju novu domovinu. Sa ostatkom svoga imetka upriliči si mnoga plemenitaška prognana obitelj francezka lagodan život u tudjinstvu, ona nadje, što je u otačbini izgubila, svoj uzvišeniji stališ i drevno plemstvo — a te ih dvie stvari smiriše sa zlokobnim udesom, koj im od tudjine stvori novu otčinsku kuću.

Po cieloj Njemačkoj, kao i u Austriji i po Českoj nagaziti ćeš vrlo često na francezka imena, koja su nekada sjajila na dvoru kralja Ljudevita u najizkvarenijih djelih.

Tako bi i s grofom ***. Odma po prevratu, koj potrese cielom Europom, te posve promieni državni i socialni život, ostavi stari francezki aristokrat svoju domovinu, uzgojen u varavom liesku spale slave povjestnih Ljudevita, te pošto je dugo vremena okolo lutao, smjesti se u Pragu i kupi si ostatkom svoga imetka dobro u Českoj. Stari grof ne mogaše podnositi sjaja i slave novih plemića velikoga Napoleona i za vieke se odreknu vratiti u Francezku, pa si ovdje uredi novu kuću.

Kad je ostavio Francezku, bijaše mu o boku mali sinčić, jedini potomak nekad slavne loza, koga takodjer porodi buntovno doba i koga ogrija vrući uzduh novoga svjetskoga života. Premda je odma usadio u mladjano srdce razgnjevljeni otac mržnju i gniev za sve, što je bilo u svezi sa zlorekom godinom 1789, ipak uzbudi u mladom duhu promjena domovine, promjena ljudi, da je začeo razmišljati o tom; a kad kasnije kao odrasao mladić začu za velikanska djela Napoleona, tog novovjekog svietobijca, tu postade mladi grof Arnošt najvatrenijim i najuzhićenijim štovateljem Parižkoga cara.

U to doba — bijaše mu osamnaest godina — dodje grof Arnošt sa svojim otcem u Česku i u Pragu snivaše o neslomivom Korzikancu. Tuj podje do javnih Pražkih škola i postade slušateljem na tamošnjem sveučilištu.

Kako je tada bilo sa austrijskimi školami, ne možemo mnogo reći — bijahu vrlo, vrlo žalostne. Ipak polažaše Arnošt po otčevoj volji vrlo marljivo predavanja tadanjih profesora — najviše pako imao je učiti kod kuće sa vlastitimi učitelji i tako se naobrazi u jezicih, prouči stroge znanstvene stvari, zaviri u umjetnost i razvi tim već od naravi bogato nadareni talenat, te osobitom

marljivosti, osobitim žarom krenu putem prave izobraženosti.

Silno je djelovalo na grofa Arnošta, što je polazio visoke škole Pražke; — tu doprie do motiva, koji mu omjeriše posebnu stazu u životu.

U dvorani, gdje je stari kantor mučio mlade misli bujnih mladića zastarjelimi formami filozofijske nauke upozna Arnošt prijatelja, koj nije bio upravo plemićke krvi, ali ipak svojim duhom, svojimi sposobnostmi nadvisi sve te praznoće družtvenoga sjaja, koj postade čovjekom premda tek skide sa sebe lagani kaputić prve mladosti. Plemenita namjera bijaše u svem, česa se god lati, u najmanjoj stvarci, te ga tim učini plemenitim, nježnim, ljubeznim, prijaznim.

Taj se je mladić zvao Pavao Veleminský, sin dosta bogatih roditelja, koji kasnije nesretnim finančnim patentom izgubiše, što su trudom prigospodarili.

Pavlu odma omili bistroumni mladić Francez, koj se u slušaonici ne ponie nadutom marljivosti i praznom aristokıatskom oholosti, već se je oštrinom svoga duha uznio nad ostale i tiem, što je gojio plemenite misli o svem. Što pako najvećma privuče Pavla do grofa Arnošta, bijaše slobodni, neprisiljeni sud mladoga Franceza o prevratu francezkom. Kad jednom dobro prouči sve uzroke, koji koncem prošloga stoljeća pripraviše užasni prevrat, branio je pravo revolucije, sravniv oštrinu dobe Ljudevita sa žarkimi slobodnimi izljevi pretjeranosti prvih godina devedesetih. Za sveobćom gnjiloćom, za posvemašnom izkvarenosti običaja, za gadnom razvalom ljudskoga dostojanstva morade nastati strahovita regeneracija, a da je to upravo narod francezki, koj se je smrti oteo na novi život, te jednim trenom uništio svejevropski trulež, da je to narod, iz koga on potiče: tiem se je ponosio grof Arnošt.

Ipak ostade to uzhićenje bez posljedica. U tom ga

zaustavi njegov otac, proživiv on dobu svladane revolucije, ne mogaše se nikako izmiriti s novom dobom, koja u tinji čas uništi sve stare pergamene, stare grbove, slavu drevnih predja, pravo viših stališa i povlastice nad ljudima.

Kod kuće bijaše posve drugači mladi grof, nije se doista bojao očitovati svoga osviedočenja, koje je gojio željeznom postojanosti, već jer je odveć ljubio otca. Ovaj je uložio u nj posliednje svoje nade, on u njem ugleda buduće svoje deblo, na kom će se opeta zazeleniti slava preživjeloga roda. Sin ne htjede pokvariti otcu veselja, a to tiem manje, jer je vidio, kako grof od dana na dan gine i propada, kako će ga u malo vremena jad i žalost zlokobnoga udesa svaliti u grob.

Štovanje i ljubav spajala je ta dva protivna bića — taj utrnuli i ugasli viek sa tim mladim suncem nove dobe — i ta ljubav ostade toli jaka i čvrsta, da je stari grof na smrtnoj postelji blagoslivao suznima očima Arnošta, a taj otčev blagoslov primi sin, kao plaću ljubavi. Nije si prigovarao, da možda ne zaslužuje toga, jer on sakri pred umirajućim vrutak uma, a odkri mu vrutak ljubavi.

Arnošt postade gospodarom vrlo liepa imetka. Svršiv nauke na sveučilištu, naumi sav svoj viek posvetiti znanosti i umjetnosti.

Nu smrću otčevom postade Arnošt i u vanskom radu svojim čovjekom. Prije ga stezahu u uzane forme aristokratskoga života, te ga strogošću nekom svedoše na odmjereni put klizke uljudnosti! tiem se priuči Arnošt običajem i navadam onih krugova, iz kojih je potekô. Ali ovdje, upravo ovdje ponajprije se oprie, prvi znak male revolucije, koju si izposlova svježi duh neobičnoga mladića. Dá, Arnošt se dade jedino od ljubavi prama otcu svezati u te željezne plemićke etikete i to toli silno,

da nije smio dolaziti k njemu ni njegov mili prijatelj i duševni vršnjak Pavao.

Za to ipak očitova Pavao tiem veću radost, da je upravo on, koj ga bar na čas podpomože skrenuti s puta, što ga ovaj do sto puta već prokle. Od toga mladenačkoga žara s jedne strane a s druge strane od ljubavi prama slabomu otcu, niknu neobičan značaj, koj će se prije ili kasnije osloboditi silnim prevratom svih tih spona, okova i veza — da tim slobodniji postane.

A po smrti staroga grofa bude i sbilja tako. Mladi grof Arnošt, koj je polazio sve plemićke krugove u Pragu, koj je postao tiem znamenitijim, što nije samo bio svestrano naobražen, već je umio i strogo vršiti zakone etiketike, o kom se je mislilo, da bez tih krugova ne može ni živjeti: toga grofa nestade na jednom iz salona visokoga plemstva, kao da ga smrt primi u svoj naručaj. Činilo se, da su mu ti krugovi sada toliko omrzli, koliko mu prije omiliše.

Mnogi si to razno tumačiše. Dapače se je i govorilo, da je grof Arnošt otišao u Francezku: jer ga nitko nekoliko tjedana ne vidje u Pragu. Nikomu ne pade na um, da je Arnošt najmio u odaljenijoj česti Novoga grada Pražkoga velik vrt kraj Poříčkih vrata, da se je posve podao samoći i svojim naukam, niti ikomu na um ne pade, da tuj Arnošta još i drugi tajni uzrok u tu tajinstvenu tamu goni, koja se toli nenadano nad njim razastre.

A u istinu bijaše tako.

Pavao Veleminský, pet godina stariji od Arnošta, smatrao je mladoga grofa svojim mezimčetom, svojim prijateljskim, ljubljenim djakom. Veleminský imadjaše jednu jedinu ciel. Htjede postati učenjakom, htjede raditi na polju izobraženosti, htjede svojimi znanostmi, kojima se je neprestance obogaćivao, prispjeti do obćenitoga izobraženja.

Šteta, što ga ne obuze još i veća misao, koju začeše već onda dizati i uzkrisivati vriedni muževi, misao narodne sviesti. Veleminský bi zaista postao bio najvećim prorokom probudjenoga naroda, on bi mu bio stupio na čelo.

Tako je imao samo ciel, da radi na korist cielomu svietu a posve zaboravi na svoj ubogi narod, iz čije sredine poteče. Veliki učenjaci njemački uhvatiše oduševljenoga mladića, a na temelju znanja, što ga od njih primi, htjede Veleminský dalje graditi.

Štogodj bi učinio, uviek bi se prije duboko osvjedočio, do najmanje tančine promislio. Mišlju do čina — bijaše njegovo geslo. U misli nadje on najjasniji odsjev duše a u činu oživotvoreni naum svoje duše. Uviek je jasno i razložno mislio, uviek jasnije i razložnije misao izvodio — misô i čin bijahu mu isto.

Tiem nadziraše i vodjaše svoga prijatelja Arnošta. Svojom dubljinom utiša prebrzi naum mladoga grofa, a vazda živom, vazda gibkom njegovom misli dobavljaše svomu duhu svježine i okriepi tvrdoću svojih misli. Tako svedoše oba mladića raznolike svoje misli u jedno, a obje protivnosti udarahu uviek jedna o drugu, te se od dana na dan čvršće pribiše uza se.

U to se upravo doba htjede Arnošt oteti bar na čas bremenu aristokratske etikette, urediti si zakutak, koj bi ga štitio od svih tih nesnosnih tereta. Kupi dakle pavillon sa vrtom na Florencu i gledaše, da to tajno mjestance sakrije, nalazeć u tajinstvenoj kući neizcrpivu razkoš.

I Pavlu omilje vrlo u pavillonu na Florencu. Krasan vrt bijaše tih i samotan, Arnošt ga dade posvema izpraviti i ukrasiti. Zasadio je u nj grmića i stabala, a što jih već bijaše, brižno uze njegovati, te mu doskora veoma omili. Tuj proboravi Pavao sa Arnoštom ili pako sam mnogi ugodni časak. Zamišljena narav snadje se

u tom svježem i mladom zelenilu kao u kakvom raju, kuda ne dospie šum običnoga života, a osjećao si samo izdaleka bližnji grad, kao što kad lagani valovi udaraju o kakav začarani ostrov, pun božanstvene prirode.

Ovuda su takodjer šetala oba prijatelja u sjeni gustih svodova od grmlja i krasno procvalih ruža, koje priroda u obluk svede. Tuj se zadubiše obojica u uzvišenije misli i saobćivahu si svaki svoje mnienje. Tim se jošte i poveća vriednota tajinstvenomu zakutu a ipak mu ne oduze čara ni njegovo vazda isto lice.

U to doba upozna Pavao Veleminský predražestnu djevojku, duševno vrlo nadarenu.

Bijaše to neka udaljenija rodjakinja, koja je često zalazila do sestre Veleminskoga, a odma za prvoga sastanka, kad se na ime po smrti svoga otca preseli sa majkom u Prag, zaokupi ga tolikim čarom dražestna djevojka, da nikad više ne zaboravi njena lica. Pa kako mu je duh bio silovit i jak, takovo bijaše u njega i srdce, te sačinjavaše sa duhom krasnu jedinstvenu cjelinu. On je to ćutio svaki dan, čim je dublje i dublje prodirao lik krasne djevojke u njegovo srdce. Uz to mu puče pred dušom novi sviet, te nikada ne propusti sgode, kad je mogao ugledati Amaliju. Kako je bila sva toli ljubezna, uzorna a ujedno nevina, tako ga silno shvati, da se u njem rodi posve novi, nikada neoćućeni život.

Pavao podleže ljubavi, ne znajuć ni sam kako. Kako je bila nenadana, nenaslućena, tako bijaše moćna i vruća. Amalija opazi, šta se to sbilo sa Pavlom, nu ona ne oćuti tolikoga žara, kolikoga je mogla samo Pavlova duša stvoriti. Ljubav ova, koju nehotice probudi u mladom vrlo naobraženom mužu, ne niknu u nje od dna duše prama Pavlu, već se tek po malo razvijala i tek je prekročila ravnodušje te se uzpela do strahopočitanja i bojazni.

Sila Pavlova ju smuti, jer je ne uzmože dostići;

ovdje se ne sretoše, kako se obično veli, dva srdca i dvie duše, veće se sukobi veliki, vrlo naobraženi duh sa tek probudjelim srdcem.

Kad je Amalija o tom razmišljala, prigovarala bi si, da Pavla uz svu ljubav, kojom za njega planu, ipak ne ljubi tako, kako si željaše; ona ga htjede jošte žešće ljubiti, činilo joj se čuvstvo njeno preslabim, nepodpunim, a do onoga pravoga čuvstva ne mogaše doprieti. Uviek se je nekako bojala, kad je sjedila kraj Pavla i kad je ovaj sa svojimi misli daleko nad njenim znanjem lebdio. Pričini joj se, da je Pavao prije za znanost, nego li za ljubav, — uviek se je ćutila nekako stisnutom zapostavljenom, kada joj je bilo priznati, da ne može njegovih misli sliediti. Uz to se ne ogrije njeno srdce, dočim je Pavla tom dražestnom odanosti sve jače uza se pribila.

Amaliju obuze tim na jednom čudnovat sviet. Na selu ju starica majka odgoji, a tek ovdje u gradu upozna slobodniji, veseliji život — već ju na pol puta zaustavi silna ljubav Pavlova. Tako dospie do čudnovata mjesta, u dva kruga, koji se ne prestance pokrivahu, ali nikada ne splinuše u jedno, već se dapače jedan od drugoga udaljivao, dok svaki ne krene svojom stazom.

Uz to ne mogaše Pavao onako žarko odkriti svojih čuvstva, kao što ih je ćutio. Slabo je do sada mario za osbiljan život, nije znao njegovih zahtieva, kojim je čovjeku često zadovoljiti, ako se ne će podpunoma razkrstiti s njim. Amalija bijaše mlado, osamnaestogodišnje djevojče, koje je pravo imala uztražiti nešta više, nego li duboke, filozofske razprave, gdje je usuprot njena misao letila za veselimi zabavami. O tom svem znadjaše Pavao tek nešta, pa nikad mu ni ne pade na um, da na takav način snizi svoja uzvišena čuvstva. Za tó je i rasla njegova ljubav potajice u tamnoj sjeni, bez sunašca javnoga života dostiže neizmjernu visinu,

nu kraj toga izgubi svu svoju snagu i do mala uze malaksati.

Da je to tako moglo biti s Pavlom koga malko prije nacrtasmo, ne može nitko posumnjati. Tko li će poznati sve vrsti čuvstva do u najvećoj dubljini? Tko li ne dospije do ne očekivana zaključka, ako je i matematskom točnosti izpitao psiholožko stanje; tko li pako ne nadje svu tu umjetno podignutu sgradu psiholožke jednačbe prevraćenom?

Nikoga za ista neće iznenaditi takav ne nadani, ne očekivani zaključak, taj nije abnormalan, nije za ista kriv, — a ako ga do sada i ne bijaše, to ipak njegov pojav podaje cielu vrst novih psiholožkih momenata.

Dosta imademo velikih, znamenitih primjera, kako su visoki umovi skrenuli sa uzvišenih puteva, kad se na jednom pojavi čuvstvo, te ustade proti njima; tko je s toga kriv, ako čuvstvo duh nadvlada, ako vanština uništi sve njegove liepe namisli.

Tako se to sbilo i s Pavlom.

Upravo kad si Amalija priznade, da imade žarče Pavla ljubiti, nego li ga je ljubila do sada, posjeti Arnošt njezinu kuću.

Kad Amalija prvom ugleda Arnošta, smete se. Nikako si tomu ne znade uzroka protumačiti. Razmišljavala je i premetala — uviek joj misao zape na prizoru, koji joj se duboko usadi u srdce, to jest na prizoru prvoga susretaja s Arnoštom.

O tom se uplete u svakojake misli i sanjarije, kojim se je uzalud nastojala oteti i koje su nemilo zadievale o prvo njeno čuvstvo za Pavla. Za ista ne bijahu ni Pavao ni Arnošt jedini muževi, koje je u svom vieku srela. A ipak bijahu ova dvojica jedini, koji je se svaki na svoj način dojmiše.

Ne potraja to ni četrnaest dana a Amalija sagrieši po prvi put proti ljubavi prama Pavlu.

Nekoga večera sprovede Pavao svoga strica na poštu. Arnošt dodje onamo. Sjedne i stane na vrlo liep način govoriti s Amalijom i s Pavlovom sestrom.

Arnošt pripoviedaše o svom djetinstvu, o tom, što je vidio na putu do Česke, o svom otcu, o njegovih i svojih nazorih i na jednom pokaza djevojkam toli krasnu, živu, dražestnu i raznoliku sliku promienljivoga života, da su obje djevojke žalile, kad se je Pavao vratio i otišao sa svojim gostom u drugu sobu, da uče.

Amalija se prepade, kad upozna, da joj nebijaše mio Pavlov povratak. Začela je iznovice razmišljati i uplete se u cielu smjesu raznih odporah, izpričavajuć se samoj sebi, da je se je odviše dojmilo krasno pripoviedanje Arnoštovo. I inače si je znala prigovoriti to osobito, neizrecivo milo čuvstvo, koje u njoj proti njenoj volji niknu i koje joj napuni dušu toli sladjanim suglasjem, da je za čas zaboravila na pripovjedjene stvari a iz daleka joj se u zamagljenoj daljini pojavi taj mili, ugodni pripoviedalac kao mili povodnik toga neizrecivo dragoga čuvstva.

Tako se začeše polagano dieliti njezine misli od Pavla, a nenadano stupi pred nju drugi lik. Tko to bijaše, znala je Amalija dobro, ali si ga neusudi jasno predstaviti; ćutila je u tom neku krivnju.

Arnošt dolazaše sada češće. Tajna ga je neka sila tjerala u Pavlovu kuću. Kasnije ne prodje ni dan, a da mladi grof ne progovori s Amalijom.

Arnošt poćuti, da s njim nešta biva, često mu dodje, da nije mogao pogledati Pavlu u oči, da ga je spopadala neka duboka bol, ako opazi Amaliju kraj Pavla.

Za ljetnih mjeseci, umoli Arnošt, da Amalija sa Pavlovom sestrom posjeti njegov zakutak na Florencu. Djevojke radostno to prihvate, jer im je Pavao koješta pričao o tom pavillonu. Arnošt dade sve liepo upriličiti,

pripravi vrlo dobar i bogat doručak, te zabavljaše djevojke svakojakimi pripoviedkami kavalirskih nezgoda.

Prije podne prodje tako — Pavao je imao doći za njima — nu Pavao ne dodje.

Amaliji to ne bijaše ni najmanje nemilo — sestra Pavlova bijaše vrlo nemirna. Napokon se upute svi kući.

Nitko ne opazi, da je za njima Pavao, da sluša veseli, razpušteni smieh, da mu je svaki radostni uzkrik, britki mač do srdca.

Pavao odavna već opazi, kako se je Amalija sva promienila, od kako dolažaše k njemu Arnošt. Zahvatilo ga cielo more težkih jada. U svojoj nevolji odaljivaše se sve većma od svoje ljubovce i smrtno ranjen ugibaše se svednevice neumirivu boju svojih čuvstva. Tiem pako spremi sve to veći prostor, sve to veću sigurnost svojim neprijateljem.

Kad Amalija opazi kako ju začeo Paval zanemarivati, nadje krasnu nagradu za mrtvu njegovu ljubav u živom vrutku ljubavi mladoga grofa. Tu za ista premože i samosvojnost duh djevojkin, koja si je nevjeru svoju tumačila Pavlovom krivnjom. Arnošt pako oćutiv svoju krivnju, ugibaše se sve to većma svomu bivšemu prijatelju, pa čim je većma rasla njegova ljubav k djevojci, tim je većma slabilo njegovo prijateljstvo. Kao da je oganj ljubavi proždro sav plam i čistoću najplemenitijega i najnesebičnijega čuvstva na svietu, prijateljskoga.

Pavao je od sad bio zamišljen, nerazgovorljiv. Amalija već od dva mjeseca ne posjeti svoje stare prijateljice, Pavlove sestre, Arnošt dolazaše ravno u kuću njezine majke. Ti pohodi Arnoštovi bijahu vrlo mili majci Amalijinoj. Što godj je stara ta gospodja čula o grofu Arnoštu, po svem sudjaše, da nije stvar nemoguća, da će Amalija grofinjom postati, te uzpirivaše jače ljubav, koja obojicu zahvati. Arnošt se je znao plemenito i dostojno vladati, te se tim dojmi svake gospodje — a tomu

čaru nije znala odoljiti ni mati Amalijina, tiem manje, jer se je tuj radilo najvećma o njenoj kćeri.

Tako se sbude, da je Amalija sada češće zalazila do vrtnoga pavillona, pa ako nije smio Arnošt za živa svoga staroga otca na vidjelo sa svojom ljubavi, to ju je on ipak gojio u milom svom zakutku na Florencu.

Neke večeri ostade Amalija dulje u pavillonu — jer se je tamnomodro nebo spuštalo ća do zemlje, jer su kosovi toli liepo pjevali, jer je lišće u grmlju šuštilo — a Arnošt bio toli veseo, toli pun ljubavi, tako vruć u svakom slovu, tako ognjevit za svakoga poljubca.

Amalija ostade do kasne noći...

Kad ju je Arnošt kući provodio, tu se je šaptalo, milostno razgovaralo!...

Ne mogahu se te večeri dieliti.

A Arnošt je polučio, za čim je potajice težio, bojeći se, da ga njegov stari i ponositi otac ne liši radi te ljubavi svoga grofovskoga imena.

Arnošt je polučio, što ga je mamilo — zadobije srdce te ognjive, krasne i odane mu djevojke.

Nu u njega ne bijaše odlučan značaj, kako to uzmože svatko suditi, po ono nekoliko rieči, kojimi ga nacrtasmo. Arnošt je pregnuo, dosegnuo, nastojao se uzdržati u pogubnoj visini na dovinutu vrhuncu — nu nauživ se, nasitiv se razkošja, sustade, dok malo ne i ohladne.

Misao bijaše njegova promienljiva kao i duh.

Nije na to prinukalo Arnošta lahkoumje, već nutarnji neki motiv, koj je vodio i srdce i duh njegov. S toga je i Arnošt bio duševno neumoran, vjekovito marljiv, duševno se s toga Arnošt nikada ne nasiti, jer je krug znanja neizmjeran, nedoseživ, neizcrpiv. Nu carstvo ljubavi imade svojih granica. Ako duh steče novih istina i umiri se postignuv jednu ciel, to već u tom miru nailazi na početak novih istina — naprotiv tomu je u srdca

neizcrpljiva dubljina dobrote, ali u ljubavi pojedinca je omedjena. Kad je dakle u vjekovitom radu letio duh Arnoštov od jedne, težkom mukom dostignute cieli, razmišljavanjem do druge, nikada se ne zadovolji; — svojim čuvstvom uzpe se Arnošt do vrhunca ljubavi — a pred njim zijaše ponor, zijaše konac toga čuvstva, zijaše zasićenost....

* *
*

Godinu dana poslie toga porodi Amalija sina. Uzaludu se trudila majka njena, da bude Arnošt zakonitim otcem Rudolfovim. Arnošt upozna, da su majku i drugi uzroci na to potakli, što mu je bila toli pomoćna; ne osvjedoči se samo jedan put, da je njoj više grofovska kruna, nego li on i njena kći.

Neka sumnja porodi se u srdcu mladoga grofa. Uze premetati, razsudjivati dà i podvajati, jeli to bila prava ljubav? Nije li to bila hinjena, dobro udešena igra? Jednom potaknuto nepovjerenje raslo je silnimi koraci.

Zar je to mogla biti prava ljubav, kad je Amalija već prije ljubila Pavla?

Ta mu misao stegnu srdce; prvi put u životu oćuti groznu, neizrecivu bol. . . .

Nije li to puka koketerija, puko samoljubje?

Puko častohlepje uvuče se u ruho zavodljive ljubavi i varalo ga kao biedna slabića.

Sve su se te hrpe gorkih sumnja gomilale u njegovu srdcu. Uviek si je govorio o nepovjerenju svom, dok si napokon ne utuvi u glavu kao istinu, da je prevaren, zaveden himbenom ženom, da je bio igračkom najkukavnije oholije, najprostijega samoljubja i sramotne svojatljivosti.

Brzo se odluči u prvoj navali žestoke vatre.

Ne htjede više vidjeti Amalije; ne htjede vidjeti njena djeteta.

Tada ne mišljaše, da uviek nad njim i nad Ama-

lijom bdije krvavo oko osvete, da kô gladan vuk čeka Pavao na prvu sgodu, da svoju osvetu izvede.

I ova bijaše strašna.

U svem promišljen, u svem nepojmiv i nedokučiv do dna, razmišljaše Pavao o svojoj ljubavi, o svojoj nevolji, u koju ga baciše dva bića, koja mu bijahu na tom svietu najmilija, za koje bi on bio tisuću puti žrtvovao svoj život. Njegov prijatelj, u kom je oživio njegov duh, u kom je izvirao sav njegov život — i Amalija, u kojoj se usredotočiše sva njegova čuvstva, za koja je znalo njegovo srdce — ovi ga izdaše, prevariše, razoriše u njem sve, što je bilo na njem plemenita, dobrostiva, ljubezna — oni prometnuše taj duboki duh u strahovito ždrielo najcrnijih misli — oni preokrenuše, podkopaše i uništiše cielo njegovo biće.

Pavao razmišljavaše, kako li će se osvetiti. Kao da je od njega cieloga nastala samo jedna strast, da ta strast mora sve uništiti, kao što je uništila i čitavo njegovo biće.

Najljepšom mu se osvetom pričini, da zabačeno od otca diete razstavi od zaboravljene ljubovce; jednim će udarcem tako raniti otca nesigurnošću, a majku težkom boli nad jedinim vezom, koj ju je jošte vezao s njezinim ljubovnikom.

Dogovori se sa štitnikom sdvojne ljubovce. Neke večeri, kad se je šetala dojkinja sa djetetom oko pavillona, nagovori ju, da pobježe; na putu primi mlada žena, poštena al siromašna, kao u pohranu ubogo diete i govoraše, da je njezino. Ona bijaše iz okolice Turnovske i udade se za staroga crkvenjaka Prochazku, koj ubogomu nahodu i svoje ime dade.

Poslie toga nestade za uviek Pavla sa javnoga života. Osveta, koju izvrši, ne umiri ga — a kad se osvjedoči, da dječarac njegove nevjerne ljubovce uspieva u tudjih ruku, dade se na vojnu.

Nakon trinaest godina vrati se u domovinu, u rodno mjesto Prag, kad ga u bitci kod Lipska pogibeljno raniše i odanle premjestiše u Česku.

Što mu se dalje sbilo, reče on svomu neprijatelju a čitatelj upozna, kako je svrgnuo sa sebe dostojanstvo svoje, svoju čast, svoje ime, kako ga posve nestade iz družtva, u kojem je prije živio. Njegovi roditelji umrieše od žalosti rad grozna udesa svoga sina — a sestra njegova, koja je pošla na selo za liečnika, sudruga Pavlova, ne začuje nikad više o svom bratu, kao što ni ovaj nikad više ne vidje svoje sestre.

Sve to, što dosad čitatelju povjerismo, preleti u duhu Strouhal, kad u živahnom govoru oba prijatelja na jednom stadoše, svaki sabirajući na novi boj svoje sile.

Kako već prije rekosmo, oćuti Strouhal neku sažalu u srdcu, kad opazi grozno lice grofovo. Pred malo časaka stajaše ovdje kao grozovito ždrielo urlikajuće osvete, on, sirota vlastite volje, u tom razderanom zamrljanom radničkom odielu proti mužu, koj je plivao u bogatstvu, koj je slovio slavnim imenom, koj je cielim svojim razrovanim licem javljao duboku nesreću.

Po malo se sabere grof Arnošt. Lagano se je počeo oslobadjati strašne apatije, koja bješe zaokupila njegovo biće, kao da je topli bliesak duha ogrijao čitav duševni ustroj. To grozovito, strašno, zakamenjeno oko začelo je oživljati, te pokazivaše, da mu je opeta postalo zrcalom duha i misli. Kao da je trup poslie duge stanke oživio, kao da se je čovjek, duševno uništen, osvještivao, nu sviešću sve one biede, koje na nj navali taj časak smrti; grofu je bilo, kao da od mrtvih ustaje. Nu cio mu se sviet, koj je za čas ostavio, promienio u to malo vremena, a opeta oživljelomu bijaše, kao da je u nesviesti proživio cielo stoljeće.

Grof se nije poznavao. Je li to bio san? Zar je vidio pred sobom mladenačku dobu? Življaše li u težkoj

varki? Oćutje li tve te grozne jade minulih dneva? Je li taj otrgani, u biedu i nevolju spali čovjek, onaj veliki duh, na kom se grijahu izražaji njegovih misli? Kako li to bijaše, da ga je u prvi čas upoznao, premda već prodje punih dvadeset godina, od kada ga ne vidje? Zar je to bila neka tajna moć duševnoga nekadanjega srodstva, koja je učinila, da upozna čovjeka, koga se već ni sjećao nije? Ili je to bio neki čudnovati nagon? Ona tajna i nedohodna sila, koja duševno spaja bića dugo vremena, premda su tjelesno razstavljena? — Ili je to bilo sve skupa, sila i moć, koja cieli sviet, cielu prirodu veže nevidivimi vezi, te se iz bezkrajnosti spušta do umrloga čovjeka?

Godinâ nestade na jednom pred njim, kao da se je prošlost razplinula u tinji čas. Sad ga opeta obuze životna snaga svom silom, on se je snašo u zrcalu davno prošlih vremena sa svimi onimi čuvstvi i misli — sa svim, što je imao u svojoj mladosti. U ogromnoj slici predoči mu se njegova krivnja, njegova izdaja, koju nanese najplemenitijemu čovjeku pod tim suncem — nu s druge strane sjeti se opeta sve one nevolje, kojoj je uzrok bio njegov izdajnički, varavi prijatelj Pavao.

Grof se nadje na strašnom razkršću, u strašnom boju medj krivnjom i nepravdom a ne mogaše zadobiti ravnotežja. Uviek bijahu sve to jače obe strane, uviek su se jače gomilali ti moćni valovi uzburkanih redova — nova se nesvjestica zagrozi tek oporavjelomu, i zaprieti, da će posve razbiti vlakna razuma, ne nadje li strašna tjeskoba kakvo srednje izhodište.

Kad na jednom začuje Strouhal, koj je izgubio svu svoju snagu, gledajući kolika sdvojnost njegovoga protivnika snadje — glas, koj je sve njegove živce raztrgô.

„Daj mi moga sina!“ kriknu grof; i kao da je taj krik značio smrt, postade on na jednom pobjednikom, punim groze. Postajao sve većim, oko mu je plam-

tilo, cielo mu se tielo kretalo po pojedinoj rieči, a strašan izražaj lica poprati svaki njegov glas.

„Daj mi moga sina, ti strašna nemani osvete! Daj mi moga sina, jer ne ćeš inače nikad više izaći živ iz ove sobe. Čim li te ja prevarih? Čim sakrivih proti tebi? Jesam li odvratio srdce uboge djevojke od tebe? Amalija te nije nikada ljubila, nikada te nije ni mogla ljubiti, jer ja drugče ne bih mogao zadobiti! Misliš li, da je to bila ljubav, što ju je k tebi tjeralo? Je si li mogao u nje ljubav steći i sačuvati ju? Nikad ne bi bila ležala na mojih grudih, ne bi mi do sto puti prisizala, da me ljubi, da ju je uza te pribijala moć, koja ne bijaše ljubav, koja je svladala njezin um, ali ne srdce! Ja te ne prevarih, a ako u čem proti tebi sakrivih, to je sva moja krivnja, što prekročih tvoj prag, što ugledah tu krasnu djevojku! — Nu druga mi je krivnja razorila srdce za uviek, druga mi je krivnja dušu trovala i više, nego dvadeset godina! Ta me je krivnja morila, kad sam tražio počinak, budila me je oda sna, kada se u sanjah zanesoh u dobu ljubavi — krivnja, koja mi je razrovala svaku radost na razvalinah crne tuge — krivnja je, što u sljepilu zabacih tu silnu njezinu ljubav, što zanemarih vlastiti svoj plod, što ne predusretoh strahovitom tvom naumu i sina svoga ne trgoh iz gadne tvoje sliepe osvete! Nu i tuj sam sada pred samim sobom čist. Dvadeset godina tražih, dvadeset godina probdih svaku noć, dvadeset godina bijah nemiran i uzrujan, a to izravnjuje moju krivnju! Zaludu tražih Amaliju — kako je i mogoh naći, kad ju tvoja krvoločna osveta prije dobe baci u ladan grob! Ti si joj ukrao život, meni si ukrao onaj sveti čas, kad sam se imao s njom izmiriti, ti si meni natovario krivnju, koja ne poteče iz moga srdca? Ti si mi ukrao diete, moje diete, koje bi u majci cienio i priznao za svoje. — Ti si me protjerao u tudje zemlje, ti si mi ogadio

moju kuću, moj život, ti si u meni ubio svako čuvstvo; svake moje misli pretvorio si u vrelo krvi, ti si me stvorio divljom zvieri! krivnja me je moja tjerala i ja potekoh u daleke strane krajeve, preplovih more i eno me u nepreglednih pustarah Afrike — nigdje se ne umirih, nigdje ne stadoh, viek me je to dalje tjeralo u boj, u bitku, u morsku buru, medj divljake — sve badava, krivnja me je uza stopce tjerala! Godinami ukopah se u znanost, u knjige, potražih pokoja u svih duševnih naprezanjih, htjedoh mišlju uteći čuvstvu — ali i to me izda. Bacih se u vrtlog prostoga razkošja, zaboravih na ljudsko dostojanstvo, sramotih plemenitiju snagu — htjedoh poginuti duševno i tjelesno — nu ne mogoh! . . . Tako se vratih u svoju domovinu, da bar vidim mjesta, gdje u ljubavi sprovedoh prvi svoj viek! Na ovih se predmetih kriepi moja uspomena, ovuda vidim svuda njeno lice, amo letim malo ne svaku noć, da se u tajnom zakutu sjetim njena posmjeha, njena oka, oh, onoga krasnoga oka! . . .“

Unutarnje čuvstvo prekide tuj tok njegovih rieči. Kao da je živa slika bila pred njim, o kojoj je tolikim žarom govorio, uprie pogled u protivnu stienu. Za tim brzo skoknu, poteče do svoje postelje i potegne tanki crni konopac, a u tren se raztvori crni zastor — slika bujne djevojke u prvom njenom cvietu svanu. Kao da je tamno oko živo gledalo na umorenoga govornika, koj se je sustavio i ruke sklopio, kano da se moli.

Nasta duboka šutnja.

Zamišljen u svoje misli zaboravi grof na svoga omrznutoga gosta.

Sve to većim užasom slušaše Strouhal živo vrulju njegovih rieči. Silovito se promieni. Kao da mu se lagano, svakom rieči i sve to većom boli tura leden nož do srdca, da mu krv iz rane sve kap po kap prokapljuje i da svakom kapljom gine kus njegova života. Toliko

ga se to dojmi i kad se je upravo grof uzpravio, do postelje potekô i razkrio crn zastor sa slike, tad ga uhvati neizrecivi užas.

Stıouhal je mekanički sliedio svaki kretaj grofov, htjede se osoviti, ali ne mogaše — kao da ga je tko prikovao. Kad se pako u čas pojavi slika nad posteljom, tada pade na koljena, kao da ga grom ošinu, ruke grčevito sape a oči mu se zališe potokom suzâ.

Grof se prama njemu obrati, nu kad ga klečeć opazi, uzdrkta s te promjene. I opeta se sjeti prošle dobe, te nastavi dalje. U glasu mu je odjekivalo čuvstvo starih, ne zaboravljenih dneva:

„Pogledji tu svetu sliku — zaviri u to otvoreno, krasno oko i rekni, da li je moglo to biće varati! Za što li se ikad dadoh zavesti nedostojnom misli, da je u meni drugo što tražila, nego li ljubav moju! Oh, oprosti! Dovikujem ti tisuću i tisuću puti! Jesi li oprostila?! . . . . Ovdje je taj krivac, koj i od mene učini krivca — od njega traži svoje diete!"

Stvouhal ustade i obazre se po malenoj sobi.

Oko mu bijaše obumrlo, u hodu je klimao, kad se okrenu i drktućom rukom uhvati za vrata, da stupi u prvu izbu. Na drugih vratih, što idjahu do vrta stade, u njem se javi brza smrt, poviče: „Sutra!" Za tim otvori vrata, stupi u predvorje, sruši se i pade niz skaline.

Jad i tuga obuzeše ga, te se onesviesti.

Na stubah bijaše uprt o perilo nekakvi čovjek. Kad začuje, da netko dolazi iz pavillona, poodstupi. Čekao je na kakav znak. Buduć je pako sve šutilo u sobi, ne ganu se. U taj par oćuti pod svojimi nogami mrtvo tielo.

Odma spopade onesvieštenoga i jednim ga skokom kao kakvu igračku odnese u pavillon i položi u maleni naslonjač do taljanske peći.

Ukočeno gledaše onesviještenoga grof, koj izadje iz svoje ložnice, kad je Strouhal otišao.

Na to popodje čovjek, što no je Strouhala unio u pavillon, spnsti viseću svietiljku i ode do bližnjih pregradaka, koji bijahu na zidovih. Izvadi bočicu sa ljubičastom vodom i kanu bolestnomu na poluotvorena usta.

Kad se Strouhal malko prenu i naokolo obazrie, opazi kraj svojih nogu crnca.

Slika Vaclavova svanu mu pred očima.

„Jesi li ti Vaclavu život spasio?“ upita ga hladno i u čudu.

Crnac kimnu glavom.

„Rekni, jesi li ti spasio ili tvoj gospodar?“ dovikne mu Strouhal jačim glasom.

„Onava tas!“ [1] progovori crnac.

Strouhal nije razumio; na čas ušuti, prihvati se za naslonjač i pokazav na vrata, htjede znamenjem reći crncu, neka ga izvede.

Crnac se obazre, kao da traži svoga gospodina.

Grof stajaše med zastori na ulazu u ložnicu. Blied kao krpa gledaše bolestnika — mrtvi mir pokrivaše mu lice poslie one bure; oko je njegovo bilo propalo — doljne ustnice grizao je zubî do krvi.

Težko bi koj motrilac mogao odkriti, šta li se tuj sbilo sa grofom. Kao da je smalaksala u njem odlučna i krepka volja, a ipak je to bliedo lice prkosilo svojim čvrstim i divnim mirom svakomu napadaju.

Nije mario za pitajući pogled crnčev.

Stajao je tuj časak kao upravo dogotovljeni kip od mramora.

Za tím spusti jedan zastor i opazi, kako je sve jednako unj gledao crnac, — pokaže mu prstom na vrata i ode.

---

[1] „Ne razumijem te!“

Za pol sata bijaše već Strouhal na Florencu. Nitko nije ni slutio, da je onaj, o čijem se je udesu radilo, sproveo cielu noć ne daleko od pavillona, ne mogav se odavde maknuti, kao da gà je tajna neka sila tuj pribila.

* * *

Bijaše rano zorom. Strouhal disao je slobdnije. Podje dalje ne znajuć kuda. Pokroči malko, sjedne na koj travnik i razmišljavaše. Nu opeta se dignu i na novo sjede. U glavi mu zavlada kaos, koj ubogi Strouhal nije mogao izravnati. Kad mu se je god htjela po koja misao ukrasti iz te tužne smjese divljih, maglenih slika, koje mu u pameti kružahu, odma bi se sjetio prošle noći, a cieli se poredak u misli poremeti.

Tako probavi nekoliko sati. Slaboća ga je sve više svladala. O podne preumoran usnu. Misli su mu postajale sve to užasnijimi. Kad se u snu sebe htjede sjetiti, pokaza mu se Vaclav sav raztrgan, blatan, izmučenih rùku, punih žuljeva; kad si htjede predočiti sliku, koju je vidio u ložnici, tada mu se ukaza njegova stara žena, gadna, poderana, žablaćena, noseć na licu gadan rug pijanstva i prostote, tjelesna i duševna propalica. Htjede li si u snu dozvati lik svoje davno zaboravljene majke, kad al preda nj stupi starica žena, sva zaplakana i govoraše mu, kao svomu sinu rieči žalostne i gorke, te mu prigovori, da umire od tuge za njim. Sad se htjede sjetiti svoga otca, svoje sestre — nu tuj se pomoliše dvie užasne slike, koje se k njemu približiše i opeta od njega pobjegoše, dizahu put njega ruke i opeta mu kimahu glavom, neka ih pusti. Bijahu to slike, kojim se je vidjelo, da je nekad bilo u njih očiju, lica, čela, nu sada je to sve bilo strano, nejasno, neprijazno.

To bijaše grozan san, pol života, pol smrti.

Kad ga puna dva sata te slike izmučiše, prene se Strouhal. Ustade i podje u grad.

Glava mu se stegnula; o ničem nije mogao razmišljati. Svaka ga misao zaboli u mozgu. Idjaše, kud su ga noge nosile. Tako dospie na kameni most. Stavi se do perila i gledaše u vodu. Vltava je bila narasla. Valovi se silno kružahu.

Strouhalu se glava zavrti. Kao da je most trčao za timi valovi; nagnuo se, magnetska ga je sila povlačila u vir.

Nije opazio, da je nenadano do njega stao policajni stražar i da ga motri.

Tu stade do njih neki gospodin, za tim mlado djevojče i opeta kakav običan čovjek, pa dječak, pa liepo odjevena gospodja. Svi gledahu u vodu.

„Podjite dalje!“ zašumi Strouhalu u ušiju.

Strouhal se trgnu. Glava mu se vrtila od toga gledanja. Kimao je po pločniku do starogradskoga zvonika.

„Pijanica!“ vriskaše nekoliko dječaka i turalo se u smiehu za Strouhalom, dok dodje u Zlatnu ulicu i udje u krčmu, kamo ga već jučer sprovedosmo.

Ondje izpije staklenku rakije i potraži u džepu šajnovi novčić. Badava. Kad je odlazio, progovori debeloj ženi, što je stajala na vratih.

„Kačenko, za danas ću vam dugovati.“

„Dobro, vi ćete već platiti, jer ste uredan. A šta je s tom starom . . . , s vašom ženom, zar je jošte vrag ne uze? Ta će vas baciti još u grob; ja to znadem, da ćete se jednom rad nje razgnjeviti i skočiti u vodu.“

Strouhal se strese. Kao da ga je tko nožem ubô, a ipak ga te rieči tako okriepiše i ojačiše, da mu je na jednom bilo milo oko srdca, jasnije u glavi. Ipak ne odgovori i podje svojim putem dalje.

Sad je znao, kuda mu je ići. Podje ravno kući. Ovdje čekaše, dok Vaclav dodje.

Bacio se je na siromašnu postelju. Nije pazio, da je legnuo na razklimano, polugnjillo ložište — Strouha-

love misli udubiše se u vlastitu dubljinu i po kratkom neradu začeše dvostruko jako raditi.

Strouhal je bio vas smeten nije mogao doći do nikadva umirljiva svršetka. Je li bio kriv ili nekriv? Ili je bio dvostruko kriv? Htjede poniziti grofa Arnošta, a nije li sada sam ponižen? Ili je to sve bila varka? Zar ga Amalija nije nikada ljubila? A stoga, što je mislio, da mu se je iznevjerila, osveti se tako okrutno njoj, njenom djetetu i grofu? Nije li mu sama rekla, da ga ljubi? Nije li to uztvrdila mnogimi poljubci? Ali je to bila samo pokus šaljive ljubavi do prave ljubavi prama Arnoštu? Do toga prijatelja, koj ga je izbjegavao, odkad si steče ljubav neodlučne djevojke? Dakle je on u svem sakrivio? A Arnošt da tuj stoji pred njim čist, ne oskvrnut? Pa kako da nije, kad hoće priznati svoga sina; toga ubogoga, izmučenoga radnika hoće ga podići sjajem svoga bogatstva i svoga roda, i od davna bi ga već bio priznao. —

A taj radnik, umiruć od glada i propadajuć od rada u biedi i oskudici, mogao je do velike izobraženosti dospjeti kraj svoga izobraženoga otca, mogao je postati tisućam u korist, podpomagati biedu i nevolju sirotčadi i obogaćivati sviet mislî novimi izumi. Nije li on svratio duh mladićev s puta, gdje bi bio sjajio i nije li mu on uništio sav krasni život? To mu je imalo biti osvetom, a sad, kad ju izvede, kad je na domaku svomu cilju, kad mu je udes omogućio, da grofa Arnošta sdruži sa sinom u biedi i nevolji, ta ga osveta sada slomi a oštrina njena dubi se sada u prsi samoga osvestnika!

Zašto se nije grof Arnošt sgražao s te viesti, da mu sin živе? Za što od užasa ne pogibe, kad je Strouhal zahtievao, da ga priznade, da mu dade po pravu svoje ime, stališ i bogastvo? . . . .

Tiem ga htjede Strouhal slomiti, a sad mu istim oružjem zadade grof smrtnu ranu. On zahtievaše svoga

sina, dapače grozi se svomu protivniku, da ne će živ ostaviti njegove kuće, ako mu svoga gojenčeta ne dovede! . . . Kako će Strouhal pred Vaclavom izpričati svoju strašnu osvetu. Prije se je tiem tiešio, da će Vaclav uzplamtiti proti svomu otcu, živo si je već utvarao, kako će sin zahtievati od svoga otca ime svoje, čim saznade, da je grofovim sinom; da će zahtievati po pravu i dio imetka. Veselio se je, kako će taj aristokrat, koj se je nekada gradio slobodouman, nu čim zavrže sina pokaza se u svojoj pravoj slici, kako će se taj upropastiti i uništen biti, kad pred njega stupi njegov vlastiti zanemareni sin kao radnik, kao žrtva nužde i biede, kao poroletarac.

A sada? Kako li se sve promieni! . . .

Može li se izpričati pred Vaclavom? Može li mu reći, da ga je samo odgojivala ona majka, koju je kao pravu štovao i ljubio, da mu je prava majka bila ljubovcom bogatoga plemića? Može li mu reći, da je on sam njegovu majku ljubio, da je njemu ljubav prisegla a da je na njega u naručju grofovu zaboravila? Može li mu reći, da joj je od puke osvete oduzeo sina, da ga je uručio nevolji, da se je strahovitim jednim udarcem svima osvetio?

Nu to mu je mogao reći, da je rad nevjere njegove majke sdvojio, da se je bacio u boj, da je tisuću puti tražio smrt, da je uništio svoj vlastiti život, da je uništio svoje ime, da je ostavio ljudsko družtvo, da je svojevoljno postao toli biednim, kako je bogatim ostao grof Arnošt.

A kada to sve Vaclavu izpovjedi, kad mu Vaclav oprosti, kad u bogatstvu zaboravi na sve prepaćene nevolje i kad se s otcem izmiri, te mu rekne, da je tim njegova krivnja oprana; jer sada od vlastite volje vodi sina k otcu!? — Ne može li on tvrdom šutnjom takvo

vidjenje prepriečiti, zar je ikomu jošte ma riečju ili pogledom odkrio svoju tajnu? Dà, šutnjom može se zaboraviti i Vaclavovo zabačenje.

Nu može li sada šutiti, gdje u čas usrećuje Vaclava i cielu njegovu obitelj? Ne sakrivi li još više, ako ne trgne Vaclava iz biede i nevolje? Tko zna, ne će li doći i taj čas, gdje će Vaclav misliti i na samoubojstvo? Ne će li tom šutnjom upropastiti Vaclava, njegovu obitelj i sebe?

Nu grof dožive ipak cielu, podpunu njegovu osvetu. On mu ukrade ljubovcu, on zabaci svoga sina; sada jedino za to tako skrušeno govori, da ga ulovi u mrežu, — a grof se razumije u tu znanost. Neka dakle strepi s toga, da će mu se sin potukač vratiti, — ako li sbilja traži svoje diete; neka dakle sdvoji, znajuć, da mu sin žive i da proklinje biedu, koja upropašćuje i njega i njegovu obitelj.

Još se ne odluči, šta li će začeti — kad al udje Majdalena sa svojim djetetom na ruku. Plačuće diete sama u suzah stavi na kukavnu postelju, jedva opaziv, da je Strouhal u sobi.

„Ja to ne ću snesti, ja to ne ću snesti"! uze stenjati. „Ti drago srdašce, ne plači, ne plači, ti ne znaš, kako mi to kida srdce. Znadem, da su te tukli, da su te gonili po dvorištu, premda susjeda bogom zaklinjah, neka pripazi na tebe. Bože moj! Smiluj mi se i pozovi mene i moje diete sa ovoga svieta, Vaclav će doći za nama! On će doći! Ne plači, diete, ne plači, noga te boli, ta tužna nožica; a gle, tuj ti je rana, milo moje srdašce! Ne, ne ću više od kuće, ne ću te pustiti, dragi moj živote, radje ću od glada umrieti, radje ću Vaclava prevariti, da sam služila, cieli se dan potucala, nego li da te tuj ostavim tudjim rukam? Bože moj, šta li sakrivih, da ljudi tako neljudski rade s mojim djetešcem? O ne plači, živote moj, ne plači, dušice, jer ne

ću moći biti vesela, kad se Vaclav vrati — a njemu ne smijem reći, kakovi su ljudi proti tebi — kako te krste kopiletom! . . .“

Tu pade Majdalena na postelju i gorko zarida.

Strouhal bijaše u paklenih mukah, slušajuć tu jadikovku.

U to se je netko uzpinjao po stubah. Majdalena se digla, u čas utrie suze sebi i djetetu, sjede na postelju i začne veselo i na sav glas pjevati, premda joj je srdce krvarilo.

Upozna Vaclavov korak.

Vaclav udje. Smrklo se je. Niesi mu vidio lica. Jedva pozdravi Majdalenu, opaziv ju s djetetom na postelji.

Majdalena se sva strese. Upozna, da se je nešta grozna Vaclavu dogodilo.

„Zar ne ćeš ni poljubiti Marinke?“ plačuć ga upita, da Vaclava svede na druge misli.

Vaclav se nagne nad diete i mučke ga poljubi. Za čas upita.

„Je li Strouhal kod kuće?“

„Ne vidjeh ga cieli dan, valjda je bio u radionici?“

„Nije“, odvrati kratko Vaclav, „a više niti ne treba do Lechmannovih ići, jer ga odpraviše, buduć ga danas nije bilo. Kako da mu to reknem! On će kod nas ostati, dok si drugdje posla nadje. Taj kus hljeba ćemo već i za nj smoći! Raditi ću dva sata više na dan!“

Strouhal nije se mogao više suzdržati. Smisli. Brzo ustade.

Presenećeni gledahu ga Vaclav i Majdalena.

„Zar si ti kod kuće, Strouhale?“ upita ga Vaclav i u tinji čas sjeti se dogodjaja prošle noći; kao da se je smeo, kad se smisli, kako je korak po korak sliedio Strouhala, toga noćnoga bludioca po tajnoj šetnji.

„Malko prije dodjoh, Vaclave. Dakle me protjeraše iz tvornice, jer danas ne dodjoh? Ne brini se za to, druže, prepatih i gorih stvari, prepatiti ću i tu malenkost. . ,"

Strouhal ušuti. Htjede nešta reći — nu ne uzmože dosta brzo poredati svojih misli. Vaclav gledaše u čudu svoga susjeda. Koliko je slabašno svjetlo dopuštalo, opazi Vaclav, da je odielo Strouhalovo sgnjeteno, prosta košulja otvorena, dočim kaput neuredno visaše na osušenom tielu. A lice Strouhalovo? Je li se je varao Vaclav ili je polutamna sjena razrovala čelo i lice, te u oba upilila duboke zareze? Ili pako cielo lice toga tajinstvenoga bludioca spade za taj dan, da je bio još dvostruko kukavniji, nego prije?

Vaclav si ne znade toga protumačiti. Opazio je doduše, da Strouhal u zadnje vrieme propada — a njega je tiem više žalio, što je mislio, da je njegova nesretna žena svemu tomu kriva. Nu današnja ga noć po nešto smete. Razmišljavaše čitav dan o tom, što je vidio, a čim je više razabirao sve te sgode, tiem mu je teže bilo. Šta je tražio Strouhal u vrtu na Florencu? Čemu tolikih čudnovatih priprava za tajinstveni noćni posjet? Je li je ondje bio čitav dan i čitavu noć? Šta je ondje htio? A za što ga je upravo onamo vodio čudnovati put?

Odluči progovoriti sa Strouhalom otvoreno i iskreno. Naumi mu reći, da je htio saznati uzrok njegovoga nemira i neurednoga života, i za to da je na nj vrebao. Upravo kad htjede o tom progovoriti, predusrete mu Strouhal po nešto prijateljskim glasom:

„Vaclave, lati se kape i podji sa mnom. Majdalena može sve još za noć pripraviti — zadnji put ste danas ovdje, sutra ćete se seliti. Ne čudi se Vaclave sve ću ti povjeriti na putu. Razluči se s djetetom, jer će zaspati,

dok se vratiš. Ajde, podji," potjera Vaclava, kad ga je ovaj u čudu gledao.

Vaclav se brzo odluči. Taj ga poziv Strouhalov ni malo ne preplaši; — pade mu na um, da je ipak došlo vrieme, gdje će mu Strouhal odkriti svoju tajnu, da će ipak saznati, čemu je bio ovaj noćni posjet.

Sa začudjenom Majdalenom se oprosti, poljubi diete žarkim cjelovom i podje sa Strouhalom.

Nekoliko puti progovoriše, ali nikada nedospješe dalje. Šuteć hodahu oba radnika jedan kraj drugoga tužnimi i pustimi ulicami iz Františka, koje jedva po koja svjetiljka razsvietljivaše, put sv. Petra do Poříčkih vrata i zaokrenuše oko nasipa na Florenc.

Čim su dalje išli, tim su manje govorili. Kao da se je težka kakova sila oborila nad glavami obaju, te ih tištila do dna duše. Vaclavu ne bijaše još nikada tako. Po malo se uznemirivaše — tamna slutnja obuze duh njegov. Isto ga čuvstvo savlada, kano kad je čuo porug proti Majdaleni iz Hütterovih usta, kano kad ga baci iz dučana na ulicu mladi trgovac Hűtter i plašio se je, htio se osvetiti i pobiesniti. Nije si znao raztumačiti toga čuvstva, nije ga mogao svladati: usuprot, ono je rastlo, čim se većma bližahu Florencu.

Strouhal pokroči brže. Nešto ga je tjeralo, da čim prije dospije na lice mjesta. Koliko je i nastojao, da Vaclava pripravi na strašan i odlučan susret medju otcem i sinom, ne mogaše ipak nikako začeti, jedva što je nešta smislio, već se sve razplinu i izčeznu. Nije mogao ničesa polučiti. Da si pomogne, zače nekoliko puti razgovarati, nu uviek zape. Čim se je više trudio, tim mu se više pomiešaše misli, dok napokon ne zaokrenuše u pustu ulicu na Florencu: Sad iznevjeri Strouhala sasma duh, a ledeni znoj probije ga po čelu.

* * *

Grof Arnošt*** ostade sam samcat u pavillonu po odlazku svoga nekadanjega prijatelja Veleminskoga a sada tiskarskoga radnika Strouhala. Spustio je oba zastora na ulazu do ložnice i stajaše tu kao mrtvac dugo, dugo.

Svjetiljka je sve slabije gorila i bacala samo još koj tračak po sobi. Slika nad posteljom bijaše još uviek razkrita, krasna djevojka gledaše mirnoga kao kip grofa i vabila ga k sebi milim posmjehom oko razkošnih ustašca.

Nu zaludu je bilo to ljubezno milovanje.

Grof se Arnošt zadubi u duboke, ne dohodne misli, ne pazeć kako svjetlo dogorjevá, ne pazeć kako mu se slika podsmijava. Kao divlja oluja letile su njegove misli za drugimi slikami, za čudnovatom pozornicom, gdje je i ta smješeća se djevojka igrala vrlo važnu ulogu, dapače odlučnu i odsudnu.

Kakav li je tada bio njegov najbolji prijatelj Veleminsky, pun najljepših nada, nada sve bistra i pronicava duha, triezni sudac, koj je svojim umom letio u daleka buduća vremena i nadvisivao sve svoje vršnjake oštrom i dubokom misli. To je bio muž, koj je gledao pred sobom ljudstvo kao jedno tielo, koje može velikom, universalnom misli polučiti obćenitu cielj, žudjenoga i snivanoga blaga. Isti taj Veleminský, sad je sguren, izmučen, siromašan radnik tiskarski u prostom, razderanom odielu, s timi izrabljenimi rukami, koj od toga živе, što si nadnicom zasluži u oskudici i biedi, medj najsiromašnijimi stanovnici grada, medju proletarci, čijim članom je i on, koji se vuku po blatnih i smrdljivih ulicah!

Grof se strese po svih udih. Htjede se maniti takovih misli. Nu kao pijavice sjedoše na nj i tjerahu ga sve dublje i dublje u razmišljavanje, od jedne porodi ih se ciela sila, koja ga u svoj vrtlog zahvati.

Za što učini to sve Veleminský? Nije li on mogao

sada, u taj čas još stupiti iz te biede, koju si sam o vrat objesi i nije li mogao sada jošte započeti sretniji i — kako se je grofu činilo — dostojniji život? A za što to sve učini? — Za to, jer je mislio, da ga je prevario, da ga je izdao njegov najmiliji prijatelj, njegova strastno ljubljena ljubovca! S toga, da uzmože oprati osvetu, kojom je platio izdajstvo i prevaru! On se dobrovoljno odreče svoga života, sam se liši toga sjajnoga puta, na koj ga postaviše neobične i velike sile duševne; on se sam duševno ubi — a sad htjede osvetu izvršiti i prinukati grofa, da priznade sina, da mu po bogu i po pravu dopita svoje bogatstvo. Kolikim li se velikanom pričini on grofu, da je zabacio svoj život i strovalio se pod stare dneve u biedu i jad, jer ne nadje smrti u bitkah! On bijaše velikan duhom, velikan ljubavlju, velikan kao osvetnik — nu nedostižan u pokori!...

A šta će grof? — kako li mu se kukavne pričiniše one žrtve, što ih doprinese svojoj ljubavi i svojoj nesreći! Istina je, da je ostavio Prag, odkad nestade majke s djetetom, da se je iztrgnuo iz visokoga svieta, proputovao malo ne cielu zemlju, nu jeli udovoljio pokori? Nije li ga sviest sve dalje i dalje tjerala, ne zadovoljujuć se s onim, što je grof učinio? Ciela Europa bila mu otvorena knjiga, svuda je gledao silne bitke, svuda jauk ljudi, svuda krvave stope častohlepnoga velikana — moguće da je i proti svomu prijatelju Veleminskomu bojevao — ništa ga ne umiri. Proputova Afriku, prodje najpustijimi predieli, nauči strane jezike, uze obćiti sa poludivljaci, prebježi preko Arabskih pustara — u zaludu; slike minulih vremena udubiše mu se u pamet — on jih se ne uzmože oprostiti. Čim je većma htio sebe raztresti raznolikimi ljudmi, krajevi, zemljami, tim se burnije dizahu te slike, tim su postajale živahnije.

Nakon mnogo godina vrati se grof Arnošt opeta u svoju domovinu. Kad ga nije mogla daljina umiriti,

htjede se zakopati u te tužne uspomene na samom izvoru njihovom u samom krilu nesreće i krivnje.

Vrati se u Prag.

U brzo se raznesoše o grofu Arnoštu*** čudne viesti. Ipak se je vrlo razlikovao način sadanjega njegova života od onoga, kad no je kao mladić lovor vience brao.

Od kad se povrati, jedva posjeti najbolje znance. Sav se bijaše promienio. Njegova nestalna narav uroni u duboke misli u vječnu tugu; ništa nije moglo probiti te ledene kore, koja zaodjene njegovu vanjštinu i njegovo srdce. Malo tko probije tu koru, ako ga je tko možda upozorio na važne i učene predmete, ako ga je tko sveo umjetnim kojim načinom na daleki put, koj je nedavno svršio. Nu čim ga tko upita za uzrok, rad kojega je u sviet pošao, čim ga koja ženska usta saletiše, zašto si ne traži zaručnice: tad obično umuknu grof Arnošt, ne progovori više ni rieči i ostavi družtvo u najnezgodniji čas, te je mnogo vremena proteklo, dok se opeta onamo navrati.

Tiem je pozabavio ljude, a ovi uzeše koješta o njem pričati. Najvećma pako preseneti sve, kad je potajice odputovao, te nitko nije znao, gdje li se krije, kuda li se skiće grof Arnošt. Čim je više bilo tuj romantike, tim su postajali svi znatiželjniji; najvećma ih pako iznenadi, što je grof svu svoju služinčad porazmieštao po svojih dvorcih na selu, a uza se ostavio samo dva crnca. Ovi zadavahu znatiželji pune ruke posla, jer niesu razumili domaćega jezika. Šta li se je krilo pod tom krinkom, kojom se je krio grof Arnošt ***? Kakva li ga tajna proganja da mari samo za ljude, koje on jedini razumije? Valjda je htio, da nitko ništa nesazna o njem, da sluge ne mogu odgovoriti, ako ih tko upita.

Grofa *** upozna dakle malo ne svatko; nije mu trebalo tek cielim svietom proputovati, da toga ne vidi. Nu on htjede ukloniti tu znatiželju, kojom ga proga-

njahu. Iz početka nije mnogo za to ni mario, jer je mislio, da su na nj zaboravili od kada ga već toliko godina ne bijaše u gradu. Nu čim ga opeta jednom uočiše, uklanjaše se svima navlastice i naumi se uteći u svoju milu samoću na Florencu. Sada uredi sve tako, kao da je ostavio domovinu i krenuo na put. Ipak uviek ostade jedan crnac u palači, te je tako potajice skapčao svoj pavillon kraj Poříčkih vrata sa gradom.

Često pako i sbilja odputova te se tek za nekoliko godina vrati — tako bijaše upravo i ljetos. Prije dvie godine odputova u Italiju. S toga je i tako dugo čekao na nj Strouhal, dok se grof napokon ne vrati. Inače se je družio grof sa mnogom velikom gospodom, te je rado zalazio med nje, ako se slučajno namjeri na koga vrlo izobražena. Tako ga nedavno vidjesmo sa dvorskim županom, kad se Vaclav porječka u Jezuitskoj ulici. Polazio bi i kazalište, ali vrlo riedko i to jedino u družtvu. Tuj bi onda sve izvalilo na njega oči.

To ga je opeta mučilo i grizlo nekoliko dana, te on poteče u svoj pavillon. Tuj je čitao, razmišljavao, ugreznuo u kojekakve uspomene, proživio sva ona čuvstva, koja je svietu krio.

Nu vazda se sve to žešće kletve svaljivahu nad glavu onoga nesretnika, koj je bio uzročnikom svega njegovoga jada. Veleminsky mu postade uzor slikom mržnje — jer je jedino njega smatrao izvorom svoje nesreće. Uz to uviek zaboravljaše, da je sam saorio na se svu biedu, jer je zabacio ljubav, jer je odagnao diete sa Amalijom — uviek se je izpričavao, da je to učinio zasliepljen biesnim gnjevom, te da bi on to bio opeta sve izravnao po smrti svoga otca, koj ga je silom prikučio uz svoju volju. Tiem mu vazda po nešto olakša; vidilo mu se, da sve moguće čini, ne bi li kako izmirio sviest sa prošlom dobom.

Nu često ga snadje misao, da li možda Veleminsky

još žive, da li se on ne će osvetiti i njegovu djetetu! Nu ipak se je činilo, da Veleminskoga ne ima — nitko ne znadjaše niišta o njem — on izčeznu.

A njegovo diete?

Kad se tomu dosjeti, uviek grof uzdrhta, a strah ga i groza popadoše. Žive li njegovo diete? Ili je umrlo? O da je radje poginulo! — O ne, ne, radje da žive! A žive li? Pa ako žive, kako li žive? Sigurno je biedno! Šta je s njime? Valjda je zanémareno duševno propalo! Valjda se razbija medj dangubami. potukači i lupeži! . . .

Strašno li mu dušom strese, kad se toga sjeti. Tisućami misli trovao si je srdce i umnožavao sve većma te slike, dok ne dospie do najvišega stupnja mržnje proti onomu, koga je smatrao začetnikom svih svojih muka.

A ta ga nesreća ne svrati na plemenitije misli! Nije znao ugušiti te divlje svoje strasti, nije se znao osvetiti osvetom najplemenitijom, — da mu oprosti!

Kad se tako sa tom osvetom sprijatelji, oćuti na jednom, da je sam sebi jedini na svietu, nije mario za nikoga, prezirao je ljudsko družtvo, ubijao u sliepoj strasti plemenitija čuvstva — te zaboravi na ljubav prama drugim, prama bližnjemu. Živio je vrlo jednostavno, posjećivao nije nikoga, skrivao je svietu svoje bogatstvo, umnažao svoje blago sve to više, da to i sam uvidi, — te napokon posumnja, da je to cielo njegovo tajinstveno biće, da taj način života njegovoga krije u sebi jedino gadnu, nedostojnu, sramotnu strast lakomosti.

U tom podkriepljivaše svakoga njegovo sve to veće bogatstvo. Bez djece, ne oženjen, trošio je samo ondje, gdje je od nužde bilo. Kako se je odciepio od svieta, nije poznavao njegovih strasti, nije poznavao biede, koja izjeda ljudsko družtvo, kao nikad ne nasićena zmija. Kako se sam u sebe ukopa, nije poznavao razkošja, nije znao dieliti imutka svoga s onim, koj je oskudievao. Javnomu životu bijaše mrtvac; taj se ne nalazi u sjaju

i bogatiji, već u radionici, po uzkih ulicah, u hrpi, koju okrstiše gadnim nazivom „surovi puk".

Često hodaše grof Arnošt po ulicah, zadubljen u misli, sa velikom nesrećom u svom srdcu a hodaše kraj ljudi, kojim je takodjer srdce krvarilo, koji su u nevolji ginuli i propadali od onoga časa, od kad se porodiše; njih proganjaše takova kob, koju ne možeš sa grofovom nesrećom ni prispodobiti. Grof Arnošt znadjaše jedino za sebe, nikad se on ne obazrie oko sebe, ne trpi li možda tko, pa jer nije znao, što to znači trpiti, to se nije mogao približiti takvomu judniku, nije se mogao s njim u ljubavi svesti, nije mu mogao nevolje olakšati, premda je svimi sredstvi obilovao.

Tako je provodio mnoge godine, od svieta se posve odciepi i življaše po pustinjačku — lieno mu prolažaše dan za danom, nikad se više ne upusti u javni život za nj je bio sav sviet ništicom. Velika gospoda, med kojima je nekada bio, priučiše se po malo na toga čudakovića; crnci sluge, braća, kojim je nekada život spasio, šutili su postojano, jer ih je zahvala prama grofu na to nukala. — I tomu napokon ljudi priviknuše.

Grof Arnošt slovljaše sa svoje neobične naravi — a ljudi nazrievahu u njem, gledajuć, kako mu blago raste — gadnoga lakomca.

Ljudi se često varaju. Često ne znaju dubokoga i tajinstvenoga uzroka, pa sude sve po vanjštini i krenu tako zlom stazom. Odsudjuju, gdje bi možda i mnogo blaže sudili. Nu kako da čovjek prodre u taj labirinat ljudskih jada? Kako da čovjek u njem popostane, kad nas u tom labirintu spopada vrtoglavica rad dubljine i rad bezkrojnih uzroka, koji se razplodjuju kao val za valom na ne preglednom moru? Kako da ne utonemo u tih valovih, kad ih se tisuće i tisuće na nas spremaju i priete pogubom? Pojedinac — obitelj — ljudstvo! Gdje je tu motritelju uhvatiti prvu čvrstu točku, da svuda

pronikne? Opisati ćeš čovjeka pojedinca, njegov cieli životopis — opisati taj neizmjerni krug misli, čuvstva, strasti, sve vrsti njihove, sve promjene, njihovu visinu i njihov pad, njihov prirast i gubitak!!?

A kako je, da opišeš život ciele obitelji? Ne mjereni krug u pojedinca, zamieniti će se ovdje sa više njih, tu ćemo naići na krugove, koji će se križati, u sebi slagati, silomice dieliti i stvarati opeta nove krugove. Može li tu mà kako vješto pero sve to sastaviti u jednu cjelinu? Kako ćeš naslikati sve tančine tajinstvene nekolicine ljudskih srdaca, koje veže protivna i zajednička moć, odbijajuća i privlačiva sila?

A kako tek cielo čovječanstvo?

Tuj te spopada vrtoglavica!

A kako da se tomu otmeš?

Ubogi čovjek, stegnut i vezan, mora često i krivi sud stvarati — jer mu se je zadovoljiti sa pojedincem i po njem prosuditi cjelinu. S jednoga stupa na drugi — a posluži li mu sreća, kroči i dalje! . . .

Grof Arnošt življaše tako još i onda, kad je sudbina htjela, da se Strouhal i Prochazka snadju pod jednim krovom, na jednoj postelji.

Posjet Strouhalov nije dakle mogao drugače djelovati na grofa, nego kako to pokušasmo opisati. Nu posljedice bijahu ogromne. Dok je još gledao grof Arnošt svomu namišljenomu neprijatelju okom u oko, ćutio je, da imade pravo, da mu se valja osvetiti: kako je mnogom godinom naučio biti hladnokrvnim, znadjaše tim imponovati i vladati nad drugimi. Tako i Strouhala pokori, uništi. A tim, što se je pobjedjeni podao u ruku silniku postade Strouhal krivcem po mnienju hladnokrvnijega, izvježbanijega protivnika. Kad ga slomiše rieči Strouhalove te on sjedjaše ondje kao iz groba uzkrsnuo, tada se je činilo, da je jadni radnik pobjediteljem. Kad pako toga bol uhvati, koju mu zada prie-

vara, što ju dožive u najsvetijoj svojoj stvari, u ljubavi prama Amaliji, tad mu se misli smetoše i pričinilo mu se, da je cieli njegov život samo gola varka — to mu zadade zadnju ranu. Vidiv grof, kako je ovaj preda nj na koljena pao, ohrabri se iznovice, postade hladnim i razmišljaše jasno i čisto, kao i prije.

Takav bijaše, kad je Strouhal ostavio nesigurnim hodom sobu. Nije ga iznenadilo to ponašanje ubogoga radnika — on ga je uništio, to je znao, pa da će moći sad raditi, kako će htjeti, i o tom si je bio svjestan. A kad Strouhal poviče umirućim glasom kobnu rieč: „Sutra!", tu se pomoli divlji žar u očiju hladnoga muža, on se osvjedoči, da je podpunoma pobiedio. Nije se više bojao, da ne će možda Strouhal izpuniti svoga zavjeta ili da će vjerom krenuti; koliko ga upozna u to kratko, strašno doba noći — znao je za cielo, da će Strouhal doći.

Kako je bio pobjeditelj, nije mario ni za tužno stanje Strouhalovo, kad ga je onesviještena donio sluga u prvu sobu. To je godilo grofu, te nije ni trenutak sažalio nesretnika; kao da je ukrotio kakovu divlju zvier, kao da je lahkom toljagom uništio svu divlju narav kraljevskoga lava.

Nije on suzdržao odlazećega, — on je znao, da će se taj ukroćeni lav vratiti pod čarobni prut svoga krotitelja.

Nu inače mu je bilo, kad Strouhal ode, kad je na jednom bio u samoći, kad već nije imao pred sobom svjedoka svoje pobjede. Tada se vrati u ložnicu i urone u daleke misli.

Šta sada? Sina je našao! A tko ga je našao? Njegov smrtni neprijatelj, te će mu ga za koj čas i dovesti. A šta je njegov sin?

Grof se prepade!

U tren nestade svega njegovoga ledenoga mira. Opeta se uznemiri. Mirna duša zače se buniti.

Zar je radnikom? Je li je sbilja spao u gorku biedu i nestašicu? Kakav li je? Valjda visok, kakva je lica? Za ista joj nalikuje, pa da se krije i u najgorih dronjcih, ipak će biti nebeske ljepote, kojoj je izvorom njegova divotna majka! I na zablaćenom liku njegovom zrcaliti će se sjaj njezin. Možda je otčeva stasa povisoka, ravna, primjerena! Pa ako je i radnikom ili čim drugim, to će ipak aristokratsko dostojanstvo provirivati u njegovoj kretnji i govoru. I najveći zanemarnik ne može sakriti svoga poriekla.

A šta onda, ako je i još gorega, nego radnik? Možda je dangubom, je li je jošte tako jadan, kao kad se je borio sa groznom smrti? Hoće li se najaviti svomu otcu bez košulje, bez kape? Nije li još i sada prosti, neizobraženi, pravi, drzki sin češke prostačine?

Grof se opeta prepade. Sav ga njegov kameni, mrtvi mir ostavi. Sve je brže koracao po sobi. Čim mu se je duša prije više poniela, tim je bio sada nemirnijim, tim se je većma uzrujavao.

Ne znadjaše, što da začne. Punih dvadeset godina tako ne uzplamti. Ničesa se nije mogao latiti.

Kako da dočeka svoga sina? Kako da se obrani proti njegovim prigovorom? Kako li će priznati svoju krivnju? Kako li ju svaliti sa sebe? Hoće li mu niegov sin oprostiti?

Grof brzo zazvoni. Za čas se začuje u prednjoj sobi crni sluga. Nekoliko rieči reče gospodar, a sluga ga uze oblačiti. Uz to naloži sve što je trebalo za današnju večer. Neka uredi zeleni stol; crnilo i artiju. U večer neka čeka kraj vrtnih vrata i na prvi udarac, neka otvori. Do pavillona neka nikoga ne pušta, kad budu stranci ondje.

Grof ostavi svoj tihani zakutak. Podje tajinstvenim hodnikom, kojim je pred nekoliko godina pošao Pro-

chazka, te je na jednom bio na ulici. Pješice krenu na Malu stranu do svoje palače.

Bijaše sedam sati jutrom.

Stari vratar jedva povjerova svome oku. Grof se Arnošt vraćaše za ista sa svoje noćne čudnovate šetnje. Vratar zazvoni. U čas se pomoli sluga crnac, koj je stanovao u palači.

Gróf probrblja nekoliko stranih rieči, a sluga ga povede uz široke, puste, tužne stube u prvi sprat.

Nigdje nebijaše ni žive duše, svuda pusto kao u grobu. Koraci njihovi odjekivahu po hodnicih, kao po tamnih špiljah.

Sluga otvori najzadnja vrata. Grof udje u maleno crno obloženo predsoblje, komu okno gledaše u vrt. Odovuda vodila su dvoja vrata u malenu sobu, kojoj su bila dvostruka vrata okovana težkim željezom.

U sobi bijaše tmina. Sluga otvori okno. Vidjelo se na vrt. Soba je bila na uglu. To bijaše grofova pisarna.

Veliki pisaći stol, po kom bijahu razbacane svakojake knjige i listine, tri mekoslona, malen divan, pred njim okrugao stol, veliki ormar s knjigami i svakojakimi svežnji artije: izpunjivahu tu sobu.

Grof sjede za stol, kimnu sluzi i začne kopati medju listinami. Sluga ode.

Grof već dugo nije tuj sjedio. Bio je nemiran, a taj se je nemir svakim ćaskom povećavao. Otvori vanjska vrata, što su išla do soba u prednjem krilu. Svuda je bilo pusto, tužno, kao u grobu. Spušteni zastori ne dadoše svjetlu do tih velikih dvorana, punih sjaja i bogatstva.

Strahovito li se dojimlje čovjeka sjaj i bogatstvo, kad nije u njih života, kad mrtvo leže, te ne podavaju razkošja, rad koga su na svietu.

Kao duh medj dalekimi pustimi klisurinami hodao je grof ovimi dvoranami. Nije gledao na stiene, po kojih se nanizaše krasne slike, upravo majstorske ruke; nije pazio na te mekoslone i divane; badava ga izazivahu izrezani i gravirani obrazci, koji urešivahu dragocjene stolove i stolce; nije mu se milio taj red, koj izvede neumorni mar crnoga sluge, što je u palači bio. Koracao je iz jedne dvorane u drugu, nu nigdje se ne uzmože zaustaviti.

Vrati se opeta u svoj kabinet. Sjedne za stolčić, lati se pera, i uze pisati. Po formi artije bila je to nekakva listina.

Kad je tu svršid, složi artiju i pisaše drugu listinu. Za tim uze treći arak. Izpuni i taj dugimi redovi slova.

Kad je sve podpisao i na sve udario vlastoručno svoj pečat, baci se u mekoslon i zamisli se.

Tri listine ležahu pred njim. U prvom priznade sina svoje ljubovce za vlastitoga sina, u drugoj mu je vraćao djedinska prava a u trečoj mu odstupi svoj imetak. Od danas htjede živjeti od maloga dohodka i posvetiti se posvema svojoj nauci. Ne htjede sina ni u čem priečiti, ni u čem ga koriti.

Kako je listine napisao, umiri se opeta grof, kao da je svalio težak kamen sa srdca.

Prije pô dneva primi nekoliko posjeta. Zaboravi malko na današnju noć, govoraše dosta veselo sa svojimi gostovi, dapače je pošao i u šetnju.

Poslie podneva uze ga grizti iznovice stari nemir. Čim se je dalje micalo kazalo na dobniku, tim se je većma uznemirivao.

Kad pako večer nasta, ostavi svoju palaču i podje lagano preko kamenoga mosta, po obali kraj starogradskih ciglana, novom alejom, na konjski trg. Okrene za nasipe, te po nogostupu oko nasipa podje put Poričkih vrata! Jedva što se ie ponešta onomu mjestu prikučio,

uhvati ga strah. Činilo mu se, da ga nesreča čeka. Čim je dalje stupao Penizkovom ulicom put tada zvane „Blative ulice," sada Jizdecke, tiem je ne sigurnije koracao.

Tuj stade pred dosta uglednimi vrati. Mrak se je hvatao. Izvadi ključ i okrene njim dva puta.

Vrata se otvore. Grof stupi u crnu tminu. Nu ipak poznavaše on vrlo dobro taj put. Nigdje se ne udari već dospie sretno do vrata, otvori ih i eno ga u vrtu sred gustoga zelenila.

Podje do pavillona. Srdce mu je udaralo, čudo što mu nepuče. U pavillonu bijaše još svjetlo.

Lagano se uzpinjaše grof uz stube. Kao da se je sva prošlost objesila na nj, kao da mu je bilo sve sile napeti, ne bi li snosio to breme. Malo što ga ne izdadoše noge.

Udje. U prvoj sobi goraše svietiljka. Zastori do druge sobe bijahu spušteni, oštro svjetlo svietiljke prodiraše kroz sukno, kao da velika zviezda proviruje kroz laganu maglu na krasnom obzorju.

Grof odgrnu zastor i unidje. Zeleni stol stajaše sried sobe. Na njem bijaše svietiljka. Pero, artija i crnilo bijahu u redu. Mekoslon bijaše s jedne strane a krasno preobučeni divan s druge. Sve je bilo, kako je grof naložio.

Sjede u mekoslon, otvori si polako kaput i izvuče iz žepa nekakve listine. Bijahu to listine, o kojih prije govorasmo. Metnu ih na stol ne daleko tintarnice. Za tim se uprie o mekani naslon mekoslona i razmišljavaše.

Za čas čuje grof lagani glas sakrivenoga zvončića. To bilaše znak, da se vrata otvaraju, od kojih se je vukla nit do malenoga sakritoga zvona.

Grof se strese. Grčevita mu drhtavica uzdrma cielo tielo. Po malo se umiri, željeznom se silom dignu i osovi

kao kip. Ne htjede taj čas podleći svomu čuvstvu, htjede počekati, da vidi koliko li je Veleminský njegovoga sina pripravio na sukob djeteta s otcem.

*
* *

Tako prodje četvrt sata.

Strouhal dodje medju tim sa Vaclavom Prochazkom do kobnih vrtnih vrata. Ovdje se sustave. Tmina se već uhvatila bila.

Vaclav se maši njegove ruke. Strouhal drktaše kao trepetljika.

„Šta će to? kuda li me vodiš, Strouhale“? upita ga nesigurnim glasom Vaclav

„Sve ćeš saznati, Vaclave, sve! Ući ćemo u taj vrt, a tamo ćeš čuti!“ odvrati ovaj.

„Tako mi boga, da ti to niesi, Strouhale, ni koraknuo ne bih dalje. Ja sam vrlo uznemiren. Kad se spomenem ovih mjesta krv mi se uzburka u svih žilah!“

„Vaclave, hoćeš li se sa mnom izmiriti, ma puklo kud puklo?“ moleć dometne Strouhal.

„Šta će to reći?“ pronese Vaclav, koga je iznenadilo to čudnovato pitanje i približi se k svomu sudrugu.

Strouhal htjede govoriti — razjasniti sve — ali ne mogaše. U svom nemiru uhvati Vaclava za ruku i prikuči se do vratašca. Oprie se o nje, nu ona ne popustiše.

Prigne se dakle i dignuv malen kamen, udari o vrata. Jedva što je udario, eno gdje se već vrata otvaraju.

Strouhal povuče za sobom mladoga čovjeka, koj se je sve većma čudio i bojao.

Vrata se za njimi zatvore. Činilo se obim radnikom, kao da su sami. Od bojazni obli Vaclava leden znoj.

I Strouhal se sasma smete. U glavi mu je biesnila divlja oluja. Drktao je cielim tielom i vukao za sobom mučaljivoga Vaclava.

Tako dospješe do pavillona. Na stubah morade Strou-

hal počinuti. Sjedne na prvu stubu i uprie glavu o vrući dlan. Mozag mu je gorio, kao da je sav u vatri.

Vaclav nije znao, na čem je. U početku mišljaše, da će mu Strouhal štogodj priobćiti, da će mu razjasniti, zašto se je toli čudnovato ponašao u zadnje vrieme, mišljaše, da će mu reći, šta se je sbilo prošle noći — a u mjesto toga, eno ga na jednoč u smjesi tajnih sgoda. Sve se je većma meo i pleo. Uza to pako mučio ga neprestance nemir; premda se je trsio, da razigra i uzbudi Strouhala, to ipak toga ne poluči, — kao da se je Strouhalu pamet smela, držao je još uviek glavu u ruci.

Pa kao da se je iznovice okriepio, skoknu, pograbi Vaclava za ruku, koj se je grčevito sustezao. Kad se primakoše vratam, upita ga tajnim glasom:

„Vaclave, znaš li što je to osveta?"

Vaclav drhtnu. I vrieme i doba i nemir Strouhalov protumači ovo pitanje inako. Šta li namisli Strouhal? Hoće li, da mu on pomogne u strašnom nekom naumu, da izvede s njim grozovit kakav čin? Možda ubijstvo?...

„Šta si namislio, Strouhale? Kako si smeten, uzbunjen, ne pouzdajem se više u tebe! Pazi, možda si se u meni prevario", zagrozi se Vaclav i u čas se osovi. Kao da je za glavu narastô.

„Bojiš li se krvi?" gorko se nasmija Strouhal. „Krv ne će poteći! Pitam te jošte jednom: znaš li za osvetu?"

Vaclav nije mogao odgovoriti. Sav se smete.

„Ti si mi pripovjedio", nastavi Strouhal mirno dalje, „da si zaprisegao jednom osvetu proti onomu, koj ti smrtno rani čuvstvo tvoga srdca. Valjda si se upoznao tada sa čuvstvom osvete — ali ne ćeš valjda znati, kako li se čovjeka dojimlje izvršena osveta? To je strašno!"

Vaclav je samo gledao pred sebe. U to se pomoli mjesec i obasja slabimi svojimi traci oba tiskara. Kako

je Vaclav pogledao Strouhala, prepade se s njegova vida. Lice mu bilo upalo i probliedjelo, oči su u svom žaru plamtile, vlasi se pustiše niz čelo a divlji i bolni posmjeh titraše na njegovih usnah: to sve speti Vaclav u čas — on upozna, da se je Strouhalu sbila u posljednje vrieme kakva grozna stvar.

„Čemu si me amo doveo?“ upita ga poslie toga, ne bi li se kako trgnuo težkomu dojmu, koj u nj utisnu Strouhalovo ponašanje.

„Za što? . . . Slušaj dakle! Sudbina nas je dva puta svela u tvom mladom a u mom strastnom životu — i uviek strahovitim načinom. Kad si ugledao svjetlo božje — probô si mi srdce, a sada kada te opeta upoznah u biedi i nevolji — skršio si mi srdce za uviek. Ne čudi se Vaclave, ne čudi. Da si mi to učinio ne znajući i ne sluteć, to je upravo moj najveći jad, koliko li bih dao, da niesi nikada upoznao biede i nevolje! Dà, prijatelju, u tom ja skrivih — tako izpunih osvetu, ali čuvstvo to je strašno. Da, sudbina tako htjede. Ti si mi imao poslužiti zadnjemu udarcu — a nehotice zadao si mi tiem najstrašniju ranu. Htjedoh se tvojom biedom onomu osvetiti, koj te je od sebe rinuo — za tiem upoznadoh, da se prevarih upravo u tom, što mi se je činilo neslomivim, čvrstim i stalnim; dà, jučer na večer upoznah, da je cieli moj život na krivu putu, na kojem mi je poginuti. Sada ajde, saznati ćeš stvari, koje će te možda smesti: — suditi ćeš, nu ne će biti razum tvojim sudcem — čuvstvu je tvomu odsuditi krivca!“

U to prihvati Strouhal Vaclava za ruku i povede ga uz stube. Mladi muž nije znao, šta li je, kako li je. Nije pravo shvatio ni Strouhalovih rieči, koga je prvi put danas čuo tako govoriti.

Mekanički podje za njim, sliepo se baci svojoj sudbini u šake, bio si je svjestan, da mu je saviest čista ne okaljena.

Udju u prvu sobu. Vaclav skide svoju omašteuu i zamrljanu kapu; čim je vidio dragocjeno pokućtvo, opazi odma, da je u kući kakva bogatuna. Nu to ga bogatstvo ne smete, već tajnovito vladanje Strouhalovo, koj ga je amo doveo; to uzbudi u njem razlike misli, te se nije mogao s njimi sprijateljiti. Čudnovata čuvstva, što ga okupiše, kad je stupao put Florenca, minuše ga posve kano da mu je čudnovati govor, kojega ni ne shvati, sve razjasnio — te tako odluči čekati, šta li će se sbiti.

Strouhal stupi do zastorâ druge sobe, otvori jih obima rukama i zaviri u sobu. Opazi grofa, gdje sjedi u naslonjaču.

Kad im se pogledi sraziše — uzdrhtaše oba, kao da jim elektrijska struja proleti svimi udi. Strouhal je grčevito stiskao zavjese — grof težkom mukom ustade, uhvati se za stol i gledaše, da svoj obični mir sačuva. Bijaše blied kao smrt — izraza svoga lica ne uzmogne svladati, te si vidio, kako je u strahu i da jedva čeka.

Nekoliko časaka prodje tako. Nitko ne progovori.

Strouhala iznenadi taj grofov mir, pogledje na stol, po kom se razastrieše artije i gdje goraše svietiljka. Počeka, dok grof progovori. Napokon uzdrhtaju usne grofove i jedva doprieše do Strouhala rieči:

„Gdje je?"

Strouhal se okrene, mignu Vaclavu, ovaj podje, zavjese zašustiše za njim — Vaclav bijaše u ložnici grofa Arnošta***. Gledao je okom u lice, koje ga je u mislih toliko godine proganjalo. Vaclav se duboko nakloni, stade i čekaše mirno, dok ga upitaju, premda mu srdce htjede pući.

Strah svoj svlada nadnaravnom silom.

Grof Arnošt*** stajaše kraj stola, upriev se desnicom o visoki mekoslon. Bijaše tih, ne pisnu, ne ganu se, stajaše tuj kao kip. Ni najmanji nemir ne pomoli

se na njegovu licu, jedino se vedje malko i neopazice sagnuše, dok posve nespadoše — nasta mrtva tišina — i grof se onesviešćen svali u mekoslon.

Lice ga njegova sina uništi.

Akoprem se je grof na sastanak pripravljao čitav dan, premda si je kroz sav viek svakojakimi slikami crtao lice svoga sina: toli uboga, toli izmučena, toli kukavna ne predoči si grof nikada nesretnoga mladića. Ništa na njem ne opazi, što bi ga sjećalo na otca, niti se nepokaza ni najmanje sjena majčine ljepote — bio je ubogi radnik tudjinac sav u svemu. Jedino te je jošte njegovo crno i žarko oko sjećalo majke; nu i to nije bilo ono njeno oko, toli odano i puno vruće ljubavi, toli blago prama svakomu.

Strouhal i Prochaska ušutiše i okameniše se. Kad je grofa snašla ne očekivana nesvjestica, oćuti Strouhal u srdcu strašan udarac, s koga mu razbolje ciela njegova duša. Kako je i bio sav razpaljen, ipak nije mogao savladati čuvstva, koje je sažaljivalo nesretna grofa; činilo mu se, da je krivo uradio proti Arnoštu.

Prochazku zasliepi sjaj sobe, smete ga tajnovitost koja sav prizor zaogrtaše nepronicavim zomotom, te se nije mogao nikako sabrati. Nikako nije mogao izaći iz tih zagonetnih izražaja, koliko je i bio oštra i čvrsta duha — a ona jasnoća, koju je posjedovao, kad je bio ušao, postade opeta nejasnom i zaprieti, da će se izgubiti u metežu misli.

Oba pako pad grofov preseneti te ne znadjahu, šta da urade.

Napokon se prvi prene Prochazka; nu na to ga većma natjera nutarnja narav nego li vlastita volja. Progovori Strouhalu:

„Strouhale, šta će to? Dalje ne ću čekati, govori ili s mjesta odlazim!“

Unutarnje čuvstvo potrese te rieči.

„Počekaj dok se osviesti! Ti ne smiješ otići!“ odvrati moleć Strouhal, koj je očekivao strašnu oluju.

„Tad mu dakle pomozimo!“ predloži Prochazka.

Strouhal promisli. Neizreciv ga je strah hvatao. Ledeni znoj probije mu čelo. Popostupi do grofa. Ne mogaše dalje; kao da je nenadani grč stegnuo sva njegova uda — bio je većma slika smrti nego li života. Čitao si mu na licu, da se u njem bije boj dvaju protivnih elemenata — jedan ljudska sućut, a drugi neprijateljska mržnja.

Nu u tom časovitom boju nadvlada sućut — i najvećega neprijatelja ćemo sažaliti, ako vidimo, kako se nesviestan smrću bori. Al pobjedom te sućuti poremeti mu se sasma duševno ravnovjesje, Strouhal postade žrtvom dvaju duševnih konflikta — tielo podlegne, kao da se je kamenom stvorilo, živa slika uništene volje. Sav ga u čudu gledaše Prochazka, te zaboravi posve na onesvieštenoga, koga nikad prije ne vidje i do koga ga je jedino sažalba vukla kao za svakoga inoga stranoga čovjeka; Strouhal mu je u svem bio i bližim i milijim. Kad se k njemu obratio i pogledao mu u bliedo lice, opazi, da je Strouhal ostario za čitavih deset godina; duboki zariezi pomoliše se oko usta, razrovaše mu lica i čelo, oko izgubi svu svoju vatru kao u mrtvaca — a tielo, od prije već knkavno i izmučeno, sad te je sjećalo jedino na kostur. Kako je tielo to očevidce ginulo, probudi u mladom radniku njegu i brigu prema onomu, koj ga je otčinskim savjetom privio k biednomu, nu poštenomu životu.

Prochazka se odluči. Brzo pristupi do Strouhala, i uhvati ga svom ljubavi, kad je taj već stao klimati. Bilo mu je, kao da je tom pripomoći platio stari dug, kao da je u taj par pristupio do Strouhala čuvstveno, kô da mu je otac.

Ukočeno gledaše Strouhal na mladića, koj ga je

podupirao. Neizrecivo milo čuvstvo proleti cielom njegovom dušom, jasan bljesak unutrnje radosti proli se po izsušenom, nabranom licu, a oko planu toli vrućim, toli dragim žarom, da je Vaclava nehotice tronuo do suza. Strouhal ogrli mladoga raduika i vrelom ga strašću pritisnu do sebe. Za tiem se okrenu prama grofu, koj se je već trgo bio iz nesvjestice, govorio je tihotno rieči, koje odavahu stalnu vjeru, sudbinu i budućnost:

„Ajde, sad se već ne bojim, možemo se porazgovoriti.“

Pristupi bliže do grofa Arnošta i progovori hladno i odrješito:

„Gospodine grofe, jeste li se okriepili?“

„Jesam!“ u kratko je glasio odgovor.

„Hoćete li, da začnemo?

„Dà! Sjednite!“ dozove im nesigurna glasa grof.

Nije u njega bilo dosta snage, da bolje promotri siromašne, raztrgane radnike, da priznade sam sebi, kako je taj mladić, širokih ramena, skučen dnge ne uredjene kose, jadovita lica, hrapavih ruku, malo ne kaženih prsti — kako je taj radnik ponarastao u biedi i nevolji, njegovim sinom. A ipak mu se pričini, da je prvi pogled iz toga crnoga oka, u kom je nazrievao sličnosti s okom uboge Amalije, zahvatio više čarobno nego li umiljato, lagodno, sladko. — U oku se je mladoga radnika krio divlji čar.

Možda to nije njegov sin? pomisli u čas grof. Ne kani li ga Strouhal prevariti i podmetnuti mu tudjinca, ne misli li se sam obogatiti imutkom njegovoga sina? Taj Strouhal, koj je preko deset godina oskndno životario, akoprem je mogao udobno živjeti i čašćen biti od svih?

Nikada!

Grof uništi sve te misli vjerom u Veleminskoga —

on povjerova njegovim riečim i odluči čvrsto, da će izvesti, što je naumio.

„Gospodine grofe“, uze Strouhal slabim glasom govoriti. „Vi htjedoste upoznati moga prijatelja, vi htjedoste vidjeti toga radnika. Nu kako mi je cio dan htjelo srdce da razpukne, kako sam u vječnoj vrućici gorio ne mogoh mu ničesa saobćiti. Sada — kad nakon mnogih i mnogih godina dočekah napokon taj susret, pripraviti mi ga je, nu samo u kratko — jer mi glava ne dopušta, da mnogo mozgam. Boj, što je na domaku, neka se brzo svrši, neka zadade našemu miru zadnju ranu. Vaclave Prochazko, radniče u tiskarskoj tvornici, otče nezakonitoga djeteta, vjerni moj druže u nevolji i biedi — ja niesam siromašnim nadničarom, niesam se rodio u biedi — ja sam tvoj prijatelj četnik Veleminský, a ovdje drug moj — ovdje — ovdje . . . .

Velemioský ne mogaše dovršiti. Glava mu se uzvrtila — bilo mu se oprieti o mekoslon, kraj kojega je stajao.

Nekoliko glasaka doprie do njegova uha, pa kao da ga je elektrijska struja osviestila, začuje užasan rik: „— Ovdje . . . . tvoj otac! . . .“ neizmjernom mukom izreče grof i pruži mladiću ruku svoju u susriet.

Zamračen stajaše tu Vaclav. Pun straha i bojazni pazio je na svaku rieč Strouhalovu. Posliednjega ostatka njegovoga mira nestade za rieči, da je Strouhal četnikom Veleminskim, da je bio nekad sretan i da nije rodjen u nevolji. — Vaclav opazi, da je morao taj ubogi radnik nekad bolje poznavati onoga muža, što sjedi za zelenim stolom, miran kao kip. Nu posljednjih rieči nije izgledao — jer uzkrik grofov uništi u čas svu njegovu prošlost, sav njegov dječinski viek, sva njegova čuvstva, što jih je gojio prema namišljenim svojim roditeljem.

Nikako se nije mogao osviestiti, a za rika — „ovdje — tvoj otac —“ pomete se sasma, strah i bojazan uz-

peše se do svog vrhunca — poništeno svoje stanje olahkotio si po nešto strahovitim uzkrikom.

Strouhal se sabere. Obazre se i opazi, da je glavni udarac zahvatio. Sdvojno lice tiskarovo, pokazivalo je, kako li ga težko rani. Nu ipak se i grof Arnošt ojača, te se oba protivnika pripraviše na nov boj.

„Tvoj sam otac, mladiću,“ odazove se grof i ustade. „Da si do sada živio biedno i oskudno — tomu niesam ja krivcem. Sve breme tvoga jada nosi ovaj muž, koga nazivlješ svojim prijateljem.“

„Vaclave“, ciknu Strouhal i duboko morade tronuti taj glas, „moguće je, da smo oba krivi. Tvoje čuvstvo neka odluči, tko je krivcem — a jesam li ja to, dobro, platiti ću tu krivnju sam na sebi, a bog na nebesih neka mi prosti. Slušaj me sada, jer se kao prvi obtuženik imadem i prvi braniti. Posljednju rieč imati će tvoj otac!“

Tihanim, mirnim glasom pripovjedi Veleminský uznemirenomu mladiću cieli tok svoga života do sadanjega časka.

Akoprem je Vaclav bio oštra duha i pronicava, čim se je ponio nad svimi svojimi drugovi, ipak ne uzmože shvatiti onih sgoda, koje preplitahu sav njegov viek. Ta neobična razjašnjenja, ta preinaka najsvetijih nu uspomena iz mladosti — to je prije kidalo njegovo bolno srdce, nego li uzbudilo u njem onu strast, koja se mržnjom ili osvetom nazivlje. A kad Veleminský svrši, kad se grof Vaclavu približi, te pripoviedi svoj viek: ta razna protivna čuvstva zapremiše srdce ubogoga radnika, te časak nije mogao pravo ni misliti.

Sažaljivao je sama sebe, ćutio, da je u najstrašnijoj varci proživio sav svoj mladenački viek. Nije mu bilo do toga, što je kukavno živio, jer si nije znao predstaviti, kako li čovjek žive, kad se rodi u sjaju i bogatstvu. Časomice začeše u njem nicati slike prošlosti njegove i ove

dvojice, što su pred njim stajali; boljelo ga je silovito, da je sva njegova mladost bila sjena i zabluda; da su izlišna bila sva ona sveta čuvstva, što jih je gojio prama svojoj namišljenoj majci; da majke ni poznavao nije, koju pokalja izdaja i nevjera; da ga je pravi otac zabacio i da su ga samo rad osvete uzgojili, ne bi li upoznao biedu, u koju ga otac njegov rinu; ta je bol postajala sve gorčom, zagrozila se okorjeti i zamrziti one, koji su krivi, koji su umjetno znali upriličiti tu današnju sgodu.

U duši mu je bilo, kao da se tisuću moći uhvatilo u koštac — misli mu se slobodno i bez cilja rojiše, čuvstvo ga jedno za drugim bez reda svladjivalo. Daljni razgovor utiša tek po nešto Vaclava, burne valove najraznovrstnijega življa utaloži umirenija duša — dok napokon svu buru ne svlada razum, kojim je prekomjerno nadarila narav zanemarenoga radnika. Uzeo je zrelo i triezno misliti, te se spremi i odluči raditi.

U dubokoj šutnji prodje četvrt sata. Svi prisutni gledahu svom snagom dovinuti se cilju — zajedničkomu, a opet za svakoga od njih različnomu.

Napokon prekide grof šutnju.

„Sada znadeš mladiću, kako li si postao tužnom žrtvom čudnovate sudbine. Duboko ćutim, da ti krivo uradih, da ti ukradoh veliku čest tvoga života. Nu sada ti hoću sve nagraditi, dati ću ti i vratiti ime, uzdignuti te u tvoj pravi stališ, da se u njem izobražiš te sretnije provodiš od danas svoje dneve."

U to pristupi do zelenoga stola i uze u ruke artije.

„Ovimi listinami priznajem te, mladiću, javno pred čitavim svietom svojim sinom, svojim potomkom, odstupam ti sav svoj imetak, jedino si pridržajem sukroman dohodak, da bi u nauci i nadalje mogao živjeti i umrieti. Primi tuj od mene ime, stališ, bogatstvo, primi od mene otčinsku ruku, da se pomirimo."

Grof se približi mladomu radniku. Podade mu ruku, da se s njim izmiri.

Vaclav Prochazka šućaše, duša mu je uzdrhtala, šta li on sve ne oćuti, kad je čuo od dvie osobe protivne tužbe — te ga dovedoše, da je upoznao svu stvar. Nu smrtno bljedilo ne htjede s njegova lica; mladi radnik shvati posvema poslednje rieči grofove.

Grofu nedade svoje ruke. Zamisli se, ruke je spustio i jedva desnicom držao zamaštenu kapu, oči pako izbulji u listine, što su bile na stolu. Za tim podigne oko i bolno pogleda grofa i Veleminskoga.

Ovaj je šutio, nu bojazan vidio si mu na licu. Čekao je na rieči Vaclavove, kao na zadnji sud.

Nenaravnim mirom progovori Vaclav:

„Ja sam prost radnik, ne umijem na fino razporedati svojih rieči. A što se upravo sada sbilo, to mi pomete i ono malo razuma. Vi, gospodine, tražite vrlo mnogo od mene na jedan put, pa me jošte i nepoznajete. Jedini drug mojih jada, Strouhal, zna i svu moju nesreću. I vama ću ju priobćiti, gospodine grofe. Slušajte me! A kasnije ćemo se tek moći složiti!“

Bolnimi riečmi nacrta u kratko mladi radnik sve svoje sgode i nesgode, koje već čitatelj znade. Kad se je prikučio do posljednje dobe, prekrsti ruke na prsih i okrene se prama grofu. Glas mu je postajao sve ozbiljnijim, te je grofa sve većma uznemirivao.

„Gospodine grofe, vi velite, da ste mi otcem, vi privoljeste, te mi podajete svoje ime, sve svoje bogatstvo. Šta ću ja s vašim imenom? Šta li s vašim bogatstvom, s vašim blagom? Vi me obojica svratiste na put, kojim ću i dalje koracati. Sakrivili ste i vi, gospodine, kao što je i Strouhal. Nu kako se je koj za svoj grieh pokajao, u tom je razlika, a moj mi prosti razum dozivlje, da ostanem onakovim, kakovim i bijah, da i nadalje budem radnikom, koj si žuljevi svojih ruku zaslužuje svakdanju

koricu hljeba. Ja ne primam ništa od vas, gospodine grofe. Zvati ću se i nadalje Vaclav Prochazka, nije mi se stiditi toga imena. Ne okaljah ga nikojim činom, rad koga da ga odbacim. Savjest mi je mirna i čista, kao jarko sunašce. Neću se uplitati u vaš rod i nikad neću u nj. Tvrdo odlučih, da se nas dva više ne vidimo. Medj svimi dosad neznanimi čuvstvi, što jih poćutih u svojih grudih, ne javi se nijedno, koje bi me do vas vuklo, u mom se srdcu ne porodi ni tručak ljubavi djetinske prama vama kao otcu. Blago meni, da mi nikada ne odkriste prošlosti moje! Nikad ne biste uništili onoga svetoga štovanja, što ga uzgajah prama namišljenoj svojoj majci, nikad mi ne bi bili podrovali sve svete uspomene, koje me spajahu s mladenačkom dobom! Ne ćutim ni najmanje u vami, gospodine grofe, svoga otca, vi ste u meni narav preokrenuli, a ona se sada osvećuje vama. Pa vam ne poluči svrhe ni način, kojim htjedoste smiriti krivnju svoju. Vi ste se zakopali u svoje gnjezdo, ali ne učiniste ničesa, što bi ublažilo sudbine onih, koji sa mnom isti udes diele. Kako li je drugačiji Strouhal. On se odreče svoga života, ne bi li se sam rad svoje krivnje uništio. Od osvete baci me u biedu — a gle, osveta se svali na nj, a od mene učini čovjeka. Dosudio mi je da trpim, da radim i da se mučim — a ja ćutim sve te patnje, ljubim red, pa hoću još i veću nevolju podnieti. Živio sam u poslu, hoću u njem i umrieti. Upoznadoh biedu i glad, nu upoznah i to najkrasnije čuvstvo, da kukavnom svojom zaslužbom uzdržajem svoju obitelj, kad gledam, kako od mojih ruku živu, kako od mene, kako od moga rada živu. Strouhale tebi budi prošteno! Ti si me rinuo u jad, ali si me naučio i raditi, ti si zanemario svoj lagodni život, postao si mi drugom u nevolji i biedi, u radu i muci. Gospodine grofe, priprostomu radniku nije ulaziti do bogatih dvorana vaših gradova — priprosti radnik

ne će nikada okaljati vašega svietloga roda nezakonitom svojom ženom. Nikada vas ne ću priznati svojim otcem, kako mi nije ni do vašega bogatstva! Današnji je dan raztrgao svezu, koja nas je imala vezati, nu koju je već sama narav prekinula. Spravite si vaše listine — meni nije treba takovih dokazala, da se osvjedočim, da sam čovjek! Sinovske ljubavi, najsvetijega toga čuvstva, ne ćete papirom nadomjestiti. Ne varajte se, da ste sve učinili, ako ste na artiji napisali ime sina, koga nikada ne znadoste — nikada ne ljuljaste u otčinskom naručju, nikada ne ljubljaste, nikada ne uvedoste u sviet znanja. Nikad ne će vaš sin popustiti od misli i osviedočenja svojih. — Vi hoćete biti mojim otcem — vi ste visokoga roda, koj prezire prostačinu — koj zabacuje domaći puk. Ja sam diete one domovine, u kojoj se rodih, ja sam Čehom, odrpancem, na koga svatko pljuje, a ja hoću i na dalje ostati tim odrpanim stvorom, o kom vaši ljudi misle, da nije ni čovjekom. Samomu sebi imao bih se iznevjeriti, bilo bi mi po drugi put preokrenuti svoju prošlost — a toga ne ću nikada učiniti. Prestanimo se dakle pogadjati i cjenkati. Mi se ne smijemo više vidjeti! Strouhale mi smo svršili; ajdmo!“

Vaclav popodje. Nije ni gledao, kako li se je pritomnih dojmio taj njegov govor.

Grof ne progovori ni riečce. Kao da mu je smrt za uviek zatvorila usta. Pade u mekoslon, glavu poduprie o dlan i ne oda ni traga da živi.

Strouhal kao da je poludio. Rieči tiskarove uzburkaše mu čitavu dušu. Pa kada Vaclav svrši, obrati se prama slici što je visjela nad posteljom, sgrči ruke — i poviče kao čovjek, koj je od veselja poludio: „Amalijo, ti si mi oprostila!“

Vaclav se okrene. Opazi sliku nad posteljom.

Slike te nije poznavao!

U to mu se približi Strouhal, drhćuć potrepta mladića po ramenu i prošapće:

„To je tvoja nesretna majka!“

Vaclav je časak gledao u tu sliku — za tiem zaklopi oči — a tople mu suze obliju lice; baci se Strouhalu u naručaj i progovori glasom, koga ne će nitko opisati.

„Strouhale, ti si, ti si mojim otcem!“

Đugo li potraja taj ogrljaj. Vaclav se prene, nhvati Strouhala za ruku i povuče ga iz sobe. Kad su za sobom zatvorili vrata prednje dvorane, začuju zdvojni uzkrik.

Kao da je grom ošinuo Strouhala. Jedva ga noge nošahu. Polako dovukoše se oba radnika do vrtnih vratašca. Tnj stajaše crnac. Otvori.

Prochazka i Strouhal bijahu na ulici.

Lagano se bližahu blatnimi ulicami Františku. Strouhal je uz svaki korak težje disao. Žurnim korakom svladjivala ga nemoć i slaboća. Mukom dospješe do kuće. Na putu Strouhal neprestance nešta pripoviedaše, nu Vaclav ga nerazumije.

Bijaše oko pô noći, kad se dovukoše do sobice u sv. Anežkom samostanu. Majdalena već spavaše.

Vaclav stavi Strouhala na postelju. Brzo upali svjetiljku.

„Vaclave, ti si mi oprostio,“ brbljaše s velikim naporom Strouhal. „Ja ne htjedoh umrieti — sada mogu umrieti. Daj mi ruku — tako — gdje je tvoja kćerca? — Hoću ju blagosloviti — tako — tako — ali — kako mi je ugodno, voljko pri srdcu — Vaclave, slušaj me, — tvoja majka Amalija...“

Strouhal ne dogovori više. Čvrsto držaše Vaclavovu ruku. Vaclav uze svietiljku i uzdiže ju nad Strouhala — oči je izbuljio — ruka mu je ohladnila, dok mrtva ne pade do boka.

Strouhal bijaše mrtav! Duševni napor pospješi njegovu smrt.

Kad se Vaclav opeta sabere poslie strašnoga nemira — opazi, kako se je posmieh uhvatio na mrtvom licu nesretnoga mu otca. Nu kako ga je strana i neobična neka stvar presenetila. Kad je pokojniku utirao leden znoj sa čela, zaplete mu se ruka medju vlasima umrloga — Vaclav ih opipa — opazi, da su siede.

Zadnja dva dana bijaše osiedio Strouhal...

*
* *

Dva dana poslie toga nošahu iz obće bolnice u večernje doba truplo na kukavnih nosiljkah do Volšanskoga groblja.

Krasna li bijaše večer, nu tako je bilo sve pusto, strašno pusto u Karlovskom kraju, Za nosiljkami koracaše radnik u raztrganom odielu, za njim siromašna, mlada žena, s malim djetetom na ruci.

Turobna li mi sprovoda! Nije tuj bilo svećenika, ni svieće, ni pjevanke, ni cvieća, ni vienaca...

Na nosiljkah ležaše truplo, tureno u prostu vreću.

Na Volšanih svukoše nosioci vreću i spustiše lagano truplo u jamu, gdje nije bilo križeva, ni nadgrobnoga kamenja sa zlatnimi pismeni, ni grobova urešenih cviećem.

Ovamo se bacahu u grob sirote.

Tuj niesi čuo zemlje, što pada obično na pokrov od liesa. Nabaciše ju jednostavno na lješinu do polak jame. A za tiem nosioci odoše.

Nu u zoru bijaše jama puna.

Vaclav i Majdalena zakopaše drago truplo svoga susjeda. Suzami škropljahu svaku grudicu; i maleno djetešce, što je ležalo kraj groba, gorko plakaše — da ti je bilo tužno čuti.

Kao da je Vaclav zakopao sebe, svoje diete, svoju Majdalenu — pričinilo mu se. Plakao je na svježem grobu do zore.

Nekoliko dana kasnije htjede posjetiti svoga otca i prijatelja, nu badava je tražio grob — jedino je velik humak svjedočio o mjestu, gdje se zakapaju siromaci.

Dà, u onom velikom grobu počivaše velika duša — nitko je nije poznavao — a mi, koji čusmo čudnovatu poviest, sveto se zavjerismo, da ćemo tu dušu trgnuti posvemašnjoj zaboravi...

Koliko mogosmo ne pogazismo zadane vjere.

VII.

Nekoliko godina kašnje.

Nekoliko godina kašnje! Kako li se to lahko reče! Nekoliko godina! Kolike li težke boli i najkraće doba u sebi krije! Šta li se sve ne promieni u mjesec danà!... Nu moćno, ne svladano vrieme hiti dalje, ne mari za svoje žrtve, tuj uništuje što plodi pak i opeta plodi, da u skorom času vlastiti plod proždre.

I tako živi čovjek i narod i ljudstvo, smrću jednoga čovjeka radja se više ljudi, naroda nestaje, da svoje mjesto ustupljuju drugomu — jedino čovječanstvo ne umire; ovo kao da u vjekove žive, nu i taj njegov vječni život svršuje novo doba našega svieta, dok se opeta veze sadanjega bivstvovanja ne razmetnu i ne raztrgaju, a zemlja naša zadobije iznovice drugo lice i podade svoje mjesto drugomu ljudstvn, da tako leteć u viečnom krugu neizmjerne naravi, izpunjuje tim malenu čest vječnosti.

Od poslednjih sgoda prodje upravo dvadeset godina. Evo nas u godini 1843. Čitatelj će s nama preletiti to vrieme — i lako će se spoznati s tom novom dobom. Na misaonih krilih skraćuje se godina u trenutak a

cielo doba u dneve i mjesece. Lako shvaćamo stvari, što su se sbile u deset godina, premda gdje gdje od čuda sustajemo, kako li se je sve promienilo, kako je u svem nestalo prvotnjega oblika i kako li se riedko uzčuva stara slika.

Tako će čitatelj jedva upoznati Prag, ako ga sada pogleda i ako se uz to sjeti, kakav li je bio prije dvadeset godina; više se ne će moći kretati medj narodom u Karlinu, koj toli vierno naslikasmo. Dvadeset godina prodje, a u mjesto nekoliko malenih ribarskih kolibica na žalu šumne Vltave, u mjesto vrtova i nekoliko vrtnih kućarica, podigao se ugledan grad, razletile se na sve strane ulice, niknuše kao u čaroban znak tajinstvene moći ogromni dućani sa dugimi redovi okana, radionice i skladišta, magazini i odpravilišta — a na pustoj onoj mrtvoj ravnici pred Poříčkimi vrati, nekad „Špitalskom“ zvanoj, vrvi sada sve kao u mravinjaku, svuda je život, svuda se radi, svuda se valjaju vozovi s težkim bremenom i kotrljaju lagane kočije bogatih obrtnika, koje voze svoju gospodu iz radionica u grad a iz grada u radionice, gdje poput bljeska zapoviedaju te zadobivaju nagradu za svoj trud i mar.

Sgoda nam se podade, da se malko sjetimo velikih promjena na onih mjestih, kud smo se prije gibali, kud smo prije tražili znance. Spomenuti ćemo te promjene u toliko, u koliko zasiecaju u našu pripoviest. Ne ćemo sa staze, kojom jednom podjosmo.

Potražimo najprije staroga našega znanca, koj no je prije dvadeset i pet godina u jeseni za maglovita po podneva išao sa mladim putnikom iz Turnova do Špitalskih vrata i uzajmio si od njega polovicu njegova sukromna imutka, nekoliko novčića.

Robert Hütter bio je u to doba, nekad trgovački pomoćnik u Wondraschka, jedan od najznamenitijih trgovaca i tvorničara. Njegov se je imutak u veliko pomnožao,

a svemu je temeljem bio neznatni trgovac u Celetnoj ulici. Hütter je slovio kao znamenit tvorničar, a tvrdka njegova bijaše malo ne najvrednijom u cielom obrtničkom Pražkom svietu. Kad mu je sudrug njegov u Karlinu umro, preuze Hütter cielu tiskarsku radionicu, premda nije jošte imao toliko novaca, da trećinu plati. Nu željezni mar, pronicavi duh, nasilno potlačen sviet radnički, sreća u svakom poduzeću — doprinesoše tomu, da je za nekoliko godina uredio svu baštinu svoga sudruga i postao gospodarom Lechmannove tvornice. Dà, u nekoliko godina poveća u toliko svoj imutak, da je do stare sgrade novu dogradio i podvostručio tim svoj zavod.

Oko njega se tada sabra cielo jato uglednih ljudi. Sva njegva rodbina ostavi svoj siromašni krov u Duringah te se preseli u Prag. Otac Hütterov jedva dočeka neobičnu sreću svoga najstarijega sina. Došav u Prag umrie od tuge za svojom domovinom, nemogav zaboraviti na svoj tihi zakutak u gorah, gdje šestnaest godina svoga života sprovede u radu i maru. Kad nije imao posla u Pragu, oboli i razluči se od svoje djece, da se opeta sastanu na drugom svietu. Govoraše, da ga veseli sreća njegove djece, ali da on već ni čemu nije na tom svietu. Kad se je trgnuo iz svoje samoće, nije ni sama sebe poznavao, a tužno se ga dojimaše njegova okolina.

Nu za to se pako priuči u brzo ciela četa braće i sestara novoj postojbini, u kojoj nadje najstariji novu domovinu, koja ga je bogatstvom obasula.

Kad je već stupio u družtvo s Lechmannom u Karlinu, već onda odstupi svoju trgovinu u Celetnoj ulici jednomu svomu bratu. Stari se je Vondraschek zadovoljio tim, što mu dade njegov zet, te nije više mario za svoju trgovinu. Hodao je čitav dan po gradu, razpitkivao se o svakojakih stvarih kod ovog il onog znanca, pošao do obljubljene mu gostione i živio blaženo bez brige. Privolji drage volje i uz to, da bude najstariji

brat Hütterov svojim gospodarom, pa u malo nestade tvrdke: „Robert Hütter & Wondraschek," te se nova pomoli „A. Hütter."

Drugi mladji brat dospije do poslovnice u Lechmannovoj tvornici, a čitatelj će se siećati onoga mladića što je trkao po pisarni, i koga nazva principal Josipom. Treći i četvrti brat bijahu kod drugih trgovaca, a za malo vremena domogne se svak od njih liepoga života med trgovačkim svietom. Poslednjih se godina udadu i dvie sestre, te dobiše vrlo ugledne supruge.

Tako se u brzo naseli ciela rodbina Hütterova u našem dragom Pragu. Nu ne poprime ona jezika i običaja nove domovine. A nije ni čudo. Cieli Prag bio je malo ne njemački, jedini se jošte prosti puk sjećao otčinskih običaja i majčinoga govora. Kao što je najstariji brat Roberto prezirao prosti, domaći puk, tako učiniše i ostali doseljenici, zaboraviše posve na svoj nekadanji život, postadoše aristokrati novčarski.

Gore bagre ne ima medj ljudskim družtvom.

Svojom pomoći obskrbi Hütter svu rodbinu za uviek; povuče ih za sobom, kao magnetskom kakvom moći. Nije nam treba tuj još pobliže razlagat, kako nijedan Hüttérovac ne prionu srcem uz novu domovinu — ona im je bila dotle mila, dok ih je hranila, dok su uvidjali, da su se u njoj obogatili, da im ona dobro prija.

Nu nije se bilo Robertu Hütteru brinuti jedino za svoju rodbinu, bila je tuj i njegova vlastita obitelj. Andulka Wondraschkova postade velikom gospodjom. Zvala se je Anna Hütterova, a visoki ju sviet pozdravljao sa „milostiva gospodjo." Anna Hütterova porodi svomu suprugu troje djece: sina i dvie kćerce. Sina okrstiše po djedu s majčine strane Aleksandro, a kćerke po tetkah Rozu i Tonku.

Djecu odgojiše u izobilju i bogatstvu. Nerado se

spominjahu svoga djeda; — jer vele, da je bio ubog tkalac u Njemačkom carstvu.

Sin je veoma nalikovao na svoga otca, bilo mu je dvadeset godina, nu u svakom se je svom radu lučio od otca i majke. Malo ne cio dan bio je u Karlinskoj pisarni, otac je bdio nad njim.

Kako smo dakle upoznali čitatelja sa sviem, što se je sbilo u Hütterovoj rodbini, s timi dotepenimi, siromašnimi tkalci iz Duringa, pripovjediti ćemo, šta li se s njima sbilo godine četrdeset i treće do četrdeset i četvrte. Dovršiti ćemo tako nacrt svih družtvenih odnošaja, koji ponastadoše na domaćem našem tlu, od kada se do nas dovuče živalj, koj je bio i biti će našemu narodu vazda tudj, ako se organički ne samalgamuju sa većinom.

Tko je brižno izpitao te odnošaje, o kojih govorasmo, te si liepo razporedao sve momente socialnoga života, taj će za ista uvidjeti, da svimi narodi vlada viša neka moć, koju podkriepljuju razna, neoboriva sredstva, ne bi li tiem dovela narode i ljudstvo do zajedničkoga cilja.

Kako dugi francezki ratovi prestadoše, utrudjena bijaše sva Austrija. Za ista se pričini, kao da je propašću moćnih fizičnih sila propao i svaki duševni pokret, — cielo ti se to ogromno carstvo vidjelo kao opustošena planina, do duše plodna, nu kugom uništena. Ni u našoj domovini ne bijaše drugačije. O narodnom životu nije bilo ni govora, akoprem bi mogli bili na nj djelovati bojevi francezki.

Dviestogodišnjega sna ne potresoše ni trublje, koje svietom glašahu, da svi narodi, sa svojim vladarom na čelu, ustanu proti svjetskomu tiranu, da se biju za slobodu.

Vladari na čelu svojih vojska, a boj za slobodu!! Moderni sviet ne zna veće varke!

Po sredovječnom truležu zavlada Evropom duboko

mrtvilo duševnoga nemara. — Jedina se Francezka oprie tomu obćenitomu mlitavilu i sbaci sa sebe negve truleža — te naumi proniet novi život u sve kutove ljudstva i uništivaše slabe ustanove staroga kova novovjekim duhom preporodjenoga čovječanstva. Akoprem je bila Austrija dosta daleko od burnoga vulkana, prenu se ipak tek onda, kad joj se maši za vrat. Čim pako njegove moći nestade, padnu opeta u stari nemar slaboća ta bijaše željenom sponom, koja je priečila novomu životu prodrieti preko granica spavajuće države, njeni članovi životariše mrzkim životom, te ne bijahu ni toliko jaki, da se sjete minule dobe, da ih slavan i velik nekadanji viek dovede do novoga života.

Poslije francezkih bojeva za mrtve tišine — tako zvanoga mira — mislilo se jedino na to, kako da se zaciele rane. Lagano, neopazice i tihano pokrenu obrt, prvi temelj i jedino vrelo pravomu blagostanju svake države. Časomice začeše dizati radionice svoje dimnjake put neba — sabirajuć u svoje kolo ciela jata radinih ruku. Tiem pokrenu život i u Českoj, koja je još uviek driemala grozan narodni san; radionice se posagradiše, sabirao se i skupljao prosti puk radnički posve češki po pokrajinah, koga providnost božja sačuva s narodnom svojom sviesti. Češće si čuo na selu spominjati ime Praga, kao glavnoga grada ove zemlje; ciele čete radnika ostave svoju kuću, da si potražiše kruh u velikom gradu.

Tako se je pučanstvo sve množilo, akoprem je jedino prosto, ne naobraženo i siromašno radničtvo punilo Pražke ulice. Dvadesete i tridesete ponaraste i Karlin i Smichov, a tvornice se razgranaše po svih njihovih kutih. Kako je tko znao sdružiti i podieliti sile svoje, tako mu uspievaše i tvornica. Ljudstvo se je radničko tuj sastalo, upoznalo sama sebe, hranilo se, medjusobno se pomagalo u biedi i nevolji, opazilo, kako se drugi njegovom

mukom bogate, dosjetilo se, da ga ta bogata gospoda tlače, prikraćuju i muče, te se po malo u toliko sneprijateljiše tvorničari sa radnici, da med njima puče grozan jaz, pa je trebalo najmanjega uzroka, te će mržnja i zavist u svom plamenu i svoj jarosti buknuti. Nije se to ljudstvo gnjevilo na svoga gospodara, što taj nije iz njegove domovine, što ne govori njegovim jezikom, već ga potaknu socialni pokret i pomisao, da će jedared osvetiti sve te nesreće, i to je gonilo puk do skrajnosti.

A u taj upravo čas prenu se naš narod iz narodnoga truleža, pa se čini kao da je viša providnost izabrala sebi ta dva momenta, ne bi li nas maknula. Vrlo su djelovali i nemiri za prvih godina četrdesetih na nas, koji upravo gradimo skromnu noviju poviest našega naroda. Ne smije se tajiti, da je pod tom krinkom socialnoga procvata igrala veliku ulogu još i druga ideja.

Čitatelj će tomu povjerovati, kad se na koncu pripoviedke razidjemo.

A sad si pogledjimo malko Vaclava Prochazku.

U istoj onoj sobi na Františku, kamo već prije odvedosmo čitatelja, stanuje još uviek Vaclav Prochazka, tiskar Lechmanove tvornice. Pokućtvo je još i sada kukavno i biedno, kao i pred mnogo godina, jedino nadodje još nekakvi stari ormar onamo u kut do okna, gdje je prije bila razklimana postelj Prochazkina. Prochazka spavaše sada, gdje je prije njegov jedini prijatelj Strouhal — pod tim mu se imenom zabi u pamet njegov stari drug u nevolji — probdio mnogu noćcu i napokon izpustio plemenitu svoju dušu.

Danas je bilo nekako tamno u sobi.

Sumrak se upravo hvatao. Tmaste oblačine gonile se po obzorju, kano da najavljuju buru. Sasvim se smračilo.

Usred ložnice gorila je na stolu svieća od dva novčića i bacala slabašne trake po siromašnom po-

kućtvu. Za stolom pako sjedjaše na priprostoj klupi muž u četrdeset i petoj godini, jednom se rukom uprie o ugao i sakrivaše njom lievi obraz, upao i blied. Crna se je kosa pustila straga niz ramena a sprieda prikri dio izmučene ruke: u svietlu kukavne sviećice titrahu kao zlatne niti posiedjeli već gdjekoji zavojci bujne kose. Desnicu zataknu mirno za košulju.

Muž taj sjedjaše šutljivo i turobno. Pred njime bijaše na stolu kus crnoga hljeba, taj mu preosta od večere. Svojom vanjštinom sjećao te taj čovjek kakvoga tiskara iz koje tvornice. I omaštene ruke dokazivahu to. Siromašno njegovo odielo sačinjavaše grub kaputić i grube hlače, sve zamrljano mastmi.

Zadubio se u misli. Naličio je sbilja umirućemu, koj ni u čas smrti ne može da legne u postelju.

To bijaše Vaclav.

Dvadeset malone godina prodje, a Prochazka življaše još uviek biedno i oskudno, cielo se je to vrieme borio s nevoljom, pa koliko se je i trudio, da si poboljša stanje, nikako ne mogaše toga postići za to dugo doba. Vaclav Prochazka ostade siromašnim radnikom.

Uz to i još jednu bol propati. Njegova se Majdalena odieli od ovoga svieta, odkako ju prognaše iz Lechmannove tvornice, te je od težka posla iznemogla — tiskaru pako ostavi na brizi petogodišnje djevojče. Te nesreće ne očekivaše Prochazka, a tužnih njenih posljedica nikada si ne uzmože ni predočiti. Šta će s tim malenim djetetom?... Kad je otišao na posao, bilo mu ga je ostaviti dobroj i zloj volji susjeda, ostaviti sliepoj sreći. Tada jošte nije bilo zavoda, koji se brinu za malenu djecu, što još niesu za školu — pa tako spade malena Marinka Prochazkova sudbini u šake, kojoj podlegoše za onda i sva ostala radnička djeca: — prvi svoj viek prožive djevojče na ulici u kiši i blatu, a zimi u

kakovu blatnom kutu neprijatnoga susjeda ili u studeni na dvorištu.

Kad je god Prochazka pomislio na smrt svoje Majdalene, uviek ga obliše suze. Prvo doba, od kako ona umrie, bilo mu je, kao da je sam umro. Jer od kada se Strouhal preseli u vječnost, bijaše mu Majdalena i njeno diete sve u svem, bijahu mu cielim svietom. Tim uže prionu uz svoje drage i brinuo se i nastojao oko družice svoje u nevolji i biedi, i oko malenoga, miloga toga djevojčeta, oko toga krasnoga cvieta tužna njegova života.

Lako si može svatko misliti, da je rad smrti Majdalenine malo ne sdvojio. Činilo mu se, kao da mu sudbina polako sve oduzimlje, što je ljubio; mišljaše, da će po majčinoj smrti doći na red i kćerka. U smrtnom strahu probavi cio dan, uviek u brizi, da se što ne sgodi siromašnomu, zapuštenomu djetetu — posao mu u tvornici otežča, vrieme mu je bilo neizmjerno dugo — od sada podje svaki dan prvi iz tvornice, dočim je prije običavao biti posljednji. Neizrecivom bojazni trčaše kući, da se osvjedoči, nije li štogodj snašlo njegovo mezimče. Kćerka mu je bila jedina na misli, jedina na srdcu, ona mu je sačinjavala život.

Uza svu brigu i uza svu bol, kad bi godj diete svoje pogledao, ipak se u ničem ne promieni. Od one strašne noći, kad no otca svoga upozna, često ga salietaše misao, da prekine napokon tužno svoje stanje. Osobito kad se sjeti svoga djeteta, koje se je bez majke potucalo čitave mjesece medj tudjimi ljudmi, kad pomisli na budućnost svoga djeteta, kad pomisli, šta li će diti od djevojke, ako on slučajno umre — ostati će bez prijatelja, bez rodjaka: tuj mu pucaše srdce a vruća ga želja obuze, da podje do tajinstvene kućice, da djetetu svomu osjegura budućnost. Nu jedva što na to pomisli, već si i prigovori, kako li bi mogao takova šta i pomis-

liti te zabaci takovu ideju, kao da se ne veže s njegovim životom. Neka djevojka samo naraste, raditi će ona, privriediti si svojimi rukami, što će joj trebati za život; neka se nauči na rad, kao na jedino sredstvo, kojim može živjeti. Uza to se uviek uzoholi, ako se otrese onakovih zavedljivih misli, a prava vriednota poštenoga rada sinu mu u svom sjaju.

Kad je tako sve to promozgao, onda mu se pričini sav onaj dogodjaj u vrtnoj kući na Florencu pukim snom. Svu tu sgodu nije upravo mnogo ni cienio. On nije tražio nikakovih promiena, koje bi preinačile njegov život. Nikada nije poznavao života u bogatstvu, nikada dakle ni ne požali, što je zabacio sjaj i udobnost Jedino se uznemiri, kad se sjeti svoga dolazka u Prag, svoje nesgode, svoga osloboditelja i sastanka s Hütterom u Celetnoj ulici. Gorka li ga tada čuvstva shvatiše i uviek uzdrkta, kad se pred njim pomoli bliedo lice s crnom kosom onoga muža, o kom mu Strouchal reče, da je njegov otac. Nu spomen na Strouhala zaokupi ga opeta svega — svaki začetak gnjeva uduši se već u zametku, jer način Strouhalova života treptaše pred Prochazkovima očima kao gorući stup, koj bi u tren razgrijao ohladjujuće duševne sile radnikove.

A šta li mu je bio grof Arnošt***? Posvema ravnodušnim čovjekom. U nježnih godinah ne ostavi on u njem mladoga korena — a odkada Prochazka sam otcem posta, prione gorućom ljubavi uza svoje diete i nije bilo u njegovu srdcu mjesta, gdje bi se novo čuvstvo moglo smjestiti.

Tiem se u brzo priuči Prochazka na misao, da je sve tako htjela providnost, te se stegnu u one granice, u koje ga željezna sila sape. Posvema se odreče svoga otca, akoprem ga je uviek uznemirivala pomisao na nj — nu ipak se ga laka srdca odreče.

I danas se je sjetio svoje prošlosti. A kako i nebi.

Bio je dan, na koj Strouhal umrie! Zorom ode već sa kćerkom na Volšćansko groblje, posjeti ondje grob svoga prijatelja i svoje Majdalene. Ne označivaše doista križ sveta ta mjesta, gdje vruće ljubljeni počivahu — nu ipak na tom tužnom polju, gdje nije bilo križeva — trunuše tjelesa pokojnih i ondje se Prochazka okriepi vrelom molitvom. Svojoj kćerci pripovjedi o obojih umrlih — nu ipak nikada ne spomenu strašne svoje sudbine, koju je krila niema prošlost ne pronicavim velom.

Tako sjedjaše tuj Prochazka a misli mu letimice skakahu od jedne sgode do druge, što ih dožive na Florencu. Ako se je prije uklanjao Prochazka tomu mjestu, to se je sada trsio, da se o njih ni negovori

Prije neknliko tek godina nehotice saznade, da je Vilinski vrt prodan, da je postao javnim šetalištem i da ondje ljeti toči pivo neki pivar na Pořiču.

Kao da je Prochazki spao težak kamen sa srdca. Uviek mirnije duše stupaše sada crnimi Pořičkimi vrati do Karlina — dapače se i na toliko odvaži, da se je uviek obraćao na onu stranu, gdje je proživio u malenoj tajinstvenoj vrtnoj kućici i pavillonu dvie najstrašnije noći u svom životu.

U vrtnom pavillonu na Florencu ne stanovaše nitko više.

Prochazka ne sasta se nikada već s tim bliedim licem, s timi crnimi vlasi i s tim gustim brkom. U zadnje se vrieme sasta s čovjekom, koj je vrlo naličio na grofa Arnošta, kako se Prochazki pričini. Nu na licu tom vidjahu se nabori, gustom crnom kosom provukla se mnoga već srebrna nit, a tako počešljan ne bijaše prije grof. Brkova nije bilo u toga čovjeka. Po odielu rekao bi, da je kakav bogatiji gradjanin. Ponešto se i sgurio — a to se zaista nije slagalo sa uzčuvanom uspomenom. Grof*** je bio visoka i vitka stasa,

Naličio je tomu ili onomu, kako se to često veli.

Prochazka nije ni pazio na toga čovjeka. U prvi ga čas doista preseneti — nu mnogo vremena prodje on ga ne sastade više — pa tim nestade i toga siećanja.

Prochazka zaboravi na to.

Na dalekom zvoniku sv. Haštala odbi upravo osam sati. Vani se je gonio vjetar — silovita se je oluja spremala sa zapada na Prag. Zače i bljeskati, a uz to eno iz daleka i tutnjave gromova. Prochazku prenu taj nemir naravi iz njegovih sanjarija, ustade i stupi do okna. Pogleda na polje. Tada bijaše sve već inače oko samostana sv. Anežke. Na drugoj se strani dizahu nove kuće, koje krasiše vidik put Štavnice i Mlinova.

Prochazka se nagnu iz okna. Opazi crne oblačine, što su nebom letile kao i žarki onaj bljesak.

Ponešto se uznemiri. Vrati se, sjede i posluša. Opeta ustade i podje do vrata, otvori ih i pogleda na hodnik.

Činilo se, kao, da nekoga čeka. Nemir njegov rastao je svakim časom. Na polju uze kišiti.

„Gdje li je tako dugo to djevojče?“ pronese tresućim se glasom i zaklopi vrata. „Ciela će promoknuti!“

Pa kao da ju hoće obraniti od kiše, naumi poći djevojci u susriet. Upravo nataknu na glavu kapu od zelena sukna i pograbi za ključanicu — kad al oćuti da se vrata otvaraju.

Unidje dvadesetgodišnja djevojka u slabo razsvietljenu sobu.

Prochazka se sav pomladi. Vidio si, kako mu je sa lica nestajala briga i ustupala mjesto radosti.

„Napokon!“ pozdravi radnik mlado djevojče.

„Ne ljutite se otče!“ odvrati djevojka na taj čudnovati pozdrav bojazljivim glasom. Prochazka ni ne opazi kakovim li glasom pronese ona ove rieči.

„Ajde, Marinko, podji večerati! Spravio sam za

tebe kusić sira", progovori Prochazka i popodje do okna, gdje je spravio zalogaj za svoju kćer, da bude na svježem zraku.

Inače je znala djevojka poskočiti do otca i poljubiti ga, nu danas je bila nekako nesigurna, te se jedva usudila progovoriti nježnim glasom:

„Hvala vam, otče, nisam danas gladna; molim vas, otče, jedite sami!"

„To mi je za čudo, Marinko; tako dugo nisi došla kući, pa uz to nisi ni gladna, gdje si tako dugo zaostala?"

Vrućica prodje djevojci svimi udi, kao da hoće sakriti kakav zločin. Na časak ušuti; pa kako nije mogla oka podići, skidala je sa sebe rubac od kartuna, što no joj je glavu omotao i pod podbradkom bio svezan. Napokon se ipak osokoli i reče:

„Malko zaostadoh u tvornici, otče".

„E, pa radi toga nisi se trebala toliko smišljati, Marinko. Bojao sam se, da ćeš pokisnuti i htjedoh ti u susret".

Djevojka sjedne.

„Jedi samo, kćerce!" ponuka Prochazka kćer i predade joj na prostoj, popisanoj, staroj artiji sira i dometne ostatak crnoga hljeba. To bijaše vojnički kruh, koj se je klatio iz vojarne do piljarica i odavde zabludio u kakov sirotinjski zakutak. Tada si je znao mnogi vojnik prištediti tim kruhom po koj novčić, da uzmože po obavljenoj službi kući sa malenom svoticom. Toga sada već ne ima.

Djevojka uze večerati, premda je prije varala i sebe i otca, da nije gladna. Nu ipak nije s velikom slasti jela.

Časak oboje mučaše. Zaklopljenimi oči jedjaše djevojka skromnu svoju večeru. Bila je, kako više rekosmo, u dvadesetoj godini, svježa i zdrava obličja. Crne vlasi počesa do ušiju i splete ih u kite, koje ovine oko ušiju i

spoji s iglami s traga; lice joj je bilo ljepušasto, te se u njem zrcalio bujni mladenački život. Obraz joj bijaše ponešto spaljen i ramena po tom tamnomanjasta; nu tiem se još većma izticalo rumeno lišće. Liepo li se uza sve privinuše crne vedje i crne oči kao dvie trnule; maleni i pravilni nos pustio se nad svježa poput malina ustašca, te tiem izmirio ponešta muževni izraz u svem, pa te je sjećao žene, kojoj je oko naličilo na tajinstveno crno jezero. Podbradak se je sumjerno zaoblio.

Djevojka bijaše srednje veličine, vitka stasa, premda su joj bila ramena poširoka, te joj krasne kano u gospodja grudi izravnaše taj nerazmjer. Ća do lakta nage ruke bijahu iste kože kao i lice, nu ne odavahu tragova težkoga posla. Vrlo nježni bijahu prstići u mladjane djevojke. Marenka Prochazkova radila je u tvornici sad za prelom sad opeta kod kartuna. Težega posla ne poznavaše u svom vieku.

Oblačila se za ista nije mlada djevojka elegantno. Priprosta suknjica od kartuna iz Lechmannove tvornice spustila se ća do nagih goljenica, a poveći rubac omotala oko vrata i na prsih ga prekrstila. Lagane postole bijahu na bosoj nozi a rubac na glavi.

Čudnovato li čuvstvo zaigra u čovjeku, kada speti krasno djevojče bud u dronjcih bud u priprostom odielu. U nama niče ajni neki prigovor, kako li je mogla narav poroditi krasotu, a zaboraviti na njenu okolinu, da je rodila krasan cvietak a zaboravila na bujnu zelen, da se oko njega širi. Svagda nas ozlovoljuje kad vidimo krasan cviet sried pustare — a kako li nas vabi i kako li nam godi, kad ugledamo krasno cvieće sried liepih predmeta. Nehotice se opomenemo, ugledav siromašnu krasoticu, kako li bi bila zamamljiva, da se odielo na njoj slaže s njezinimi vrlinami. U žene se ljepota sa ukusnim primjernim nakitom spaja u liepu cjelinu. Na mužkarcu ne ćeš toga nikada opaziti.

Za ista bi bila moćna ljepota, koju si nailazio u svakoj najmanjoj česti te djevojke, da je oko nje bilo sjaja, a opeta da se od nje odraživaše sjaj na okolinu. Takovih ljepotica ćeš često naći med sirotinjom, ali nitko ne pazi na nje, jer ih svaki drži nečim nižim na tom svietu. Nu zaviriš li malko dublje med odnošaje te sirotinje, naći ćeš ljepotu kraj rugobe, pa kako te se milo i lagodno dojimlje krasota od naravi, tako će te opeta ustrašiti ta ružna slika naravska.

Marenka Prochazkova bijaše vrlo liepo djevojče, znao to njen otac, znala to i ona, znali su to i svi ljudi, koji ju poznavahu. U Lechmannovoj tvornici nazivahu ju „liepom Marijom“, a mladi joj radnici dovikivahu „krasna ciganko!“

Djevojka povečera. Nije upravo spješila; bilo joj je milije tako, jer ne trebaše govoriti. Produži večeru, kako samo mogaše.

„Je li je Vachovka s tobom pošla kući!“ upita ju Prochazka, napuniv si lulu i upaliv ju. „Ta je negdje promokla!“

„Ne znam, otče! Valjda je utekla kiši!“ odvrati djevojka.

„Mogla si joj reći, neka se k nama svrati. Ne znam, za što se ne će preseliti u ovaj kraj; svaki joj je dan hodati toliko puta iz Karlina ća do Pohořelca! A Hinko bi to htio. Njemu se ne mili to svakdanje putovanje. Često li joj već rekoh, neka se k nama preseli. Mjesta je u nas dosta“.

„Otče, molim vas, ne činite toga!“ ukrade se djevojci iz usta, a krv joj obli lice.

„Šta imaš ti proti tomu?“ čudio se Prochazka.

„Vi znadete . . . . otče . . . Hinko . . .“

Djevojka ne doreče.

„Hinko je razpušten dječak, to znadem, Marenko, nu u brzo ću ga ukrotiti, ako bude uviek kraj mene.

Taj nije nalik na staroga Vachu; da taj još žive, ne bi se mnogo naradovao".

„Nu u njega je dobro srdce, otče . . ."

„To znadem, kćerko, nu kuda će ga srce dovesti? Što u tjednu zasluži, to nedjeljom proigra, a uboga ga Vachovka mora hraniti trudom svojim, u mjesto da se on za staricu brine. A koliko ga puti već protjeraše iz radionice!"

„A gledajte, nieste li za nj govorili. . ."

„Jer sam mu otca cienio. Znao si ga vrag, što me k njemu vuče. Pa gledaj, ti ga i sama braniš, akoprem veliš, da je razpušten i igrač. Pa za to se ga i bojiš, te mu se uklanjaš".

Marenka ne odvrati. Sklopila je oči. Otac toga ne opazi.

„Sada opeta radi na Smichovu, kako li će dugo potrajati, toga ne znam! Da je on radje polazio školu, možda bi bio štogodj postao".

„Pomislite si otče, on opeta dva dana ne radi. . ." tresućim glasom pripomenu djevojka.

„Šta?"

„Izpjevao je nekakvu pjesmicu, kakvu je već prije napisao na poslovodju u Šteinbergovoj tvornici, pa se to doznalo".

„Vražji dječko! To je liepo! Nešta sakrivih i ja tuj. Kad je još kao dječarac amo zalazio, kopao je medj mojimi knjigami, toga mu niesi mogao prepriečiti — pa si tako koješta zabio u glavu".

„Dà, otče, on mi često reče, da će napisati takovu knjigu, kao što je „Proročanstvo sliepoga mladića". Cielu je znao na pamet, te mi to često reče. A vi ste to znali, otče, pa ste se veselili".

„Dà, dà, tuj sgrieših. To mu sad ne će nitko izbiti iz glave. Dakle sad opet ne radi! Šta će činiti?"

„Veli, da će poći gdje se gradi željeznica".

„Zar si s njim govorila?“ čudio se Prochazka.

„Ja — ja ga sretoh, otče, u dverih nasipa . . .“ plašljivo odvrati djevojka, te se sama izdavala, kako je sva smetena.

Prochazka pogledje djevojče i umuknu. Djevojka se neusmjeli zaviriti u otčevo lice. Oćuti kako joj krv u glavu udari. Težko je disala.

„Kad ste pošli danas od posla?“ zapita ju za čas Prochazka i oštro pogleda djevojče.

„Otče, ne ljutite se,“ moljaše ga djevojka a suze joj zablještiše u očiju. Uhvati otca za ruku. „Htjedoh vam donieti tablicu za primjerak, kako mi prije podne rekoste, da umolim gospodina poslovodju.“

„Pa šta ti je bilo na to čekati?“ pitaše ju Prochazka dalje; niesi vidio, da se je ozlovoljio, nu glas mu bijaše ponešto oštriji; — djevojka to odma opazi.

„Bilo mi je čekati, dok svi ne odu. Tad mi reče gospodin poslovodja, da ne ima nikakovih tablica, pa da će to i tako prestati, jer je za taj posao nadošao nekakvi Niemac“.

Prochazka se uznemiri.

„Nu uza to mi još reče gospodin poslovodja, neka idem do kancelarije k milostivomu gospodinu, da ga za to umolim. Ja podjoh onamo. Nu njega nije više bilo. Jedino mi mladi gospodin . . . . reče . . . neka sutra dodjem . . . da je danas već kasno. . . .“

Djevojče težko odahnu. Kao da joj kamen pade sa srdca. Posljednje si rieči jedva jošte čuo. Neizmjerno se je bojala toga časa; pripoviedanje joj dobro uspie; prvi put u svom životu zašuti nešta svomu otcu. A to ju je silno peklo.

Prochazka nije pazio, kako je smetena. Misli njegove skrenuše brzo na druge stvari. Ta ga je viest vrlo iznenadila, da ga poslovodja liši posla, koj je s vrlo dobrim uspjehom i na obće zadovoljstvo obavljao Da-

nas ga nije bilo u tvornici. Cieli dan proboravi ne daleko od svoga stana u nekadanjoj crkvi sv. Anežke, gdje je sada bilo skladište Lechmannove tvornice, kako prije rekosmo. Kad je sve uredio, ode ravno kući, ne htjede više do Karlina. Umoli si kćer, da mu donese od poslovodje daščicu za primjerak. Nije to bilo po prvi put. To je često činio, a nikada ne odbi poslovodja Prochazkine težnje. A danas? Šta li to znači? Netko će drugi preuzeti posao, koj je on toli sdušno i vrstno obavljao? I opeta, da strancu popusti?

Prochazka ustade i prodje po izbi kao obično, htjede na posao pa si za to i kupi sviećicu i sve priredi — sad nije imao posla a to ga je tiem većma gnievilo, jer su njega zabacili, da uzmogne tudjinac zadobiti njegovu službu. U grudih mu počme kuhati, hladna se njegova duša dvostruko uzburka, jer je već dugo vremena nikakva bura ne uznemiri.

Strouhalova smrt i život toga čudnovatoga čovjeka silno djelovaše na Prochazku. Čitalac će se sjetiti, kako je Prochazka snosio jednu uvredu za drugom i kako prisegnu, da će osvetiti sramotu tu, kojom ga obasu njegov neprijatelj i kako uz njegov život priraste misao na osvetu.

Nu kako se ono sbude na vrtnom pavillonu na Florencu, nasta posvemašnja reakcija u njem.

Premda se je težko u početku silio, da bude na blizu onomu, koga je zamrzio, da si čestim sastajanjem s njim uzčuva krepku i jaku svoju osvetu, da uzplamćuje još većma gnjev svoj, gledajuć onoga, koj ga je ponizio, koj je poružio majku njegova djeteta: ipak se kašnje priuči posve na Hütterovu tvornicu; dapače doprie s vremenom tako daleko, da bi se kasnije težko bio razstao s Karlinom. Po Strouhalovoj smrti savlada ga i neko mrtvilo. On naumi snositi sve uvrede i pogrde,

kako ih je snosio Strouhal, te se proti svim uprieti strpljivošću svojom.

Cielo to vrieme, za tih mnogih godina, poslužila mu je u tom sreća. Nitko se u tvornici ne usmjeli stupiti preda nj s uvredom, premda nisu toliko štedili činovnici onako ostale radnike kao njega, često se dogodi, da se je koj čovjek iz komptoara izderao na te česke radnike, na tu česku prosjačinu. Tad bi obično ustao Prochazka proti takvomu nazivlju, te mirnim, dostojanstvenim i moćnim načinom obrani česku prosjačinu. U nekoliko godina doprie Prochazka tako daleko, da svi njegovi drugovi prionuše uza nj, a onu pisarsku gospodu prisili, da niesu više onako surovi bili prama radnikom.

Jednom htjede gospodin Hütter utrgnuti radnikom od zaslužbe — nu Prochazkovim posredovanjem ne sbude se. Na njegovu bi rieč ostavili svi radnici posao, pa jer je upravo išao posao tvornici od ruke, ostavi se gospodin vlastnik sličnih misli; težko bi mu bilo naći radine i izvježbane ljude.

Tako svi smatrahu Prochazku vodjom ciele te malene vojske Lechmannovih radnika.

Kad se je sve tako udesilo, pojavi se u Vaclavu po koj put pomisao na osvetu; jer je odnošaj Prochazkin prama gospodaru postao širjim, te stoga manje osobnim. Nu to je bilo težko Prochazci snositi, da je taj čovjek, koj se s njim nekad sastao bez novaca na ulazu svome u Prag, komu je dapače uzajmio i polovicu svoga imetka, da je taj plivao sada u bogatstvu, da su ga tuj silno podpomagale česke ruke i da ga i sada podpomažu, a da je on toli osoran prama ljudem, koji sa malenom plaćom njemu tisuće na tisuće gomilaju.

Tako zaboravljaše Prochazka sve to više na svoju osobu u osveti, a ako se uzbuni proti svojoj gospodi, to ga na to prinuka jače čuvstvo, nego li sramota

i uvreda, koju nanese njemu samu. Gnjev onaj, koj je sada začeo hvatati koren u duši Prochazkinoj proti gospodi u fabriki nasta od obćenitoga čuvstva, od čuvstva prama ostalim radnikom.

Današnja viest rani njega sama, njega kao pojedinca, kao osobu. Ne samo što je svako bolje mjesto u tvornici zauzimao Niemac, već mu htjedoše oduzeti i taj posao, koj je on toli vrstno obavljao. U tom opazi Prochazka osvetu, koja je bila proti njemu naperena — znao je, da je to sigurno predložio koj od „gospode“, jer medj tiskari ne imadjaše neprijatelja.

Koliko li se to puti već ne sgodi, da su ljudi, koji mnogo toga prepatiše, koje proganjaše crna kob, s vremenom zašutili, da je strast njihova zamrla ili da je spavala u dubokom snu. Nu ako ju nova sila rani, ako ju oštar udar prene iz njena mira, tada će opeta uzavrieti strašnom silom, često još jače, nego li je prije biesnila. Tako bijaše i s Prochazkom. Duge, preduge godine ušutiše malo ne njegovu strast, sa starijom dobom posta sve to ozbiljnijim i sabranijim — kad al nuto bljesak zapali taj stari trut utišane bure a za bljeskom zatutnji grom probudjenih opeta strasti. Sve nevolje, sva poniženja, sve te pratiteljice biede uzrastoše za čas u njegovoj duši, a stara mržnja, ojačana u to dugo doba prelomi sve zapreke, kojom joj se razum i triezan sud opiraše te se moćnimi valovi razlije po čitavoj njegovoj nutarnjosti. Prochazka ne znadjaše jošte, tko ga je ponizio, nu tamno i nesigurno slućaše — tako bar u prvoj buri gnieva Prochazka pomisli — da jo to opeta stari njegov neprijatelj, Hütter.

Kasno legnu spavati. Taj ga nemir tako obuhvati, da nije više ni pazio na svoju kćer i da je jedino o tom cielu noć mislio.

Ni djevojka ne mogaše danas spavati. Bacila se je na svoju postelju, nu zaludu hvataše san. Najprije ju

uznemirivaše učinak, kojim je djelovala na otca viest o zaustavljenom poslu, za tiem se sjeti otčevih rieči o Vachovom Hinku a napokon ju uznemiri onaj prizor, što se je sbio medj njom i medj mladim gospodinom u pisarni. O tom ne spomenu ni rieči, kad je govorila o razlozih, rad kojih danaske zadocni. Ona to zataji svomu otcu, a da ni sama nije znala zašto; tajni ju je neki glas na to nukao, dok i ona ne privoli.

U polusnu nadje se pred poslovodjom i umoli ga u otčevo ime za dašćice primjeraka. Čula je njegov glas, kojim ju šalje do gospodara, nu ne opazi čudnovata usmješka, što no zaigra pri tom oko usta poslovodjinih. Za tiem se vidje, kako prieko hodnika stupa do pisarne, gdje je obično bivao gospodin Hütter. Srdce joj je silno kucalo, kad vrata otvori. Udje. Nije znala kako da začne, njemački ne umije, a stari gospodin znadjaše tek po koju česku rieč.

Pogleda na okolo i opazi u kutu jednoga mladoga gospodina. Upita ju, šta će. Tresućim glasom javi mu svoju molbu. Mladi ju Hütter pogleda plamnim okom i pristupi do nje. Tuj oćuti nekakvi strah, srdce joj pobrza kucati, a kako bijaše smetena, ne znade, šta će učiniti. U to joj reče mladi Hütter, neka se sutra dodje upitati, jer će jošte progovoriti o tom sa svojim otcem. Primi ju za ruku i stisne ju. Djevojka se tako zabuni, da je pustila sve sobom činiti. Kad joj pako ruku stisnu, strese se i vrućina ju spopade, glava joj se zavrti. Ćutila je, kako joj drkću koljena. Klone glavom, htjede se okrenuti i otići — nu ne mogaše s mjesta. Slična šta ne oćuti nikada. Tako časak stajaše. Sjeti se svoga otca, pa kao da ju svlada čarobna moć, pozdravi brzo i ode. Poteče prieko dvorišta i trčaše do gradskih vrata. Ondje se zaustavi, sjedne i odpočine. Lice joj je gorilo, srdce udaralo, kao da hoće iz prsi izletiti, grudi joj plamćahu

i nadimahu se kao moćni valovi. Tako joj je bilo čudnovato oko srdca, da uze srdačno plakati.

Kad se opeta sabra, utrie si oči i podje polahko u grad. Tuj srete Hinka Vachu.

„Zar sada tek ideš iz tvornice, Marinko? doviknu joj dvadesetpetgodišnji mladić u zelenu razderanu kaputu, grubih hlačah, bez prsluka i u staroj izsluženoj vojačkoj kapi, od koje već i kokarda spade.

„Dà, imadoh posla kod gospodina poslovodje!“ odvrati djevojče ponikla pogleda.

„Haha! Ne poniči okom, Marice, ja ti toga nevjerujem!“ nasmija se Hinko. „Krasna se Marija zabavi s drugim kim, pa ne će da rekne, gdje i s kime.“

Mařenka uzplamti, kao da ju tko godj kropom poli. Pogleda Hinka i gnievno reče:

„Tebi ne bih toga rekla, ti . . . ti razpušteni dječače!“

„Ne ljuti se, drago srdašce, ja te neću više uznemirivati. Ja odlazim iz Praga. Sa Smichova me protjeraše, jer spjevah pjesmicu gospodinu poslovodji, idem do Kolina, gdje se željeznica gradi. Adié! zlatna moja dušice! Reci otcu, neka se ne ljuti rad toga. Sviet je okrugao, ne ću se dakle na njem izgubiti.“

„A šta će tvoja majka?“ prigovori mu Marija, ponešto umirena.

Hinko zašuti, suza mu se zacakli u oku, potegne sa glave kapu, da su sve niti popucale, pa reče:

„Ona zna o tom, šiljati ću joj novaca, ondje ću više zaslužiti i više prištediti. Marenko, molim te, ne zaboravi na nju. Ta dobra duša!“

Uz to se okrene i otare si suzu.

„Nu šta sve hasni, kad tako mora biti. Već se mrak hvata, „„s bogom draga ljubezna, nebud srca žalostna,““ dometne pjevajući i potreptav Mařenku po ramenu, dovikne joj:

„Adiè, Marinko, sjećaj se mene!“

Pozdravi djevojku i ode. Marenka gledaše za njim i slušaše pjesmicu, koju si pjevaše:

„Náš pan faktor — je to kos
Mastičkama mazaný;
K tomu má vám dlouhý nos
Košelinom natřený . . . .“

Hinka nestade na jednom u crnom zjalu Poříčkih vrata.

* * *

Kako li duga bijaše ova noć Prochazki i njegovoj kćeri!

Drugoga dana zorom već ustade Prochazka, brzo se spremi i ode iz kuće. Odilazeć reče djevojci, koja se upravo oda sna prenu:

„Ja idem napried Marenko. Govoriti mi je sa poslovodjom prije, nego li posao započimlje.“

Zatvori vrata i brza kroka stupaše put Karlina.

Bio je prvi u tvornici. Podje do poslovnice. Ova bijaše jošte zatvorena. Prochazka se prošeće po dvorištu.

Mnogo se je tuj bilo promienilo. Uz desnu stranu stare sgrade dogradiše novu, koju podignu prije nekoliko godina gospodin Hütter, kad je već koj novčić bio skupio. Tada je bio jošte u zajednici s Lechmannom. Poslovi su bili po tvornicu izvrstni, za mirna vremena procvate obrt, a osobito se je mnogo tražilo jeftina i dobra kartuna. Cielo to vrieme ne prestade ni časak raditi tvornica, a radnici u toj kući dovadjali su sa sobom mladji naraštaj.

Pa i u pisarnah bijaše drugače. Od starijih ostade jedini blagajnik; ostali ustupiše svoja mjesta drugim nu uz mnogo manju plaću. I tuj je gospodario Hütter. Polovicu pisara odpusti, a oni, koji ostadoše, tužahu se pravom rad slabe zaslužbe. Nu uza sve to nikada ne

uzmanjka ljudi. — Stari poslovodja, s kojim se prije upoznasmo, umrie pred nekoliko godina, a drugi nastupi njegovu službu.

S drugimi ljudi dolazi i drugi poredak, drugi mar. Tko god je poznavao ljubeznoga starca, kako uljudno i udvorno susretaše svakoga, koj se s njim sukobi — ne mogaše sviknuti njegovomu nasljedniku. To je bio muž u trideset i petoj godini, rodom Niemac, nu koj se već prije naučio ponešta česki, jer se mnogo klatio po českih tvornicah, nu kako mu je težko bilo izgovarati pojedine rieči, vrlo se ljutio na tu tatarštinu.

Svi se ga u tvornici bojahu, a i Prochazka se već često s njim sukobi. Nu kako u njem nazrievaše poslovodja izvježbanoga i dosta izobraženoga radnika, pustio si je sve reći — od toga preuzetnika — kako običavaše govoriti. Bio je malena uzrasta, vrlo izrazita lica, bliedo-modrih očiju, malena nosa i ponešto širokih usta sa vrlo tanahnimi usnicami, nad njimi se uzpinjahu tvrdi brkovi svietle masti kao i vlasi, koji se neredno izpremiešaše po okrugloj glavi: takav bijaše sav u svemu gospodin Lindner.

Brzo je radio, bilo to sad posao za nj ili za zavod, uz to radio je za sve, što se dobivalo i što se razpošiljalo. Sve je umio u čas pregledati, a dobra ga pamet nikada ne izda. Bijaše kao žvrk — sve je vidio, sve prošao, na sve pazio, svuda za sve doznao, ništa mu ne uteče, što se dogodilo u tvornici. Dobro je znao, koliko i kako koj radnik radi, u koj se poso razumije, zasluži li si mnogo ako radi po komadu.

Osobito je strogo pazio na djevojke. Vrlo se je veselio, ako je koja pogriešila, a on joj mogao prigovoriti, veoma se ga bojahu dječaci gargaši, akoprem su se za njegovimi ledji podrugivali i nazivali ga njemačkim kukcem. Nu jao onomu, koga on uhvati. Onaj trenutak morade iz tvornice. Pronicav njegov glas djelovaše na

svakoga, s kim je govorio. Rieči mu upravo tecijahu, jedino, kad je s tiskari česki govorio, nekako mu zapinjalo te ne mogaše pravo napried, već se zaustavi kod svakoga ř i ž, čudo, što si jezika ne slomi. Kad je pako jednom završio svoj česki govor ili opomenu, uviek si odahnu i prokle tu tatarštinu.

Sve što je imao uraditi i što je bilo u njegovom djelokrugu, vršilo se je brzo i dobro.

Nu nije bio onakav čovjek, kakav bijaše obrtnik. Bio je tvrda srdca. Rado se osvećivaše, rado si zapamti pogriešku ovoga ili onoga, i prvom sgodom, predbaci mu ju. Sve to vrieme, što bijaše u Lachmannovoj tvornici, ne zauze se za nikoga. Još ga dapače veselilo, ako koj od starih radnika ostavi tvornicu, da ga tako drugi zamjeni za slabiju plaću, jer ga bieda natjera, žrtvovati svoj život. A upravo ga je za to obljubio principal. Od prvoga pisara pa do zadnjega radnika, znadjaše svatko, koliko li cieni gospodina Lindnera milostivi gospodin, te se svatko trsio da ga taj zavoli. Nu nitko ipak ne mogaše reći, da ga poslovodja obljubi. Činilo se, kao da u njegovo srdce nitko ne može prodrieti, da ga nitko ne može predobiti. Tako je duboko pao u mršavo i golo vršenje svoje službe, da nije za ništa drugo mario, van da obavi točno svoju faktorsku dužnost.

S ovim čovjekom htjede danas Prochazka ozbiljno progovoriti. Dugo je čekao, dok malko tvornica ožive. Od same hitrine i sbunjenosti nije ni opazio Prochazka, da je bilo tek šest sati, kad je prispio u tvornicu. Sjedne na gornju stubu, što je bila pred pisarnom. Časomice idjahu ljudi za svojim poslom i mimolazeć pozdravljahu Prochazku.

Oko sedam sati začuje Prochazka štropot kola. Do tri kočije stanu u veži tvornice. Stari i mladi Hütter, Lindner i nekoliko druge gospode izadje iz kočija.

„Na mjestu smo, gospodo!“ rekne stari Hütter ostalim. „Podjimo odma u radionicu“.

„Josipe!“ vikne poslovodja svojim neugodnim glasom, da ti je sve u ušiju šumilo.

Pazikuća dodje.

„Jesu li radionice već otvorene!“ upita ga poslovodja.

„Upravo ih otvaram, milostivi gospodine!“

Pazikuća podje napried, a ostalo će družtvo za njim.

Prochazka promatraše to rano družtvo. Ne omili mu, ustade i podje u tiskaru. Nasloni se na otvorena vrata i gledaše u dvoranu.

Družtvo stade u sried radionice, razmatraše silni taj prostor, neki od te strane gospode izvuče iz žepa duge papire i položi ih na stol. Bili su to nekakvi nacrti.

„Mjesta je tuj dosta gospodine Hütteru. Nu inače će to biti sa tlom, jer po nacrtu nije dosta čvrsto“.

„Ako ne bude drugače, pojačati ćemo zidine u prizemlju i poduprieti tlo jakom podlogom. Tomu se lahko doskoči“, odvrati stari gospodin Hütter.

„Tako će biti dobro, ali ćete morati i posao zaustaviti dulje vremena,“ primetnu prvi gospodin.

„Šta mi je činiti? Gledati ću, da si štetu kasnije nadoknadim“, odgovori Hütter.

„A koliko ih hoćete imati, ovdje imade za četiri mjesta!“ nastavi drugi stari gospodin, promjeriv koraci širinu i duljinu radionice.

„Čim više, tim bolje“, reče Hütter; „kad već jednom tu kućetinu pregradjujemo i posao zaustavljamo. Ja već sve izračunah: prvi će izdatci iznositi trideset i šest tisuća. Ako mi posao podje dobro za rukom, to si to u tri godine nadoknadim. Računajte samo! Tri stotine radnika stoje me u tri godine 23.400 forinti, ako dvie

trećine odpustim, a stotinu pridržim, to mi liepa svotica preostaje. A sada tek računajte, koliko li ja na godinu uradim sa četiri makine. To nemožete ni prispodobiti s ručnim poslom".

„To ja već sve izračunah na groš", odazove se Lindner i laskavo se Hütteru nasmieši. „To će biti drugi život".

„Dok se bude ta soba preobrazivala, stisnuti ćemo se u vanjskoj sgradi", tumačio je Hütter poslovodji, dok su ostala gospoda mjerila i na nacrtih si sve sračunavala. „Ja nebi rado na dugo zaustaviti posla, pa ma ni na četrnaest dneva. Gledati nam je, gospodine Lindneru, da ti ljudi jeseni i zimi mnogo toga urade, a osobito tkalci; uz to nam se treba i s robom obskrbiti, primiti više ljudi u posao, da priprave vunu, predivo i svega toga, česa ne imamo. Pa ako se dobro svim obskrbimo, lahko možemo onda odpustiti većinu tkalaca i ženskadije, pa dok se bude sgrada preinačivala, pridržati ćemo si jedino tiskare. Uredite dakle sve to, Lindneru!"

„Ne brinite se, gospodine principale", reče i nakloni se maljušni čovjek. „Ja ću se za sve pobrinuti".

„Dobro dakle, ja vam sve predajem", primetne gospodin Hütter, zažmiri očima i dahtaše nosom u znak, da je posve zadovoljan sa svojim poslovodjom.

„Mi smo sve uredili, gospodine Hütteru", rekne prvi stranac gospodinu tvorničaru. „Pokažite nam drugu dvoranu".

„Ovuda podjite, gospodo, timi vrati", uljudno progovori gospodin Lindner i povede ostalu gospodu. „Ovdje rade tkalci".

Cielo družtvo udje tuj u nutar. Prochazka stajaše do sada na vratih, te se malko makne s puta, pozdravi mučaljivo prolazeće i podje u tiskarnu. Začuo je samo gdje šta od razgovora i gledao, šta li rade ta strana

gospoda. Opazi, da se tuj radi o nekoj promjeni, preinaci — nu nije dalje zato mario. Nu jedna ga rieč ponešto uznepokoji. Kad je gospodin principal razlagao, kako će si nadoknadit štetu, začuje Prochazka izreku: „koliko li se ne uradi u godini dana sa četiri makine.“

Uzeo o tom razmišljati i želja ga obuze, da sliedi to štovano družtvo u tkaonicu, kuda strana gospoda sa principalom odoše. Pa dok je on razmišljao o makinah, izmjeriše i razgledaše mjernici i graditelji cielu sgradu, udjoše do predionice, označiše sve i za sat ostave sgradu. Svi do mladoga Hüttera i poslovodje sjednu u kola i odvezu se.

Pazikuća otvori medju tim radionice, a radnici nahrupe unutar svaki na svoje mjesto. Ne mogahu se dosta načuditi, šta li htjedoše tuj ta gospoda.

„Možda će nas prodati gospodin principal“, reče jedan.

„Slobodno! Samo da je nama štogod od toga. Da nam hoće njegov novi nasljednik povećati plaću.“

„Ala si mi neuk!“ nasmije se treći. „Da s nas mogu kožu svući i od nas kartune učiniti — učinili bi.“

„Tako mi boga, čovjek ne može živjeti“, uplete se četvrti, „a ta prokleta njemačka hulja, taj nam poslovodja skraćuje, gdje iole može. A ipak on ništa neima od toga. Ako komu odkine koj groš, to ga baca gospodaru u žep.“

„Vjere mi“, poviknu peti „ja ne mogu toga šmugljara gledati. Ako mi jednom šta reče i prigovori momu radu, razbiti ću mu želudac, da će do vieka škripati zubi!“

„U liepo li družtvo dospjesmo!“ opeta će prvi. „Da ne imamo Prochazke, daleko li bi došli. Taj se još nešta brine za nas. Nu on će im jednom izceriti zube. Ja ga poznam. Vas ne bijaše jošte ovdje — ima tomu nekoliko godina. Upravo dodje amo poslovodja iz Njemačke. On izpsuje jednom moga susjeda — kukavica je umro

na suhoj boli — jer je došao pol sata kasnije na posao. Nesretni ga vratar odade. On ga pozove k sebi i reče mu: Vi, Wostršebale — tako to nekako izgovori — ako jošte jednom zakasnite na posao možete se tornjati, vi ništarijo, vi! Voštřebal se je jedva vukô po cesti, odpočinu si na putu, nemogav pravo hodati. Nu, da vam je bilo vidjeti Prochazku. Tada je bio još živ oganj. Šta sada, sad je miran; odkada mu umrie njegova Majdalena, sav se promieni. On poteče na polje za poslovodjom, spopade ga kao kakvoga dječka, te mu nekoliko tih ništarija vrati, da ga je samo gledao gospodin poslovodja. Odma odtrči do principala i potuži se; zaprieti da će ga protjerati. Gospodin principal dodje u tiskarnu i pozove Prochazku. Prochazka mu reče, da je Voštřebal živ mrtvac, da se jedva vuče i da jedino radi djece radi. Ako je došao pol sata kasnije stoga nemora biti ništarijom — da će on, Prochazka sam raditi pol sata više, da ne štetuje s toga gospodin principal. Pa se k nam okrene i reče: Djeco, hoćete li raditi pol sata za bolnoga Voštřebala? Mi svi pristadosmo, a Prochazka će gospodinu principalu: Milostivi gospodine, ovaj nezasluženi groš, što će ga dobiti Voštřebal, jer je došao pol sata kasnije na posao, nadoknaditi će pedeset nas sa sto ruku. Da vam je bilo gledati! kao da je tko gospodina principala popario, zažmiri očima i dunu nosom, čudo, što nije Prochazku odpuhnuo. Mišljasmo, da je Prochazka tuj posljednji put, zadasmo si vjeru, da ćemo svi otići ako on podje. Sjegurno je to poslovodji javio vratar, taj Niemac. Prochazka ne ode, a ni mi! A poslovodja reži sada na nj kao vuk na ovcu, nu ne može mu ništa učiniti.“

„Šta ćete. Prochazka je čovjek od oka“, pridometnu šesti i sedmi.

U to zazvoni.

„Ajdmo zvono se javlja, laćajmo se posla, inače će dotrčati taj Niemac i vikati.“

Tiskari udjoše u dvoranu.

Prochazke nebijaše ondje; kad ga štropot kočija prenu iz sanjarija, podje s druge strane na ulicu, odavde velikimi vrati u dvorište, pa ravno u poslovnicu.

„Šta vraga, tebe ne bijaše ovdje pol dana, pa za to ne ćeš dobiti ciele plaće“ vikao je gospodin poslovodja za svojim stolom na staru ženu.

„Milostivi gospodine, mene je u prsih bolo, te ne mogoh u jutro doći, bogom vas zaklinjem, milostivi gospodine, samo ovaj put nemojte, platiti mi je stanarinu a neimam još ništa“.

„Ni novčića, stara babo, ajde radje na posao, već je zvonilo. Ja te ne trebam ovdje.“

Nakon ovih rieči ode poslovodja u drugu sobu.

„O moj Isuse! Sad mi odbiše četiri groša“, šaptaše starica i vucijaše se na vrata van. „Ni kruha si neću moći kupiti“

Prochazka je slušao taj kratki razgovor i udje u sobu, kada starica htjede napolje. Upoznao njezin glas. To bijaše stara Vachovka. Suze joj navrieše na oči.

„Dobro jutro, Vachovko“, pozdravi ju Prochazka.

„Dao bog! O, moj bože, alà mi nesretna dneva“, šaptaše slabim glasom.

„Čuo sam. Dodjite večeras k nama“, primetnu, „a sada ajte na posao, to vam ništa ne koristi. Dodjite na večer do nas.“

U to udje opeta poslovodja u izbu.

„Zar je još tuj ta vieštica?“ zlobno viknu svojim pronicavim glasom. „Nosio vas sotona već jedared!“

U to speti Prochazku i zape malko.

„Već pol sata ovdje dosadjuje, a ja imadem drugoga posla“, progovori po nešto mirnije poslovodja. „Šta želite Prochazko?“

Prochazka šućaše. Ljutio se je i peklo ga je, kada začu, kako se prosto i uvriedljivo ponaša poslovodja prama ubogoj starici, koja bolestna ne mogaše na posao, te rad toga štetovaše četiri groša! A tvornica prigospodari na dan stotinu! Prochazki htjelo srdce pući. Drhtao je po cielom tielu i hladna duša poslovodjina toli silno djelovaše na nj, da mu htjede glavu razdvojiti. Tako uzburkan ne mogaše progovoriti.

Tek se umiri i utaloži, kad je pomalo zaboravio na tu sgodu, kojoj je bio nevidjenim svjedokom.

„Dolazim, gospodine poslovodjo“, zače napokon Prochazka, „da se porazgovorim sa gospodinom poslovodjom radi primjeraka. Jučer mi reče kći, da će taj posao drugi zadobiti“.

„Da, bila je u mene, bila! Znajte, Prochazko, ta stvar je ovako. Netko je nekoga gospodinu principalu preporučio, a taj će to preuzeti. Ja ga do sada ne znam. Porazgovorite se o tom s gospodinom principalom!“ smeteno se branio poslovodja, premda je dobro znao, da je on sam glavom, koj je drugoga preporučio za Prochazkin posao. Uhvatio je tuj liepu sgodu, da se osveti drzovitomu radniku, koj mu toliko puti već istinu reče.

„To je čudnovato, gospodine poslovodjo; nikad mi ni u čem ne prigovoriste, a sada me lišiste bez razloga toga posla. U kući sam preko dvadeset godina, a toga, vjere mi, ne zaslužujem, da mi pod stare dneve umanjujete zaslužbu“.

„Prochazko, ja to sve rado shvaćam, ali vam savjetujem kao dobar prijatelj, da se ne podajete nerazložnomu gnjevu. Tiem ne ćete daleko“.

„Gospodine poslovodjo, ja govorim, kako ćutim. Ja niesam licumjerac, kao što su drugi i ne znam izbirati liepih rieči. Nu to vam velim, da me vrlo ljuti, ako staromu radniku što sustežete. Vidim, da je i na meni red. Dobro, ja ne idem k gospodinu, neću moljakati

za posao, koj već drugi dobi. Prosjačiti neću. Ne učinih nikada toga, neću ni sada".

„No no, kako vam drago, Prochazko", odvrati poslovodja i zapiše nešta u knjigu, promatrajuć Prochazku, koj je u spuštenih ruku držao kapu. „Ja jedino tako mišljah, htjedoh vam savjetovati. Nu kad nećete, siliti vas ne mogu."

„Milostivi gospodin znade dobro, da radim u njega preko dvadeset godina, milostivi gospodin znade i to, da do sada nikada ne sagrieših, da sam bio pošten, milostivi gospodin uzeo mi je moj posao — dobro dakle, neka ga dade komu hoće!"

„Prochazko, molim vas, da vas slučajno čuje . . ."

„Ja ću mu to tako reći, kako godj i vama rekoh. Pa ako me i iz tiskare odpravi, neka rekne, ja ću poći".

„Kuda li mislite, Prochazko?" presenećen reče poslovodja i izbulji na Prochazku oči. „Vi ste još uviek žestoke naravi. Nitko o tom ni ne sanja, da vas odpustimo. Nu znate šta, Prochazko, ja ću govoriti s gospodinom principalom, a vi ćete opeta dobiti posao".

„Ja ga više ne primam, gospodine poslovodjo", reče odrešito Prochazka i podje. Kao van sebe gledaše poslovodja ponosnoga radnika. „Raditi ću u tiskari, kao i tada, kada u tu tvornicu stupih", dodade odlučno radnik.

Pozdravi i ode.

„Nu počekaj, ti namazani adrapovče, toga ćeš se sjećati. Ma još neznam kako, ali za cielo ću te odpraviti odavde".

Nekoliko puti prodje izbom i razmišljavaše u to zazvoni zvono. Poslovodja se prenu.

„Upravo u dobar čas! kao da je imalo biti. Okoristiti ću se dobrom sgodom".

Lati se domaće kape, zatvori vrata ključem i podje preko hodnika poslovnice k gospodinu principalu.

Udje. Soba bijaše na uglu; u njoj su stojali stolovi

za pisanje, dva široka mekoslona, mekani fotelji i ormare za robu.

Gospodin Hütter sjedjaše u naslonjaču, pred njim ležaše na malenu stolu cieli kup novina.

Žmirkao je očima, kako to i inače običavaše i dahtao nosom, kao i prije. Za punih dvadeset godina ni u čem se ne promieni. Jedina se koža na licu preobrazila. Bila je svjedokom kancelarskoga i mirnoga života, smiesa polutamne i polubliede masti. Sjaja nije bilo na njegovoj kosti — čovjek nije znao, da li je sieda ili svietle masti. Obraz si je sasma obrio, ni pod nosom ne bijaše više onih brčića, s kojimi dodje u Prag. Žmirkanje očima i dahtanje nosom priraste uz Hütterov život. Oči titrahu kao da se je u njih usredotočila sva vatra s lica. Cieli obraz pokri neko mrtvilo hladnomu tvorničaru.

Odielo mu je bilo u redu. Težki se zlatni lanac vukao oko vrata i gubio u žepu od prsluka, gdje zlatni dobnik točno odmjerivaše vrieme, s kojim je Hütter toliko štedio. Kad je došao u poslovnicu, čitaše pol sata novine; za tiem je čitav sat upotriebio na dopisivanje. O jedanaest sati, dodje poslovodja i s njim svrši sve u pol sata. Često dozove Hütter poslovodju i u drugo doba — nu tomu je već bio osobit kakav uzrok. Oko dvanaest sati odveze se Hütter zimi u grad na objed, a ljeti na svoje nedaleko dobarce, tu je po gdje koj put primao i posjete. U četiri sata ode u grad na kakvu skupštinu tvorničara i obrtnika, pa se opeta odputi na sat u tvornicu; o sedmoj uri podje pješice do trgovačkoga kazina. Kasnu večer proboravi u svom obiteljskom krugu.

Tako je to točno išlo dan na dan, kao što i njegov dobnik. Samo znameniti uzroci mogoše poremetiti taj red.

U svom vladanju bio je Hütter vrlo odmjeren. Mogao je biti i fin, da ga nije kvarila ta ukočenost.

Sudruzi i znanci cienjahu vrlo Hüttera radi njegove solidne tvrdke, radi valjanosti njegove robe. Kad je govorio i razpravljao Hütter očitovao je vazda oštar um; svaki sud zrelo promisli; spekulantske njegove namjere polučiše malo ne uviek svoj cilj. S toga je i vriedio toliko medju svimi. Uviek je bio prvi, ako je trebalo štogodj nova poduzeti, uviek je imao spremna novca.

Tako i sada prvi zamisli uvesti u svojoj tvornici makine. A upravo danas sklopi ugovor za zimu i proljeće; početkom ljeta htio je početi raditi s makinami. Jedva što to drugi tvorničari začuše, već se i oni latiše iste misli, pa jer ju je Hütter zamislio, znadjahu, da ne će bit uzaludan strošak. — Uz to opeta znadjahu svi, da Hütter prilično mnogo štedi, da bdije i pazi nada svim, da radi sâm malo ne čitav dan.

Hütter čitaše upravo o trgovačkih stvarih, kad li pokorno udje poslovodja, naslućujuć, što hoće gospodar, premda ga je u neobično vrieme dozvao.

„Izvoljeli ste zvoniti, gospodine principale," progovori poslovodja, klanjajuć se pokorno.

„Dá, htjedoh jošte jednom progovoriti s vama o toj preinaci sgrade, gospodine Lindneru!" odvrati Hütter i dunu nosom. U sobi bijahu Hütter i Lindner sami.

„Na službu sam."

„Mislim, da ćemo odma budućega tjedna započeti raditi u tkaonici i predionici."

„Čim prije, tim bolje, gospodine principale; dosta imademo suhe i dobre robe u samostanu sv. Anežke."

„Imadete pravo; treba nam sakupljati predje i sukna, jer će nam ga trebati u proljeću. Imade li mnogo mjesta u predionici, gdje se svi radnici sastaju?"

„Vrlo malo, sve je uzko," odvrati poslovodja.

„Kako ćemo dakle učiniti, da čim više ljudi smiestimo za posao?"

„Zar ćete jošte ljudi namaknuti, gospodine principale. Pa čemu?“

„Bez ljudi valjda ne možemo raditi?“

„Ja mislim, da jednostavno produljimo dnevni rad, kako to radimo, kad imademo suviše posla,“ predloži poslovodja.

„To ne može dugo uztrajati. Valjda vidite, da se uviek radi toga borimo. Vaš se je predšastnik uviek skanjivao.“

„Povjerite mi samo to, gospodine principale, a ja ću učiniti. Mislim, ako im po groš više dademo, da će svi raditi.“

„To su tri i pô stotine groša na dan,“ primieti Hütter.

„Ali mi tiem još više privriedimo“, odvrati Lindner. „Raditi će sat ili dva na dan više, a to stoji groš na dan. Ja ću već gledati, da mi nitko ne umakne, a često ću ih i prieko ure pridržati.“

„Dobro dakle,“ odobri Hütter, „predja i sukno neka se u subotu prenesu na František“.

„To će se učiniti bez ikakva troška. Tiskari mogu tuj poslje svoje obavljene službe podpomagati; i tako su dosta naprasiti.“

„Šta se opeta dogodilo?“ upita Hütter.

„Uviek se rote. Danas imadoh opeta pune ruke posla s tom babom, Vachovkom! Ta bere plaću, a ni sama ne zna za što. Ne bijaše je ovdje, a ja utrgoh nekoliko novčića od njene plaće.“

„A šta radi?“

„Prebire vunu.“

„A šta radi njezin dječak?“ upita dalje Hütter.

„Toga već ne ima ovdje dva mjeseca. Moradoh ga protjerati. U četrnaest dana dva puta ne dodje. Ne znam šta je s njim.“

*

„Težko li je baratati s tom prosjačinom! Budite samo strogi! Inače će se uzoholiti.“

„Ja svakoga s mjesta odpravim, čim u čem pogrieši. A svemu je uzrokom samo jedan, gospodine principale.“

„A tko?“

„Onaj Prochazka, koga — ne znam radi česa — vi uviek branite.“

„Zar šta učini?“

„Jutros u zoru razgovarah se s njim. Šepurio se i rogoborio proti meni, jer će od sada drugi netko izradjivati primjerke.“

„To je ludorija,“ rekne Hütter.

„Nu da ga čuste, kako je govorio, gospodine principale! Rekoh mu neka k vam podje i neka vas umoli. Nu on ni čuti ne htjede.“

Hütter stavi na stranu novine i gledaše poslovodju.

„Da on ne prima više toga rada, reče, i ode. Da ne će nikada prosjakati za posao.“

Hütter ustade.

„Šta mu na to rekoste?“

„Opomenuh ga, da bi ga mogao čuti gospodin principal . . .“

„A on?“

„Da će vam to isto reći u oči, i ako mu zapovjedate, da ode, da će otići;“

Hütter se zarumeni. Oko mu zaplamti.

„To je drzovit deran!“ viknu. „Upravo sam te volje protjerati ga, akoprem je kod nas već dvadeset godina. Nu šta će reći ostali radnici?“

„Svi s njim drže, a to mi se upravo ne mili. S toga nam valja odpraviti toga dječka, kod prve sgode.“

Hütter promišljavaše.

„Počekajte još koje vrieme, da vidite, kakav li će biti. Ne bude li uredan, tad ga na prosto odtjerajte.“

„Na to ću sbilja paziti."

„Šta mi pade na um. Vi imadete pravo, gospodine Lindneru, više radnika ne smijemo primiti. Jer ćemo i onako u proljeću dvie trećine odpustiti."

„To je sjegurno. A onda ću si najbolje odabrati."

„O tom ćemo kašnje," odvrati Hütter.

U to udje u poslovnicu mladi domaći gospodin. Pozdravi i podje k otcu.

Aleksandru bijahu već dvadeset i četiri godine, bio je vrlo vitka i gibka stasa, liepa i ugodna lica. Čim mu je bielje bilo lice, tim se većma izticaše crno oko i crna kosa. Maleni orlovski nos pustio se nad mala usta i činio tim lice mužko-ženskim a mladića većma zanimivim. Vrlo se je liepo odievao mladi Hütter, a uz to se je znao vrlo liepo ponašati.

„Dugo te nije, Aleksiju?" pozdravi ga otac, podav sinu ruku.

„Bijah u radionicah," odvrati u kratko Aleksij. Pa kao da se sjeti, reče:

„Šta se to dogodi Prochazci, otče? Svi se tiskari sbuniše."

„Šta je?" zapita ga stari Hütter.

„Kada udjoh u tiskaru, sakupiše se svi tiskari oko Prochazke, a ovaj im nešto govoraše. Pa kada završi, čuo si ih huliti i psovati. Stupim medju nje i upitam ih što se bune, šta li se sbilo. Nitko mi ne odgovori. Razidjoše se i stadoše raditi dalje."

„Valjda im je saobćio razgovor svoj sa mnom," pridoda poslovodja. „Ja to uviek velim, najbolje bi bilo, da Prochazku odpravimo, gospodine principale."

„Takvoga staroga radnika?" ozove se mladi Hütter i malko porumeni. „To zar da učinite, poslovodjo? Vi ga sigurno sam uvriediste."

„Mladi gospodine, to je čudnovat govor . . ." dometne poslovodja i uzpravi se.

„Vi ste ga uviek mrzili . . .“ nastavi mladi Hütter.

„A vi ga najedared branite, mladi gospodine, a ne varam se, za što,“ odvrati smjelo poslovodja.

„Tiho,“ kriknu mladi Hütter i uzdrkta. Probliedi kao stiena. „Vi se vrlo daleko usmjeliste, gospodine Lindneru . . .“

Nitko nebi rekao, da taj mirni i tihi mladić može tako uzplamtiti, kako je za zadnjih rieči.

„Šta znači to?“ umieša se stari Hütter u njihov razgovor, koj se skrenuo na prepirku.

„Da poslovodja može vriedjati vašega sina, otče. Daleko li to već dospie s nami!“

„Žali bože, sine, vjeruj mi, da mi je žao. Gospodine Lindneru, ostavite nas na samu“, okrene se stari Hüter prama poslovodji, koj na te rieči izadje iz sobe. „Već odavna htjedoh s tobom, Aleksiju, ozbiljno progovoriti, nu ti si mi se uviek uklanjao. — Danas si sam tomu povodom. Neka se ne rekne, da te štedim na moju i tvoju štetu. Htjedoh ti reći, kako se vladaš. Tebi nije ni malo do toga, kako je s našim zavodom. Primio sam te u svoje družtvo da budeš ti po mojoj smrti glavom. Nisam žalio ničesa, da te čim bolje naobrazim. A ti mjesto da marom nagradjuješ moju otčinsku volju, ne paziš na ništa, radje lenjariš, tratiš težko skucani imutak, trčiš za svakovrstnimi zabavami, pa se ne čuvaš ni takovih, koje podkapaju tvoje zdravlje. Više se brineš za ljubovne spletke, nego li za to, kako ide naš posao da li ne štetujemo. Dà, sinko, laglje se raztiče, nego li stiče. Pa se čudiš jošte, da se tako razidjosmo! Niesi li sam krivcem? Moram tražiti vjere u drugih ljudi, dočim bi u tebe imao stavljati sve povjerenje. Dà, sine, tako smo daleko dospjeli! Pa ti još i prigovarati smiješ. Neka mi se to više ne dogodi, jer tako mi boga, ne znam što ću učiniti!“

Stari Hütter udari nogom, da se sva soba stresla. Nitko ga nebi sada prepoznao. Uvehlo lice plamćaše, oči zablještiše, a ruke, u kojih novine držaše, drhtahu, da je sve papir šumio.

Aleksij stajaše kao kip. Bio je blied poput smrti. Oči zaklopi.

Kad se otac izbuči, dignu glavu i tronuto reče:

„Otče, vi znadete, kakovom li željom dolazim u pisarnu. Vi znadoste to i prije, a ipak me silite da radim. Nikakve volje ne imam za onaj cilj, koj mi narinuste, ne pitajuć za moju volju, za moje sposobnosti, za moju želju. Vi odlučiste od mene učiniti tvorničara i meni je bilo to postati. Vi znadete da htjedoh na sveučilište poći — željeznom svojom voljom odkinuste me od toga, pa sada mi predbacujete sjajno odgojivanje i odsudjujete cieli način moga života. Dà, otče, priznajem, da ne živem kako bi morao, ja tratim svoje sile i vaš imutak — to je istina; ali da sam upravo takav, kakav sam, oprosti mi bože, postadoh samo po vama."

„Ni rieči više!" riknu stari Hütter i uhvati sina za rame, — „inače se zaboravim, ti nezahvalniče!"

„Bog mi je svjedokom, da nikada ne mislih s vama tako progovoriti", reče čudnovato hladno mladić. „Vi me sami izazvaste. Vi znadete, da radim na dan tako, kako mi rečete i toliko, koliko mi zapoviedate. Pa kad onda velite, da svoje dužnosti ne vršim, sami si protuslovite i sami se varate. Da ne imam ljubavi za taj rad, niesam ja krivcem. Vi ste meni vlastitom svojom voljom dopitali platu, koje možda ne zaslužujem; a jer ju, po svojoj volji uživam, jer si gledam naknade za taj suhoparni posao u vanjskih zabavah, za to vas ozlovoljujem, za to radim proti vašoj želji. Hoćete li dakle, otče, a vi mi dozvolite, da promienim sadanje svoje stanje. Ne ću vas tada smetati, niti ću išta od vas zahtievati — pustite me, a ja ću se dati u bieli sviet s ono malo imutka

što mi ga ostavi pokojni djed, pa se nikad više ne ćemo tako sukobiti, kako smo se danas.“

„Nikad, nikad!“ poviče Hütter, premda se je u tom uzkriku vidjelo, kako je prijašnji gnjev popustio.

„Zovni mi Prochazku i gledaj, da te danas više ne vidim!“ nastavi i sav nemiran sjede u mekoslon.

Mladi Hütter utrie si znoj, koj mu se u debelih kapljah pomoli na čelu. Okrene se prama otcu i drkćućim glasom reče:

„Hoću vas jedino još pitati, da li je to zadnja vaša rieč!“

„Zadnja!“ čuo se odgovor.

Aleksij Hütter uze klobuk i ode.

Za časak udje Prochazka u pisarnu. Bio je blied poput stiene, oči mu još plamćahu. Hüter zamišljen, neopazi kada je on unišao.

Prochazka stade pred Hüttera. Gledaše ravno u bogatoga tvorničara. Kao da svaki pogled njegov u sebi krije sto bodeža. Kao guja ujede ga svaka uspomena na one uvrede, što mu ih ovaj čovjek zada. I kano bljesak letio je od spomeni do spomeni; vidio se, gdje se valja u sniegu pred dućanom u Celetnoj ulici, čuo je porugljive rieči Hütterove na vratih tvornice — a sve mu žile nabrekoše. Sjetio se, kako se susretoše pred špitalskimi vrati kao ubogi putnici i kako se sada opeta sastadoše, jedan kao bogati tvorničar, a drugi kao biedni radnik u njegovoj tvornici. Zašto ga je dao zvati principal? Zar ga htjede jošte jednom poniziti? Ili ga htjede iz tvornice protjerati?

Prochazka razmišljavaše. Stade. Bio je na sve spreman. Čekaše, dok ga Hütter zazove.

Dugo li to trajaše. Tvorničar je dugo vremena lutao medju svojimi misli. U glavi njegovoj bijaše silan vir, koj je u svoje kolo uhvatio sve njegove misli. Nije znao, šta hoće; nije znao što misli.

U to digne težku svoju glavu, a oko se njegovo sustavi na Prochazci. Ponajprije ga gledaše Hütter pronicavim gledom. Nikada s njim ne progovori u četiri oka. Nekakva slika preleti kraj njegovih pometenih i neurednih misli. Čim većma Hütter Prochaz ku gledaše — tim se sve većma ponavljala ona slika. Tu se Hütter silomice prenu iz svoga promatranja, baci sdrobljene novine na stol i reče:

„Prochazko, kako li je s vašimi primjerci."

„Od danas nikako," odvrati ovaj odrešito.

„To nije, čovječe, pristojan odgovor", opomenu smjeloga govornika Hütter.

Prochazka je šutio. Iz očiju njegovih proleti bljesak i odbije se u tamnom oku Hütterovom.

„Vi, čovječe, nešta zamisliste?" upita ga opeta Hütter suhim, ledovitim glasom, upriev u nj oko.

„Dà, gospodine!" odvrati Prochazka.

„Šta zamisliste?" oštro ga dalje pitaše Hütter.

„Sutra je subota, sutra ću uztražiti, da me za tjedan dana odpustite, gospodine".

Razljućen se okrene Hütter od Prochazke put okna. Tuj pogleda na protivnu sgradu. Pa šta je opazio? Svi radnici stajahu kraj okana i vrata, te gledahu radoznalo na okno principalove pisarne. Čim se je viest raznesla, da je Prochazku zvao gospodar, uzbunili se svi radnici. Mnogo je lice grozna vida bilo; tiskari se dogovoriše, ako Prochazku odpuste, da će svi otići.

Hütter nehotice uzdrkta, kad je opazio, kako se sva ta upala, zarasla, blieda lica okrenuše proti njemu. Užasna, ne nadana li to bijaše po nj slika.

Brzo se okrene k Prochazci.

„Za što hoćete sutra uztražiti odpust, kad već tako dugo kod nas radite?"

„Preko dvadeset godina, gospodine, uviek vierno

uviek pošteno, a rad ove dvadesetogodišnje vierne i poštene službe, uzkraćujete mi sada podporu, gospodine!“

„Dvadeset li godina radite u nas?“

„Preko dvadeset godina!“

„Kolika vam je plaća?“

„Poslie dvadeset godina, od danas opeta šestnaest groša! Nu tako će uztrajati samo jošte jedan tjedan“.

„Hoćete li sbilja ostaviti moju radionicu?“

„Hoću, gospodine, ja ne mogu dulje ostati, jer se radnikom čini krivica!“

„Ne govorite tako, čovječe“, govoraše Hütter dalje, po nešto uznemiren.

„Ja govorim, kako mi je na srdcu, te ću tako i pred samim bogom govoriti!“

„Umirite se; ja vas ne odpuštam rado, jer ste marljivim radnikom, a i svi se priučiše na vas“.

„Tiskari će svi poći sa mnom! Mi ćemo već i drugdje posla naći, gospodine“.

Hüttera to smete. Toga nije očekivao. Nemirno gledaše u lice Prochazkino. Takva selitba radnika u taj čas ne bijaše mu ni najmanja mila, dapače, mogla mu je i trgovina vrlo štetovati. U taj čas ne znadjaše, što da reče. Da će to tako daleko zasegnuti, nikada ni ne posluti.

„Prochazko, vi ste tako dugo kod mene radili, vi ne ćete odavde“, nagovarao ga Hütter hinjenom nekom strogosti.

„Ja idem gospodine, a svi tiskari sa mnom; mi se zavjerismo. Sadanji nas poslovodja svagdje ugnjetuje, odkida nam od plaće, goni nas kao pseta i muči svakojakim načinom. Mi smo siromašni radnici, pa znamo, kako to boli, ako nam se odtrže koj groš! A vi, gospodine, vi to dozvoljujete, akoprem i sami znadete, kako li je gorko siromaštvo — vi ga sami poznadoste“.

Hüttera to iznenadi. Tako mu oštro nitko nikada

ne progovori. Sada je malo tko još znao, kako je kao sirota došao u Prag; i sam nerado mišljaše na to. Tako je privikao svomu bogatstvu, da se uzoholi i postade onakvim aristokratom, koj si je sviestan, da si je sam stekao ime i imutak, te u svojoj oholiji i nadutosti nadvisuje svakoga po rodu aristokrata. Tiem ga neposredni prigovor siromašnoga radnika većma smete, nego li sva ona lica radnička, što ih je vidio po oknih. Ne znadjaše, kako da začne — ne znadjaše, odkuda Prochazka znade da je nekad bio sirotom.

Iz toga ga razmišljanja prenu Prochazka, upitav ga kratko i hadno:

„Hoćete li jošte šta, gospodine?"

„Prochazko, ja vas molim, da ne odilazite. Ja — ja ću vam povećati platu," reče tvorničar, očevidce smeten i malo ne moleć ga.

„Ja toga ne zahtievam. Živio sam dvadeset godina u nevolji i biedi, moći ću i dalje. Ako svim radnikom povećate platu, ostati ćemo," dodade Prochazka, komu u čas ta misao na um pade.

Hütter stupaše po sobi. Znoj ga obli i tekao mu niz lice. Kao da mu tko trga kuse mesa sa tiela.

„Hoćete li povećati, gospodine?"

Hütter računaše u glavi, da li bi to mnogo bilo, da radnikom dade za groš više. Činilo mu se, kao da je to velika svota.

„Povećati ću," reče, težko uzdahnuv, malo ne sdvojno.

„Mi primamo povećanje za dva groša na dan."

„Dva groša!" kriknu Hütter umirućim glasom, „vi ste poludili, za dva groša."

„Kako vas volja gospodine. Ne pristajete li uza me to odlazim," odvrati Prochazka i htjede otići.

„Ostanite i recite ostalim, da imadu od sutra na dan za dva groša veću plaću."

„S bogom, gospodine!“ reče Prochazka i ode.

Hütter se sruši u naslonjač, zaškripi zubima i umiri se groznom kletvom:

„Samo počekaj, prokleta prosjačino! Za tri četvrta godine osvetiti ću ti se, a osobito tebi, ti lopove! O da imadem već te makine! Pa ćeš poći kao stado iz moje kuće, te si tražiti drugdje veću plaću. Prokleta prosjačino.“

Hütter je smalaksao. Odviše se toga na nj sgrnulo u jedan put — ne mogaše toliko rana snesti. Mrzio je sina, proklinjao poslovodju, da je takav bio s tim bezstidnim i drzovitim čovjekom. s tim Prochazkom. Kakav li je to prostak, koj ga opomenu njegovoga nekadanjega siromaštva?

Za tu drzovitost spremi Hütter najljuću osvetu Prochazki.

*
* *

Ne treba nam reći, kako li radnici primiše Prochazku, kad se je vratio od principala, te im saobćio novinu, da im je plaća povišena za dva groša na dan. Svi ga ogrliše i od radosti klicahu mu dug život, sreću — a mnogomu starijemu, koj je već tolike godine s Prochazkom radio za istu platu, bez ikake nagrade, zadrhta suza u duboko upalih očiju.

Za dva dana znalo se po cielom Pragu o povišenoj plaći u Hütterovoj tvornici po predgradjih i u obće medj radničkim svietom. Velika se graja radi toga dignu u svih radionicah — radnici u drugih tvornicah uztražiše po primjeru svojih sudrugova u Karlinu veću plaću, ali na malko burniji način.

I tako imadjaku malo ne svi radnici u svih tvornicah za groš ili više, veću plaću na dan.

Prvi se put onda prenu jadna sirotinja, to je bio prvi znak buduće sviesti ubogih radnika, koji krvavimi žuljevi za svoj život radiše — to bijaše prvi uzkrik bolesti rad ne nagradjene plaće!

VIII.

Igra sudbine.

Kako znademo bila je na Maloj strani na *** trgu palača grofa Arnošta. I danas je tuj mrtvo i pusto, kako to bijaše i prijašnjih godina. Dapače ti se činilo, da je i gospodar mrtav, kao i njegova palača. Pa malo, da je tako i sbilja bilo.

Stari onaj vratar, s kojim se je prije mnogo godina pogadjao Strouhal, preseli se od davna već na Koširko groblje — gdje je on prije bio, tuj vidiš sada strano neko, ne poznato lice; nekakav izsuženi gospodski sluga, zadobije tu ugodnu i mirnu službu u toj tamnoj palači — nepoznavajuć ni svoga gospodara.

Grof Arnošt bijaše vrlo riedko u Pragu. Poslie one užasne noći na Florencu, ostavi vrtni pavillon i ne vrati se nikada više onamo. Za noćne dobe odnesoše crni njegovi sluge mile mu stvari na malu stranu, ostalo ostavi ondje; nu to preostalo pokućtvo zamieni novi vlastnik sa vrlo jednostavnim. Pavillon na Florencu postade još ove godine javnom plesaonicom a po ostalom vrtu, prije vrlo mirnom, sad je sve bučilo i polovice drveća nestade. Poetička tajinstvenost, koja se je jošte prije nekoliko godina krila tuj medju tihanim stabaljem, izčeznu posvema — a s njom izčeznuše i sve one uspomene i sgode, kojimi čitatelja prije upoznasmo.

Čudnovato li čuvstvo svakoga svlada, tko je poznavao i zaljubio se u koj kraj, gaj, vrt, liepu kuću, pa vrativ se nakon nekoliko godina, nadje sve to promienjeno. Gaja nestade posvema, gdje se je prije pasla

životinja u sjenatoj šumici, danas se ondje muči orač pod žarkim sunašcem; vrt ustupi na pola svoje mjesto nekakvoj velikoj sgradi, a mila kuća sa ugodnim hodnikom izčeznu. Ni traga joj ne osta! A gdje su ti ljudi, koji te pred nekoliko godina pozdravljahu? Stari kuće gospodar umrie, a njegova supruga brzo za njim. Gdje je ta mladež, koja je svojom veselom pjesmicom oživljala cielu okolicu? Ta se razprši! Jedan pade u bitci, drugi se preseli u novi sviet, treći zaluta u glavni grad. A šta s timi djevojkami, što no sjedjahu za ručnim poslom u onoj sjenici, šapćuć medju sobom i pripoviedajuć si kojekakve bajke? Ni jedna ni druga ne kima više svojom glavicom, ne trči ni koja više za leptirom po susjednom grmlju — ne čuješ više pjevati: „Ach neni tu, neni!“

Svega nestade, kao da ih je pogubna kakva struja razbila o klisurinah zaboravi!

Žalostno li se to dojimlje čovjeka a suza mu se pomalja u očima!

Tako ne ima danas više traga vrtnomu pavillonu na Florencu. Od nasipa postadoše krasni perivoji, a po vrtovih na Florencu i oko Špitalskih vrata posagradiše se ogromne sgrade.

Gdje su se ljudi nekada duševno i tjelesno ubijali, ondje ne ima više napisa, koj bi odavao, da su ondje život provodili. . .

Najgorče je čuvstvo, da je na tom svietu sve prolazno i blago onomu, tko toga čuvstva ne upozna.

Malo imade takovih ljudi. . .

Grof Arnošt*** ostavi Vilinski vrt i preseli se u svoju palaču. Nu tiem ova ne ožive.

Za malo vremena ostavi grof i svoju kuću, te se na mnogo godina uputi u sviet. A nikad nije bio veseliji, nego kad je odputovao. Ostario je, te mu starost ta utisnu na čelo biljeg iznemoglosti i slaboće.

Kad se je opeta vraćao u svoju domovinu, te se približavao Pragu, čudnovata li čuvstva nikoše u njegovih grudih. Nikad ne htjede onamo zaokrenuti, gdje je bio pobiedjen u nenadanom, riedkom boju života. A ipak ga je nešto vuklo u Prag — ne mogaše se suzdržati, te nakon osamnaest godina osvane u svojoj kući, kad da je od mrtvih ustao, kad nitko ne očekivaše njegova dolazka.

Znance to po nešto uzbuni. Ne bijaše ih više mnogo — vrieme se je pobrinulo, da se umanjivaše njihov broj — nu tiem se većma snebivahu od čuda preostali živi, kada se davno zaboravljeni opeta pomoli. Nu grof nije nikoga primao. Živio je, kao i prije, dalek od bučnoga svieta, drugujući jedino s knjigami. Po malo priučiše se opeta svi na to, te kao da ni ne ima sbilja više u javnom životu grofa Arnošta. Govorahu, da je postao tajnim učenjakom.

Dva dana poslije one sgode u Hütterovoj poslovnici, sjedjaše grof u svojoj sobi, koju već prije čitatelju opisasmo; u toj se ovih godina ništa ne promieni. Oko sebe razporeda grof svakovrstne knjige i listine.

Grof je veoma ostario. Da je koj od njegovih starih znanaca stupio sada u njegov kabinet, težko bi ga prepoznao. Uzrast mu nekada toli vitak i jak, sada je sagnut i dokazuje, da je već oslabio. Medj crnom kosom, što je pala niz ramena, provirivahu ciele kite srebra; crnoga njegovoga i bujnoga brka posve nestade, pa ni zalikom koji mu obrubljivahu bliedo mramorno lice ne bijaše više traga — a lice se sada svom svojom oštrinom pomoli. U njem si vidio pravo staračko lice; bilo je svojom oštrinom, tvrdošću i mirom, zrcalom njegove hladne duše; pa ni starost mu ne oduze tjelesne snage, kako ni snage duha. Nu čelo se je silno nabralo, te niesi našao ni početka ni kraja tim naborom. Oko ustiju titraše viekom čudnovati neki usmiešak. Kad se je pustio do samih usana, milo ti ga bilo gledati; nu čim

se usta malko raztegnuše, susretao te gorki jad. To se je obično dogodilo, kad je knjigu stavio na stranu ne imajuć što čitati, pa se zadubio u jato svojih uspomena ili u nepreglednu pustoš sadanjega svoga života. Često mu se tada zamrači oko, a duša mu htjela razplinuti. — U taj bi čas rado ogrlio sviet, sjećao se je svoje prošlosti, svoje mladosti, svoje ljubavi, svoje sreće i njezinoga strašnoga prevrata. Gledao se na moru, u tudjih stranah svieta, vidio se, kako se opeta svratio bio u Prag, kako opeta življaše kratko vrieme u vrtnom pavillonu, dalek ljudskoj buci, dok napokon ne odluči jedna noć o dalnjem njegovom životu.

Opeta se vidje, kako je s kletvom na ustima ostavio Prag, da se nikada više ne vrati u njegovo krilo — a gle ga danas, gdje sjedi u svojoj palači, natjeran tajinstvenom silom ovamo, odkuda se ni maknuti ne može, jer ga tajna neka slutnja suzdržuje, kojoj ne mogaše naći pravoga uzroka.

Često mu se pričini, da je ovdje tudj, da amo ne spada, a opeta mu nešta govoraše, da život njegov u Pragu nije jošte na domaku, da mu je jošte nešta izvršiti. Sve ove duge godine življaše on u Italiji i u Parizu, zabavljajuć se strogo znanstvenom naukom, filozofijom, a gdje kad i socialnimi pitanji života. Ondje u Parizu, u tom sekvanskom Babilonu, u tom Vulkanu novovjekih nazora, tamo je on bio kod kuće, ćutio se medj znanci kao u svojoj kući, ondje zaboravi malko na svoju drugu domovinu, na svoja dobra i ćutio se lišenim svih dužnosti prama svojim znancem. On prožive u Parizu crvenu revoluciju, a u tom nemiru svega Parižkoga obćinstva, u tom svježem zraku slobode, ožive i njegov duh. Opazio je, da je i on sam diete buntovne dobe, kad je Francezka svrgla i odsudila svoga kralja, kad je narod sa čela države skinuo moć veličanstva i krvavom si ju rukom stavio sam na svoju glavu.

Pun znanja i osvjedočenja življaše jedino za tu dobu, koja je proizvodila ogromnu silu burnih misli, te ovimi pokrenula svietom, pokrenula miljuni ljudi — on zaboravi na sebe kao pojedinca i uznese se nad vlastito svoje srdce.

Nu to je moglo potrajati jedino tako dugo, dok ta doba svojimi misli i naumi ne izumrie. Tako bijaše u početku, kad se je pritišteni i ugnjeteni zrak zamienio duvanjem jakoga vjetra; nu čim se doba malko umirila, čim nestade ove težnje za slobodom, čim se bura utaložila, odmah nastade i u njem reakcija, te duhu njegovu ponestade snage.

Tako je uviek s njim bilo.

Pariz ga nije mogao dugo više umiriti, te za to krene u Italiju. Ovdje nadje njegova žedna duša nove razkoši u prirodi i umjetnosti, a duh njegov zadobi opeta nove hrane, jer tada pokrenu u Italiji misao, da se uzdigne opeta silna moć vječitoga Rima.

Nu upravo ga ovdje snadje tuga za Českom, za Pragom. Zašto? Toga si ne znade protumačiti. Vuklo ga je nešta onamo, gdje je živila njegova krv, gdje je živio jedini cvietak njegova života. O, zašto ne prihvati taj radnik, njegov sin, predloga pokajana i miloga otca, zašto ga odbi na uviek!

Kolike li duge godine težaše njegovo srdce za oprostom i pomirenjem, kako li se topilo od milja, kad je mislilo polučiti vlastito svoje diete: ovo srdce okameni od nenadane rane u prsih prezrenoga otca, te se ne htjede nikada više podati svetijemu čuvstvu. Nu svemoguće vrieme razbi i taj mramorni zid, kojim grof zagradi svoja čuvstva, te ova sada udare dvostrukom silom o njegova njedra i zahtievahu mir. Sin zabaci otca, mogaše li se otac jošte jednom vratiti k svomu sinu? A nije li on prije zaniekao svoga djeteta? Ne osveti li mu

se ovdje sama narav? Zakoni su njeni vjekoviti, a tko jih prekine, narav se tada uroti proti njemu! Kameno njegovo srdce po drugi put zahtjedne sina: ne će li se i opetovano osvetiti narav? Možda već pripremi osvetu, koju je on naslućivao.

Htjede dakle uskočiti toj osveti i vratiti se u drugu svoju domovinu.

Nu čim je tvrdjim i hladnijim prije bio grof prama svomu sinu, tim većma prione on u tudjini uz siromaštvo, koje je kod njegove kuće prezrelo njegovo bogatstvo. Kuda je god putovao, svuda ostavi tragova, a sirotinja ga je blagoslivljala. Srdce njegovo stenjaše pod onim jadom, koj je u njem bučio, nu koga je on sam utišavao tim, da su ga blagoslivljali cielim putem zahvalni jadnici.

Tako dospije napokon u Prag. Ne znadjaše jošte, šta li upravo hoće — ne znadjaše ni to, šta je naumio. Nu kako ga je neodoljiva sila gonila, podade joj se, te ga ova dovede u poznata mjesta, u ona mjesta gdje je doživio najveću radost i najgorču žalost.

Grofu Arnoštu *** bilo je nešto preko šestdesest i tri godine. Kad je prispio izneda i ne očekivano u Prag, odluči si najprije urediti ugodno mjestance u svojoj palači. Izabere si onaj kraj palače, koj je na pol gledao u vrt, na pol na trg. U uglu uredi knjižnicu i pisarnu, do te sobe bila mu ložnica, a onda blagovalište. Okna posljednjih soba gledahu u vrt. Ciela ostala čest palače s vidikom na trg ostade pusta, zavjese okana višahu duboko dolje, čvrsto zatvorene u znak, da gospodara ne ima kod kuće.

Jer i sbilja za javni život umrie.

Prvom brigom pako bijaše grofu Arnoštu, da si najmio mladoga čovjeka, koj ga je imao česki naučiti.

Što je prije i znao, to zaboravi u posljednje vrieme, a naumi, što nikoše u njegovoj duši od kada se vrati u Prag, zahtjevahu novi taj rad.

Brzo je napredovao u tom svojem drugom zaboravljenom materinskom jeziku; vježbao se je čitanjem i tako upozna starija i novija djela pomladjene literature česke. To ga znanje dovede na tlo pravomu životu, životu českoga naroda, koj se je u literaturi polahko, ali sigurno i čvrsto budio. Zadubio se s vremenom grof u davnu poviest nesretnoga toga naroda, koj je nakon izgubljenoga političkoga života jedino sahranio uspomenu miloga jezika i velike prošlosti. Tada puče na jednom grofu zanimiv sviet neslućenih veličina, on se polahko pribi uz njegovo probudjelo bivstvovanje i postade u čas njegovim prijateljem — jer upozna u njem neobičnih vrlina.

Nu nije nanj djelovalo samo slabo poznavanje duševnih plodova probudjenih i osveštenih naroda. Drugi i veći još uzrok uzplamti plamen ove ljubavi. U skrajnjem zadku toga novoga čuvstva pojavila se tamna slika siromaka čovjeka, zamrljana i izmučena, u oderanom odielu najprostijega radnika — ova je slika vukla grofa k sebi silnom moći, a ako ju htjede grof doseći, morade joj poći u susriet, morade ostaviti svoje družtvo i pružiti joj po drugi put ruku u nižoj okolini.

Sjeti se, da imade velik imetak, a u duši mu sine prigovor, da on nije rabio toga imetka, kako bi mogao i imao. Njegov ga sin odbi od sebe, naumiv živjeti kukavno, kako to činjaše i prije; za koga štedjaše dakle te ogromne svote? Za što ih ne upotriebi na veliku, posve ljudsku probit? Zar neima u Pragu dosta sirotinje i biednika, koji se silnim naporom prehranjuju, umiruć duševno i kršljaveć tjelesno, jer ne imadu kada, da se odmore, okriepe i opomenu duše svoje?

Grof razmišljaše. Pa kad se jednom već zaplete u

takove misli uze stvarati svakojake osnove, jedna se s drugom skapčala, a grof porazredi u brzo sav svoj imutak. Odluči pogledati u narod, upoznati, kojim li se načinom može pomoći duševnoj slaboći i olakšati tjelesnoj biedi tolikih ljudi, kojimi li se sredstvi može to ljudstvo uz toliki napor izobraziti i oplemeniti.

Kada ga ta krasna i velika zamisao jednom zaokupi, ne ote se više iz čarobite joj moći. On se u taj čas opeta pomladi, nova ga želja uhvati živjeti, radovao se da mu je providnost dala i potrebita sredstva, kojimi može svoj cilj oživotvoriti. Nu uz to ipak ostade u svojoj samoći te lagano i posve tajno spremaše sve, da izvede svoju zamisao. Potraži nekoliko ljudi, da njihovom pomoći uzmože olakšati ubogomu radničkomu svietu biedu i nevolju — nu ne romantičkim ili bajoslovnim načinom, već posve razumnim i zdravim putem.

Tako proboravi prvu godinu poslje svoga povratka. Priviknu na Prag, te ga ništa više nije zamamljivalo u tudje krajeve. Nije smio ni pomisliti na kakvu promjenu svoga života, ako je sbilja naumio oživotvoriti liepe svoje osnove.

Mnoga mu knjiga u tom poslu pomogne; pa kako se je sada vratio k pravomu životu, u brzo zaboravi na svoje nevolje. Pod velom učenjačtva krilo se vrelo bezkrajno dobrostiva srdca.

Koliko li čovjek prepati, dok napokon upozna, čemu žive! . . .

Tako nas evo opeta nakon dugoga vremena s grofom Arnoštom ***.

Danas sjedi za svojim pisaćim stolom. Deset je sati jutrom. Okno je otvoreno, što gleda u vrt; na polju se poigrava lahor orošenim lišćem i donosi miomiris u sobu. Poigrava se siedom kosom smiešećega se starca, čije oko plamti mladenačkim žarom. U ruci drži nekakvu izpisanu bilježku i razgledava ju.

U to se otvore vrata, što vode iz vanjskoga hodnika. Stari sluga udje u sobu. Taj čovjek bio je stariji od svoga gospodara. Dovede ga grof sa sobom iz Francezke. Znao je po nešto i njemački. Javi grofu, da gospodin — tuj reče ime — želi ući.

Čitatelj će nam oprostiti, da ne imenujemo onih osoba pravim imenom, koje će sada stupiti. Nije tomu dugo, što su se te sgode, koje ćemo sada opisati i sbilja sbile, pa od tih ljudi gdje koj još i žive. Ne umjestno bi dakle uradili, da ih uvodimo u knjigu romantične naše poviesti.

„Neka unidje, neka unidje", odvrati smiešećke grof Arnošt; „drugi ga put netrebaš ni najaviti, Andrijo."

„Na službu, vaša milosti!"

Sluga ode a za čas stupi prijavljeni u sobu. Bijaše to čovjek visoka stasa, crnih vlasi i crna oka, lica veoma izrazita. U svem si vidio, da je čvrst, postojan i neslomiv. Okrstiti ćemo ga Sedlecky.

„Nije mi drago, da vas smetam, gospodine grofe," reče po pozdravu Sedlecky: nu evo me, da vas o važnoj novosti ubaviestim, ako je jošte u obće ne znate."

„O čemu se tu radi, Sedlecky?"

Nieste li ništa čuli o izgredih u Karlinskih, Smichovskih i Holešovičkih tvornicah?"

„Ne čuh ništa."

„U Holešovicah bijaše najgore, kako čujem," nastavi Sedlecký. „Radnici uztražiše po svuda povećanu plaću."

„Je li?" preseneti se malo grof. „A što su na to tvorničari?"

„Odazvaše se njihovoj želji. Znati ćete, da sada vrlo dobro trguju sa kartunom, te je svakomu paziti, da ga radnici ne ostave."

„A tko zače?"

„Koliko mogoh dočuti, začeše u Karlinu, u Hütterovoj tvornici. Od onuda razgrani se po svih tvornicah. To je vrlo važno.“

„Tuj se siećam sličnih izgreda u Francezkoj. To je ondje običajno, odvrati časak poslje grof. „Nu toga ne uvažuju ondješnji tvorničari.“

„Ali kod nas imati će velikih posljedica. Pomislite si gospodine, grofe, kako se je taj ujarmljeni puk tolike i tolike godine mučio uz slabašnu zaslužbu. Vremena su poskupila, a osobito poskočiše ciene stanovom, jer Prag vrlo raste svojim brojem pučanstva. Sad na jednom pokročiše radnici odvažno, zahtievaju veću plaću, zahtjevu im se odazvalo, te se za čas umiriše. Nu prva ta polakšica biti će pogubnom po obje strane.“

„Pogubnom, velite?“

„Pogubnom! Mi ćemo i to doživjeti, gospodine grofe. U nekoliko poznajem taj puk, te osobito jučer na večer gledah, da doćujem, kako li misle ti ljudi sada. A tuj dočujem na vlastite uši, da će se to u brzo opetovati. Te upràvo od toga, inače običnoga čina, izgledaju veliku nadu.“

„Nadu? kakovu nadu?“

„Gospodine grofe, noćas ne spavah čitavu noć, tisuće misli gonjahu mi se mozgom. Saobćiti ću vam nešta, gospodine grofe!“

Grof se okrene, pogleda mladića, koga razigravaše unutarnji žar i koj sav drhtaše.

„Vrlo ću rado slušati, Sedlecky,“ odvrati grof i stavi bilježke na stranu, koje je do sada u ruku držao.

Mladi se muž nagnu i poluglasno će grofu:

„Ne možemo li te izgrede upotriebiti za probudjenje i narodnepolitičke sviesti?“

Grof se odmakne, zaviri mladomu čovjeku u lice i reče:

„Čudnovato li zamisliste i ja ću o tom promišljati. Nu kod okolnosti, o kojih me do sada obaviestite, slabo ćemo se moći s tiem pomoći, Sedlecky. Vlada ne smije toga doznati."

„Mi ćemo valjda uzčuvati tu tajnu," primetne mladi čovjek pun radosti, kad vidje, da je i grofu omilila njegova zamisao. „Vi valjda znadete za slabi onaj pokret, koj se pojavi u užem českom družtvu u Pragu narod se probudjuje kod kuće za vratima, potajice, kod plesa i krasnoslovja; kanimo li izići na javu, to evo sada najljepše sgode."

„Dobro, nu s kim ćete se sdružiti, koj može djelovati na to ljudstvo?"

„Ja poznajem nekoga mladića, od koga sve očekujem. Potucao se po svih tvornicah, nu svagdje ga protjeraše, jer se nije mogao stegnuti u težke negve, koje sapinju čitav radnički sviet. Taj je čovjek vrlo darovit, koj bi prije imao sjediti za školskom klupom, nego li u tiskarskoj radionici. To je prostonarodni um, komu manjka jedino temelja, da od njega bude čitav čovjek. On pjeva svakojake pjesmice i poznaje cielu narodnu literaturu novije dobe. Više puta čita čitave noći, te s toga ne može danju pravo vršiti svoga posla. Nu tiskari ga ipak ljube. A upravo bi mi se radi toga ljubio, jer je poznat s onim Prochazkom u Hütterovoj tvornici, koga najvećma svi ciene. Možda bi ga mogao predobiti."

U to udje opeta sluga.

„Gospodin Jilemnik," reče.

„Neka dodje," odvrati grof.

„Neću vas suzdržavati, gospodine grofe," reći će na to Sedlecky i ustade. „Progovoriti ćemo o tom koj drugi put."

„Ostanite! Ja sam odma u redu s njim."

Unišavši duboko se nakloni. Bio je čovjek postariji, mršav i liepo obučen.

„Ne tajite ništa, gospodine Jilamniku, to je moj dobar znanac. Jeste li što našli?“

„Težkom ga mukom nadjoh, gdje je prije osamnaest godina stanovao. Mnogo li se namučih. Nitko ga se nije više sjećao. Tek to doznadoh u samostanu sv. Anežke.“

„No, pa jeste li s njim i govorili?“ progovori grof i brzo ustade. Sav se promieni, cielo mu se lice razigralo.

„On je već mrtav. Umrie prije osamnaest godina.“

Grof se sruši u mekoslon, pokrije si rukom obraz a u očiju zatitraše suze.

Sve ušuti. Sedlecky odma razumie, da se tuj radi o starom nekom grofovom znancu.

Lagano uzdignu grof siedu svoju glavu i drćuć reče:

„Hvala vam, Jilemniku. Žalostnu mi viest do ista javiste, nu sada bar znadem, kako je. Ne rekoše li vam, kako umrie?“

„Ondašnji me susjedi uputiše k onomu tiskaru Prochazki, koj je s njim tada stanovao i s njim se uviek družio.“

Oba pritomna prepadoše se s učina, koj prouzroči na grofu tieh nekoliko rieči. Grof probliedi, pa kao da ga groznica spopade, drktaše po cielom tielu. Iza duga boja, u kom napokon ledoviti mir nadvlada, poviče grof radostnim glasom, koj plač prekide: „On žive!“ i ogrli presenećenoga viestnika, koj je mislio, da je grof poludio.

Dugo li potraja, dok se grof umiri. Nikada ne vidješe ni Sedlecky ni Jilemnik grofa toli razdražena. Nitko nije ni slutio, kako li neuztrpljivo grof čeka, hoće li u brzo sluga najaviti ime Jilemnikovo; nitko malko prije ne vidje, kako je grof sav u strahu, kako mu staro srdce hoće popucati od silnoga hlopota. Do mala umiri se grof, ni žilica ne drktnu više, da bi možda izdala, koj li se strašan boj bio u prsih ubogoga starca medj nadom i sdvojnosti.

Nitko ne razumie ni uzkrika grofova.

Čim se je bliže grof prije godinu dana Pragu bližao, tiem je postajao sve nemirnijim, neuztrpljivijim. Kao da je prispio u kolo tajnih i nedokučivih moći, koje uzbunjivahu hladno njegovovo srdce. Potraži dakle uzrok tomu nemiru i brzo ga nadje. Kada je ulazio na Špitalske ili Poříčke dveri u drevni grad kraljestva, pogleda u lievu stranu ulice, te se sjeti Florenca i svih sgoda, što jih dožive u vrtnom pravillonu. Vidio je svakake zamaglene slike pred sobom, koje su sve to jasnijimi i čistijimi bivale, dok mu se duševno njegovo oko na jednom ne zaustavi na jednom liku, koj ga je nada sve zanimao.

Bila je to slika ubogoga radnika . . .

Kad se godj sjeti načina, kojim ubogi taj radnik prezre visoko ime, bogatstvo i sve, što čini život ugodnim, voljkim, uviek se morade diviti toj snazi, akoprem se razljuti na toga čovjeka, koj je bio toli jak i odvažan, da je vlastitoga otca zabacio. U tom je nazrievao nešta velikoga. Premda ga je peklo u srdcu, da ne može takova čovjeka privinuti na svoje grudi kao svoga sina: ipak se ne htjede nikada više s njim sastati i tako ostade i na dalje sinu svomu tudj, odluči ušutkati srdce svoje i posve na nj zaboraviti. — S toga i u brzo poslie onoga sastanka sa sinom ostavi Prag, da se nikad više onamo ne vrati. Nu da nije mogao zaboraviti plemenitoga svoga neprijatelja Strouhala, koliko se je i godj trudio, ne treba nam tuj ni napominjati. Priznati mu je bilo, da su žrtve Stronhalove, što ih taj doprinese rad svoje krivnje, mnogo veće nego li njegove, da je sina njegova odgojio toli velikim — to je njegovu sviest mučilo.

Kad se je opeta vratio, dojmilo ga se sve to neslomivom silom. Nu jedna mu misao uz to uviek sapinjaše krv i htjede ju u led prometnuti: misao, da li ti ljudi, koje on štovaše i preziraše, jošte živu ili im već davno

kosti trunu u hladnom grobu, kao žrtve velikih strasti i njihove moćne i silne volje.

Jedva što doputova u grad, eno ga, gdje si već traži pomoćnika, koji će mu protražiti ta dva čovjeka, s kojimi se nikada više ne htjede sastati i kojih pod nikoju cienu ne htjede vidjeti. Dugo potraja, dok im je u trag ušao — malo ne čitavu godinu tražahu njegovi ljudi, on je sam zavirio u svaki kut, u svaku kuću, da propita za radnika, imenom Strouhala. Više ne znadjaše grof o njem. Dapače nije znao ni imena svomu vlastitomu sinu; jedinu dakle nadu stavi u Strouhala. Grof ne znadjaše ni to, gdje li mu sin radi, ne mogaše dakle nikako ništa o njem saznati.

Tako prožive čitavu godinu u vječitoj bojazni, u vječitoj dvojbi, u vječitom nemiru.

Danas tek dobi sigurne viesti. Danas mu se opeta vrati stari duh. Njegov sin živi — pod imenom Prochazka.

Uzkrikom olakoti si grof srdce. Jilemnik ne znadjaše, šta li to znači, jer ne razumje, kako se težka bol i velik jad prometnuše za čas u neizrecivu radost. Nije ni slutio, da je poslje smrti podao grofu odma i život.

Dugo potraja, dok se grof opeta sabere. Oba pritomna ne usudiše se prenuti ga. Čekahu dok se sam osviesti.

Kad se napokon grof umiri, okrene se prama Jelimniku i progovori ujedno veselim i žalostnim glasom:

„Vi rekoste, da vas susjedi naputiše na nekoga tiskara Prochazku?“

„Tako je, gospodine grofe. Nu ne posjetih ga, jer ne htjedoh ničesa učiniti bez vaše volje; upitav se jedino za njegov stan. Tiskar taj stanuje u samostanu sv. Anežke, gdje je stanovao i onaj čovjek, koga toliko tražih.“

„Ne opitaste li se, gdje posluje?“

„Opitah se gospodine grofe, pa mi rekoše, da radi sa svojom kćerju u Hütterovoj tvornici u Karlinu."

„U Karlinu? Gospodine Sedlecky, vi mi upravo pripoviediste nešto o Hütterovoj tvornici u Karlinu."

„Rekoh, da upravo taj radnik Prochazka izposlova ostalim povećanu plaću. Valjda je to taj muž, o kom i vas dva govorite."

„Dakle on?" naglasi grof i zašuti časak. Okrene se za tiem prama mužu, što mu toli važne viesti javi, podade mu drhćuću desnicu i reče:

„Jelemniku, vi ni sami neznate, kako li mi veliku stvar saobćiste, rad koje ću vam dugovati, dok budem živ. Ne trebate više tražiti. Odpočinite, a hoćete li me osobito obradovati, preselite se u moju kuću, ja ću vas obskrbiti za cio život. Hoćete ii mi biti viernim i iskrenim prijateljem, učinite što želim."

Jilemnik se snebio. Najprije dodje k grofu, da ga uči čeōtinu. Njegova mirna i tiha narav omilje grofu. Vidio je u njem izobražena čovjeka, koj je dobro znao svoju stvar, premda nikada grofu ne odkri, da on spada medju one ljude, koji se muče i život i zdravlje žrtvuju, nebi li kako probudili i prenuli narod u Českoj — da je spadao medj češke literate. Preskroman nikada se ne oda i ostade grofu jedino učiteljem českoga jezika i literature. Da ga je vrlo iznenadio predlog grofov, može si lahko čitatelj misliti, osobito ako još pridodamo, da je ubogi učitelj i skromni literat stanovao u Hlubokoj cesti u šestom katu onakove kuće, kojoj se danas divimo, kada tom čudnovatom ulicom prolazimo.

Jilemnik htjede govoriti — nu grof mu ne dade.

„Pogodili smo se, dragi Jilemniku! Da znadete, koliko mi danas učiniste, ne biste se čudili. Zaista je to premalena nagrada, kojom vam taj čin plaćam. Od danas ste mojim domaćim prijateljem, kao što ste mi prije prijateljem bili."

„Gospodine grofe, ja za ista ne smažem rieči, kojimi da vam vruću hvalu izrečem . . .“

„Molim vas, manite se toga,“ reče veselo grof, sjednuv za stol. Uze pero, napisa nešta, podpiše i pritisnu na to svoj pečat. Za tim složi i dade papir Jilemniku, koj još uviek ne znadjaše, šta s njim biva. Grof zazvoni.

Sluga udje.

„Gospodin Jilemnik stanovati će od danas kod nas. Pripravite mu sve potrebito u drugom katu.“

„Šta će ovaj list, gospodine grofe?“ bojazljivo pitaše Jilemnik, gledajuć listinu u ruku.

„To je malena plaća za vašu dobrotu. A sada prijatelju, s bogom! Gledajte, da još danas amo dodjete.“

„Kako gospodine grofe želite“, odvrati smeteno siromašni Jilemnik. Htjede se jošte jednom zahvaljivati, nu stari grof pristupi k njemu i tjeraše ga na vrata.

Jilemnik se nakloni i ode. Na hodniku otvori onaj list i pročita ga. Okrene se prama vratam, kojimi izidje i suze mu zacakliše u očiju.

Grof ga imenova svojim tajnikom i dopita mu liepu plaću. Njegova bolna žena i njegovo dvoje djece dobiše svakdanji kruh.

Jilemnik poteče niz stube kao da ga bies goni.

Grof ustade i podje po sobi. Tako dospie do okna, što je gledalo na trg.

Opazi čovjeka, koj je potrkao iz kuće, kao da ga krila nose. Grof popostade u oknu, suza mu zatitra u oku, te samomu sebi reče: „Opet sretnik jedan više!“

Sedlecky je sve pazljivo motrio. Kad Jilemnik ode, eći će grofu:

„Je li već dugo zalazi taj čovjek u vašu kuću, gospodine grofe?“

„Pol godine po prilici!“ odvrati grof, ode od okna i sjedne opeta u svoj mekoslon.

„On se bavi literaturom,“ nastavi Sedlecky.

„Literaturom?“ upita ga u čudu grof. „O tom mi nikada ništa ne reče.“

„Čudnovate je naravi. On je dobar pisac, nu nikada ne će, da se imenuje. On se upravo zove — tuj reče Sedlecky ime — nu sačuvaj bože, da mu čovjek to spomene. Nikada mu nesmijete reći, da ste čitali što od njega. Nikad vam nebi došao više pred oči, a na ulici bi vam se uklanjao. Ja ga poznajem, već nekoliko godina — čuo sam o toj njegovoj naravi, te za to i danas učinih, kao da ga ne poznam.“

„Valjda je bio vrlo ubog,“ pridometne grof; „po svem mogoh to razabrati. Nu nikada ništa ne primi, što nije zaslužio. Često mu štogodj ponudih, nu uviek mi odbi.“

„Dugo se je vremena potucao po pisarnah carskoga ureda. Nu ne uzmože ondje obastati, jer mu se drugovi podsmijavahu, da čita česke knjige. Pa u mjesto da sluša dan na dan uvrede, kojima se bacahu svi do nekoliko narodnjaka, volio je ostaviti službu, mučiti se podučavanjem i umirati od glada.“

„Hvala bogu, što ga uzmogoh lišiti sve biede i nevolje,“ reče grof· „On mi toliko učini, da ću mu viek dugovati.“

„I toga ćemo čovjeka moći dobro upotriebiti, gospodine grofe.“

„Vjerna je duša, za nj jamčim“, odvrati grof.

„Nadam se, da će se sada još većim marom latiti svoje mile nauke,“ nastavi Sedlecky, jer ga ne će više moriti težka nevolja. Bolestna žena i dvoje djece, silna li bremena! Često već začuh o njegovih okolnostih.“

„On mi nikada ni riečju ne spomenu svoje biede“, dometne grof. „To mi se od njega vrlo ljubi.“

„On vrlo dobro poznaje naše ljude, uči i sliče cr-

tice iz siromašnoga života pražkoga. Nu neznam, da li će se to sve moći tiskati. Censura je naša strašna."

„O, zašto je ta duševna sloboda toli pritisnuta!" klikne grof. „Kako da se tako uzkrisi družtveni život, narodni život, kako da se uzbude nove zamisli u korist narodu, u korist cielomu ljudstvu! Misao ima biti jednostavna, nu svitajuća iztočna zora protresti će čitavim svietom."

„Nesretnoga li ostanka našega naroda!" pronese Sedlecky a suze mu zatitraše u očiju. „Gospodine grofe, vi ste vrlo sklon našemu narodu, vi znadete slavnu prošlost njegovu, mi ćemo svi opeta jednom uzkrsnuti. Velika sreća mi je, što se s vama sastadoh, gospodine grofe, kad ste posjetili naš muzej i tolikom sućuti zavirili u davne spomenike naše prošlosti; tuj mi se pričini, da nadjoh prijatelja našoj stvari, uhvatih vas dakle i sada vas više ne puštam iz kola našega. Vi ste rodom Francez — vaše se ime nigdje neskapča s našom poviesti, sjedinite se sada s nami, pa ćete tiem osramotiti mnogo ime, kojim se je češki narod za slavne svoje dobe ponosio. Hvala budi onim uzrokom, koji vas opeta dovedoše u Prag — vi nas ne smijete nikada više ostaviti radi svetoga našega podhvata; riečju vi ste naš čovjek!"

„Jesam i hoću biti", potvrdi grof.

„Prihvatit ću vašu namisao; žrtvovati ću sve u to ime; jer tiem mogu naplatiti sav svoj dug, koj dugujem cielomu vašemu narodu rad jedne osobe. S vama ću buditi, gdje samo dospiem, podupirati ću vas svom silom, da se narod prene i da opeta upozna sama sebe. Ljepše cieli ne ima, nego uzkrisiti narod, uništen tolike vjekove, da osvane novim životom, da opeta uzradi u dalekom krugu ljudstva. Izobraživati ću ga, dok ne utrne svjetlo moga duha; neka pobiedi ili padne, znajući, da se je otimao do posljednjega časka svoga života."

„On će pobiediti, jer inače bih podvojio o providnosti božjoj.“

„Evo vam ruke moje!“ poviče grof a oči mu zasvietliše kao dva plamena. „Sinom sam revolucije, ona me iz domovine progna, da drugdje svjedočim o njenoj moći; ja je razumjeh, učiniti ću dakle, kako mi reče.“

Tresućom se rukom uhvati Sedlecky ruku grofovu. Tisnu ju na srdce. Pa kao da se je prenuo, viknu:

„Poslanstvo vaše, grofe, neka blagoslovi sreća i uspjeh.“

„Dobro dakle, latimo se jošte danas posla. Reći ću o naših zamislih i Jilemniku, vi se pobrinite za svoje ljude, nu sve to vrlo oprezno.“

„Upravo tako, grofe. Latimo se odma te sgode, što se sbi po svih tvornicah. Ne ćemo odma stupiti politički u javu — jer tomu nije ni dobe ni sgode. Ostati ćemo u socijalnom životu — to će biti najljepšim temeljem za budućnost za veće naume.“

„Vaša je osnova dobra, te sam rado uz nju. Kako se to obično sgadja, upoznaje narod takvom zgodom sama sebe, svoju silu, o kojoj inače ni sam ne zna. Budimo kao brodari, paziti ćemo na buru, pa kad se koj drugi narod prene pripravimo se, da nas bura ne zateče. Koliko poznajem Francezku i Italiju — neće dugo potrajati, a novi grom udariti će medju miroljubive stanovnike ciele Europe. Pripravimo se dakle i mi ovdje, da u dobar čas uhvatimo nebesko voće slobode.“

„Dao to bog! Jedino želim, da dočekamo probudjenje našega naroda!“ poviknu u veselju Sedlecky.

„O svem ćemo se dogovoriti, označiti ćemo dneve gdje ćemo se sastajati i začnimo djelovati. Uz to nezaboravimo nikada starih svojih osnova.“

„Dà, to ćemo učiniti, grofe, Nu ja se čvrsto nadam,

da ću i više takovih našinaca naći, koji neće samo riečju nego i činom dokazati, da žele uzdići naš narod;

„Neka bude! A sada neka svaki podje svojim putem!"

„U okrilju vašem, pod imenom vašim, sjegurniji smo, a za to neka vam bude vječna zahvala ubogoga naroda! Kad se jednom probudi, sjati će vaše ime, a narod ne će nikada toga zaboraviti, da ste ga doveli do samosviesti!"

Grof se nasmije, oči mu se milo zacakliše. Podade Sedleckomu ruku i oprosti se s njim.

Sjednuv opeta u svoj mekoslon, zadubi se. Milo mu je bilo. Kao da se je preporodio, tako mu zakola njegova krvca u žilah, a radostno ga i ugodno čuvstvo obuhvati. Činilo mu se, da će oprati svoju krivnju, koju jednomu od toga naroda nanese, s kojim se vlastita njegova krv splinu, u čijoj sredini vlastita njegova krv dieli u biedi i nevolji sudbinu sa tisućom njih, s tim se narodom htjede izmiriti, kad već toga ne mogaše sa svojom krvi. Narod, koj no primi njegovoga sina u svoje okrilje, koj je naučio njegovoga sina podnašati patnje i vraćati mu velikim duhom, koj je umirao od nevolje i jada, taj narod imadjaše pravo to od njega zahtievati — a on htjede izpuniti taj pravedni zahtjev.

Prochazka — njegov sin — kao krv revolucije, kao diete onoga otca, koj ga svojim slobodoumnim duhom nadahnu za rodjenja, bijaše prvi, koj je pokrenuo pukom, koj je u njem uzbudio misao, da im posao nije pravo nagradjen, koj prvi uzdignu barjak proti pritisnutom siromaštvu — taj muž potječe od njega — pa s toga se je bilo spojiti otcu s tim nesretnim i biednim narodom, da ga taj izmiri sa sinom.

Dà, to je bio put, kojim htjede poći; to bijaše ona sila, koja ga je onamo tjerala, gdje je proživio svoju mladost — to je bila ona slutnja, da imade jošte raditi.

— Sada je upoznao tajnu onu ćut, da ga nešto očekuje, čemu morade hoćeš ne ćeš u susret.

Sada je znao, čemu je jošte na svietu!....

Duša mu se umiri. Duh se njegov uzdiže na krilih velikih zamisli, srdcu mu je to godilo, kao tada, kad je boraveć u Parizu začuo udarce, koji opominjahu francezki narod, da se prene i da izvojšti izgubljenu slobodu.

Nakon duga puta, nakon mnogih misli, nakon silne patnje jasno uzrie svoj cilj!

A tom spoznajom pomladi se grof. Umirenim srdcem probudi opeta duh spavajuću do sada snagu — grof oćuti, da tek sada začima živjeti.

* *
*

Jesen se je polako približavala, sparni zrak ohladi, koj je težkimi svojimi krili tištio cielu godinu stovježi * Prag, a jasni, tihani i vlažni dnevi jesenski zaredaše svuda čarom propadajućih krasota prirode.

Sada ti je tek ugodno bilo stanovati na ljetnih zaselcih oko Praga. Vlažni dugi večer mamio je za magnetičnoga svjetla mjesečeva stanovnike tieh villa u hlad, pod ugodni svod sagnutoga drvlja i grmlja.

Na umiljatom vrhuncu sa iztoka Pragu dizaše se vrlo ugledan zaselak. Ovelik voćnik zaokruživaše taj kutić. Dalje niže razprostirao se malen perivoj, koj sačinjavaše svakojako stabalje i dublje. S jedne strane vukao se je oko perivoja i voćnika zid, oko druge krasna živica. Kad si pošao iz Karlina i uputio se cestom put Volšana, tada te ljubko pozdravljaše taj zaselak sa cielim svojim perivojem i ugodno ti ga je bilo gledati.

Kuća bijaše na kat, sa deset okna u redu. Nad ulazom ponio se velik balkon, poduprt željeznimi rameni. Ukusno željezno perilo gubilo se u krasnom cvieću,

* stovježi sa sto vježâ, tornjeva: epitheton gradu Pragu.

a po ramenih i niz zid spustio se gust bršljan. Pred villom bijaše prostrano mjesto, komu se u sriedi bacao put neba visok vodomet. Na lievu i na desnu ruku razilažahu se staze put sjenatoga perivoja. Pogled bijaše bajan. Pregledao si malo ne cieli Prag u svoj njegovoj veličini, a milo te susretaše prekrasan amfiteater Hradčina i Male strane.

Divna li mi ljetna stanovanja! Robert Hütter, tvorničar Karlinski, obitavaše ljeti ovdje. Preuzeo je taj zaselak od nekoga trgovca, koj propade. Ubogi se trgovac radovaše, da ga i za pol ciene proda. Hütter bijaše uman, a i sreća mu se nasmija: kupovao je uz vrlo malu cienu, a prodavao obično mnogo skuplje.

Od onoga posljednjega, vrlo živahnoga i gnjevnoga razgovora polažaše Aleksij Hütter u otčevu pisarnu, kao i prije, nu svaka riečca, koju s otcem progovori, bijaše kratka i odrešita. Tiem se sve većma razdruživao sin od otca, i svaki se dan mogoše sukobiti, te se za uviek u propast rinuti.

U tom pritajenom nemiru legla se silna bura.

Aleksij postade još tišim, mučalijivim; kao da ga je nešto zanimalo, čemu on sve svoje misli posveti.

Nekoga dana podje kao obično Aleksij kroz radionice, premda je to u zadnje vrieme češće činio, da se osvjedoči, kako radnici rade. Nikada ne zaboravi posjetiti i predionicu, gdje su žene radile. Nu kako se je činilo, ostade ondje najdulje, gdje je Marija Prochazkova radila, te si dao koješta tumačiti, što u poslu treba.

Tako se sbude i danas. Prošav svimi radionicami, sustane kao obično u predionici i podje do skladišta s vunom. Već se približi čas, da radnici na znak zvona ostane posao.

Aleksij Hütter pogleda vunu i porazgovori se sa radnici; za čas se začuje zvono.

Aleksij odpusti radnike i podje lagano natrag u predionicu. Za vratima stade, da ga nitko ni vidio nije, pa gledaše odlazeće. Spetio je Mariju Prochazkovu.

Marija mu se Prochazkova uklanjaše uviek, od kada joj mladi gospodin stisnu ruku. Ona je ćutila da joj se taj dodir milio i lagodio, a uz to se ipak uviek strese, kad bi se toga sjetila — premda se je toli rado toga opominjala! To joj bijaše nešto nova. Nikada još toga milja ne oćuti. Koliko li ju puti ogrliše dosadni dječaci, premda se je svom silom branila, koliko joj put stisnuše ruku, a ona ostade uz to hladna, njeno srdce uz nikoga od njih ne prionu, jedini joj se po nešto milio Hinko Vacha rad svoje vesele i domišljate ćudi i rad svoga otvorenoga srdca. Pa kad mu je bilo otići iz tvornice, da svojimi pjesmicami ne uzbuni svu gargašku četu, po nešto ju zaboli, što ga ne će toli dugo vidjeti; nu do mala se opet umiri. Kako se je Marija poniela prama drugim mladim ljudem u tvornici, tuj joj niesi mogao prigovoriti. Rad svoje ljepote imadjaše ona tiem više napadača, premda je vrlo na nju bdio stari Prochazka. Uviek joj govoraše, da ubog čovjek ne ima ničesa na tom svietu do dobre sviesti i svoje časti. Oduzme li mu tko godj čast, to postaje najkukavnijim stvorom na svietu, spasti mu je pod vlastito čovječje dostojanstvo. Dok mu je saviest čista a čast ne okaljana, dotle može mirne duše stupiti i pred najvećega bogatliju, te se ne ima svoga siromaštva stiditi.

Takovimi načeli uzgoji Prochazka svoje diete od malih nogu, a sreća mu posluži, te diete shvati njegove opomene. Kako je bilo bez majke, ljeti na ulici, zimi u susjeda u kakvom kutiću, živo prionu uz svoga otca, kad bi joj se kući povratio, te ne podje na čašu rakije, već sjede za svoj izjedeni stol i pripoviedaše djevojci o majci te nježnom misli usadi, u mladjano srdašce štovanje prama pokojnici. Uz to je malenu djevojku

priučio i na to, kako će morat raditi, da može živjeti, da ju bog radi rada obdari dviema rukama, pa da će jedino onda bogu omiljeti, ako ničesa ne počini, česa bi joj se bilo stiditi pred njim i pred ljudi. Kao malena srna, puštena u bujni gaj, uze djevojčica po malo shvaćati misao otčevu, koja joj se toli duboko uvrieži, da ju je slobodno mogao ostaviti samu bez bojazni. Uz to posjedovaše i vrlu narav. Kao djevojka pokaza već neki samostalni rad, a ta je samostalnost postajala sve ta jačom, čim je veća bivala.

Tako postade Marija odlučnom, čvrstom. što naumi, to i učini, pa da se je i kako radi toga namučila. U tom ju vrlo podupiraše stari Prochazka; svagdje joj pomagaše i uviek ju čuvaše, osobito od kada dospie u desetoj svojoj godini u tvornicu, kao pomagačica kod ravnanja i podavanja vune. Tuj se tek uze pravo skrbiti brižljivi otac. Djevojka procvate kao divlji cvietak na selu, milo i bujno, i začara tom krasotom svakoga. Nigdje se ne sastaju toliko oba spola kao u tvornici, pa još nedozrela mladež propada, slušajuć gadne rieči, videć razpušteno drugovanje starijih radnika sa ženami, razuzdana vladanja — te tako propadaju s nemara i kvare još mladje svoje nasljednike. Tako se dulji ta struja pogube u mladom tom pokolenju i uništuje oko sebe svaki temelj družtvenoga života.

I zaista treba svakomu mnogo duševne snage, da uzčuva svoju čast i da ne zagrezne u obću pokvarenost. Pa se u istinu i nalazi toli jakih i silnih žena. A medju njima bijaše i Marija Prochazkova. Usuprot svim tim grozećim se pogibeljim ostade ona čista, pa poznajuć mirnom sviesti svoju nevinu i čistu dušu, svlada svaku kušnju. Priprosta, jednostavna, nadarena zdravim umom, vodjena brižnom otčevom rukom, stupala je po gladkom i varavom tlu sjegurno i čvrsto.

Ona se ne sgrozi sa tudjih pogriešaka, Marija se

ne prepade, kada začu, da joj ta ili ona drugarica napasti podlegnu: ona ju je sažaljivala i tješila, a radi toga ju i svatko štovaše.

Pouzdala se je u Boga, premda nikada ne ugrezne u pretjerano pobožnjačtvo, stupala je lagano gorkom i tužnom stazom ubogoga, najprostijega naroda i dospie tako daleko, da je brižno hrlila k jadnikom, da se nije odvratila od propalih, već je sav jad i svu bol pripisivala počinjenomu griehu.

S toga se nitko ni ne usudi približiti se krasnoj Mariji, a mladi dječaci dobro znadjahu, zašto ju okrstiše ljepušnom ciganom. To joj bijaše najljepšom svjedočbom.

Tako navrši Marija osamnaestu godinu. Nikoga od mladića ne zavoli — jedino joj se Hinko Vacha motao po glavi, nu medju njih dvoje nikad ne dodje do kakove sbilje. Žao joj bijaše doduše, kako rekosmo, kad je bilo Vachi otići iz tvornice, jer se je rugao malomu poslovodji i jer je uzbunio cielu malu gargašku četu sa svojimi pjesmicami proti pazikući: nu do mala na nj zaboravi i uzdrži još jedino prijateljsku uspomenu.

Kad je pako one večeri pripoviedila otcu, da ne će više raditi primjeraka, a Prochazka spomenu, da je naumio k sebi uzeti Vachovku sa sinom, tuj se prvi put nešto oprie u njenom srdcu otčevu naumu. — Nu nikako si nije znala toga protumačiti, što ju na to nuka, da otca od toga odvrati. Zar se je bojala mladoga onoga čovjeka, koj ju je ponešto zanimao, da s njim stanuje pod jednim krovom? Ili je možda naslućivala, da će iza onoga, što se sbilo u pisarni mladoga gospodina sliediti štogod takova, rad čega nebi smjela poglegledati mladomu čovjeku u lice, a da ne porumeni?...

Sama toga nije znala, nu toliko je znala, da ne želi mladoga Hinka Vache kraj sebe.

Kako prije napomenusmo, uklanjaše se uviek Mariji mladomu Hütteru. Oćuti nekakvi pokret u sebi,

koga ne smjede otcu povjeriti. S toga se je mučila, na svaki se način htjede oprostiti tih misli, koje ju sada salećivahu, odkad oćuti toli mio, toli sladak, toli omamljiv dodir onoga muža, koga ne pregnu ni najsmjelije djevojče u tvornici pogledati. Nekako ju nesvjestica savlada, kad opazi Aleksija Hüttera; pa kad je sada češće posjećivao predionicu i u njenom odjelu podulje ostajao, ne znadjaše, šta s njom biva. Drktala je po cielom tielu, ne uzmože ni pogledati mladoga gospodina, upita li ju šta, to se sva smete ne znajuć, što da odgovori. Toga ni nevidje uboga djevojka, koli ju ljubko gleda Aleksij, da mu se ta njezina nesigurnost vrlo mili, da ju rado smetenu promatra. Pa kada ode, odahnu i utre si sa čela znoj. Doletiv za tiem kući, baci se na svoju kukavnu postelju i zarida gorko, uviek u strahu, da se ne izda otcu. Ćutila je, da radi nešta, što nije u redu, a ipak je svom silom i snagom ugnjetavala to čuvstvo, skoga joj se nemir radja.

Tako je bilo i danas. Kada Aleksij dodje, ne uzmognu mu ni odgovoriti, a kad opet ode put skladišta s vunom, spade joj kamen sa srdca.

Čim odzvoni, uredi svoj posao, složi sve stvari i uputi se, da će kući. Tu se sjeti, da će mladi gospodin upravo možda dolaziti s druge strane od skladišta do veže. Ne htjede ga sresti. Popodje dakle oknu i čekaše dok svi radnici odu, a i mladi gospodin s njimi.

Kako se tako bila zamislila, udje na vrata, što vode iz skladišta u predionicu, mladi Hütter. Dobro opazi, da mu se djevojče uklanja, nu to ga tiem više podbadaše. Čudnovata li mi stanja, u kom se desio Hütter. Za što je progonio tu djevojku, koja imadjaše na tom svietu jedino svoje siromaštvo i svoju ne okaljanu čast? Šta je naumio s tim ubogim stvorom — on, sin malo ne najbogatijega Pražkoga tvorničara?

Ni sam toga nije znao. Već je dulje vremena opazio, da mu se djevojka mili.

Kad se nekoga podneva razletiše radnici po gostionah u Karlinu, da objeduju, tada stajaše Marija pred tvornicom na malenom humku jeduć komad crnoga kruha sa malo staroga sira. Stari gospodin ode takodjer iz tvornice; kada pako dodje do gradskih vrata, opomenu se nečesa i vrati se. Vrlo je hitio. Došav do tvornice i do mjesta, gdje je Marija stajala, sunu mu nešta glavom. Segne u žep, izvadi papir i dozove djevojku.

„Jesi li Hütterovka?“ upita ju zlom češtinom.

„Da, milostivi gospodine,“ odvrati Marija, pokimnuv glavom i uza to se sva smetena porumeni, jer s njom gospodin principal govori.

„Odnesi to odma mladomu gospodinu u pisarnu,“ reče Hütter, napiše olovkom nešta na papir, podade to djevojci i ode.

„Ponizno ljubim ruku,“ prošapće Marija i brzo poteče oko ciele tvornice, glavnimi vrati u dvorište i ravno do pisarne k mladomu gospodinu.

„Podati mi vam je taj papir od milostivoga gospodina principala,“ govoraše Marija, podavajuć složeni papir mladomu gospodinu. Od trčanja se rumenila kao krasna jabuka. Ruka joj drktrše, kad je složeni papir podavala liepomu mladiću.

Aleksij gledaše djevojče, a tuj ga prvi put tamno neko, sladjano čuvstvo savlada. Pogleda u papir i pročita olovkom napisane rieči. Bijaše to faktura, koja se je imala prepisati, jer je trgovac, komu se je odpravljala, zahtievao više robe. Voznik ju je imao još o podne povesti sa sobom. U malo što ta faktura ne zadocni, ponio ju je bio stari Hütter zaboravce sa sobom a tek mu na putu u grad pane na um.

Marija ode iz poslovnice i podje na staro svoje mjesto. U brzo zaboravi na to.

Nu mladi Hütter gledaše za djevojkom i tuj mu se pričini, da je djevojka liepa. Upita dakle, čija je, a kad je začuo, da je Prochazkina, ne bijaše mu milo. Znadjaše, da je Prochazka strog čovjek. Za što mu to upravo na um pade, ne znade si protumačiti. Nu djevojka mu se sbilja milila.

Aleksij je bio u istinu liepo momče, kako ga prije već opisasmo. Bogat i liep, nije se bojao, da ne će uspjeti kod ženskoga spola, jer uza te prednosti pridruži se ugladjeno i liepo vladanje družtvenoga života. Gdje se godj pojavi, svagdje ga žene primahu milostivo i naklono pa kako se priuči, da ga dame laskavo i ljubko susreću, cienjaše tu milost krasnoga spola časovitom igračkom, koju može čovjek toli brzo izgubiti, koli ju brzo i bez truda steče.

To mu se često dogodi — te tako postade mladi Hütter samo lakoumnim štovateljem žena i strese sa sebe krasan cviet ljubavi, koga ćuti mlado srdce i usadi si mjesto svetoga čuvstva samo prolazno, kojega isto onako brzo nestaje iz grudi, kako i brzo niknu. Ponizio je ljubav, kao što je ljubav ponizila njega.

Tiem nastade u mladoj duši u brzo velika i pogubna reakcija — on upozna prerano laganiju i nestašniju stranu ljubavi te ju pokvari za uviek. Tako mogaše pravom prigovoriti otac Aleksijev sinu svomu pogubne zabave, kojim se mladić od gnieva i strasti podade. Ova promjena u ljubavi razveseljivaše po nešto njegovu tužnu dušu, te mu slično ljubakanje bilo pravim liekom, ali ujedno i gorkim pelinom; bilo mu je dobrim sredstvom zaboravi ali i novim življem života.

Takav upozna Aleksij Mariju Prochazkovu, priprosto tiskarsko djevojče. Od kada mu predade fakturu, često je se spominjao. Gdje je bilo sgode, progovori on s djevojkom, a kad se je radilo o tom, da Prochazka ne izradjuje više primjeraka, rekne kao slučajno

mladi Hütter poslovodji, neka mu djevojku pošlje u pisaru, kada dodje kao obično tražiti za otca posao. Sve mu podje za rukom. Ponajprije se dotaknu liepe djevojke, ćutio je, da se smela, da se uznemirila, da nija znala, što da rekne a sve mu se to vrlo mililo. Nu do sada nije znao, što će s djevojkom. Tko godj bi znao za taj manevar mladoga Hüttera, lako bi upoznao, šta li traži u mladom, liepom, priprostom djevojčetu, osobito kad je poznavao jaču putenu stranu ljubavi u mladoga Hüttera.

Aleksij pako do sada još ne znadjaše, šta će. Kada je pako kašnje svagda za njom letao, kad je upoznao, kako sve djevojku štuje, kako je u svoj svojoj prostoti, u svojem jednostavnom, nu čistom kartunastom odielu, svojom milom vanštinom, najljepša medju svimi drugaricami, kako je stroga, valjana i poštena, — tada se u njem uzbudi neka do sada ne znana moć, koja ga uviek tjeraše k toj priprostoj i ne izobraženoj tiskarskoj djevojci. Nu on upozna i to, što sam hoće, upozna da teži za krasnim njenim tielom. Čim mu se većma djevojka uklanjaše, tiem većma potraži svaku sgodu, da joj se približi. Po malo ga savlada strast, sve njegove misli usredotočiše se jedino u tom, kako da se dovine do svoga cilja. A čim je nailazio na više zaprieka, tim se sve povećavala i strast, tiem je žarče čeznuo, tim se silnije javljala njegova požuda.

Tako je svaki dan letao do predionice. I danas se je trsio, da se približi liepoj djevojci — nu ona uviek ostade istom, mučaljivom, smetenom, ali hladnom. To ga je tiem većma podbadalo.

Kad je opazio djevojku na samu u predionici, zaboravi na sve, a strast ga svega uzburka.

Danas se htjede dobrom sgodom poslužiti — brzo se dakle odluči.

Pristupi k oknu, gdje Marija stajaše. Bila je vrlo neuztrpljiva.

Marija začuje koracati. Obazre se, da vidi tko li je jošte tuj.

„Bože moj!“ poviče djevojka i od straha pade na koljena. Cielo joj je tielo drhtalo, lice si rukama zakrije i udari u plač.

„Marijo,“ prošapće Aleksij i privine se k djevojci. Kao da mu je lava tekla u žilah. Grčevito spopade djevojku za vruću ruku.

Nu kao grom uzpravi se Marija, sabra sve sile i htjede umaknuti. Pokrokne put stuba, koje se puštahu iz radionice. Htjede vežom uteći.

Aleksij ju čvrstvo držaše. Htjede ju k sebi privinuti.

„Majko božja, ne ostavi me!“ prošapće sva u strahu.

„Ne boj se, plašljivo djevojče,“ šaptaše opeta Aleksij i htjede ju poljubiti.

Marija pade na koljena i uzdigne ruke.

„Milostivi gospodine, smilujte mi se!“ grozničavo i jedva razumljivo moljaše. „Ja sam uboga djevojka, nu ne zahtievajte, da okaljam svoju čast.“

Djevojče probliedi na smrt. Crne joj se oči kupahu riekom suza, grudi joj se neprestance kao brzi valovi nadimahu.

Prekrasno li bijaše u taj čas priprosto djevojče.

Ta njena krasota i molba uništiše Aleksija. Kad se palako umiri, pričini mu se, kao da hoće zločinstvo počiniti. Grozničava struja proleti njegovimi razdraženimi žilami, poslie žarkoga plama spade malo ne u najveću slabost, a strast, što ga do sada uništivaše, ukloni se do sada ne poznatom stidu — Aleksij se oćutje malenim i kukavnim, kad je pogledao to sdvojno djevojče, umiruće od straha i bojazni.

Stojao je tuj kao zatečeni zločinac.

Tiem se časkom okoristi djevojka, brzo poskoknu i kao plaha srna poteče put stuba.

Aleksij stajaše na svom mjestu kao prikovan. Nije mogao micati nikojim udom, nije mogao koraknuti.

Kada djevojka dodje do stuba, trgnu mu se iz usta sdvojni uzkrik. Osviestiv se opeta, poleti za djevojkom i glasom, u kom se javljala žalost, bol i tuga, poviče:

„Marijo, Marijo! časak samo . . .“

Djevojka stade, kao da ju taj čudnovati uzklik očara. Probliedila je na smrt i badava se mučila, da nadvlada čarobnu moć, koja ju prisili da stade. Glava joj se zavrti — nije znala, što čini.

„Marijo,“ šaptaše Aleksij i uhvati opeta djevojku za ruku, „ti nesmiješ dotle odavde, dok mi ne rekneš, da mi opraštaš!“

Djevojkom prodje i led i žar, kad oćuti toplu ruku mladićevu. Pred očima joj sve titralo.

„Marijo, oprosti mi, djevojko!“ moljaše ju težka glasa Aleksij, — drugo ne znade više reći.

„Opraštam,“ dahnu djevojka.

Aleksij uhvati obima rukama njenu desnicu i žarko ju poljubi.

Marija viknu, kao da se je onesviestila, pa kad se opeta prenu, bijaše na Pořičkih vratih. Gledala si je ruku, gledala je tvornicu, nu ne znade, kako amo dodje, ćutila je jedino onaj vreli i žarki poljubac mladoga gospodina. Hjede zdvojiti a ujedno joj bijaše toli milo, da bi bila rada na sve zaboravila i na svoga ljubljenoga otca, da je mogla leći u grob i u smrti dalje ćutiti to presladko i pretužno čuvstvo, kojim joj je sva duša plamtila.

Kasno se vrati kući. Prochazka čekaše. Kad je stupila u sobu, jedva disaše, srdce joj toli silno udaraše, da joj zaustavljaše dah. Jedva i pozdravi.

„Gdje si opeta?“ upita ju Prochazka.

„Bijah na skok kod Verunke. . .“ reče tihano Marija a studeni joj znoj obli čelo. Prvi puta lažju sagrieši svomu otcu.

Plakala je čitavu noć.

* * *

Aleksij stajaše dugo na stubah i gledaše za čudnovatom djevojkom. Duboko se zamisli.

Nije bilo ni čovjeka više u tvornici, kad on ostavi svoju poslovnicu.

Podje u grad. Pozvao ga neki otčev znanac na večeru. Govorkalo se, da udvara njegovoj kćeri, a oba otca željahu, da se upozna njih dvoje. Više ne trebahu otcevi.

Kada je Aleksij dospio na Poříč, krene na lievo i podje Jizdeckom ulicom oko vrtova na Florencu. Većina ih je bila razorena, a ogromne hrpe gline, opeka, kamenja, pieska i drugoga gradiva ležalo naokolo po susjednih ulicah.

Gradio se je upravo kolostaj Pražki.

Aleksij nije na ništa pazio. Stupao je lagano na Senovažni trg put novih vrata. Za nasipi okrene opeta na lievo, te bje u brzo u tako zvanoj Sakraboniji. Napokon dodje do otčevoga zaselka, gdje je i sam obitavao — te se uputi u vrt.

Kasno u večer vrati se kući.

U zaselku bilo vrlo živahno. Hütter dodje upravo sa svojom suprugom i svojimi kćermi iz grada.

Aleksij se ukrade u svoju sobu i htjede poći spavati. Ne nadje mira. Uviek mu lebdila pred očima ta priprosta djevojka, kako kleči pod njegovimi nogami i moli, da joj se smiluje! Koli krasne, koli divne slike! Djevojka klečaše pred njim! A zašto ju morade moliti da mu oprosti? Za što ju u strasti opeta ne spopade, za

što ga je usrećila, kad mu reče, da joj oprašta? Ne mogaše se umiriti. Kipilo je u njem kao u vatrometu.

Viek mu titraše pred očima prekrasno tielo te uboge djevojke, to divno oko — ljepše još u suzah, te grudi, što jedva od straha mogahu disati — kratko, čitava njena vanština zaokupi njegovu maštu, njegove misli, ćutio je, da ga, ta priprosta tiskarka djevojka začarala. A ipak ne bje na njoj ni svile, ni pera, ni zlata, ni dragoga kamenja, nije se zaodjenula ni ukusnim, sjajnim odielom, ni bielimi atlasovimi postolami, ni bielimi rukavicami; nije brbljala sladkom francuštinom niti govorila o najnovijih francezkih romanih. Nisi joj na bujnih grudih našao miomirisna cvieta, niti se ona umjetno smijala, ni pazila, kako li će pogledati, kako li se okrenuti. Priprosti, nu čisti zobunac, u troje složeni rubac na glavi i jedan na vratu — to bijaše ciela toiletta tiskarske djevojke — pa ipak bijaše Marija božanstveno divna!!

Cielu noć snivaše Aleksij o Mariji Prochazkovoj.

A za što? Što bi mu povjerila svaka druga bogata i otmena dama žarko pronešenimi riečmi kao dokaz najnježnijega sučuvstva, to mu uzkrati ta radnička djevojka, dapače ga je zaklinjala, da joj se smiluje, da joj ne okalja časti.

Čast? Šta li je to medju timi ljudmi, koji sav svoj viek prostim načinom medju sobom obće, razpuštene govore vode? Čast? Takovo djevojče moli, da joj uzčuva poštenje? Pa kako! Plakala je i sdvajala! Zar u tih zablaćenih, prostih ljudi, koji blebeću čudnim jezikom, koji prebivaju u biedi i siromaštvu, smradu i nečistoći, koji plaze po tiesnih ulicah kao gamad ljudskoga družtva, hvatajuć se smrdljivimi rukami za dragocjena odiela bogatih, — zar i u tih ljudi ima poštenja?

Pa bi li on ipak našao sličnu djevojku u tom kolu, gdje se samo zlato i srebro sjaje, gdje se biserje bliešti

— gdje se nitko nestara, da li je mnoga suza potekla u tudjem oku, dok ta dragocienost dospje na vrat gospodje tvorničarke ili njenih kćeri! Hoće li on naći takvoga poštenja medju djevojkami, koje se gotovo zastide, ako ih se dotakne od posla sgrbljena žena svojim odielom, koje ju ljeti štiti od žege a zimi od studeni?

U glavi Aleksijevoj sve vrijaše, kao da mu se htjede mozag smutiti. Nikad nije na slična šta mislio, nikada mu misao ne zaluta u biedu i nevolju — jer od svoje mladosti poznavao je samo udoban život a otac mu nikada ne dade, da okusi crnih dneva i težke nevolje, gdje tisuće i tisuće njih rade za kukavan novac, da si kukavni uzčuvaju život. Kad odraste, opazi tek kako se oduzimlje tomu radinomu puku svagdje, kako svaki tvorničar gleda čim većma potlačiti svoje radnike, kako tim biednikom kida poslovodja po koj groš, ako za četvrt sata zakasne.

Tada mu ne pade na um, da to boli, jer mu nikada nitko ništa ne uze, jer nikada nije poznavao oskudice. A otac ga njegov na to upozori. On je taj puk smatrao makinom, stvorovi bez srdca i duše, bez misli i čuvstva. Tako je Aleksij sam smatrao te ljude. Uviek mu se činio taj sviet prostim i ne naobraženim, pa se i on sam osvjedoči, da nisu običaji tih ljudi toli ugladjeni i izoštreni kao u salonih bogatih trgovaca, da u njihovom razgovoru ne ima biranih izraza i rieči, da su prosti i surovi.

Nu nikada se ne sjeti, da popita, koj li je uzrok svemu tomu; nikada se ne potrudi da sravna život, odgojenje, položaj i sgodu, kojom se izobrazuje — kako, li je sve to u bogataša, kako li u sirote; ne pade mu na um, da siromah mora ostaviti djecu svoju bogu i ulici, dokle su malena, a kad ponarastu, da jih vodi sa sobom, da se za rana priuče tegotnomu životu, ne imajuć kada, da se za duševni život pobrinu. O tom

svem ne znadjaše Aleksij — a sada tek, kad se osvjedoči, da je i u takve priproste djevojke poštenja, pomisli, da će i u drugih tih zablaćenih, izmučenih ljudi ima poštenja, pa da su ti ljudi, koje je on po otcu smatrao strojevi, takodjer stvorovi, ravni njemu, da su sbilja ljudi, obdareni od naravi razumom i voljom.

Sada naumi upoznati život toga ugnjetenoga ljudstva i svimi silami nastojati, da mu olakoti breme, koje ga je tištilo. Sada mu je bilo drago, da taj junački Prochazka odbi povišenu plaću za sama sebe, hoteć ju primiti jedino onda, ako ju zadobiju i svi ostali tiskari. Pred nekoliko dana jošte proklinjaše tu prokletu prosjačinu, a danas predje u njezin tabor i ne opazi, da mu je na proti poznato niko lice, malko doista kao u magli — lice vlastitoga mu otca.

Probdiv malo ne cielu noć, podje drugoga dana kao obično do jedaće dvorane.

Upravo bijaše zajutrak.

Stari Hütter sjedjaše do svoje gospoje, dalje sjedjahu gospodjice Rosa i Tonička. Sve bijahu odjevene u krasno jutarnje odielo.

Stari Hütter upravo nalievaše kavu.

„Dobro jutro,“ pozdravi Aleksij i skine šešir.

„Dugo te nije, Aleksiju,“ obrati se gospodja Hütterova sinu svomu. „Ohladiti će ti kava,“

„Zahvaljujem, majko, to ne škodi.“

Sjede medj majku i Rosu. Stari Hütter sjedjaše mu na suprot. Jedva sinu svomu pozdrav odvrati.

„Ti si valjda jučer kuda prošo, Aleksiju? Radi toga niesi mogao ni doći k Steinovim, nije li?“ zlovoljno ga upita stari Hütter.

„Nije mi se dalo tamo ići, otče. A na silu ne idem nikuda.“

„To je ne uljudno, ne pristojno, primiti pozivnicu i ostati kod kuće.“

„Ja ne primih, otče, vi ju primiste za mene.“

„Tako se pristoji. Valjda si imao opeta jučer kakvu pustulovinu, činiš se bar tako. Nadam se, da će biti tomu životu u brzo konac. Ja sam sa starim Steinom već govorio.“

„Vi me ne ćete valjda i oženiti. Nije li vam dosta, što vam se u svem ostalom pokorih. Tuj ću si prije dobro promisliti.“

„Već vidim, da ti moj izbor nije po volji, jer tako govoriš. Nu mene veže zadana vjera!“

„Otče, vi valjda ne zadadoste vjere prije nego mene upitaste? Više nisam dječko, kad sam dorasao za ženitbu.“

Aleksij ustade i uze klobuk. Htjede otići. Nu tuj ga zaustavi majka i umoli, da ostane.

„Molim vas, jedva što se sadjoste, već se i prepirete. Zar ne će biti i tomu jednom konac?“ jadikovaše u suzah domaća gospoja.

„Još se je tebi uplitati, Anko. Mi ćemo se sami izravnati!“

„To dobro znadem, da ne smijem ni u svojoj kući progovoriti! Ne smijem ni pisnuti,“ govoraše sjedajuć gospoja Hütterova.

„Ti ćeš znati, da u svem radim, što je našoj kući u korist, a tim se možeš umiriti,“ naljuti se stari Hütter. „I za djecu se više brinem, nego li ti majka; obje su već u dobi, da se udadu; pa jer se majka o to ne postara, postarah se ja. Roso, našao sam ti zaručnika.“

Rosa je upravo najboljim tekom dojela svoj zajutrak; na te se rieči prene, kao da ju ošinula električka struja. Pa se nasmije i reče:

„Ti si se pobrinuo za mene, otče? Dobro, ja sam pripravna. Ako samo što god vriedi taj moj zaručnik.“

„Bože moj, ti govoriš, diete, kao da je već skrajni čas, da se udadeš,“ ozovnu se majka, kojoj je bilo težko

podnieti Hütterov prigovor; i nadala se, da će kćerka odriešito odgovoriti otcu.

„Da to ide po tvoju, majko, nikada se ne bi toga dočekala. Čim prije, tim bolje. No otče, pa kakav je taj zaručnik?"

„Pristao momak, djevojče! Vi se poznate! To je barun Wollfels."

„Taj starí mladenac? Taj izsluženi častnik? To nije moguće, otče," reče Roza, a radost ju malko minu.

„Pa za što to ne bi moglo biti? Liepa je stasa, znade se krasno kretati u družtvih, pa napokon mi je i to milo, što će jedna od vas poći za čovjeka, koj je iz višega kola. Ti pristaješ dakle, Rozinko!"

„Kad tako hoćete, pa dobro!" odvrati Roza i zašuti.

Tonica, mladja njena sestra, plačuć gledaše Rozu; okrenu se prama majci te opazi i u nje suzu u očiju Ćutila je Hütterova, da ni u toj važnoj i svetoj stvari ne smije ništa učiniti proti gospodaru, koj je isto onako tvrdo i nasilno vladao u svojoj obitelji, kao što u tvornici i u poslovnici.

U svem i svačem bijaše Hütter tielom i dušom trgovac. Sve mu je išlo za rukom; kako je smislio, tako i učinio, a riedko kad ne izvede, što bi jednom zamislio. Tiem postade tvrdokornim, neuputnim, pa kad bi se o čem osvjedočio, da je tako ili onako najbolje, ne popusti više od toga. Uz to mu otvrduu i srdce — on ne poznavaše nježnoga čuvstva, te nije nikada pojmio, kako druge ljude često vodi časovito nagnuće, časovita volja.

Takav bijaše u kući i van kuće.

Gospodja se Hütterova ne promieni za cieloga svoga suprugovanja. Uviek bijaše tihana, trpljiva, kao i prije; vazda ona Anička Wondraschkova, jedino sada u velikom sjaju, u krasnoj toiletti, u krugu svojih kćeri, koje ne odavahu temperamenat majčin. Roza uviek vesela,

vatrena, za sviet, Tonička pako tiha, većma nalikujuć majci, samo ne bijaše u nje onolike trpljivosti, koliko u Aničke Wondraschkove.

Narav mladoga Hüttera čitatelj već upozna. S toga će lako uviditi, da se nije mogao mladi Hütter složiti sa svojim otcem, već je više prianjao uz majku, a kako je čudnovato mjesto zauzimao u obitelji, težko prionu uz sestre. Kao da je izgubljen za obiteljski život.

Kad je začuo Hütter dobar odgovor kćerin, pruži joj svoju ruku i reče:

„Ti si poslušno diete, Rozo; sutra ću ti kupiti krasno odielo."

Roza se pokorno zahvali i poljubi otca u ruku.

„A ti, Aleksiju, da se ponašaš prama Steinovim, kako se pristoji," okrene stari Hütter k svomu sinu. „Nikakova nečkanja, to ti velim! A sada podji u poslovnicu i zaviri u blagajnu, možemo li platiti osamnaest tisuća za dospjelu Hamburžku mjenicu. Nije li toliko gotovine, evo ti Steinove mjenice, on će sve odma izplatiti, čim zaželimo. Ja ću u Holešovice."

Uz to izvadi napomenutu mjenicu i predade ju Aleksiju. Taj ju šutljivo uze i turi u žep. To je činio više mekanički, nego li znalice; oko je upro o tlo — ni ne pozdravi otca, kada ovaj ode; kao da se je izgubio.

Djevojke bijahu otišle iz salona, čim zapodjede razgovor o mjenicah. U dvorani ostade jedina gospoja Hütterova sa sinom.

Kad stari Hütter ode, pozdravi po svom običaju neuljudno, te ni ne opazi kako mu se supruga u suzah topi. Nikada se nije brinuo za takove trice. Uviek mu kružahu po glavi brojevi, računao je i sravnjivao; već je vidio pred sobom novu svoju tvornicu sa strojevi, vidio, kako mu se iz kuće nosi tvrdokorna prosjačina, pa kad mu začeše raditi strojevi, opazi već kako ga u

čudu gledaju drugi obrtnici — pa već je i čistu dobit proračunao.

Sve ga je to više zanimalo, nego li njegova kuća. Jedino ga vrlo uznemiri ona onomadnja prepirka sa sinom, nu ipak ga ni u čem ne promieni. Drugi treći dan bijaše onaj stari kakav je i prije bio. Odnošaj medj otcem i sinom ne izmieni se; nu na sinovljevoj strani naraste zlovolja, osobito poslie današnjega kratkoga razgovora, te se imala u brzo riešiti.

„Aleksiju, molim te, izmiri se s otcem“, moljaše gospa Hütterova, ogrli sina i pritisnu ga na svoje grudi. Uza taj plač bijaše joj toli sladjano, te malo što se i ne nasmije. „Hoćeš li mi to učinit, Aleksiju?“

„Draga majko! Sve zahtievajte od mene, sve ću vam učiniti; nu prama otcu ne ću nikada više ljubavi oćutiti. Za što, to znadete! Jer mi nikada ne poda sgode, da ljubav ljubavlju vraćam. Pa podje li to tako dalje, to ću valjda ostaviti otčinsku kuću za uviek.“

„Toga ne ćeš učiniti, dragi sine! Toga ne čini“, dodade majka a suze joj opeta navale na oči. „Jer si mi ti jedinom utjehom, jedinom pomoći, bez tebe ne mogu ni ja živiti. Ti ne ćeš otići!“

Aleksija to tronu; nije znao što da uradi. Nakon dulje borbe trgne se, uhvati majku za ruku i tisne ju na vrela svoja usta.

„Ostati ću, majko, nu otcu se ne mogu približiti. S bogom!“

Još jedan poljubac i Aleksija nestade. U vrtu se tek sabere. Kao da je izišao na sviet iz tamnoga kakvoga labirinta. Taj mu majčin poljubac odkri nova čuvstva, htjede joj biti na volju a ipak oćuti, da će radi toga poginuti, da toga ne će nikako izdržati. Pa ipak bijaše u duši miran, uza sav gnjev bijaše si svjestan, da će dobro uraditi, ne ostavi li majke svoje.

*

Tako dospie po malo cestom put Karlina i za čas bijaše u tvornici. Nu jedva što stupi medj te zidine radinoga nu mučnoga, težkoga života, već ga saletiše sve one sgode, u kojih je on bio glavnom osobom u posljednje doba. Pa kad se htjede uzapeti stubami do poslovnice, speti na drugoj strani Mariju Prochazkovu. Nije ona više koracala veselim svojim krokom, bila je blieda i glavu je pustila nice; oči joj bijahu oborene.

Kao da je Aleksija čarobna moć sustavila, stade i gledaše Mariju. Stupala je upravo do predionice stražnjimi vrati. Kada htjede ući, okrene se i opazi Hüttera; protrne i pokroči natrag; malo te se ne onesviesti.

I Aleksiju bijaše, kao da ga ognjeni mač probode. Cieli dan ne nadje mira. Promišljavaše. Na svaki način htjede progovoriti s tom djevojkom. Nu nitko ga ne bi smio vidjeti. Snovao je osnove, ali nikoja mu se ne omili. Znao je, da mu se djevojka uklanja, nu i to opazi, da je ipak probudio u djevojci ono, što si je želio, za čim je žudio — akoprem se je ona toli strano napram njemu ponašala. Dovinu se i tomu, da se djevojka nastoji svladati, — jer da njoj je sve jedno, sastala ga ili ne sastala, za ista mu se nebi uklanjala.

Uz to mu uviek pade na um, zašto ju progoni, što li namjerava, ne dovodi li taj postupak do zlih posljedica. Žao mu je bilo djevojke, a ipak je vruće želio, da se dočepa toga, za čim je težio. Kad bi godj nerazmišljao, vazda ga je neka tajna moć vukla do te neizobražene, priproste djevojke — toj se moći ne mogaše oprieti, ćutio je svednevice da joj podlieže, da na prosto propada.

Mislio je, kako bi s njom mognao progovoriti. Tuj se sjeti, da je ona kadkad nosila novine u villu, kad se je dogodilo štogod osobita, što je zasiecalo u trgovinu. Tim putem naumi dočepati se cilja.

Večeras ne bijaše staroga Hüttera kod kuće. Sestre

idjahu s majkom u kazalište, on je imao doći za njima. Liepe li sgode.

„Pošaljite mi večeras novine u villu“, reče Aleksij slugi, kad je prije šeste — ranije no obično — otišao iz tvornice. „Očekujemo znamenitih viesti iz Amerike. A tko ih nosi? upita, kao da je slučajno.“

„Obično Prochazkina kći, milostivi gospodine“, odvrati sluga.

„Neka ih dakle donese!“

Aleksij ode. Obilazio je vrtom oko zaselka čitavo vrieme, čekajuć Mariju Prochazkovu.

O čem li htjede s njom progovoriti, o čem razpravljati?

Sam još ne znadjaše. Glava mu se vrtila. Nikako ne znadjaše zrelo i mirno misliti. Napokon se ipak u toliko umiri da si preduze, pustiti sve sgodnom času.

Bijaše oko pol osam. Mrak se hvataše.

„Marijo Prochazkina, zovu te na polje“, zovnu malo djevojče u predionicu.

Prochazkina Marija ode na dvorište.

„Evo vam novina, pa ajte pobrzajte do Pražanke, potecite, nešta važna je ovdje“, tumačio je poslovnički sluga i dade joj novine.

Marija se smete. Nikada se nije toli bojala, koli danas. Za rana već opazi mladoga Hüttera, pa malo što se ne onesviesti, a sada joj je ići s novinami u villu. Ne daj bože, da ga danas na putu sretne. Nu to je imala učiniti, to joj bijaše posao — nije se dakle mogla izgovarati. Uze dakle novine, poskoči do otca, da mu reče, kuda li će, i težka srdca uputi se do Hütterova zaselka.

Marija se u zadnje vrieme vrlo promieni. Otcu ništa o svem ne reče, što ju je toli uznemirivalo. Slika ju mladoga gospodina svuda progonila, kuda bi pogledala, kuda pošla. A uz to se je plašila, zadrktala, a vruća

krv valjala joj se do glave. Za što ne mogaše toga povjeriti otcu? Ta prije mu ničega ne zašuti; za što se je bojala, sve to otcu povjeriti?

Po ciele noći promišljavaše tako, bdijuć i plačuć, ali ne nadje mira, ne nadje utjehe. Prijateljice nije imala a da ju je imala, težko bi joj povjerila tu tajnu. Otac opazi, da je djevojka žalostna, — nu to si je često i tim protumačio, jer je sam cielo to vrieme zlovoljan; inače pako mišljaše, da se djevojka dosta često sjeća pokojne svoje majke, buduć je svaki čas o njoj govorila.

Danas ode vrlo ne mirna Marija iz tvornice. Zaklopi oči, da možda ne opazi mladoga gospodina, ako ga sretne. Prodje cestom, što vodi put Volšana. Srdce joj je od straha jače udaralo. Napokon dodje do vrata od parka. Upravo htjede za zvonac uhvatiti; ali u to prispie stazom Aleksij. Gledao je djevojku, kako je cestom stupala i kako se prikučila vrtu.

Marija se strese, ruka kojom htjede zazvoniti, spade joj nice; jedva se suzdrža na nogu. U to pristupi Aleksij i odtvori vrata od ograde.

„Šta ti je, djevojko?“ upita ju drhćuć Aleksij, jedva stojeć. Nikada ga još ne obuze slično čuvstvo.

„Donosim novine, milostivi gospodine,“ težkom mukom pronese djevojka. „Evo ih.“

„Dobro, nu sad počekaj, ne bježi odma, odahni si malko, drago diete!“

„Ne imam lazno,“ jedva reče Marija.

„Ti se na mene ljutiš, djevojko?“ upita ju Aleksij, a nehotice mu se zasuzi oko. „Ja te jošte jednom molim, da mi oprostiš,“ dodade sve to slabijim glasom.

„Ja se ne ljutim, pa kako da se i smijem ljutiti; nu bogom vas zaklinjem, milostivi gospodine, pustite me, da idem, inače ću od stida poginuti.“

Ove rieči uzburkaše Aleksija kao divlja bura.

„Marijo,“ prošapće, „reci mi, kako da ti dokažem,

da te vrlo cienim, da je tvoje uzorno i milo vladanje uzbudilo u meni, osobitu sućut za te. Reci mi, kako da pomognem tvomu otcu; hoćeš li, ja ću se pobrinuti, da se ne mora čitav božji dan mučiti u tvornici; hoćeš li, ja ću sve urediti, da će biti tebi i njemu na veselje. Reci mi samo!“

„Moj je otac zadovoljan, a ja, ja, ja sam takodjer zadovoljna,“ promrmlja Marija a studeni joj se znoj pomoli na čelu.

„Ne dvojim ja o tom,“ odvrati Aleksij i približi se djevojci, „premda sumnjam, da možete biti uz tako slabu plaću zadovoljni, da možeta u obće živiti. Marijo, ja ću se za vas oboje pobrinuti. Ostavite našu tvornicu, a ja ću se postarati, da tvoj otac dobije bolje mjesto u kakovoj trgovini, da ti boljma život olakša; a ti ćeš moći onda kod kuće gospodariti. Ne bih vas ja ostavio, već bi se brinuo, da se ti izobraziš; ti si još mlado djevojče, pa ćeš lako uvidjati, da nisi na tom svietu, da predeš u tvornici.“

U čudu gledala djevojka Aleksija. Liepe joj slike sinuše u duhu, kad je tako na pol zaboraviv se, slušala. Kad je Aleksij prestao govoriti, svlada ju nešta, ona se prene i pogleda ga takovim pogledom, da se je Aleksij sav razblažio, akoprem nije ni sama znala, što njim učini.

„A za što hoćete to učiniti, milostivi gospodine?“ upita toli priprosto, toli nevino.

„Za što?“ odazove se Aleksij i u taj par ne znadjaše, što da odgovori. Časak poslie izriče žarkim pogledom, koga djevojka ne shvati, ali čiju moć oćuti:

„Ja te hoću sretnom vidjeti, ti to zaslužuješ, ti si mi najmilija djevojka, koju ikad vidjeh.“

U to uhvati djevojku oko tiela. Marija klonu. Ne znajuć, šta čini, sakri glavu svoju na Aleksijevih grudih i udre gorko jecati. Aleksij se prignu i poljubi djevojku u čelo.

U to stupaše netko brza kroka prama mjestu, gdje je Aleksij bio s djevojkom, koju čuvstvo zanie.

Bijaše to mladić u nadničarskom odielu. Išao je cestom od Volšana, zaokrenuo oko vrstne ograde i dospio upravo do mladih ljudi, kad Aleksij vruće poljubi to čelo nevinosti i prostote.

Nadošljak stane. Ne prepozna nikoga. Udari u smieh i vesela glasa, kojim se pomiera radostan smieh, zapjeva:

Ali sad si dušo blieda, ali sad si dušo blieda,
Srce ti se smirit neda
Ah neda, neda . . . . juhuhu!

Aleksij se prene. I djevojka se probudi. Obazre se i s uzkrikom: „Isuse i Marijo!“ sruši se na zemlju. Onesviestila se.

Upozna Hinka Vachu.

Opaziv Aleksij mladoga radnika, ne znadjaše, što da učini. Za čas se sabere i dozove radnika, da pristupi. Možda bi bio Hinko pošao dalje, ne prepoznav, tko li je ta djevojka u nesviesti. Ali sudbina htjede inače.

Radnik pristupi, upozna Mariju, pa kao da ga grom ošinu. Pogleda mladoga Hüttera, a u tom pogledu krila se neizreciva grožnja.

„Mladi gospodičiću, mi ćemo se jošte vidjeti“, reče za čas tajinstvenim glasom Hinko, u kom strahovita strast uzplamtila.

Aleksij htjede govoriti, htjede pomoći ubogoj djevojci.

„Pustite, molim vas,“ odturne ga mladi radnik, „vi se je više ne ćete dotaknuti ili me bog na tom mjestu ubio!“ viknu razjaren, uhvati djevojku pod rame i odvede ju do Novih vrata.

Aleksij gledaše za njima. Prepade se — glavom mu bučila divlja oluja, duh mu se sustavljao. Pograbi se za bližnje stablo, pa kada se opeta osviesti,

bijahu već od davna zviezde na nebu, a mjesec se uzdigo nad grebeni, nad kojimi se uzpinje Strahovski samostan.

Drugi dan dotrči Aleksij u tvornicu, da bude ondje prvi. Čekaše, hoće li doći Prochazka sa kćerju, htjede s njimi progovoriti.

Prochazka dodje na posao — na licu mu se vidila tama duševne boli. Mariji pako ni traga.

Aleksij se smrknu.

Cieli tjedan čekaše — o djevojci ni spomena.

Ona više ne dodje u Hütterovu tvornicu u Karlinu.

IX.

Hinko.

Kad se Marija lagano opeta sabra, onda upozna tek, kako li je gorko s njom. Nije mogla ni riečce progovoriti, premda bi bila vrlo rado govorila, samo da joj se vodilac oglasi, koj je stupao kraj nje, kao pomični kip.

Bilo je devet sati. Hinko podje preko Pořiča na František, naumio je Mariju kući sprovesti. Mislio je, kako li će progovoriti sa starim Prochazkom.

„A otac?“ upita na jednom uplašenu djevojku.

„Ništa ne zna,“ ridajuć odvrati dieva.

Hinko ušuti. Za čas stade i reče:

„Reci mi iskreno i pošteno, je li se već dugo znadete?“

„Danas prvi put s njim razgovarah . . .“ odgovori djevojka.

„Liepa ciganko! Haha!“ nasmije se Hinko, a svaka njegova rieč prodiraše u srdce zaplakanoga djevojčeta. „Nu dobro!“

U to dospješe do siromašnoga stana staroga Pro-

chazke. Marija je sva drhtala. U smrtnoj stisci pograbi svoga vodioca za ruku i sdvojno poviče:

„Hinko, ne izdaj me! Tako ti boga, ne reci ocu! Umrieti ću od stida!“

„Reći ću, djevojko, reći ću. Da si se zaplela s kojim našim, ne bih rekao, ali ti se upuštaš medj gospodu; ovaj će te obezčastiti i oskvrnuti — to moram reći otcu. On neka to razvrgne.“

Marija se zaustavi. Srdce joj htjede pući. Ne mogaše ni koracnuti.

„Idi,“ u kratko joj doviknu Hinko. „To ti ništa ne hasni!

Polumrtva uzpne se Marija jedva uz stube. Udjoše. Prochazka sjedjaše za stolom i čitaše nekakvu staru knjigu — svoju miljenicu: proročanstvo sliepoga mladića.

„O moj bože!“ poviče Prochazka, kad opazi Hinka. „Zar si opeta u Pragu? Ti si vazda stari potukač,“ pozdravi veselo pridošlicu. „Ajde, sjedni, dječače; evo ovdje još kus kruha; jedi, jedi, ti putuješ, Marča može jednom i bez večere spavati.“

„Hvala vam, Prochazko, ja niesam gladan.“

„Tako? A šta ti je? kao da si oparen? Gdje si se sastao s Marenkom?“

„Kod Hütterovoga vrta, Prochazko!“ odvrati Hinko, a u oku mu zatitra suza.

„Da, da, nosila je onamo novine!“ sjeti se Prochazka.

„Ona onamo više ne smije!“ prkosito pridometne Hinko.

„Šta će to opeta?“ upit opeta Prochazka i pogleda u čudu Hinka.

„Otče, otče, ja toga ne uradih dragovoljno!“ viknu djevojka i baci se otcu pred noge.

Prochazka se začudi; nije razumio ništa.

„Djevojko, sad ćeš mi odma sve reći, što se je

dogodilo,“ oštro joj doviknu otac; nu njoj zape od plača glas u grlu.

„Ja ću vam to reći, Prochazko. Ali da joj ništa ne učinite; ona mi se zakle da je nevina. Mladi ju je vaš gospodin imao u naručju i poljubio — to vidjeh svojima očima.“

Da se je sva kuća saorila, nebi se bio Prochazka tako prepao. Posao mu je ojačao tielo, a njegovi se živci nisu toli lako potresli. Nu takove viesti nikada ne očekivaše. Probliedi kao smrt, oči mu se zaklopiše, a tresućom se rukom uhvati za stol. Pa kao da se sabra, sjedne, izpod vedja kanuše mu kao graškovo zrno velike suze i kapahu na stol, i čuo si ih udarati, jer je nastala grobna tišina.

„To mi dakle učini moja kći!“ zajeca Prochazka i zaplete ruke u kosu. „Bog me već mnogom mukom kušao, ali toga, moj Isuse, ne zaslužih. Nju sam ljubio nada sve, ona mi je bila jedinom utjehom za sve one biede, što ih prepatih, a ta djevojka mene, otca prevari. Nosi se od mene,“ odrine Prochazka djevojku, kad mu se za posljednjih rieči oko noge svila; „nosi se od mene, nikada ne ću ništa više o tebi čuti. Ti nisi moja kći, ti si moj zao duh, koj me uznemiruje, ja ne ću više da te vidim!“

Prochazka ne mogaše dulje govoriti. Kao da ga misli ostaviše.

Djevojka se ne ganu; ležala je na tlu u borbi med plačem i nesvjesticom.

Hinko stajaše s druge strane i gledaše taj strašni prizor, kao da se hoće nasititi boli obaju nesretnika.

„Prochazko,“ reče za čas, „ne krivite Marije. Ona mi se zakle, da je nevina. Ja joj to vjerujem. Da sam htio, ne bih vam ništa rekao. Nu ja volim tu djevojku, dao bih za nju bog zna šta, pa zato vam to rekoh. Oprostite joj, nu to vam velim, neka ne ide

više u tvornicu, jer će ju inače prevariti ono momče. A sada, Prochazko, laku noć! Kući mi je ići pogledati, što radi moja majka?"

Prochazka dugo ne odvrati. Vrat mu se ukočio, nije mogao govoriti.

„No to vam vjerujem, da vam se danas ne će govoriti," nastavi za čas Hinko. „Laku noć dakle! Nu Marijke ne puštajte više u tvornicu! To bi on rado, taj mladi, iztrošeni dječak, taj danguba; nu čekaj, sastati ćemo se nas dva jošte; ja to ćutim da ćemo se sastati, nu tada ćeš pamtiti za uviek! Takovi su oni; čovjeku sišu krv, jer za njih radimo za taj kukavni groš — pa rad te sramotne krajcare pokoriti nam se je u svem, slušati ih u svem. Pseto živi bolje od nas; pa kada nas izpiše i izmrcvariše, tada se hoće jošte naužiti i naših žena. Nu to će jim presjesti, a ja, ja ću o tom raditi."

Prochazka se na jednom prenu iz svojih misli, kada craču Hinka tako govoriti. Oči mu plamćahu kao dva žarka svjetla, ustne mu se micahu, kao da je sam isto sborio, što je uzrujani Hinko upravo izrekao. Prochazka u čas ustade, pristupi k Hinku, uhvati ga za ruku i reče glasom, u kom se zrcalila sva ranjena duša:

„Dragi dječače, Hinko, ove tvoje rieči probudiše opeta stara moja čuvstva, moj gnjev, sve moje misli na osvetu, koju tiek vremena u meni bijaše uljuljao i koju oslabi bol i jad. Ti mi danas govoriš iz dna duše. Dá, nama se je osvetiti za sve te uvrjede i pogrde, za sve krivice i jade, koje nam nanesoše oni ljudi, koji živu od žuljeva naših ruku. Ti si mi obreko, Hinko. Ti govori medj drugimi, a ja ću se pobrinuti za svoj dio!"

„Dobro dakle, Prochazko, ja dodjoh u posjete k svojoj majci, a za tim ću se natrag vratiti u Kolin. Medju ondješnjimi radnici vrije, jer im poduzetnic

gradnjâ krate platu. Ako im u proljeću ne povećaju plaće, biti će zlo, to vam velim, Prochazko!"

„Dobro, dječače, nam se je napokon oprieti, jer će nas inače ugušiti. A tom sgodom, pohoditi ću staroga Hüttera i reći ću mu, kakvoga li imade sinčića, koj gleda pod okriljem svoga gospodstva okrasti siromašnu djevojku! Hahaha! Na taj se prizor veselim!"

„Gotovi smo, Prochazko!" reče Hinko i poda svomu sudrugu ruku i potrese njom u znak sporazumljenja. „A sada lahku noć! Nu ja ću jošte do vas, A ti Marijo," obrati se prama djevojci, koja je još uviek ležala do nogu svoga otca, „sada ustani, otac ti je oprostio! Nu to znaj, da u tvornicu više ne smiješ."

Djevojka se dignu i pade otcu na prsa. Prochazke se dojmi taj ne nadani obrat, te ogrli ubogu djevojku,

„Podji spavat, sutra ćeš ostati kod kuće i ne idi mi iz sobe, dok ti posla ne nadjem."

Marija uze ruku Prochazkinu i žarko ju pritisnu na svoje usne.

Izmiriše se.

Hinko podje poslie toga niz mračne stube na dvorište, podje drugim dvorištem put vrata, što vode na Vltavski brieg. Ode uz žal oko Križara na kameniti most i polahko se uzpe malostranskimi ulicami na Hradčin, na Lorentanski trg k velikoj palači grofa Černina. Malo što se posve ne smrači, svjetiljke jedva gorahu, bacajuć slabašno svjetlo na svoju okolinu.

Hinko je tuj sve vrlo dobro poznavao; inače ne bi mogao onako brzo stupati po neravnom i grbastom trgu, koj se širi pred palačom malo ne najbogatijega plemića českoga.

Poslie francezkih bojeva postade ova palača utočištem ciele Hradčanske sirotčadi; postadé onom palačom, u kojoj se bieda bori sa sdvojnosti a često i vrlo gadnom prostotom. Palača bogatih grofova promieni

se dakle u kuću, u kojoj bi mogla sirotinja priviknuti urednijemu životu, imajuć siguran krov, koj ju štiti od živalja prirode. U mnogom ne poluči tada palača sa svojimi jeftinimi stanovi cilja svoga; jer se nije iznajmitelj trsio, da sirotinja oplemeni svoj život, — akoprem se je to toli lahko moglo postići! . . .

Čitatelj će se jošte sjećati, kako se je stara Vachovka preselila poslie smrti svoga muža u palaču Černina i to u malenu sobu trećega sprata. Maljušna bijahu joj tada jošte djeca. Stariji, Hinko, bijaše u petoj godini, a njegova sestra u trećoj.

Dvadeset već godina minu od onda. Pomoću Prochazkinom dodje Vachovka u Hütterovu tvornicu, pa kako je ovdje na Hradčanih stanovala malo ne badava, ne mogaše se nikako odlučiti, da se preseli kuda na František, premda ju je Prochazka živo nagovarao. Radje se je potucala dan na dan ljeti i zimi dugom cestom sa Hradčana do Karlina. Inače ju i poznavahu dobro na Pohořelcu, te joj se tako nije bilo premnogo starati za djecu, u koliko je Černinska palača ujedno bila ročištem, zajedničkim stecištem sve uboge djece Pohořelačke i Hradčanske. Za liepih dneva poteče ta rulja mladoga gradjanstva na trg pred palaču, zimi pako ogrijala si zamrzla uda trkanjem po silovitih hodnicih te sgrade. Ovdje nisu roditelji pazili na svoju djecu, jer su tuj sigurnija bila, nego li na otvorenoj ulici — pa koj put ukrali bi se i u toplu kuhinju ovoga ili onoga susjeda.

Tako provedoše ovdje najnježniji svoj viek u raztrganih odoricah i gladna želudca.

Hinko se u brzo pusti medj vesele i razpuštene vršnjake, odkako se majka njegova u palaču preseli, a seka mu Tonica prione posve uz brata, te se s njim valjala u blatu i zamrljanosti. Nu do mala pokaza se u Hinka neobičan duh. Svašta je umio učiniti, uredi

cielu četu mladih svojih siromašnih sudrugova, vodio je bojeve, te se sa svojimi neprijatelji toli silno znao pobiti, da ne minu tjedan, da ne bi zadobio ranu na licu ili modricâ po tielu. Nu to dječka nije mnogo smetalo. Jedva što se oporavi, eno ga već u najžešćoj bitci i najvatrenijem lupanju.

Ne potraja dugo, a Hinka Vachu uze sve njegovo družtvo osobito cieniti. Proglase ga vodjom i podignuše nad ostale.

Kad je navršio sedmu godinu, poče polaziti školu. Kako nauči čitati i pisati, zače djelovati na dvie strane. Polazio je naime marljivo školu i slušao pripoviedke ne obično pozorno, čim pako škola minu, poleti on sa svojimi drugovi na Loretski trg pred Černinskom palačom.

Tako je hodao u školu tri godine. Bilo mu je deset godina, kada ju ostavi: naučio je dosta za praktičan život, ali dosta malo za radnju i zaslužbu. Majka ga nekoga dana povede sa sobom, kad je pošla put Karlina i Prochazkinom pomoću postane mladi Vacha gargašem, jer je i njegov otac toli dugo radio u tvornici.

„Hoćeš li biti marljiv?“ upita ga neki tiskar.

„Kako ne bih bio“, odvrati Hinko a inauguracija za gargaški stol se svrši.

Tada je dobivao Hinko po osam novčića šajna na dan. Dječak mišljaše prve dneve, da si zaslužuje cielo kraljevstvo, tad mu majka obrazloži, kako da uvažuje svoju zaslužbu. Bio je blažen, kad je mogao majci dati svoju plaću, da ona s njom gospodari.

Tako prodje opeta nekoliko godina. Kako je Hinko živio bez otčeve i majčine pažnje, ne upozna poput mnoge ine siromašne djece onoga čuvstva, koje veže diete uz roditelje. On je ljubio majku, ali jedino s toga, što mu ona dozvoljavaše, da čini, što hoće.

Za mladju si sestru slabo je mario — ona pona-

raste daleko od njegova srdca. Nikada je ne vidje, nego u večer, kad se je sav izmučen vraćao sa majkom od posla.

Akoprem je po čitav dan morao dvoriti tiskare u tvornici, ipak se ne potuži, jer vidje, da i drugi tako rade. Htjede i ovdje biti prvim, pa se je trudio i mučio, koliko mu sile dopuštahu. Pa sbilja to i poluči. Mladoga Vachu cienjahu svi najboljim gargašem.

I inače ga uzdiže taj novi njegov stališ. Kada se je pokazao na večer pred Černinskom palačom zamaštenih ruku i sa navlastice tetoviranim licem, tada nasta ijukanje medj veselimi dječarci, a Hinko postade junakom ciele večeri. Tuj se znao zalećeti u kakovu djevojku ili staru babu, ili pako pljunuti u ruku te poslikati nos i lica kojega svoga druga; tim opeta nove vike i krike, kao da su dječarci predobili rimsko carstvo.

Kad se pako Hinko takovih javnih radovanja nasiti, podje u treći sprat u sobu gdje je noćio; iz postelje izvuče kakovu staru knjižurinu i sjede kraj slabašne svetiljke, koja je bila ne daleko od postelje stare Vachovke na izlomljenoj klupi, te uze marljivo čitati. Kako je tu knjigu dobio, ne znadjaše nitko. Svakomu reče, da ju je našao. Nu inače je to bilo. Kad je s majkom polazio na posao malostranskim trgom, vidjaše on babe gdje sjede medju ogromnimi koševi pod triemom naproti crkvi sv. Nikole. Na tih koših imadjahu knjige starodavne i novije, pjesmice sa nabožnimi i svjetskimi slikami, kako to već zahtievaše predmet, koj je bio natiskan na crnoj artiji. Hinko popostade malo ne svaki put kraj tih žena i gorljivim okom gledaše sve te knjižice i pjesmice.

„Šta stoji ta knjiga?“ upita jednom neku babu i pokaza na liepo uvezanu knjigu.

„Ta šta pitaš badava; ti je i onako ne ćeš kupiti, zamrljani dječače“, odvrati u kratko baba znatiželjnomu čitatelju.

„Nu vi ćete mi ju ipak rado prodati!“ zavikne joj dječko u uho i poteče za majkom.

To mu ne dade mira. Uviek si razbijaše glavu, kako da zadobije tu knjigu. Tuj mu pade na um, da će majku nalagati; reći će joj, da je izgubio svoju plaću. Ta mu se osnova vrtila čitavu nedjelju po glavi i svaki dan hodaše oko tih žena i nikako se ne mogaše dočekati subote. Nu kada novac dobi, ne mogaše majke nałagati, već joj dade svoju zaslužbu i podje plaćuć kući.

Kad al na jednom začuje viku i zov.

„Ideš li do biesa, ti biesno živinče!“ čuo se glas debeloga nekoga gospodina, što je stajao kraj Hinka. Lajanje pseta razliegaše se ulicom. Ljudi se sustaviše pod triemovi.

Hinko se okrene i opazi debeloga gospodina, koj se je svom silom branio proti razjarenomu psu.

Kao bljesak dotrči Hinko do gospodina. Zaboravi na knjigu i htjede mu pomoći.

„Dajte-mi amo batinu, gospodine, ja ću ga izlemati! Stanite amo uz zid!“ poviče Hinko, a prije nego li se debeli gospodin sabra, imadjaše već Hinko batinu u ruci i udaraše po psu, da ga je sve krv oblievala. Kako pas oćuti tu silu i čitav niz udaraca po ledjih, dade se u bieg i preporuči se svomu pobjeditelju.

Hinko vrati batinu debelomu gospodinu, svjetina se razidje.

„Izmlatio sam ga, da će do vieka pamtiti“, pobjedonosno viknu Hinko. „Evo vam batina!“

„Podji amo dječače, ti si vrlo momče. Evo ti, kupi si gusku.“

„Ja toga ne učinih rad guske, gospodine!“ odvrati Hinko.

„Evo ti groš, pa si kupi što hoćeš.“

„To ću i učiniti,“ viknu Hinko. Nečemu se dosjeti. Pristupi k debelomu gospodinu, uze groš i odleti kao da si loptu bacio. Ciele noći ne spavaše. Groš spravi u papir, papir stavi u kapu, kapu položi pod glavu i tako čekaše neuztrpljivo ranu zoru.

Drugi dan poteče prije majke dolje u grad. Sav usopljen dodje do babe.

„Šta stoji ta knjiga, babice, ja ju hoću kupiti.“

„Valjda sa pet prsti, tornjaj se odavde!“ odazove se baba.

„Ne ću,“ odreže dječak, „prodajte mi tu knjigu.“

„Imadeš li novac?“ upita starica.

Hinko segnu u žep i izvadi groš.

„Daj ga amo, pa evo ti!“ dozva odma baba dječka i podade mu svoju robu. Hinko joj dobaci groš, uze knjigu i pobrza; bojao se je da mu ju opeta ne uzme.

Na mostu stade. Otvori staru knjigu i začne natucati: „Pro — ro — čanstvo — slie — poga — mladi — ća.“

Obazrie se, ne gleda li tko god, pa brže bolje turi svoje blago u žep i pohiti u tvornicu. Na večer čitaše, dok je iole vidio, na oknu malene sobe Černinske palače.

Za nekoliko dana znadjaše već po koja mjesta na izust. Knjiga o proročanstvu sliepóga mladića postade mu nerazdieljivom drugaricom. Potaknu u njem želju za čitanjem.

Kako ne imadjaše sredstva, da si nabavi drugih knjiga, potraži ih kod drugih susjeda, ali ondje ni traga kakvoj knjizi. Kad al jednom posjeti Hinko sa svojom majkom Prochazku, tuj nadje on vrelo, za kojim je hlepio. Stare pripoviedke o kojekakih sgodah, po gdjekoje poviesti o hajducih, svakojake pjesmice kako se pjevaju po narodu: sve to pročita jedanaestogodišnji mladić i uzbudi tom literaturom brzo svoju maštu, te je i sam pokušao štošta stvarati. Zanemareno se pismo do mala

pokori njegovoj željeznoj volji, a prištedjeni koj novčić upotriebi Hinko, da si nabavi crnila i papira.

Tako dospie u osamnaestu godinu. Neke nedjelje prodje Hinko sam za nasip Strahovskih vrata i srete osamljela čovjeka. Hinko pjevaše narodnu neku pjesmu.

Kad onaj čovjek, što ga srete, začu tu veselu pjesmu, stade i reče:

„Liepe li pjesme mladiću! Gdje si ju naučio?"

„Toga znam ja i više, gospodine," otvoreno i slobodno odvrati mladić. „To zabludi do nas sa ladanja."

„Kako je to, da danas ovuda za nasipi sam samcat šećeš, dok se drugi dječaci klate koje kuda?"

„Ja, gospodine? Ja neimam novčića ni za papir, kamo li bi ih imao za veselja."

„Pa čemu tebi treba papira?" upita taj čovjek mladića dalje.

„Ja, ja kad što nešta napišem," reče Hinko i obori oči. „Kad mi što na um padne, tad napišem, da ne bi zaboravio."

„Znadeš li što i na pamet!"

„Nešta malo! Čim što napišem, tad već i zaboravim. Hoćete li, poslušajte, ja ću vam ipak pjevati koju pjesmicu. Složio sam si za nju i napjev ili ga već negdje slušah, jer mi je u glavi zujio."

Začne tihano pjevati:

Sa Loreta zvone zvona
Vrškom Zlatnom Pragu,
Pokopala žena ona
Svoju radost dragu.

Pokopala majka sina,
Na grob sadi ruže,
Za njim samo sa visina
Tužna zvona tuže!

*

„Vrlo liepo, vrlo liepo, mladiću", reče Hinku strani gospodin.

„Hoćete li, zapjevati ću jošte jednu."

Kada gospodin privolje, zače Hinko žalostnim glasom:

Eno crkvi tik zvonika
Ah sirota sjedi tamo,
Prosi dar u prolaznika,
Bar komadić hljeba samo.

Prolaznik joj dar udieli,
Dar dobaci njoj u krilo;
„Bog vam plati!" tada veli
Ta sirota moleć milo.

Tuj ju shrva zimska slota,
Sjedeć zaspa tvrdje, sladje:
„Smrzla s' opet, gle, sirota!"
Reče stražar, koj ju nadje.

„Gdje stanuješ, mladiću?" upita ga strani gospodin, koga pjesma ganu.

„Ja stanujem u palači, u Černinskom domu."

„A od česa živeš?"

Hinko odvrati:

Tvorničaru radim,
Svu tkaninu šaram:
Tako sviet taj bieli
Šarajući varam.

Gospoja se mnoga
Tud crljenî, žûtî,
Da ju ja našarah
Kako će da sluti?

Opravu sam dragoj
Najljepše našaro,
Na njoj sam napiso:
„Ja te ljubim, Maro!"

„Ti si veselo momče, hoćeš li me koj put posietiti?“ upita ga strani gospodin.

„Ako imate što godj za čitati, onda hoću“, odvrati Hinko.

„U mene ćeš dosta knjiga naći. Ako te volja, možeš odma sa mnom; ja ću ti povjeriti, uzmi si, što hoćeš, pa liepo opeta natrag donesi“.

„Dobro, gospodine, podjimo dakle, ali odma!“

Hinko jedva dočeka, da dospiju u kuću stranoga gospodina. Prodjoše preko mosta i podju u Novi grad. U nekoj vrlo živahnoj novogradskoj ulici stanu, a strani gospodin povede Hinka u svoj stan.

Hinko se nije mogao dosta načuditi tim knjigam, što ih tuj smotri. Glava mu se zavrti.

„Ti ne znaš njemački?“ zapita ga gospodin.

„Ne znam, pa niesam ni od volje naučiti,“ prosbori Hinko kimajuć glavom.

„A zašto niesi od volje?“

„Jer sva ta tvorničarska gospoda ne znadu českí. Ja ne ću da ih razumijem. Oni nas hude radnike preziru — to znadem, a da to čujem, izčupao bih im kosu.“

Strani se gospodin gorko nasmije. Za tiem se okrene i izvuče iz škrinje omašnu knjigu sa mjedenimi sponami.

„Iz te knjige ćeš koješta naučiti; kad ju pročitaš, dati ću ti što drugo.“

„Zar smijem sa sobom ponieti tu knjigu?“ kliknu Hinko. Od same radosti zaboravi u tren na gnjev proti tvorničarom.

„Kako te je dugo volja, zadrži ju.“

Hinko ne osta dugo — u čas bijaše kraj vrata. Pozdravi i ode.

Na ulici sjede na kamen i otvori veliki missal. Na prvom listu bijaše modro napisano: „Josip Sedlecky.“

Tako se je zvao vlastnik te knjige. Na drugom listu

bijaše velik naslov. Nakon duga natucanja, saznade Hinko, da je to Hajkova kronika.

Novi sviet puče pred očima Hinku tom knjigom. Jedva što je zadanilo, eno ga već uz nju, a često mu je već odavna bilo biti na putu u tvornicu, nu on sjedjaše još uviek u trećem spratu kraj okna i srkaše sve te poviesti, te sgode, te bojeve i ta sladobića českih knezova. Više puta pogleda kroz okno na trg pred Loretom, njegovo oko promatraše stare krovove i urese starovjekih i novovjekih kuća Pražkih, on gledaše taj grad pred sobom, komu se već dosta puta niem i zapanjen divio — nu sada bijaše sve to drugačije. Sve je živilo, sve se micalo, sve je vrvilo českimi vitezi, bojari, svakojakimi povorkami; preko staroga toga mosta jahali su na velikih i jakih konjih vlastela česke zemlje, zvuk trublje dopiraše ća do njegova okna.

Hinko se snebio od čuda. Zaboravi i na posao. Kad je drugi dan došao u Hütterovu tvornicu, opsuje ga poslovodja i protjera ga iz radionice. Nije smio tamo više dolaziti.

Hinko potrati cieli tjedan, dok opeta zadobi posla u drugoj Karlinskoj tvornici. Sve to vrieme nije malo ne ničesa jeo; ne htjede majci prikratiti težko zaslužene zaslužbe, te je volio trpiti glad. Nu za to pako ležao je cieli dan na omašnoj knjizi i obuhvaćao krasne slike darovitoga pisca, koj je razigrao njegovu bujnu maštu; bdijuć i snivajuć vidio je cieli taj sviet sav preobraćen.

Dulje se nije mogao suspreći — morade to nekomu saobćiti. Nekoga dneva uze Hajkovu kroniku i podje s njom k Prochazki na František. Kad mu je uzeo tumačiti i čitati, zavrti se i Prochazki mozag. Na jednom upozna, da tuj u Pragu nekoč inače bijaše, da je tuj bilo života i radosti, — da su tuj bili Česi —

inače ne bi mogao taj pisac pisati ɯəɔɯ Niestvari česki čega ovi ne razume.

Tako oba radnika nešto posve nova naučiše. Hinko podje vrlo kasno od Prochazke a drugi dan, u mjesto da ide na posao, svrati se opeta k njemu i čitaše daleko do kasne noći. Prochazka rado žrtvova dva novčića za svieću i vrlo nestrpljivo slušaše.

U najljepšem čitanju stiže Hinka nova nesgoda. Majka mu je od starosti sve većma slabila, a kako Hinko nije više toliko mario za posao, morade i opeta iz druge Karlinske tvornice, te ne imadjaše što jesti. Od Prochazke ne dobi, ni što bi pod nokat, majka mu je umirala od gladi, a Tonka, koja je radila u tvornici, ne smagaše dosta za obje. Strašna li mu stanja.

Djevojka je bila u dvadeset i drugoj godini, neugledna, debela — prava protimba liepomu mladiću Hinku. On je bio visoka uzrasta, svjetle kose i tamnih očiju, brze i liepe kretnje. Ovelik nos činio je njegovo lice odlučnim i jakim a nad gustimi obrvami uzpinjalo se visoko čelo. U Tonke bijahu dosta liepe oči, nu obično lice, tielo joj bilo vrlo puno i omašno. Čim doraste, morade i ona u tvornicu, kao i Hinko, da služi svakdanji hljeb.

Ovako se proturaše još koje vrieme, kad al nova nesreća stiže Vachovu obitelj. Težka ih nevolja pritisnu. Stara Vachovka ležaše četernaest dana, Hinko ne imadjaše posla, a Tonka jedva za sebe uradi što.

Nakon duga i strašna boja, gladom i žalošću rad svoje biedne majke prinukan, lati se Hinko gorke odluke; nekoga dana uzme knjigu i odnese ju Sedleckomu. Sedleckoga ne bijaše kod kuće, Hinko ju ostavi njegovom sluzi.

Sada se je riešio one brige, koja ga je odvraćala sa puta običnoga života i uvela u skrajnu nevolju i

biedu. Podje do Karlina, potraži i u brzo nadje posla. Poznavali su ga radnici i rado ga preporučili.

Prodje pol godine, Hinko ne zanemari jednoga dana. Oporavljena majka podje opeta s Tonkom k Hütterovim. Sve je opeta bilo u redu.

Nu badava se je Hinko silio i nadvladjivao . . .

Ne mogaše se suspreći i podje opeta k Sedleckomu, da uzajmi od njega koju knjigu.

„Znadeš li pisati?“ upita ga med ostalim Sedlecky.

„Vrlo ružno,“ odvrati Hinko.

Sedlecky mu dade papir i pero. Težkom mukom napisa Hinko, što mu ovaj reče. Tu nije bilo nikakova pravopisa.

„Hoćeš li možda da naučiš pisati? Ja ti priskrbim mjesto.“

„O dà!“ odvrati Hinko.

Pusti dakle svoj posao u Karlinu i uze hodati kao sluga u neki ured.

Dugo tuj ne uztraja.

„Za što odilazite?“ pitahu ga.

„Ne mogu snositi toga posla. Volim ići u tvornicu!“

Ode i prodje u tvornicu na Smíhov. Stidio se je pohoditi Sedleckoga, jer ostavi ono mjesto, koje mu njegov dobrotvor bijaše priskrbio. Imao je u sebe njegove uzajmljene narodne pjesme. Čitao ih je opeta čitave noći — a danju mučio se u tvornici. Po primjeru njihovu pjevaše i sam pjesme, te ih čitaše svojim drugovom. Vesele razveseljivahu, tužne raztuživahu — svi zavidjahu Hinku, što umije pjesme pjevati.

Kad al ga jednom zateče poslovodja, gdje drugovom čita pjesmicu, u kojoj se radilo o crvenom nosu poslovodjinom. Grmljavina zatutnji — Hinko morade i iz Smihovske tvornice, te naumi poći do Karlina, gdje se je željeznica gradila.

Nu i tamo ne nadje sreće. Uvriedio je nekoga pazi-

telja, koj zahtievaše, da ga on za oprost moli. Počastio ga je na ime Hinko nazivom lupeža, koj krade siromašnim radnikom ono malo plaće, kojom jedva životare. Pazitelj se razljuti, Hinko mu pridade još jedan takav naziv i primetne, da je upravo takav lupež i tlačitelj, kao i velika ona gospoda, koja željeznicu grade i koja hoće još uz siromašnoga radnika još više da zasluže. Po tom mu stavi pazitelj alternativu, ili je bilo Hinku otići ili će ga dati zatvoriti. Hinko prevolje otići, nego li da moli svoga krvnika za oprost i da se dade zatvoriti — te krene opeta u Prag.

U Pragu dočekaše Hinka tužne stvari.

Kad je ostavio siromašni stan Prochazkin, dodje za pol sata na Loretanski trg. Podje ravno put glavnoga ulaza u Černinskoj palači i pogleda na treći kat, ne će li razpoznati okance, gdje je majka njegova obitavala. Svuda bijaše tama. Sirotinja ide spavati sa suncem i ustaje s njim.

Cielom palačom vladaše duboka tišina.

Hinko se je penjao prostranimi stubami. Tuj je poznavao svaku škulju i po tmini znao se je bez pogibelji uzpeti do majčina stana. Upravo se uzpe u drugi sprat. Išao je tiho i lagano — srce mu je jače udaralo, kad se spomenu, da će presenetiti majku i sestru nenadanim svojim dolazkom. Kako upravo htjede poći stubami u treći sprat, začuje šapat.

„Podji samo, budalo,“ govoraše neka stara žena. „Majka ti ne će više dugo uzdržati, a ti ćeš biti luda, ako i nadalje radiš u tvornici. Ti mlado, liepo djevojče, podji, priskrbiti ću ti mjesto; ne ćeš se trebati mučiti i provoditi ćeš ugodan život.“

„Ali majka,“ branila se plačuć druga.

„Majci ne treba znati,“ nagovaraše ju dalje ota žena. „Podji samo, veseliti ćeš se! Podji k tomu dolje, u nas su gostovi, ti si gladna, piti ćemo vino!“

Činilo se, da su ove posljednje rieči odlučile. Šaptanja ne stade, žene odoše.

Hinko začu samo početak razgovora i nije pazio dalje na šaptanje. Uspe se stubami u treći sprat i zadje hodnikom na desnu stranu — tamno bijaše kao u rogu.

Držao se je lievoga zida: rukama tražio vrata. Dodje do pravih. Otvori ih. U sobi bilo tamno. Ni mjesečev trak ne zabludi amo.

„Majko!“ viknu Hinko, da najavi svoj dolazak.

„Tko to zove?“ upita hrapav i slab glas iz protivnoga kuta.

„Zar me ne poznajete po glasu, majko?“ uzkrikne Hinko, polazeć onamo, odkuda začu težko disanje — suze mu navrieše na oči.

„Zar si ti, Hinko?“

„Ne imate li svietla?“ upita Hinko.

„Ne imam ni trunka, sinko, ne imam. Poslah Tonku k susjedi, da mi uzajmi dva novčića na svieću; ja se tako bojim u tmini,“ težko govoraše žena.

„Bože moj, vi opeta bolujete, majko,“ poviče Hinko i baci se k postelji te potraži drago tielo svoje majke.

„Bolujem, sine, bolujem i mislim, da ne ću više ustati, na plućih me tišti, oh! Dobro, što si došao, dragi Hinko; vrlo se bojah za tebe.“

„Molim vas, majčice, svim na tom svietu, oprostite mi, što se vratih u Prag. Ja se sam proklinjem radi te lakomišljenosti!“

„Ta ti se ne ćeš sinko, izgubiti — nu ja, ja ne mogu već nikud. A ne imam ni prebite pare.“

„Ja si nešto privriedih i donosim vam, majčice, vi ćete ostati kod kuće još nekoliko dana, dok ozdravite. Gdje samo ostaje ta Tonka sa sviećom, ne mogu dulje ostati u toj tami. Ja idem dolje.“

Jedva što doreče, eno ga već po svieću.

Tonka se do sada ne vrati. Pošla je po svieću k susjeđi dolje u drugi sprat. Tamo bijaše veselo. Bila su ondje dva mlada gospodina. Tonka s početka ne htjede ući i podje natrag. Ali ju stignu gospa Kačenka i uze ju nagovarati, da će joj i više nego jednu svieću uzajmiti, ako dolje podje.

Tečaj toga razgovora čujasmo, kada Hinka sprovodismo.

Tonka se dade nagovoriti i podje. Udje u sobu. Bojala se je.

„Samo dalje, liepa djevojko," govoraše jedan od mužkaraca; bez svake daljnje borbe obuhvati ju oko pojasa.

Tonka je tomu privikla od tvorničarskih dječaka, te joj se to neučini ništa neobična. Pusti se privući do stola, gdje je bilo vina.

„Prije nego li ideš, pripij malko," govorila joj gospa Kačenka.

„Dà i to od mene," govoraše gospodin, koj je privuko djevojku k stolu.

„Ako tako mora biti, onda ću piti," reče Tonka i popije pol čaše. Od zore ništa nije jela — bijaše gladna, a vino joj je išlo u tek.

„Samo ne tako plašljivo," nastavi drugi mužkarac i pruži joj svoju čašu. „I od mene malko pij."

„Nu ja ću se opiti, a majka me čeka," branila se Tonka na pol omamljena. Pogubno djelovaše vino na njezin prazan želudac.

„Niesi li mi sama rekla, da spava," primetne gospa Kačenka. „Možeš dakle časak tuj ostati. Hodi, sjedni do mene na postelju, brbljati ćemo malko. Ne stidi se ove gospode, oni su dobri znanci."

Tonka posluša. O svačem se je brbljalo. Prodje četvrt sata,

Tonki bilo čudnovato. Jošte nekoliko puti gutne, te

joj se htjelo spavati. Gospa ju Kačenka polegne do sebe i podje na časak u kuhinju.

„Pogledati ću, šta je s mojom kavom," smiešeći se reče i nekako čudnovato pogleda mužkarce.

Tonka se nasmije, jer je liepo ležala, ljepše nego li na svojoj tvrdoj postelji kod koće. U to pristupi k njoj jedan od gospode i šaptaše joj u uho. Djevojka se opeta nasmiehnu. Bilo joj je tako krasno, tako toplo, tako milo, da je zaboravila na sve, na tvornicu, na majku, na brata — te se smijala, kao malo diete. Nije ni znala, da ju strani gospodin neprestance ljubi . . .

A majka nad njom umiraše.

Za sad ode Tonka od gospe Kačenke sa sviećom i sa dvadeset novčića. Uzajmila joj je gospa Kačenka; nu Tonka joj morade zajamčiti, da će sutra opeta doći.

* * *

Davno li već bijaše svjetlo u izbi.

Kao da mu se o životu radi, poleti Hinko po svieću i kupi kruha i malko vina, da mu se majka okriepi, Trčući nosaše to kući.

Kad je razsvietio, neugodno i težko li ga se dojmi izba i majka, što je ležala u siromašnoj postelji.

U izbi bijahu jedino dvie postelje i klupa; ostaloga pokućtva, što je tuj prije bilo, nestade. Bijahu to dvie škrinje, ormar i stol. O odielu nije ni govora. Hinko opazi, da je majka od nužde sve prodala.

A ona, njegova majčica, kakva li je!

Hinko se ne mogaše odma sabrati. Na goloj slami ležaše uboga, bolna žena bez pokrivala u otrganoj suknji, omršavjela, u najžešćoj groznici.

„Majčice, jao, vi ste bolestni," viknu Hinko i pade na koljena kraj postelje.

„Malko, sinko dragi, malko," dodade uboga žena, „nu sve će proći. Gledaj samo taj glad, taj me muči

već tri dana. — A ti susjedi ne imadu ni sami od česa da živu.“

„Zar vam iz tvornice ništa ne dadoše?“ jaukao je Hinko.

„O bogorodice moja, zar iz tvornice! Pomisli si, Hinko, pomisli,“ stenjala je uboga žena i kaplje znoja pomole joj se na čelu. „Taj zli poslovodja nije mi više plaćao, on reče, da moj posao i tako ništa ne vriedi, pa mi ništa ne dade. A ja ipak hodah onamo, jer mišljah, da će mi dati tih nekoliko grošića; a kada dodjoh, pograbi me za ruku i baci na polje, te mi se zagrozi, da će me dati odvesti po slugi, ako dodjem još u tvornicu.“

„A šta Prochazka?“ upita Hinko i poskokne, kao da ga je guja ujela. Svaka majčina riečca prodiraše mu u dušu, kao tisuću trosjeklih noževa.

„Prochazka ništa ne zna. Nikomu ništa ne rekoh, Hinko. To znadeš, da bi bio pobunio sve radnike, pa bi je možda sve protjerao poslovodja; a da radi mene izgube zaslužbu, toga si ne bih mogla do groba oprostiti. Neka umrem od gladi, mišljah, jer sam sama, a oni imadu mnogo drobne djece; vi ćete se i onako proturati u svietu. Pa tako odoh bez groša iz tvornice i sada ne imam što jesti već čitava tri dana.“

„A šta radi Tonka?“

„Ona nije mogla dobiti novaca,“ odvrati bolestnica.

„Zašto ih nije mogla dobiti?“

„Ona već na tjedan dana unapried uze, nije mogla dakle poslovodju pod ništa prinukati.“

„Moj bože!“ jadikovaše Hinko i pokrije si rukami lice. „Dakle vas prognaše, kao staro oslepljelo i bolestno pseto, jer ne može više služiti! I bez krajcare, bez kakova darka, pošto toliko godina ondje radiste! Ni plaće vaše vam ne platiše! O prokleti naši krvoloci!“

„Ne kuni, Hinko, ne kuni! Ja im opraštam; valjda vidiš, da mi je staroj bio posao loš.“

„A mene nije bilo ovdje, da vas branim.“

„Kad te sada samo imam, Hinko,“ reče stara Vachovka i razkrili ruke. Suze joj se pomoliše u plamtećih očiju.

Hinko se opeta baci na postelju i ogrli to vruće, osušeno tielo svoje majke i ljubio je te stegnute usne, koje drhtahu, kao za posljednjega posmieha.

„Za tobom uzdisah ovih dana, a bog me usliša i ti si došao. Sada rado umirem!“

„Ne, vi ne ćete umrieti, majčice, vi ne smijete umrieti, njima u prkos, tim krvoločnim pijavicam! Vi nećete umrieti! Evo vam vina, pijte ga, ojačiti se; vi morate živjeti, inače ću poluditi!“

„Ali Hinko, umiri se, gledaj, ja vidim smrt pred sobom, pa sam tako mirna! Jer mi je saviest čista! Ni igle nikomu ne ukradoh, nikoga ne prevarih za cieloga svoga života, pa mogu sada mirne duše umrieti.“

„Od gladi umrieti!“ mahnitao je Hinko i davao vina tresućom rukom bolestnici.

„Ne mogu, sinko, ne mogu, moj je želudac već smalaksao. Ne će to dugo potrajati.“

Hinko uprie svoje oko u majku. Stajao je tuj kao kip. Oko to bijaše bez života. Umirio se je. Mir strahovite neke vrsti savlada tielo njegovo.

„Dobro, majčice, vi umirete,“ reče tajinstvena glasa, „nu ja jošte živem. Oni vas prognaše, jer si trudom htjedoste namaknuti kukavni koj novčić, oni vas prognaše kao zlikovicu, baciše vas u naručaj smrti, da gladom svršite biedni svoj život! Dobro majko!“ viknú sada, da svi zidovi uzdrhtaše, „vi umirete noćas od glada bez pomoći, a oni se valjaju u sjaju i zlatu, u obilju i razkoši: bog mi je na nebesih svjedokom, da ću vas osvetiti, da ću osvetiti smrt vašu od glada

sdvojnosti! Jedino vas molim, oprostite mi, što vas ne podupirah rukom svojom, što vam prekasno pomoć donosim! Majko moja, majko moja, ne umrite!" vikaše Hinko, opaziv, kako stara Vachovka dah gubi, kako joj se glava srušila na slamu!

„Daj mi amo svoju . . . dragu . . . glavu . . ." mukom reče Vachovka i pruži izsušenu ruku za Hinkovom glavom.

Prekriži ga na čelu.

„U ime otca i sina i duha . . . svet . . ." ostalo ne doreče.

Izpusti dušu.

Kao mahnit jauknu Hinko i baci se na truplo, koje je po malo izdisalo. Mislio je, da toga ne će preživiti, da će mu glava puči, da će poluditi.

Ništa nije vidio, ništa nije čuo, u suzah izli cielu svoju dušu; on ni ne opazi, kako je netko u izbu ušao. Bio je van sebe.

Tonka ostavi gospu Kačenku. Pope se po malo uz stube. U glavi joj je sve kolalo kao mlinsko kolo. Sada tek promišljavaše, što li učini. Grozovit ju strah svlada. Upozna, da je počinila velik grieh.

Tako dodje do vrata majčine sobe. Tuj začuje plač i stenjanje, uzkrik bolesti i tihane glasove. Ne odvaži se otvoriti vrata. Nije znala, što li se sgadja u sobi.

Kad se sve umiri, udje. Čudo, što se ne svali na zemlju. Opazi svoga brata Hinka, gdje kleči do majčine postelje, izbuljenimi očima, blied kao smrt. Nije se ganuo.

Tonka se sve većma osvješćivala. Dosad ne shvati, što li se sbilo. Nije ni slutila, da je majci tako zlo.

Kad al se netom Hinko slučajno okrene. U čudu pogleda divljim pogledom Tonku. Ni sam nije znao, šta radi, već je to bila neka prenapetost živaca. Nu Tonka se prepade sa svoga grieha, te nije mogla snositi straš-

noga pogleda bratova i povikne u najvećem strahu i bojazni.

Tiem se prene Hinko iz strahovitoga svoga sna.

„Šta hoćeš?“ viknu, ne znajuć, tko li je tuj.

Kao da je Tonka začula svoju odsudu, u misli, da Hinko znade za njezin grieh, plačno jecaše:

„Oprosti mi Hinko moj grieh!“

„Tvoj grieh?“

„Ne znadjah, šta radim.“

„A što si učinila?“ upita ju Hinko, koj se dao voditi njezinimi rieči i misli.

„Ja sam pila, a oni me zavedoše!“ stenjaše djevojka.

Hinko skoknu i baci se na nju. Kao bljesak prolete mu umom rieči, što ih je prije dva sata čuo na stubah. Oči mu se uzpališe kao dva tajinstvena plamena; tresao se po čitavom tielu, kao da ga je drmala najžešća groznica. Poput tigra srne na svoju sestru, pograbi ju za vrat i tiskaše ju, da je sva pomodrila.

„Za to ću te ugušiti, ti sramoto,“ riknu, ni ne opaziv da se je djevojka onesviestila.

U to mu se pričini, da se je nešta gibalo na postelji, gdje je majčino truplo počivalo. Prepade se, pusti onesvieštenu djevojku i priskoči do postelje. Pogleda lješinu. Oči bijahu kao od kamena, a ipak se je činilo, da je u njih još života.

Hinko se stravi.

Zar je to bila istina ili pričina? Majka okrene glavom, pogleda ga i izdahne.

Hinku se smrači. Krv mu se prometne u led.

Zar da mu majka ni u zadnjem času ne odobri nauma. Zar joj njegov čin nije dao izdahnuti?

Tako mu se pričini. Strese se. Pristupi k postelji, uzme svieću sa bližnje klupe i razsvieti mrtvo lice.

Mili posmieh titraše oko propalih usana pokojne sirotice.

„Dobro, majčice, ja joj opraštam!“

Djevojka se opeta osviesti, nu ne posve. Nije znala, o čem se radi, bojala se je, te ne mogaše toga straha snositi. Potraži na vratih ključanicu, bojazljivo i drktimice ju otvori i podje tamnim hodnikon put stuba. Sve ju većma izdavaše dah, oćuti kao da se je sve na nju rušilo, letila je niz stube, vikala i — svemu bijaše kraj.

Drugoga dana zorom bila silna strka po cieloj kući.

„Što se je dogodilo, što se je dogodilo?“ pitalo se sa svih strana.

„Tonka Vachova pala je niz stube i ubila se,“ čuo si odgovarat.

* * *

Duboko zamišljen sjedjaše Hinko cielu noć bez sna kraj postelje. Nije ni opazio, da se je Tonka udaljila.

„Oni ju zavedoše, dobro, ona pristade jedino od nužde — jer su sve prodali; ta ni taj komadić pokrivala otčeva ne mogoše spasiti. A tko je tomu uzrokom? Tko je bacio ubogu moju sestru u sramotu i propast, a moju dragu majčicu u smrt?“

Uviek mu se sustaviše misli, kad je dospio do majčine smrti. Pa se opeta izgubi u nizu najgroznijih slika. Počeo se bojati.

Svietlo dogorivaše. On toga ne mogaše dulje snositi.

Ustade i stupi k pokojnici. Kako li je tuj ležala ta izmučena i izmorena žena, još je i u smrti pokazivala najveću biedu, najveću oskudicu! Zamrljana košulja, raztrgana suknja: to joj bijaše čitavim odielom. Po licu se nabralo tisuću nabora, a svaki nabor bijaše tisući svjedok boli i nebrojenih suza! Ta sieda kosa spuštala se u neredu oko vrata, kao žalostni svjedok tisućvrstnih briga!

Hinko ne mogaše dugo gledati tužne slike biedne smrti — oči mu se orosiše — on zače plakati, zače naricati, zače bulazniti od strašne boli.

Po malo se opeta umiri i opazi, da su još uviek oči pokojnici otvorene.

Pristupi i poljubi to ugaslo svietlo, te pusti nabrane vedje preko upalih očiju i zatvori ih za uviek. Zaklopiv majčici oči, pade kraj postelje i uze gorko plakati.

Sada tek opazi, da je sam samcat na tom svietu, da mu je majka sbilja umrla. Čim čovjek dublje urone u slične misli, tiem ga se većma dojimlje strahovita istina, da se nikad više ne vraća, koj jednoč umre.

Kad se zaklope oči, to je zadnjim znakom života i smrti u isti tren, ovo je medja medju ovim životom i onim, što će biti.

Kako Hinka bol svlada, jecao je do sdvojenja.

„Nu ja ću osvetiti tvoju smrt, ti draga moja majčice,“ jadikovaše, ljubeć zaklopljene oči; „ja ću te osvetiti ili poginuti. Ako mi ne bude druge sgode, napisati ću knjigu i u toj ću opisati sav jad, što ga snosimo mi siromasi, kojim sudbina na čelo napisa, da nam je robovati za kukavnu plaću! Ja ću tamo opisati, kako se grozno umire u najvećoj nestašici bez ikakve olakšice, bez utješljivih rieči i brižljivoga liečnika, bez koristnih ljekova, u zimičnoj žedji, bez pokrivala na slami i tisuću drugih jada. Napisati ću ondje, čime li si dospjela do toga, draga moja mučenice, tko ti je to sakrio, — pa će ga svatko moći u prvi mah upoznati i prezreti ga kao kakvo pseto. Dà, ja ćutim u sebi, da mi bog usadi nešto u srdce i u dušu, čim ću tvojoj smrti sagraditi vječnu uspomenu. Tuj mi u duši vrije, ja vidim sva ta lica, ja ćutim u sebi tu silu i moć, da i drugim saobćim svoje misli, da još za dobe skinem krinku sa lica tvomu ubojici. On je

tajni zločinac — dobro, ja ću ga iznieti na sviet, neka ga sviet upozna, neka ga znade ljudska pravednost!“

Opeta ustade, kao mahnit trčaše po sobi, glava mu je gorila silnim plamenom. Tražio je nešta. Izvuče malenu, priprosto sašivenu knjigu, crnih korica; protraži sve žepove, nadje komadić olovke te se silom umiri. Sjedne na zamrljano tlo izbe do klupe i gledajući u lice ljubljene majke, zače nešta pisati olovkom u knjižicu. Pisao je lagano, nu iz dna srdca, iz dna duše, jer ga često u radnji plač prekide. Sveudilj gledaše truplo i pisaše dalje.

Rujna zora pomoli se za Žižkovom i za gorami, gdje se šire Visočani.

Hinko ne opazi, da je svieća dogorila, da je već dan. Što napisa, to orosi suzami.

Tko nije nikad suze proplakao, kad je što napisao, taj nije vriedan, da imade moći perom opisati tajnoviti nedohodni život duševni! Taj se neka ne druži sa genijem!

* *
*

Drugi dan najaviše mu susjedi žalostnu viest, da je Tonka Vachova spala niz stube. Nadjoše tuj mladića, kako sjedi na zemlji i nešta u crnoj knjigi piše, a na postelji — truplo.

Hinko je bio u polusnu.

„Sahraniti ću ih zajedno,“ reče ni ne znajuć, da mu od te preturobne viesti presta krv kolati po žilah. Kruta bol ga otupi.

Što si prištedi u Kolinu, tiem sada namaknu dva liesa. Htjede tako uljepšati majci — a pribavi joj tek nekoliko dasaka za vječni počinak.

Treći dan u večer ponesoše iz pogrebne crkvice Strahovske dva liesa do bližnjega groblja. Za liesovi stupaše oderan čovjek u radničkoj halji. Bio je kao van

sebe. Za njim pako idjaše nekoliko tiskara, a medju njimi Prochazka sa svojom kćeri.

Prochazka ne ostavi te tužne radničke povorke, dok ne spustiše liesove u grob. — Vrlo ga dirnu, kadno opazi mladoga Vachu, kako sam kleči nad grobom. Jer već od davna svi drugi odoše sa groblja, jedino ostade mladić, koj je nabacao zemlju i izpunio tiem grob.

Badava čekaše Prochazka na mladića. Mladi se Vacha te noći ne vrati u grad; omočio novi majčin grob suzami i prenoćio medju mrtvimi.

Hinko, ovaj prosti radnik, ne poznavaše nikakove ljubavi — nu nešta, česa si nitko ne znade protumačiti, ćutio je za svoju majku, pa to čuvstvo prevlada cielim njegovim životom. Nikada nikomu ne reče: „ja vas vrlo volim". U majci se je usriedotočilo, kao u suncu, kao u središtu cieloga njegovoga života, sve što je ćutio, što li mislio, živio, govorio ili činio. Majka mu dade život i ona mu je bila životom. Majka mu je bila sve tom prisegom, njegovom časti, njegovom vjerom! On to sam tek upozna, kad ju izgubi.

Majka mu je bila sve na tom svietu.

Drugi dan proboravi Hinko kraj svoje nenadoknadive majčice. Ne dade se grobarom smesti — sjedio je na grobu i pisao nešta u knjigu crnih korica. Kad je iznemogav prestao, gledaše grob i za pol sata zače iznovice pisati.

Tek pod večer vrati se u grad.

Podje k Prochazki.

„Prochazko, hoćemo li, već je hora?" reče mu.

„Zima je na vratih, dječače. Dok proljeće svane. Ja doznadoh, da će gospoda u proljeću umjesto ljudi počet rabiti makine. To neka ostane tajno, razumiješ li me, Hinko?"

„Dobro! Pa što onda?"

„Odpustiti će nas polovicu radnika," odgovori Prochazka pridušenim glasom.

„Hvala bogu!" dahnu Hinko. „Laku noć!"

„Kuda ćeš, ostani kod nas."

„Danas je topla noć, posietiti ću majčin grob."

Hinko ode.

Bila je dosta topla krasna jesenska večer. Hinko podje dubokom cestom za vrata nasipa. Dodje na groblje.

Na grob svoje majčice bijaše usadio malen križ, da ga može lučiti od drugih. Tuj na tom polju počivaše većinom sirotčad Hradčanska, bez križića, ne znana u smrti, kako bijaše obnemarena za života

Hinko podje stazicom u stranu, gdje su mu pokopali majku i nesretnu sestru.

Tražio je po grobovih, da odkrije malen drven križić.

Nebo bijaše vedro, zviezdovito, a mjesec plovljaše mirno i tihano po moru vječnosti, kao da baca na strastnu zemlju mir i pokoj.

Kad srdce buči i čovjek pogleda za jasne modre noći na to tajno svjetlo mjesečevo, tad sladjana čežnja nikne iz bure a srdce prestaje glasno udarati.

Hinko zaboravi na sve.

Tražio je i gledao po grobovih križić, koj si bijaše za znak ondje ostavio, nu križu ni traga.

Tajni strah spopade Hinka. Bježao je sa jedne stazice do druge, promotrio svaki grob; nekoliko je bilo novih, nu koj je bio majčin?

Od silne boli zaboravio je bio na stazu, na put, da i na mjesto, kamo mu staviše drage kosti majčice i seke. Oduzeli su znamen križa sa dragih tih ostanaka, a Hinko ne znadjaše, gdje je grob njegove majke, zvao ju je, zvao i sestru svoju, ali sve badava. Mjesec razsvietljivaše to tužno potraživanje tihanim svojim svietlom,

zviezde se smijahu sa nebeskih bezkrajnih visina sdvojnomu mladiću, kao da mu ni ne žele pomoći. Tuj u zakutku tužnoga siromašnoga groblja, daleko od ljudi i od sve buke svjetske pucaše čovjeku srdce — a te zviede i taj mjesec plovljahu dalje po nebeskoj pučini, sviet je letio dalje u vječnom svom toku, ni živ ni mrtav nije se brinuo za to ubogo, sdvojno srdce, koje je umiralo, koje se je borilo sa smrću i s najvećim jadom.

Ne ima groznije boli, nego kad nam ju je nositi čitavu u srdcu, bez sućuti, bez utjehe — jer takva bol kad jednom plane, nikad više neizgine.

Čudo što Hinko ne poludi.

„Gdje je grob moje majke?“ vikaše neprestance. „Žar meni ubogoj siroti nije dozvoljeno ni znati, gdje ukopah svete kosti svoje majke? Gdje da kleknem, da se pomolim, gdje da sjednem, da im budem na blizu?“

Nije se mogao izmiriti s mišlju, da će svi naši grobovi splinuti jednom u jedno, kad ne bude više brižljive ruke, koja će njegovati i gojiti ono mjesto, gdje počivamo. Jedino će ti grobovi od mramora i kova potrajati gdjekoj viek, ali i mramora i kova nestati će, kad posljednji potomak legne u grob . . .

Nije mogla umiriti Hinku težke boli ni misao, da zemlja može biti našim ležištem i grobom, gdje godj sklonimo u čas smrti glavu svoju! Njegovu bol poveća još strašna sudbina drage majke, jer u tom nazrie, da jedino sirota ne ima ni onoga dragoga mjestanca, kamo da glavu skloni; da joj nije slobodno ni pomollti se na grobu milih svojih.

Tako prodje Hinku čitava noć na groblju. Trčao je od jednoga groba do drugoga, opipavao je svaki, zaustavljao se, sabirao pojedino spominjanje, te na jednom znao se baciti na grob i zaplakati od radosti, da je napokon našao grob svoje majke — nu u tom času

već ustade, mislio je, da je puka varka, osvjedočio se, da to nije taj grob, te je opeta dalje hitao.

Silno nemiran bijaše cielu noć. Nakon tolika neobična napora zače tielo Hinkovo slabiti, on sjede na jedan od tih novih grobova i uljuljan uspomenami na svoju majku, usnu.

Tako ga zateče studeno jutro. Ustade i prodje jošte jednom svimi stazicami, posjeti jošte jednom grob za grobom i pozdraviv cielo groblje sa sbogom, ode u grad ne znajuć šta li će začeti. U njegovoj glavi nestajaše misli; kao u kakvom vulkanu, što upravo dogorieva, bijaše u njegovom srdcu.

Hinka uništi njegova bol!

Kad dodje u grad, nije znao kuda li će. Sjeti se majčina stana. Podje ravno put Černinske palače. Tamo je bilo kao uviek. Veselo skakutahu djeca po stubah, susjede provirivahu za svojimi vrati, a većina se tih stanovnika razbježe po svih stranah Pražkih za poslom. Malo tko je pazio na Hinka, pa ako ga je tko i smotrio, on nije vidio nikoga, jer se zadubio u tužnu i strastnu misao. Popne se do trećega sprata, dospie do vrata sobe, gdje je ljubljena njegova majka stanovala, otvori ih i udje.

Kako je sve već drugačije! Nekoliko škrinja, te stare dvie postelje njegove majke, na kojih se prostiraše gnjila slama i dva nova ormara preinačiše posvema izbu. Hinko ju ne prepozna.

Pa kako i bi? Jučer ostavljenu izbu naseliše posve drugi stanovnici, stariji pomrieše, s njimi i svaki spomen — a mjesto njih gle strana, siromašna, omršavjela lica žena i djece!

Kad je Hinko ušao, badava ga pitahu novi obivatelji, koga li traži, što li hoće. Stajao je na vratih i mrtva oka gledaše na mjesto, gdje mu majka izpusti dušu, gdje ju glad rinu u čeljust smrti.

Okrene se i ode za uviek.

„Taj dječak luduje,“ odazovu se za njim glasovi. Hinko toga ne ču. Podje dugim hodnikom, većma nalik smrti nego životu. Jedino još tjelesno kretanje svjedočilo je da žive.

Na Loretanskom trgu stade, obazre se na sve strane, kao da se lagano vraća otupljena njegova pamet, kao da se oko njega zaredio cieli niz uspomena. Vidio se je tuj za djetinstva, kako trči i bitke vodi, kako školu polazi, kako uviek izilazi iz bezkrajnih borba kao pobjeditelj. Pogledje gore na treći sprat te palače sirotinske i promatraše ono okno, kraj koga je čitao knjigu Hajkovu. Vidio se je, kako je ondje čitave ure i dneve probavio, kako je gledao stari grad Prag, kako je odanle motrio bezbrojne zvonike velebnih crkva. Pa se sjeti i posljednje noći, koju probdi kraj umiruće majke, segnu u žep, kamo je stavio bio knjigu i osviedočiv se, da je nije izgubio, osvrne se jošte jednom na znano okno i krene oko ugla u Duboku cestu.

Činilo mu se, da se nikada više ne će navratiti ovamo.

Hinka natjera glad, te stupi opeta kao radnik u neku Smichovsku tvornicu. Smrću se svoje majke posve promieni. Nestade one vesele ćudi. Nije više pjevao pjesme radostnice; u mjesto toga pisao je kraj slabašne svietiljke, kad su nastale duge večeri, ciele sate i opisivao i dopisivao, dok ne bude od njegove knjižice velika knjiga. To je onda čitao i prečesto rosio to neugledno i grdo pismo svojom suzom.

A šta će sada s tim? Kamo da se svrati s tom knjigom? Nije znao, šta li treba učiniti, da rukopis u javnost dospije. Ni Prochazka mu ne znadjaše svjetovati, komu Hinko povjeri svoju tajnu i koj već ne htjede prestati te knjige čitati. Pa sada tek, kada je sve napisao, što mu je u srdcu vrelo, sad nije znao, što će

s tim. Tu mu pade na um strani onaj gospodin, koj mu uzajmi knjige. Ali kako će njemu, kad mu nije mogao vratiti posljednje uzajmljene knjige, jer ju je za svoga boravka u Kolinu izgubio?

Nakon mnoge borbe odluči napokon Hinko, da će ipak do Sedleckoga. Odabra si za taj posjet nedjelju.

Sedlecky bijaše kod kuće. Bilo je upravo nekoliko tjedana poslije onoga razgovora sa grofom Arnoštem ***.

„Zar ste vi to, prijatelju?“ pozdravi nadošljaka Sedlecky. „Mislio sam, da vas zakopaše.“

„Ja sam zakopao,“ gorkim posmjehom odvrati Hinko.

„To mi je vrlo žao, prijatelju. Tko vam umrie?“ upita ga usrdno Sedlecky.

„Moja predraga majka, a znate li, od šta umrie? Prognaše tu ubogu staricu od posla i glad ju rinu u grob,“ vrlo gorko primetne Hinko.

„A za što me, prijatelju, ne posjetiste?“ upita ga Sedlecky dalje i suza mu zatitra u oku. „Ja sam za vas pitao, pa mi se reklo, da ste pošli za poslom u Kolin.“

„Bijah ondje; nu evo me sada dragi gospodine s velikom molbom; ja sam izgubio one dvie knjižice, što mi ih uzajmiste. Nu rado ću jih namiriti, kupiti ću nove, samo ne znam, kako da ih dobijem.“

„O tom ne govormo, prijatelju: ja imadem još jedan iztisak; radi toga si ne razbijajte glave. Jeste li jošte pjevali?“

„Nešto mi drugo napuni dušu, gospodine, pa radi toga dodjoh i ovamo. Napisao sam ovdje ovu knjigu, šta ću s njom. Posvetiti ću to vječnoj uspomeni svoje uboge majke.“

Sedlecky uze knjiku u ruku i pogleda u nju. Pročitao je nekoliko redaka. Drkćuć očekivaše Hinko od govor. O tom odgovoru Sedleckoga, mišljaše on, da visi cieli njegov život.

„Ostavite mi tu knjižicu ovdje, za nekoliko dana dodjite opeta, ja ću vam reći, što ćemo učiniti. Poslje toga ću vas nešto upitati. Gdje stanujete?“

„Ja upravo nigdje ne stanujem, gospodine,“ odvrati smeteno Hinko, „ja noćim danas kod ovoga, sutra kod onoga sudruga, pa mu plaćam noćište. Tako podpomažemo jedan drugoga.“

„Jeste li zadovoljni s plaćom?“ pitaše ga dalje Sedlecky.

„Tih nam nekoliko groša nije dosta za život, gospodine; ne možemo reći, da smo zadovoljni. Poslije zime uvesti će po tvornicah makine, a onda će nam tek zlo biti.“

„To će sbilja biti gorko; ne ćete li se možda manuti toga težkoga posla i latiti se čega drugoga?“

„Toga ne mogu, gospodine! Kako znate, pokušah to već jednom, ali ne mogoh. Pisati dobro ne znam, pa nije prama tomu ni moja težka ruka. To ćete uviditi po mom pismu. Da naučim kakav zanat, za to je već kasno, pa ni njim ne bih mogao bolje živjeti. Drugoga se česa ne mogu latiti, jer ga ne umim. Moja uboga majka ne mogaše ništa za mene doprinieti, te me u desetoj godini uvede u tvornicu.“

„A šta ćete začeti, kad vas makine zamiene?“ upita ga mirno Sedlecky.

„Onda, onda,“ razpaliv se progovori mladi tiskar, „onda će se nešta ne obična dogoditi.“

„Vi ste vatren mlad čovjek,“ govoraše prividno mirno Sedlecky, „ne smijete podleći časovitoj buri.“

„To je istina, gospodine, to može čovjek učiniti, ako imade od česa živjeti; nu mi siromasi, koji od glada umiremo, mi se ne možemo gnjevu oteti.“

„Zar jednako s vami misle vaši sudruzi?“

„Kad ih ista sudbina progoni.“

„A mislite li, čovječe, da bi podlegli časovitoj nuždi?“ nastavi dalje Sedlecky i radostno gledaše razigranu ćud mladoga tiskara.

„Mi bi podlegli tomu gnjevu, gospodine, vama to velim, jer znadem, da me ne ćete izdati. Ja vam sve povjeravam, pa kada pročitate tu knjigu, onda ćete moći o meni suditi.“

„Ja ne ću vašega povjerenja zlorabiti, to znajte. Vas sjegurno ljube vaši sudruzi.“

„Ja u nikoga ne zabadam, gospodine, tko se mene ne takne, pa tako živimo u miru.“

„Mladiću, u vas je bistra uma, oči vaše odaju dobrotu i snažan duh, vi ste od danas moj prijatelj. Ako vam štogod uztreba, dodjite k meni, ne stidite se, bieda je grozovito gorki gost, ne zabacujte moje pomoći. Imenom vas uboge vaše majke zaklinjem, dodjite i tražite, što i kada hoćete!“

Malo ne tronuto reče to Sedlecky, Za čas uzdigne Hinko pogled i odvrati:

„Ja vam blagodarim, gospodine, za vašu dobrotu. Da mogu ubogoj svojoj majci pomoći, primio bih možda vašu dobrostivu pomoć, za sebe ne primam, pa ne ću ni primiti pomoći, dok su u mene zdrave mišice. Ja radim, a što uradim, to hoću upotriebiti za svoj život, ne zahvaljujuć nikomu.“

Sedleckoga to ganu. Podade mladomu tiskaru ruku i reče:

„Ne htjedoh vas, prijatelju, uvriediti. Nu za sada mi oprostite!“

„Vi ste mi i bez toga najvećim dobročincem, vi mi otvoriste sviet, vi me naučiste poznavati Česku, moju domovinu, a za to zahvaljujem od srdca.“

„Jeste li dakle razabrali sve te bogate sgode iz prošlosti naše otačbine?“

„S neke strane bilo mi to i nesrećom, jer ih i odviše razabrah, gospodine,“ odvrati tužna oka Hinko. „Radi te knjige zaboravih poći na posao, s toga me proganjahu, s toga okusih glad i patnju, pa ne mogoh podpomoći uboge svoje majke, koliko bi morao.“

„Vaša se majka izmirila s vami, čovječe, posvetite joj uspomenu svoju, pa vam ne treba prigovora.“

„Uspomenu ću joj posvetiti, dà, ovdje u toj knjizi je ta uspomena; kad ju pročitate, gospodine, upoznati ćete, da niesam nezahvalan!“

Za čas se raziđoše. Sedlecky pozvao je k sebi Hinka za četrnaest dana. Do onda naumi pročitati knjigu, što mu ju tiskar dade.

Iste večeri uze još čitati Sedlecky. Činilo se, da ga vrlo zanima priedmet toga ružnoga i nečitljivoga pisma; ne odmetnu knjige, dok je ne pročita. Sav se začudio, snebio, iznenadio.

Saobćimo tuj nekoliko redaka iz toga spisa, komu čudnovata sudbina ne dade da ugleda svjetlo božje.

„Često se siećam svoje mladosti. Bože, kako li se tužno pozorište odkriva mojim očima! Kuda se god okrenem, svuda nahrupljuju na mene strasti života — eno već gine probudjeni cviet sreće i mira, jedva što niknu iz pupka; suza ga i jauk odojiše. Kad sam sjedio kraj okna naše sobe, gdje je majka mnogu bolnu uru prepatila, tuj vidjeh pred sobom krasne, vite zvonike — drevne spomenike češke poviesti. Oko mi je bludilo po tih starodrevnih zvonicih, a ne znadjah, šta li sve oni ne doživješe. Godilo mi to srdcu. Čeznuće me obuze — a ja si ga ne znadoh protumačiti, suza mi se pomoli u oku, a ja ne znadoh, česa se toli bojim, rad česa li mi preda srdce. Tad pogledam u sobu. Kako li je ovdje bilo strašno — biedno! Do vrata bio star ormar, nekad kakvoga bogataša, pun dragocjenoga odiela — sada malo ne prazan, imovina moje majke;

u njem visjaše moj raztrgani kaput i sestrina nedjeljnja suknja od izpranoga kartuna, kraj ormara bila postelja moje majke, puna slame, a u njoj moja roditeljka, omršavjela i blieda, pokrivena slabim pokrivalom. Bez liječnika — tko mari za kukavnu sirotinju — bez lieka — od kuda da ga uzmeš, kad ne imaš ni crnoga hljeba — bez ikakve lagodne pomoći, kad ti se zadovoljiti hladnom vodom: tako ležaše tuj, a pogubna vrućica zahvatila je onemogle žile uboge sirotice.

Na drugoj strani bila je druga postelja — tamo spavasmo mi djeca. Slama nam je bila mekim ležištem a naše odielo bilo nam pokrivalom. U zimi smrzavasmo, od studeni ne mogasmo spavati; nije bilo u nas, čim da namaknemo drvi. Na biednom stolu, što je bio usried sobe, ležahu po gdjekoji ostanci naše večere. Drobtinje crnog kruha i na pol razbiti lonac s vodom. A majka moja, bolna na prsih, morade se zadovoljiti s timi drobtinami crnoga toga hljeba; to joj je bilo hranom — bud zdravoj, bud bolestnoj.

Strašna li mi pogleda. Tada toga nisam ćutio tako, kao danas, kad se toga sjećam. Moja małena seka ležaše na slami na razklimanoj postelji i plakaše rad glada i zime, ja gledah, sjedeć kraj okna tu strašnu sliku, pa ne mogav od boli suza suzpreći, zaridah gorko. Bojao sam se kraj toga studenoga okna; zeblo me je za noge i za ruke, bio sam gladan — kuda mi se je bilo uteći, nego li toj ubogoj, bolestnoj majci, koja je još većma patila, gledajuć nas gladne i smrznute. Skočim od prozora i bacim se k njoj u postelju, sestra moja nasljedovaše moj primjer — i plačući privismo se uza nju, uz tu polumrtvu. Nije mogla podnositi groznoga toga pogleda na nas i u sdvojnom jaukanju dizaše gorke tužbe put nebesa k bogu, i u najvećem strahu lamaše ruke i moljaše ga za svoje zdravlje, da nas ne vidi ginuti umirati.

Drugi dan ustade, podje na posao, da si zasluži koj kukavni groš na kruh, u večer dodje i podieli nam ogladnjelim i iztrkanim — jer da zaboravimo na glad, trčasmo po dugih hodnicih te sirotinjske palače, pa tada ne oćutismo zime i ozebe na prstih.

I opeta nastade takova noć. Mi se privismo jedno na drugo i grijasmo se dahom — nu što sve hasni — vani hripaše smrznuti snieg pod težkimi vozovi i zviždanje kola igralo nam strahovitu glasbu, punu boli i jada.

Predstavite si takav život dan na dan, od godine do godine — bez utjehe, bez sućuti, bez pomoći, i evo vam djetinske moje dobe — evo vam života uboge moje majke . . .“

* *
*

„Za što se jedan na tom svietu utaplja u bogatstvu, za što drugi umire cio svoj viek od sdvojne biede? Dok je u sirote zdravih mišica, dok mu ruke raditi mogu, dotle ne ćuti ubožar tako težko svoga udesa. — Ali kad mu tjelesna snaga klone, kad mu je prestati raditi radi bolesti i slaboće — tada nastaje tek prava nevolja. A šta će radnik onda, kad na jednom mjestu radeć godine i godine, bolest ga svlada — za bolesti mu oduzmu plaću, u doba, gdje bi mu je najviše trebalo? Kakova li je srdca čovjek, koj ne daje plaće kao milostinju; kad su mu ruke bolestnikove već toliko godina radile, kad mu taj kukavac svoje zdravlje žrtvova? I kamen bi proplakao s grozna stanja takovoga radnika, a čovjek ga zabacuje i protjera bez posla.

Tako je bilo s ubogom mojom majkom.

Jedva što ozdravi, eno je, kako trči u tvornicu, da nastavi svoj posao, koj je vršila dvadeset godina. Pa kad se opeta najavi, odprave ju prosto i surovo, jer da za nju već ne ima posla u tvornici, da se više ne treba

truditi do tvornice, da je u mjesto nje već druga žena ovdje.

„Bože moj! molim vas, gospodine, smilujte mi se! Jer inače ću umrieti od glada," jaukala je iznenadjena starica, moja majka.

„Ja sam već rekao," odvrati poslovodja i razljuti se, što ga ne će da ostavi starica. „Potražite si drugdje posao."

„Kako mogu, milostivi gospodine, kad već ovdje radim dvadeset godina," moljaše moja majka. „Reći će mi, da tuj što ukradoh!"

„Ta dvadeset godina dobivaste plaću badava, vaš posao nije ništa vriedio," grmio je poslovodja.

„Milostivi gospodine, vi me okrivljujete, nieste li uviek hvalili moj posao?"

„Ja vam ne mogu pomoći — a sada ajte do biesa, ja ne imam vremena s vama se prepirati."

U to udje vlastnik tvornice u poslovnicu.

„Šta ću s tom ženom, gospodine principale, ne mogu je odpraviti," prozbori poslovodja. „Te su stare babe kao pijavice, raditi više ne mogu a hoće da beru plaću, kao da je u njih još mladjane i krepke snage."

„Odpravite ju dakle, valjda ćete znati, da nam je štediti," reče gospodin principal i obrati se prama starici, koja je blieda, mršava, lamajuć ruke čekala svoj udes. „To bi bio zločest primjer za druge . . ."

„Molim vas, milostivi gospodine, smilujte mi se, jer ću inače poginuti. Stara sam i služila sam toli dugo ovdje!" moljakala je starica, a suze joj navališe n upale oči.

„Tornjajte se, babo, dosta mi je već toga," viknu poslovodja.

Starica pade na koljena.

„Bogom vas viečnim zaklinjem, ne odbacujte me.

Vi mi skončavate život; ja ne imam, što da zagriznem, ta tek što ustadoh od bolesti.

Majka je jaukala, da se i stiene sgražahu od njena plača i cvila. Dizala je ruke, ljubila poslovodji i principalu skute — zaklinjala ih bogom i svim što im je sveto, ali sve badava.

Gospodin principal ode iz sobe, ni ne obazriev se na ubogu staricu, a poslovodja ode u drugu sobu.

Moja se majka ni ne maknu. Tuj se je radilo o njenom životu. U svojoj boli ni ne pomisli, šta li će se dogoditi, ako ne dobije više posla; jedini ju nagon naravi nagna, da uztraje. Klečala je cielo to vrieme pred svojim krvnikom i ne ganu se s mjesta.

Kad je poslovodja opeta ušao, ne mogaše više ni govoriti — jer joj strah i bojazan, da ne će polučiti toga za što moli, pometoše misli. Htjede opeta zamoliti, ali rieči joj bijahu izpretrgane i nerazumljive.

Poslovodja zazvoni. U sobu udje vratar.

„Protjerajte tu babu i ne pustite je više simo!“ zapovjedi surovim glasom.

Vratar u prvi čas sustane. Prepade se od toga bliedoga i zaplakanoga, bôlju nagrdjenoga lica. Sažalila mu se starica.

„Ajte majčiee, ajte, badava je sve, podjite!“ nagovarao ju, a starica se jedva dignu. Cielo joj se je tielo treslo. . . .

„Umrieti mi je dakle od glada,“ viknu u pol glasa i zakima sdvojno siedom glavom. „No, gospodin bog na nebesih ne dao vam sreće!“ šaptaše; pa kao da se toga preplaši, izpravi se: „Oprosti mi, dragi bože, što zlorabim sveto tvoje ime!“

Doklima do vrata. Vratar ju je čvrsto držao, jer je jedva stajala. Ćutila je, da stupa smrti u susriet.

Vratar ju izvede pred tvornicu.

„Isukrste, bože!“ jadikovaše, „nade su moje propale! Ne imam, što da stavim u usta, a slabo me tielo izdaje, da kamo drugamo idem na posao . . .“

Vratara silno to ganu. Izvadi iz žepa dvogrošić i dade ga starici u ruku.

„Evo vam na kruh, kad ozdravite vratit ćete mi.“

Oprosti se sa ubogom staricom.

A moja se majka dovuče u smrtnom strahu do kuće. Trebalo joj za to čitavo do podne.

To je bila njena borba sa smrću.

Smrt od glada, bijaše plaća ubogoj mojoj majci.

A ja gledah u to ugaslo oko, u to omršavjelo, od vrućine steglo lice, u te izpucane usne — pa razmišljah, kako mi majka umrie, jer joj oduzeše posao.

Ti ljudi, koji razpolažu tisućami, ne dadoše ubogoj siroti nekoliko grošića, da prehrani biedni svoj život! A kad joj ruka smrti napisa na iznemoglo lice kletvu, tad ju ja jedini razumjeh, pristupih k mrtvom joj tielu, i skinuh tu kletvu prisegom, da ću osvetiti sdvojne njene uzdisaje. Bože, budi mi u pomoć, ja ću osvetu izvršiti! . . .“

* * *

U hladnoj zemlji počiva! Sdvajah, kad ju nošahu na groblje. Postavih znamen križa na njen grob, da ga uviek nadjem, kad mi se uzhtjedne pomoliti se nad njenim pepelom I taj križić izvadiše iz gomile, pod kojom počivaju njene kosti. Dakle ne smije sirotinja ni znaka križa imati? — Sdvajao sam radi toga, mišljah, da će me to lišiti uma, jer ne znadjah, gdje da molim za ubogu majčicu. Najgorča bol me svlada. Ni muka njenog i moga života, ni ista smrt joj ne rani tako moje srdce, kao to mrtvo bezdušje tih ljudi, koji mi ukradoše posljednji znak uspomene na pokojnicu! kako li nas milo dirne misao u najvećoj boli, kad oplakujemo umrle, kako li nam blago obuzima bolnu dušu lagodno čuvstvo, kad stojimo na grobu svojih milih i znamo, da

po njegovu djecu, po Česki narod. Čudnovati neki zrak je bar prah njihov u dodiru s našim dahom, da se njihovi zimski ostanci bar dahom tim ljube! Te utjehe ne poznaje sirota, kojoj se drugovi pokapaju svi u zajedničkom mjestu. Osamljenost ga savlada, on jedino ćuti, da je poslie smrti kao i za života odieljeno njegovo tielo od ostaloga družtva, da ga i poslje smrti čeka zabačeno, neugledno, postrano mjesto.

Tko oćuti ikada neizmjernu gorkost toga čuvstva? Ja ju poznam, a moje srdce krvari s te spoznaje! . . ."

* *
*

Sedlecky pročita do konca. Cielu noć ne spavaše. Drugoga dana zorom ode k grofu Arnoštu * * *. Ne zataji mu ni rieči jučeranjega razgovora s Hinkom Vachom i dade mu čitati knjigu mladoga tiskara.

„On ćuti s nama, grofe, on će biti naš!" prosbori, a oči mu zacakliše od radosti . . .

X.

Oluja.

Kasna jesen nadodje. Studen pritisnu blagoslovljene krajeve česke zemlje, a za njom doleti kao dah s drugoga svieta čudnovat vihar. Crne oblačine navukoše se nad stovježom glavom Česke, a tanahan led uhvati se uz starovjeke hramove.

Bijaše o novoj godini 1844.

Čudnovatih kadgod ima znamenja. Ljudi na njih i ne paze a ipak se nešta krije u uzduhu, lagano povjetarce duji i sapinje nam dah. Ne znamo, što s nama biva, ćutimo nešta, a ne znamo uzroka tomu čuvstvu.

Često boluje ciela obitelj, drugda cielo družtvo, a kadšto i cio narod. — Nastaje vrieme, gdje cielo ljudstvo prione, ne bi li se dovinulo koje velike zamisli.

Važna to bijaše godina, o kojoj govorimo, po Prag,

razlio se po svih krugovih pražkoga družtva. Te godine počne svom snagom nicati obrt, slaveć u Českoj prvi preporodjaj.

Nu obrtu i njegovomu brzomu osvanuću pridružile se i druge sile. Narod, što se prenuo od stoljetnoga sanka, prihvati liepu sgodu i stupi u javni život, pa mà i neopazice, iz daleka, vodjen nevidljivimi vodjami, koji ga lagano pripravljahu na veći rad.

Godina ova čini važno poglavje naše poviesti.

Skromna se literatura pomoli u to doba, nešto se je imalo učiniti, da probudjeno oda sna djetešce, gojeno sladkom poezijom, može čvrsto na noge stupiti, da postane mladićem, mužem.

Mnogi muževi uzeše u taj čas raditi, i ne mareći za pogibelj života i osobne slobode, srnuše u odvažan i ne siguran boj. Nu u providnosti su velika sredstva, kojimi vlada narodi i ljudstvom; providnost daje i prilike, da ih se pozvanici silovito i žarko late.

Vrlo znameniti i važui bijahu za nas nemiri godine 1844. po cieloj carevini. Jer prvi put ustadoše ljudi, koji su u nekoliko godina probudili narod iz sveobćega driemeža . . .

U tvornicah pražkih bilo je vrlo živahno proljeće 1844. Novi način tiskanja kartuna sa strojevi, koj po svom imenu nazva izumitelj Perrot, pokrene svimi obrtničkimi granami. Perrotine, strojevi naime, kojim valjak u čas može sa tri i četiri i pet masti mastiti, uzburkaju svim tvorničarom pamet, a ne manje, ako ne i više djelovahu na radnički sviet.

Cielu se je zimu marljivo radilo kod Hüttera. Naručene makine lagano prispievahu. Radničtva se je sila božja sabralo, da se tiem više robe nakupi, a svaki ju večer u subotu odnašahu u samostan sv. Anežke, da ju otišću perrotine. Jedva što se blaže sunašce pomoli, uze Hütter glavnu sgradu preinačivati, a tiskari ustupiše

svoja miesta makinistom i stisnuše se u vanskoj sgradi. Tko ostavi posao, taj se nije više vratio, a mjesto se njegovo nije više popunilo. S toga moradjahu ostali tim više raditi.

Nije bila dakle više tajna za tiskare, o čem se tuj radi. Usljed toga zavlada često po radionicah mrtva tišina. Vesela pjesma ne ozvanjaše, pa se kad što i to sbude, da su stariji psovali mladje, ako se dječaci porječkaše ili zavadiše.

„Prochazko," reče jak i glavit tiskar, imenom Krotil, koj je radio kraj njega, „šta će biti, kad u mjesec dana te proklete makine nadodju."

Prochazka je bio sada još mračnijim, nego li obično, od kada sazna uzrok Vachovkine smrti, pa samo glavom kimnu.

„Šta će tek makine!" reče drugi tiskar, malena uzrasta nu krepak. Bio je kao mala hrid. „Ne imamo jošte ni makina, a poslovodja tjera jednoga za drugim. Jučer morade moj dječak odavde."

„A šta će biti, Blažu, ako i nas protjera? Šta ćemo začeti?"

„To je drugo stanje," uplete se treći, koj k onoj dvojici stupi.

„Ti se ne ćeš izgubiti," reče Blaž. „Ti imadeš, Vokolku, sina zanatliju, taj će te koje vrieme hraniti!"

„Budalo, koje vrieme, ali što onda? Ja sirota čovjek ničesa ne znam, jer sam već dvadeset godina tiskarom! Kuda da se obratim? Ništa mi ne preostaje do nadnice. Drugdje me neće primiti u tvornicu, kad svuda odpravljaju svoju čeljad."

„Do vraga, to i mene čeka," prokle Krotil i pristupi u njihovo kolo. Susjedni tiskari ostave svi svoj posao i sakupe se naokolo. Jedini Prochazka ne prisustvovaše toj skupštini.

„Ja ne bih rado," nastavi Krotil, „nadničariti, radje

ću im se oprieti. Svjetujem im, da me neka zadrže, jer drugačije, neka im bog pomogne. Prochazko, zar ne čuješ, Prochazko!“ zavikne na sav glas Krotil, da zidovi zadrhtaše, „pusti sada posao i dodji amo!“

Prochazka ostavi drvenu ploču i stupi medju tiskare.

„Ti si me zvao, Krotile, šta ćeš?“ upita ga Prochazka.

„Mi se tuj savjetujemo, šta ćemo začeti, kad mašine dodju i kad nas odprave!“

Prochazka je šutio.

„Ded, govori, Prochazko, reci!“ doviknuše mu svi ostali tiskari, okruživ ga.

„Nije jošte doba,“ odsieče u kratko Prochazka. „Uviek velite, da čekate na mene. A toga sada ne činite.“

„Nu ne ljuti se odmah!“ prigovori mu Krotil. „Mi dosta dugo čekasmo, ali u tebe su zašivena usta, pa samo gledaš uviek mrko.“

„Tuj nije mjesto da o tom govorimo. Počekajte, dok vam reknem, gdje ćemo se i kada sastati. Ne će dugo potrajati! Sad na posao!“

Nitko ne protuslovi. I za čas čuo si udarati primjerke po cieloj radionici, opeta zamuknuše radnici onom mrtvom tišinom, što je bila prije toga dogovora.

Prockazka je bio u zadnje vrieme vrlo uzrujan. Odkada Vachovka umrie a njena kćerka Tonka na toli strašan način pogibe, zavlada njime onakav gnjev i zlovolja, kao onomad, kad je saznao od mladoga Vache, da mladi gospodin uhodi za njegovom kćerju. Nije mogao dočekati onoga časka, kad je namislio izliti sav svoj nagomilani gnjev na svoga glavnoga neprijatelja, u kom nazrievaše težak, zao i poguban bič po radničtvo. I na strašan boj se spremi, na boj za život i smrt proti toj sudbini a ne prepade se ni toga, kad pomisli, da bi mogao u boju podleći silnijoj moći bogatijega i poginuti u sdvojnoj borbi tlačitelja s potlače-

nim. U Hütteru je vidio Prochazka najvećega neprijatelja sve sirotčadi, sietio se svih osobnih uvrieda i htjede ustati proti njemu kao pobornik svih potlačenih.

Mislio je na sredstva. Činilo mu se, da će Hüttera stići zasluženi udes. Kad je vidio sve te strojeve, koji su imali nadomiestiti svaki ručni posao, koji su imali tolike radnike zaslužbe lišiti i baciti ih u najveću biedu i u smrtni glad: tuj ga obuze smjela i odvažna zamisao. Naumio je pobuniti sve drugove i uništiti strojeve i s njimi njihovu gospodu. Kad se tomu dosjeti, tad se malko prepade; nu čim je više o tom razmišljao, tiem ga većma salećahu prošle sgode, vidio se opeta kao osramoćena sirota, kako od glada umire pred dućanskimi vrati u Celetnoj ulici, čuo je, gdje sramote njegovu Majdalenu, sjetio se, da mu zadnju polakšicu oduzeše i napokon ugleda pred sobom razuzdanoga mladića, kako cjeliva njegovu kćer, a misao mu se učeliči kao klisura u glavi, koja se zvala „osveta“ — to mu je zvučilo cieli dan u ušiju i podbadalo ga na nov rad. Zadnjim pako poticalom bijaše Vachovkina smrt, koja od glada umrie, radeć preko dvadeset godina na istom mjestu i ne zasluživ ni biedne milostinje, kojom bi se otela smrti.

Najvećma ga pako razjari sljedeća sgoda. Prochazka je za cielo mislio, da mladi tvorničarov sin hlepi za njegovom kćeri sa ne čistim naumom — hotjev ju darovi zasliepiti.

Bilo je u proljeću, koncem travnja. U večer za krasnog proljetnog dneva zaustave se dva liepo odjevena gospodina u drugom dvorištu sv. Anežkoga samostana i pogledahu po oknih, papirom oliepljenih.

„Ovdje je ona, gospodine,“ reče prvi.

„Dobro, upitati ćemo se, da li je tko kod kuće,“ reče drugi gospodin biele kose, umiljata, nu sada žalostna lica.

„Podjimo odmah gore! naš posjet u dvorištu uznemiruje ostale stanovnike, mnogo ih već navalilo na okna," primetne opeta prvi.

„Valjda ovimi vrati?" upita stari gospodin i suza mu se zacakli u oku. „On će biti jošte pri poslu?"

„Od sada ne dolazi u redu kući, gospodine grofe," šaptaše drugi. „U malenoj bližnjoj krčmi imadu sastanke, pa je i danas ondje zaostao."

„Dakle brzo!" potjera stari gospodin.

Udjoše malenom vežom; tražili su stube, bila je tmina kao u rogu. Napokon nabasaše na stube. Uzpeše se polagano.

Dospiev na hodnik, zaustave se i obazru. Neugodno im je bilo, hodnik je bio malen i uzak, a nepronicava tama vladaše svuda.

„Po opisu biti će to na lievo," reče vodič staroga gospodina.

Popodje nekoliko koračaja dalje i tražaše vrata. Nabasa na ključanicu. Škuljicom prodiraše slabašni trak svjetla.

„Ovdje je," prošapta vodja i nagne se do škulje. Pogleda u sobu.

„Dakle?" upita ga neuztrpljivo stari gospodin.

„Djevojka je kod kuće, sjedi za stolom, šije i plače," prošapće prvi.

Stari se gospodin jedva još držao na nogu, poduprije se o zid. Srdce mu je udaralo, a sva uda drhtahu mu kao od groznice.

„Udjimo!" reče za čas

Vodič tisnu o razklimanu ključanicu i vrata se otvore.

Oni udjoše.

Bio je to grof Arnošt * * * i njegov tajnik Jilemnik.

Djevojka sjedeć za stolom, ni ne pogleda. Tako se bijaše zadubila u svoj posao, u svoje misli, da došljake ni

ne opazi. A kad ju Jilemnik pozdravi, mišljaše, da je to kakav susjed, pa ni ne krenuv glavom, nastavi šivati.

„Dobar večer, djevojko," pozdravi ju jošte jednom Jilemnik.

Tad se pričini djevojci, da je to tudji glas; podigne glavu i krikom pokaza, da se je iznenadila. Brzo usta, otrie si oči i drhćuć cielim tielom, ne uzmože ni rieči progovoriti. Nije bila naučna na tudje posjete.

„Oprostite nam, mlada dievo, da vas iznenadismo. Niesmo li ovdje kod Prochazke, tiskara iz Hütterove tvornice u Karlinu?" upita ju Jilemnik.

„Dà" odvrati djevojka poslije dugog oklevanja.

„Čuli smo, da mu nije baš osobito dobro," nastavi Jilemnik, dočim se stari grof obazirao po sobi, dok mu se pogled ne zaustavi na mladoj, bliedoj djevojci, kao da se htjede nju motreći osmjeliti. Zapanji se. Mislio je, da je pred njim Amalija. Oko, lice, nos, usta, sve to spominjaše na majku zanemarenoga i zavrgnutoga sina.

Grof ne ču ništa od razgovora. Gledao je neprestance djevojku, a stare uspomene začeše grijati, burkati njegovu dušu. Duboko li se sve to kosnu ubogoga starca.

„Nije nam upravo osobito zlo," odvrati u kratko djevojka. Sjetila se Aleksija a rumen ju obli.

„Ja sam pako čuo, da tomu nije tako. On si je prije više služio, nego li sada. On imade dobroga prijatelja, i taj će mu pomoći.

„Mi ništa ne trebamo, gospodine," osokoli se djevojka, sabrav se od svoga straha.

„Drago mi je, mlada djevojko, da tako junački oskudicu podnosite i da ne primate pomoći. To je znakom dobra gospodarstva. A vi, vi se bavite šivanjem? Je li si mnogo zaslužite na dan?"

Djevojka se razmisli. Pa kao da se nečemu dosieti, reče:

„Ja ne radim za nikoga!“

„Dakle vaš otac radi za vas oboje?“

„Dà,“ odvrati u kratko dieva.

„Dobro dakle,“ mirno reče Jilemnik. Nije znao, što će dalje. Ne očekivaše takovih odgovora.

Grof se nije mogao dosta nadiviti djevojčinomu vladanju. Gledajuć joj mile oči i zmiljato, krasno lišce, slušaše, a kako ga sve to dirnu, ne mogaše ni govoriti. Ipak opazi najveće siromaštvo i najveću oskudicu, a djevojka je ipak toli odlučno branila tu biedu, koja se odavala po svih kutih te sobe.

„Nu vi ćete si oči pokvarati, ako budete kraj tako slabe svieće radili,“ zače iznovice Jilemnik.

„Ja u večer samo radim, , da si prikratim vrieme,“ branilo se djevojče.

„Mi vas smetamo, djevojko, žao nam je, što ne nadjosmo otca kod kuće. Molim vas, djevojko, ali ne znam, kako se zovete . . .“

„Zovem se Marija.“

„Dakle Marijo, predajte taj sviežnjić otcu i recite mu, da s tiem čini, što hoće.“

Uz to stavi Jilemnik malen svežanj na stol. Bili su papiri.

„Pozdravljamo ga,“ dodade Jilemnik i odpravi se na odlaz.

„Dozvoli mi, djevojko, da ti dadem nešta za uspomenu,“ reče nakon duge šutnje stari gospodin: „Taj prsten nosi na spomen današnjega dneva:“

Brzo skide sa prsta jednostavan prsten i položi ga na djelo djevojčino.

I ode za svojim vodičem. Djevojka se u čudu i smetnji nije mogla sabrati, pa se ni ne dosjeti, da odbije darove. Težkom mukom doprješe gustom tamom

čudnovati posjetitelji sv. Anežkoga samostana dolje na dvorište. Kad izidjoše iz veže prednjega dvorišta, prodje siromašni tiskar kraj njih. Glavu je spustio, nije pazio na onu dvojicu strane gospode, koji šuteć stupahu. Zadje u drugo dvorište i izčezne.

„Nepomirljivi," prošapta grof, a suze mu zatitraju u oku. „I diete krije njegovu biedu! . . ."

Prochazka dodje kući, i ne opazi u početku, kako mu je kći smetena. Glavom su mu križale svakojake osnove, došao je upravo sa bučnoga sastanka svojih sudrugova. Sjede na postelju i uze dalje razmišljati.

„Otče, strana nas neka gospoda posjetiše," osokoli se Marija.

„Tko to?" prene se Prochazka i nemir mu se pomoli na licu. „Od ureda možda?"

„Toga ne znam. Ali evo ovdje vam jedan od te gospode ostavi ovaj sviežanj, rekav, da je to od vašega prijatelja. A meni dade na uspomenu drugi gospodin ovaj prsten."

„Šta to govoriš?" vikne Prockazka skoknuv kao grom k stolu.

„Ovdje je to," pokaza mu djevojka.

Prochazka razgleda svežanj. Otvori ga i opazi sam novac. Gledao je prsten. Bijaše jednostavan zlatan obručić.

„Tko ti je to dao?" kriknu, probliediv.

„Ona dva gospodina, što tuj bijahu malko prije, otče," odvrati bojazljivo i smeteno djevojka.

„A zašto si to primila? Za što im niesi vratila? Znadeš li od koga je? Onaj te pustolovac valjda još uviek progoni?"

„Otče, ne ljutite se, ali ja se toli smetoh, da niesam znala, što činim!"

„Dobro, sutra ću to vratiti staromu Hütteru." Tomu treba konac učiniti u čas."

Uzeo je svežanj s novcem i zlatni prsten, stavio sve u svoj kaput, i bacio ga sa kapom na postelju.

Nije mogao spavati cielu noć. Jedva što zora zabieli, već se dignu i podje iz sobe. Bježao je put Karlina. Tvornica bijaše jošte zatvorena. Jedva pet sati odbi.

Prochazka podje uz obalu i dospie do Libnja; nu on se tu nije šetao, nego većma potucao. Prochazka je ćutio, kao da ga tko udara i u bieg goni, a ipak nije mogao nogami brzo micati. U glavi mu je bilo kao u crnoj špilji. Tama zaokupi sav njegov mozag, a nikoja se svietla misao ne pojavi. Nije sam znao, šta hoće, a ipak ga je nešta napried tjeralo i žile mu drhtahu, sva mu se uda tresahu.

Kad se je vratio u tvornicu, bijaše sedam sati. Tiskari se i radnici skupljahu. Pozdravljahu Prochazku, koj je sjedio na stubah pred hodnikom, što vodi u poslovnicu. Nije na nikoga pazio. Nije vidio i nije čuo nikoga, nikomu ne odgovaraše.

Osam sati odbi. Svi već začeše raditi, samo još Prochazka sjedjaše na svom mjestu. U to začuje kočiju. Prochazka se trgne. Mislio je, da je gospodin Hütter. Uzpravi se na stubah.

Kočija stade.

„Je li gospodin Hütter u poslovnici?“ Dozove netko iz kočije vrataru, što je stajao pred vrati.

„Jošte ga ne ima,“ odvrati pokorno vratar.

„Rekni mu, da ću doći u desetoj uri, razpravit mi je nešta s njim,“ dodade gospodin u kočiji, podav vrataru posjetnicu.

Kočijaš ošinu konje, kola se okrenu i vrate u grad.

Prochazka se prevari.

Nije se ganuo s mjesta. Tiskari ne znadjahu, šta li je to. Prochazka ne bijaše u radionici. To se nikada nije dogodilo, nitko se toga nije sjećao. A ipak ga vidješe

u dvorištu. Kada to već dosta dugo potraja, poletio bi ovaj ili onaj iz radionice, da vidi, da li je jošte ondje Prochazka ili ne. Sbilja je još bio na svom mjestu.

„To nešta znači," progovori Krotil, „sjegurno ima opet šta. Sada će prasnuti, čega nitko ni ne sluti."

„Pa do vraga," nastavi Blaž, „već je skrajnje vrieme. Te crne željezne utvore leže već pred sgradom, a nama je u brzo otići!"

„Još je ondje na svom mjestu, kao da ga je tko prikovao," javi se Vokolek, koj je upravo došao iz dvorišta.

„Sbilja sam radoznao, šta će se dogoditi; medju tim hajd na posao," reče Krotil i nastavi svoj posao.

Prochazka se ne mače s mjesta. Okrene se natrag put vrata, kad opazi, da mladi gospodin ide. Žuč zavrije u njem najvećom žestinom.

Bilo je već oko deset sati. U to zagrme opeta kola. Bio je to onaj jutrošnji gost. Stupio je iz kočije i pošao u dvorište.

„Jošte ga nije," progovori vratar.

„Počekati ću, progovoriti mi je s njim;" reče strani gospodin.

Prochazki je bilo, kao da je u živoj vatri. Vidio je, da mu je jošte počekati, dok strani gospodin bude govorio sa principalom. Novi ga strah svlada.

U to začuje opeta kola. Sada je bio sbilja stari gospodin Hütter.

Skoknu iz kočije.

„Da ste mi zdravo," pozdravi odma stranoga gospodina. Bio je to poznati tvorničar Reisig.

„Nešto mi vas je umoliti, gospodine Hütteru. Možete li mi uzajmiti uz mjenicu dvadeset tisuća na dva mjeseca? Treba mi novaca."

„Toliko vam drage volje dajem. Podjite u pisarnu."

Oba udjoše. Dugo se zabaviše tuj.

Za pôl sata ode strani gospodin, izprazniv Hütterovu blagajnu. Hütter je poslužio svoga prijatelja jednom česti u gotovu, u drugom u mjenicah.

Prochazka stupi u hodnik. Smrknuo se.

„Kuda idete?" upita ga sluga poslovnice.

„Progovoriti mi je s gospodinom principalom," odsječe u kratko Prochazka.

„Počekajte još, ili podjite k gospodinu poslovodji," primjeti mu sluga.

„S njim ne imam posla," odvrati Prochazka.

„To će dugo potrajati, jer su to dnevne viesti..."

„Počekati ću dakle."

Kod Hüttera je bio u poslovnici blagajnik.

„Dvie mjenice po pet tisuća imademo na Compalinia u Trstu," smeteno reče blagajnik; jer je upravo spomenuo, da je ta tvrdka propala.

„A aktiva?" upita ga zlovoljno i gnievno Hütter.

„Dugovi ih nadmašnju za deset tisuća," odvrati upitani.

„Deset tisuća, do vraga!" viknu Hütter i sopnu nosom toli silno, da si ga malo ne razbi.

„Jošte nešta!" usmjeli se blagajnik. „Ovdje je i mjenica mladoga gospodina na pet tisuća pet sto. Ja ju izplatih."

„Grom i pakao! Šta vam to na um pade gospodine. Ne zabranih li vam to već poslednji put? Nu to je moja nesreća, taj moj sin. Pet tisuća pet sto," jadikovaše Hütter i trčaše po sobi. „Tko mu jih je dao?"

„Žid Karpeles!"

„Bože moj! Po deset postotaka! Da vrag uzme toga bezobraznoga dječka," poviče Hütter i baci se u mekoslon, rukami si čupaše kosu.

„Platiti nam je i mašinistom, a u blagajni nije predrte pare. Gospodin Reiser upravo sve odnese."

„Saperment, to je ludo! Je li nam je mnogo plaćati?"

„Petdeset po sto, kad budu strojevi postavljeni. A jučer upravo dovršiše.“

„To je prilična svota! Mi moramo odpustiti nešto radnika, ja si ne mogu pomoći.“

Hütter pozvoni poslovodji.

Poslovodja udje.

„Kad možemo početi?“ upita ga Hütter.

„Sa strojevi, gospodine principale? Za četrnaest dana. Zidovi se moraju osušiti.“

„Četrnaest dana! To je mnogo! A koliko možemo ljudi odpustiti?“ upita ga dalje Hütter.

„Dobre dvie trećine. A preostalim davati ćemo polovicu plaće, jer će biti ljudi sila božja“

„Dobro dakle. Učinite to sami i započnite čim prije!“ zapovjedi Hütter i pusti poslovodju.

„Pomoći nam se je s mjenicami, gospodine principale,“ predloži blagajnik.

„Svakako. Na Steina uzmite polovicu a po dvie četvrtine na Franka i Rosenberga.“

Blagajnik ode. Hütter se vrlo uznemiri. Podje u drugu sobu.

„Je li ovdje Aleksij?“ ponešto žestoko upita.

„Nije,“ čuo se odgovor.

„To je prokleti deran!“ zagrmi Hütter i vrati se u svoju sobu. „Ja znadem, da je taj novac sramotno protepo. Upravo sada, gdje nam toliko svega treba. Pa opeta ga ne će biti dva tri dana kući, kako to u posljednje vrieme običaje činiti. A za što? Jer mu je uzeti tu Steinovu! A to mora da bude, šta ću mu ja; novaca mi treba.“

U to pokuca netko na vrata.

„Napried! poviče zlovoljno i razjareno Hütter.“

Vrata se otvore. U poslovnicu udje tiskar. Hütter ga u prvi čas ne upozna. Tiskar je bio blied kao smrt, usne mu drhtahu, vlasi se razbacaše, a znojno lice oči-

tovalo ti nemir. Bio je Prochazka — on je to bio — malo ne sav izmienjen.

Hütter se okrene i opaziv tiskara, podje od okna i doviknu glasom, u kom se je krila ciela jutrašnja bura:

„Šta ćete?"

„Hoću biti na samu s vami, gospodine."

Hütter se obrati i pogleda tiskara. Upozna Prochazku.

„Do vraga, ta jesmo!" viknu Hütter; ružno motraše prezrenoga tiskara. Nije mogao zaboraviti, da je radi njega morao povećati plaću. Činilo mu se, kao da Prochazka opeta nešto od njega traži.

„Dobro gospodine. Neželim toga, gospodine, radi sebe, već radi vas," reče odlučno i čvrsto Prochazka; mrtvi mir zavlada njegovim licem.

„Šta će to?" upita ga Hütter i približi se.

„Gospodine principale," zače Prochazka i stavi se ne daleko pred Hüttera spuštenih ruku; u jednoj držaše svoju kapu, „ja dolazim danas k vama kao tužitelj, kao uvriedjeni."

„Zar ludueš?"

„Ne ludujem, gospodine: ja sam do ista priprost radnik, živim dan na dan u siromaštvu, ali radim pošteno i cienim visoko poštenje!"

Hütter je mislio, da se Prochazka opeta povadio s poslovodjom. S toga ga zlovoljno prekide.

„Šta će meni sve to, ne napastujte me tiem, ja ne imam ni vremena, ni volje, da o takovih stvarih s vama govorim; razpravljajte s onim, s kim se povadiste."

„Gospodine, upravo mi je radi toga s vama progovoriti," čvrsto odvrati Prochazka.

Hütter se snebi. Posljednje tiskarove rieči shvati kao uvriedu.

„Ti si daleko dotjerao, čovječe!“ reče za čas Hütter i namrgodi se.

„Ja sam si gospodine svoje stvari i svoje krivice sviestan,“ zače opeta Prochazka. „Meni je do moje časti, do moga ne oskvrnutoga imena upravo toliko, kao i svakomu bogatomu, visokomu gospodinu. Pa budući da sam sirota, da posjedujem jedino svoju čast i svoju dobru sviest, s toga se moram i sam braniti. Gospodine, vi znadete, da imadem kćer, koja je prije ovamo dolazila na posao.“

„Slabo mi je do toga,“ odvrati Hütter.

„Gospodine, vi ćete do mala uvidjeti, da će vam mnogo biti do toga. Vi imadete sina, razpuštenoga mladića . . .“

„Šta?“ skoči Hütter i pobliedi kao stiena. „Zar to već toli daleko dospie s tom prosjačinom, da se usmjeljuje tako sramotno pogaziti moga sina? Tornjaj mi se s mjesta ali te dadem izlemati,“ bjesnio je Hütter i pograbi Prochazku za rame.

Prochazka se ne maknu. To iznenadi vrlo razjarenoga Hüttera. Nasta šutnja.

„Ja rekoh svetu istinu, gospodine,“ zače Prochazka drhćućim glasom. „Ćutim, da je to po otca najveća bol, najveći jad, kad mu diete podje po zlu. A još je veći jad, kad otac ima diete valjano, čisto i pobožno, pa kada kakav razpušteni sinčić pregne okaljati njenu čistoću. Tad imade opeta ovaj otac pravo, pa ma bio kako siromašan, i najsvetijom mu je dužnošću, da si diete obrani. A taj otac, koj hoće obraniti svoje diete, svoju kćer, taj sam ja, a onaj, koj ju hoće obezčastiti, je vaš sin.“

„Gadni lažljivče!“ vikne Hütter. Ćutio je, kao da se je sav sviet prolomio s njim. Hvatao je dah, htjede govoriti, ali ne smognu rieči.

„Bog mi je na nebu svjedokom, da ne lažem!“ odvrati mirnije Prochazka. „Nu vi gospoda mislite, da

vam mora sve biti po volji, kako vam se upravo prohtjedne. Ne samo što nam kradete dneve života i odkidate od usta, vi se hoćete valjati i u prostoj razkoši na naš račun! A bog mi budi svjedokom, toga ja siromašni tiskar ne ću dopustiti, pa ma i životom platio."

Hütter si nije znao pomoći. Za časak, kad se je opeta sabrao, htjede pozvoniti.

„Jošte niesam svršio, gospodine," nastavi Prochazka. „Radi vas umolih vas da ostanemo bez svjedoka."

Hütter je bio uništen. Sjeo je u mekoslon, izbuljio oči u tiskara i čekao na razvoj ciele te nenadane i ne slućene sgode.

„Gospodine Hütteru, ja sam kod vas već preko dvadeset godina. Uviek sam vam vierno i pošteno služio; ne ću vam tajiti, da sam vas već prije silno mrzio, nego li sam znao, da ste suvlastnikom te tvornice. Dà, gospodine principale, pogledajte me samo dobro, možda me prepoznate. Niesmo si strani. Poznamo se od onoga časka, kad zajedno udjosmo u taj grad."

Hütter se strese. Studeni ga znoj oblije.

„Tada za ista ne znadjah, da će si vaš sin odabrati moju kćer za lakoumne zabave, da će joj meku podmitat . . ."

„To sve nije istina " prekide ga Hütter, kao da mu elektrijska struja tielom prodje.

„Gospodine, evo vam dokaza," reče Prochazka i izvadi iz žepa svežanj s novcem i prsten, pa sve položi na stol. „Jučer dobi te darove moja kći od vašega sina, a ja vama, otcu, vraćam to natrag. Čast mi je moga djeteta tisuću puti milija, nego li štovani pustolovni sinčić bogatoga tvorniča."

Hütter se jedva još držao. U glavi mu se zavrti. Kad Prochazka ne dočeka ni rieči iz ustiju svoga protivnika, pristupi i progovori glasom punim grožnje i gnjeva:

„Gospodine principale! vi ćete meni siromašnomu

radniku zajamčiti svojom časti, da je to zadnji put bilo, što je vaš sin mamio ubogu djevojku, inače prieti vašemu sinu gorka nesreća."

„Ti se groziš?" trgne se Hütter, „meni ćeš se ti groziti?" doda slabim glasom; htio se je s ono malo dostojanstva oprieti priprostomu radniku, „varaš se, ti protjerani lupežu! Ne samo što si prije malo vremena pobunio sve radnike proti meni i postao glavnim buntovnikom naroda, s kojim do sele u miru življah, već si pregnuo sada i moju čast vriedjati? To ćeš pamtiti!"

„Gospodine, vi ne vriedite nimalo više, nego ja," vikne Prochazka, a dosadanji ga mir zače ostavljati.

„Nosi mi se iz sobe!" zaurlika Hütter. „Tornjaj se, prosti lupežu!"

„Ja mogu kraj vas isto tako dobro u vašoj sobi stajati, kao i svaki drugi," odvrati Prochazka. „Vi me nazvaste prostim lupežem, dobro, ja vam u ime prostoga naroda isti naziv odvraćam. Vi ste tako prost, kao što sam i ja! kad ste prije mnogo godina došli pod jesen u Prag bez krajcare u žepu, pa smo se sastali ne daleko od ovih vrata, tad se ne sustezaste umoliti siromašnoga prostaka za nekoliko novčića — pa mu ni ne vratiste nikad više tih krajcara, premda mu je to bio sav imetak. Kako mu oduzeste to malo novaca, učiniste, da je taj prostak srtao iz jedne nesreće u drugu, da je izgubio svoju čast, da ga zatvoriše kao zlikovca, da je umirao od glada. Na sve bih to zaboravio, gospodine Hütteru; nu da ste mene, ubogu sirotu, onemoglu od zime i glada u Celetnoj ulici bacili iz dućana, kad sam vas umolio za darak, da ste prije nekoliko godina opoganili moju Majdalenu i iztjerali ju iz radionice, gdje je vierno svoju dužnost vršila — toga ne mogu zaboraviti. Pa da se uztežete svojom mi se časti zavjeriti, da ćete gledati, da mi sin vaš ne pogrdi moga imena i ne oskvrne čistoće moje kćeri, toga vam ne

opraštam. Vama se je, tudjincu, nasmijala sreća u mojoj domovini, mene je proganjala nesreća, kuda se godj obratih. Vi ste morali biti ljubeznim i mirnim prama domaćemu ljudstvu, vi ste morali dragovoljno žrtvovati po koj novčić onomu ljudstvu, koje vas je obogatilo. Nu vi baš protivno mene smrtno vriedjate, a tiem i sve one, koji sa mnom ćute, i čiji sdvojni život moje srdce i peče i boli. Vi sagriešiste proti nam — dobro, udes će vas vaš stići.“

Hütter je napetim strahom slušao; kad pako Prochazka svrši, podje do mjesta, gdje je visio konopac za zvono i potegne čvrsto.

Duboka šutnja nasta. Hütter je stajao kraj stola i držao se za nj obima rukama. Prochazka je blied kao smrt stajao polag vrata i čekao na odgovor.

Vrata se otvore a poslovodja udje.

„Gdje je sluga?“ gromovita glasa upita Hütter.

„Šta je?“ upita prepanuto poslovodja i izleti na polje.

„Ti drzki čovječe, da mi se odma nosiš iz sobe ili ću te dati zatvoriti,“ zagrmi Hütter, kao da se je osokolio i ohrabrio; kosa mu se naježi, sva uda zadrhtaše a na licu mu se pomoli i gnjev i ljutina.

Prochazka ne očekivaše takove promjene. Posljednje ga rieči prenuše, kao da mu je tko turio nož u srdce; bio je ne odlučan.

„Ja vam nudjam pomirenje,“ zašapće muklim glasom.

„Na polje lupežu! Više da mi ne dodješ u kuću, ni u tvornicu!“

U to udje poslovodja sa slugom.

„Bacite mi odma kroz vrata toga bezobraznoga, drzovitoga derana!“ zapovjedi Hütter.

Poslovodja se vrlo začudi. Nu u brzo se u čudu snadje, a lice mu radošću sinu.

*

„Napokon!“ reče, i naumi vlastoručno ovršiti gospodarev nalog.

„Ni koraka dalje, ti mršavi komarče,“ poviče Prochazka i ne maknu se s mjesta. Još i većma probliedi, i zatrese se čitavim tielom.

„Hütteru,“ obrati se prama tvorničaru, „ti si mene zabacio, dobro dakle, ali ćeš me se sjećati.“

Poslovodja se i sluga okameniše. Taj se prosti radnik tikao s gospodinom principalom.

Još se ni ne opametiše, a Prochazka je već bio izišao iz sobe.

Prodje prieko dvorišta, sav razjaren. U radionici se zaustavi. Kao ose sakupe se svi tiskari oko njega. Prochazka ne progovori. Sabrao je svoje stvari i pristupiv ka Krotilu, zašapće mu u uho. „Večeras kod crnoga ključa.“

„Dobro,“ odvrati Krotil.

Prochazka pozdravi sve tiskare, obazrie se po radionici i ode iz dvorane. Pošao je na kraj hodnika, otvorio protivna vrata, što su vodila u novu sgradu, gdje su upravo bili postavljeni novi strojevi i stade. Divio se je tim crnim utvaram duha ljudskoga, koje su radi toga izumljene, da nadomjeste težak i tegotan ručni posao, da olakote posao izmučenomu radniku, da razplodjuju blagostanje.

Prochazka si to pogleda, zatvori vrata i ostavi tvornicu. Suze mu titrahu u očiju. Malo ne dvadeset godina tuj prožive, a sada ode bez posla, bilo mu je ostaviti posao kao i siromašnoj Vachovki, kao pokojnoj Majdaleni, kao njegovoj vlastitoj kćeri, kao mnogim drugim. Jošte jednom naumi amo doći — nu ne, da se posla lati, već da ga uništi.

Kad je došao do gradskih vrata, obazrie se i prieteć digne svoju desnicu proti onoj strani, gdje je bila Hüterova tvornica.

U toj grožnji krila se i strašna prisega.

Hütter rani na smrt ubogoga radnika.

Prochazka nadje posla još isti dan. Pošao je u Holešovice u tvornicu na kartune i u brzo se upoznao s ondješnjimi radnici. I onako se poznavahu ti ljudi medju sobom — isti posao, isti jadi vrlo se lako nadju.

Kada je godj polazio oko mjesta, gdje je bila Hütterova tvornica, da se dade prevesti kod otoka Štvanice, uviek ga je peklo u srdcu. Uviek se je sjećao svoje osvete, da ju ne zaboravi.

A Prochazka i sbilja ne zaboravi.

* * *

I drugdje pazilo se vrlo na svako kretanje po tvornicah. Grof Arnošt * * * i njegovi prijatelji postupahu vrlo oprezno i okoristiše se svakom sgodom, koja po nešto odkrivaše biedno stanje radničkoga ljudstva.

Ako ga nekako i ne ugodno dirnu posljednji posjet na Františku, ipak ga upravo radi toga obuzeše misli, kako da čim većma olakoti život ubogim radnikom i da ih osviesti, pa da mu je to i silom izvojštiti.

Radi toga ožive njegova palača. Osobito one sobe, što gledahu u vrt, često oživiše, te se ovdje često sastajahu bez buke i vike Sedlecky, Jilemnik i drugi, pa se svjetovahu tuj o koječem.

„Danas će ga dakle amo dovesti Sedlecky,“ upita neke večeri svoga tajnika.

„Tako mi reče jučer, gospodine grofe,“ odvrati Jilemnik. „Ta je njegova knjiga vrlo liepa. Takova što do sada ne čitah.“

„Ja žalim toga mladića,“ reče tronuto grof. „Koliko bih ja dao, da sam znao za njegovu nesreću. Bože moj! kukavnih nekoliko dvadesetica spasilo bi bilo cielu obitelj!! Kako je s našimi osnovami, Jilemniče? Taj

me strahoviti dogodjaj potiče, da čim prije oživotvorim svoj naum.“

„Ja se o svem već sporazumih sa Sedleckym i s drugimi.“

„Najprije je dakle ta kuća za radnički sviet. Treba nam mjesto pribaviti. Najbolje će biti jedno u Karlinu a drugo na Smichovu. Ako u svakoj kući priredimo dvie sto stanova, tiem ćemo mnogomu ubogomu pripomoći. Možda ću svojim primjerom i druge potaknuti, a misao će se moja još bolje oživotvoriti. Uvjet će biti, da ona obitelj dobije stan, koja se uzorno vlada. Tiem ćemo djelovati i na radinost tih ljudi i dvostruko uspjeti.“

„Što se tiče radničke štedione, to nam je progovoriti na pose sa svakim tvorničarom,“ obrazloži Jilemnik. „Imade već takav zavod, ali taj nije za nas, gospodine grofe. Najbolje će biti, ako se uredi radnička štediona u svakom radničkom kolu. Svaki tjedan može na primjer radnik prištediti groš i kad oboli, eno mu jamčevine, da se pomogne. Sa novcem treba sdušno postupati, a sakupljene svote imale bi se čim bolje ukamatiti.“

„A kako bi bilo, Jilemniku, da mi javni takav zavod uredimo, o kom mi sada govoraste. Ja ću drage volje dati kakvu temeljnu svotu. Naumio sam stvar tako udesiti: svaki bi se radnik morao obvezati da će svaki tjedan uložiti koj novčić od svoje plaće. A tvorničar ili u obće onaj, koj imade radničkoga svieta, imao bi od ljubavi prama ubogim radnikom šiljati svaki tjedan prištedjeni novac zavodu, koj bi imao s njim gospodariti i gledati, da se čim bolje i čim brže pomnoža imetak. Bolestni radnik dobio bi tada pomoć, kad zasvjedoči, da ima uložena novca — tiem će se štednja uvriežiti medj narodom, kao i ljubav za red. Od glavnice ne će se nikada trošiti. Jedino ako ulagalac umre, dobiti će njegovi nasljednici

uložen novac. Tako ćemo zapriečiti i lakoumno trošenje uložene glavnice.“

„Saobćimo to, gospodine grofe, i ostaloj gospodi.“

„Ja ću na svaki način dati za to poveću svotu. Osobito mi je pako do toga, da se uvedu zavodi za malenu djecu, koju roditelji ostavljaju kod kuće, te ih ili zatvaraju ili puštaju na ulici. Čim sve uredimo, ubaviestiti ćemo o tom sve urede. Svaka majka, a ako nje nije više, može svaki otac, kad ide na posao, uvesti malenu djecu u takav zavod, gdje će čitav dan ostati, dok ju ili otac ili majka ne odvede. Ponajpače će u zimi vrlo vriediti takovi zavodi.“

„Već imademo do duše takovih zavoda . . .“

„A šta će to, premalo ih je; pa uz to se u njih slabo mari za oderanu i ubogu djecu. Upravo u onih krajevih, gdje sirotinja stanuje, treba ih najviše, dakle u najnepristupnijih mjestih grada. Za to treba najmiti kakovu kuću sa vrtom, gdje će se djeca ljeti goniti po zelenih busenih. Tako će prestati silne bolesti. I za to sam pripravan žrtvovati dosta novaca, čim sve što treba uredimo.“

„Tiem ćete ostaviti najljepšu uspomenu o sebi, gospodine grofe,“ reče ljubezno Jilemnik.

„Na to me veže uspomena dragih mojih, na to me veže stara neka krivnja, dragi prijatelju,“ odvrati stari grof i klonu glavom; „komu htjedoh dati sve svoje bogatstvo, taj ga odbaci; dobro dakle, upotriebiti ću taj imetak, da oživotvorim onu misao, koja mi je uviek pred očima titrala, ali mi do sad jasno ne puče — tek sada pod stare moje dane. Za ista čovjek treba dugo vremena, dok nadje onu stazu, na kojoj može djelovati; akoprem mu je uviek pred nosom. Pa tako je i sa mnom bilo!“ uzdahne grof i duboko se zamisli. Kad se opeta prenu, bio je pred njim Sedlecky.

„Dobar večer, gospodine grofe,“ oglasi se i stisnu pruženu ruku Jilemnikovu.

„Napokon,“ pozdravi ga grof, kimajuć glavom. „Mi smo ovdje snovali o dragih mojih osnovah. A vi dolazite opeta sami?“

„Podnipošto, gospodine grofe, on je ovdje. Podjoh napried, da vam ga najavim.“

„Neka unidje,“ ne uztrpljivo reće grof.

Sedlecky otvori vrata i zovnu. Za čas stupi u sobu mladić. Bio je blied, njegovo po nešto uredjeno radničko odielo pristajaše krasno uz tu liepu glavu s tima modrima živima očima, s tim poduljastim nosom, odajućim smjelost. Oko usta titraše gorki usmiešak.

„To je Hinko Vacha, gospodine grofe,“ predstavi Sedlecky mladoga čovjega, koj se po nešto nespretno nakloni. Nije bio priviknuo sličnim sgodam.

„Prijatelju,“ nagovori ga grof i pozdravi rukom, „oprostite mi, što sam čitao vašu knjigu; vaš dobročinitelj upozori me laskavo na nju, a ja mu zato blagodarim. Šta namisliste s tom knjigom?“

„Ja se za ista u to ne razumijem, štovani gospodine,“ usmieli se Hinko, pokloniv se nespretno. „Ja bi rado, da se to dade pod tisak.“

„O tom ćemo se pobrinuti, prijatelju. Gospodine Sedlecky, vi ćete ju predati na dotično mjesto, moguće da će ju censura propustiti. Pokušajmo — a ja ću se pobrinuti za ostalo.“

„Dvojim gospodine grofe, da će ju censura odobriti. Govoriti o ljudih i o njihovih strastih — tomu nije sada doba. Nu pokušajmo.“

„Jeste li tiem zadovoljni, prijatelju? upita grof Hinka, koj je jedva razumio, o čem razgovarahu.

„Ja svega toga ne razumijem, gospodo, uradite s tiem, što znate, ja jedino hoću, da sačuvam tužni spomen svoje majke,“ reče Hinko a suze mu se zacakle u oćima.

„Ja sam o toj knjizi i drugače još razmišljao, gospodine grofe," progovori Sedlecky. „Knjigu tu možemo dati nekoliko puti prepisati, a za dobre sgode okoristiti ćemo se njom kod radničkih skupština. Pojedini odlomci djelovati će već na slušaoce i uzburkati će krv i najtromijemu. Tiem ćemo najvećma ugoditi piscu i njegovoj namjeri. Šta mislite, gospodine grofe?"

„Vi imadete posve pravo. Dajte ju nekoliko put prepisati i imajte sve spremno. Sada vas pako, mladi čovječe," obrati se grof prama Hinku, „pitam, hoćete li mi što godj za volju učiniti?"

„Ja da komu što učinim?" čudio se je mladi čovjek i nije znao, što da o tom misli — on, da komu što učini, i to još onomu, koj se brine za njegovu knjigu. Svom bi dušom uza nj pristao.

„Dà, meni da nešto učinite, čovječe. Čuo sam, da poznate radnika, imenom Prochazku."

„Poznadem, pa sam i čuo, da ga odpustiše iz Hütterove tvornice. Svi se radnici uzburkaše. Ako sirota ne nadje posla, morati će živjeti od glada."

Stari se grof prepade.

„Zadajte mi vjeru, da ne ćete s njim progovoriti, da ste tuj bili, ni o tom, o čem s vami razgovarah."

„Ako zadana rieč siromašnoga radnika vriedi, to ju zadajem, dapače ju svom dušom zadajem, ako se tiem ne naškodi ili ne nahudi njegovu poštenomu imenu."

„To ne će. Polazite li vi k njemu?"

„Nije me ondje bilo čitavi tjedan."

„Vi ćete ga posjetiti i upitati onako slučajno, imade li kakove rodbine. Zapitajte ga za otca, što misli o njem, sjeća li se ga. Njegov mi odgovor onda saobćite. Kako vidite, nije to ništa zla."

„A kad mi se je vratit s odgovorom."

„Kada hoćete. A za tim, mladiću jošte nešta. Ova knjiga tuj, koju sam čitao, ne slaže se s vašim odielom;

vama je poći drugim putem. Vi ste za nešta drugoga na tom svietu, nego da vršite prost posao."

„Sada je već kasno," odvrati tužna glasa Hinko i zatvori oči. Na licu mu se pomoli duboka bol.

„Još nije kasno, prijatelju," poticao ga usrdno grof. „Vi ste jošte mladi, puni sila, puni života. Čvrstom i neslomivom voljom, koja se u svakom redku vaše knjige iztiče, dovinuti ćete se ljepšemu cilju i ne ćete potratiti svoj viek u težkom poslu, okriepiti ćete si duh i tiem podpomoći svoju domovinu i svoje zemljake; sa svojimi drugovi možete prirediti čitav prevrat misli; vi znadete njihove običaje, znate potanko, što im treba, znadete njihove mane, vi možete tuj najlaglje djelovati, čim upoznate i ostali sviet, čim štošta izkusite, čim se izobrazite, možete najbolje djelovati na taj narod, osviestiti ga i privesti k višemu stupnju izobraženosti."

Hinko je slušao govor staroga gospodina kao sveto evangjelje. Suze mu se zacakle u očima. Žalio je, što do sada nitko š njim tako razgovarao nije. Neizmjerno ga i to obodri, da je ovaj stari gospodin, koj no je i dobom i imetkom daleko nad njim, s njime govorio kao prijatelj s prijateljem, da ga ne odbija od sebe svojom oholosti i tvrdim srdcem, da ga ne prezire. Tko je to bio? Kako se je mogao taj čovjek toli razlikovati od svojih vršnjaka?

Dugo se ne mogaše sabrati. Za časak reče:

„Još mi je neko doba ostati pri svom poslu, gospodine."

„Zar morate? Koj li je uzrok tomu?"

Hinko se obazrie po cieloj sobi. Zatvori oči. Rado bi mu bio sve povjerio, kad ga toli ljubko upita stari taj gospodin — nu rad pritomnih gostova ne htjede.

„Ne bojte se ništa, prijatelju." bodrio ga je stari grof. „Ova gospoda znadu sve moje tajne:"

„Dobro dakle," zače potiho Hinko, promisliv zrelo, „nu ne znam, hoće li vam omiliti moja izpovied. Možda ćete se sgroziti s mojih misli."

„Samo zbori, prijatelju," podbode grof Hinka, kad ovaj na jednom zape.

„Ja mislim osobno izvesti ono . . ." prošapće Hinko i pogleda sve pritomne.

„Vi mislite osobno izvesti ono, što napisaste u svojoj knjizi?" upita ga grof.

Hinko kimnu glavom, čvrsto gledajuć u grofa. Željno izgledaše odgovor.

„Vidite prijatelju, da znademo vaš naum. Pa vas sada ni najmanje ne nagovaram, da tvornicu ostavite. Vas će vrlo trebati."

Hinko se ne malo začudi. Očekivao je zaista ukor, a stari mu gospodin odobravaše naum.

„Vi se čudite prijatelju, da tako s vama govorim? Znajte dakle, da je nama svima, koji se bavimo poznavanjem života i njegovih potreba, vrlo stalo do toga, da upoznamo ono kolo ljudi, medj kojim ste i vi. Tako saznasmo njegove potrebe, njegove želje, saznasmo i to, s čega strada, pa odlučismo, koliko nam je moguće, nastojati i raditi, da se tužno njegovo i jadno stanje poboljša. Mi znademo i za onaj pokret, koj je u posljednje vrieme medju radnici zavladao, dapače mi znademo, da se tuj nešta kuje, pa pazljivo motrimo sve, što se medju vama radi."

Hinko nije znao, kako mu je. Zamrači mu se pred očima. Opazi, da se to već znade, o čem jedino on s Prochazkom progovori, pa da će možda prerano rečene osnove propasti. Grofu ne umače nemir, što mu se na licu pojavi.

„Ne uznemirujte se, prijatelju, dobra vas sreća namjeri na čovjeka, koj jednako s vama ćuti, koji poput vas pregne za istim ciljem, ali inimi sredstvi."

Hinko se sav snebivaše. Toga nije očekivao. Lice mu se promieni. Radost i nenadano veselje pojavi se na cielom njegovom licu.

„Pa vidite, prijatelju, ja se toliko u vas pouzdajem, da mi se ne učini ni potrebnim, da o tom šutite. Vaše je lice vierna slika vaše knjige, Vi ste plemenit čovjek, s vama se ne može postupati, kao s vašimi sudrugovi — vi tražite ljudska prava, vi štujete posao, vi priznajete, da ga je treba, ali vi hoćete, da radnik, da onaj, koj si ručnim poslom uzdržaje život, vriedi kao čovjek, a ne kao stroj bez duše, kao rob. Pa upravo radi toga hoćete raditi; vi si hoćete u ljudskom družtvu izvojštiti sva ljudska prava, to je vašom najsvetijom misli — a i našom.“

„Gospodine, da ste ma tko, za vas hoću tisuću put žrtvovati svoj život, ako se ono oživotvori, o čem sada mislim i snujem,“ reče Hinko i pokoracnu pred grofa, pružajuć mu svoju izrabljenu desnicu.

Grof položi svoju ruku u Hinkovu i dostojanstvenim glasom reće:

„Dobro, mladiću, ja primam tvoj predlog — od danas si mojim saveznikom.“

„Bog mi budi svjedokom, ja jesam — tako mi uspomene moje majke!“ poviče žarko Hinko.

Poslie toga razgovora obrazložiše mu Sedlecky i Jilemnik, za što misle poduprieti pokret med radnici. Protumače mu narodne nazore, probude u njem posve nove misli, otvore u njem novo polje rada. Odilazeć Hinko, bio je drugim čovjekom.

„Vama se je dakle uztrpiti do katastrofe,“ reče grof, kad je Hinko iz sobe odilazio, „što godj se u taboru vašem sbude, sve nam odma dojavite. Vi ste našim posrednikom — nu radite razborito! A kad vam god uzmanjka novaca, to znadete, kamo vam se je svratiti.“

Hinko poleti niz stube. Morade na ulicu, inače bi ga radost udušila. Današnji je dan smatrao najsretnijim dnevom u svom životu. Glava mu je gorila, vidio je već pokorenu oholost i neljudsku tvrdost onoga bogatoga tvorničara, vidio je osvećenu smrt drage svoje majke i grieh nesretne svoje sestre!

Ravno ode put Prochazke. Bilo je okolo deset sati na večer, kad je ušao u siromašnu sobu. Kako li turobno tuj bijaše! Marija je sjedila za stolom i šivala kraj tanahne sviečice.

Kad Hinko udje, prenu se. Mislila je, da je opeta tudji koj posjet, a u tako kasno doba po nju tim strašnijim. Od straha sakrije si oči.

„Dobar večer," dozove joj Hinko. „Je li otac kod kuće?" naglo upita.

„Isukrste," odlane djevojci, „ti si Hinko. Ala si me preplašio."

„No, no, kad u čovjeka nije dobra saviest," dometne Hinko po nešto gorko. „Ništa za to. Zar ne ima otca, ja ga ne vidim?"

Djevojka ne odvrati. Od oštra Hinkova prikora proplače.

„Sada je kasno, Marinko, plakati. Hoće li u brzo doći otac? Inače ću otići," doda Hinko hladno i odlučno.

„On je u gostioni," reče djevojka a žalost joj se pomoli na licu. „Bože moj, to sam ja sakrivila. Prije ne bi nikuda odlazio, a sada ga već nekoliko dana ne ima prije jedanaeste kući," tužila se djevojka, a u srdcu ju zabolje.

„Počekati ću," reče Hinko i sjedne.

Duboka šutnja nasta. Hinko se zadubi. Danas je ćutio, kao da se je sav preporodio, kao da je spala s njegovih očiju nekakva koprena, što mu je uviek do sada zastirala oči i kao da mu je duh u tren progledao. Jasne, sigurne slike pomole mu se pred očima, on ih je po-

znavao od početka do kraja — bile su to slike pune života te oživljavahu i njega. Razgovor njegov sa grofom Arnoštem, sa Sedleckym i Jilemnikom podieli mu život u dvoje — prvi probdi u nevolji i biedi, drugi mu je sjajan u susriest dolazio.

U to udje Prochazka.

„Napokon si došao," dozovnu Hinko, kad Prochazka vrata otvori. „Htjedoh već za tobom. Kako je s našom stvari?"

„Dobro," odvrati Prochazka. „Budućega ponedjeljka začeti će raditi Hütterove makine. Dvie će trećine tiskara odpraviti. Kao odpustninu dati će im za tjedan još plaće. U nas u Holešovicah početi će kasnije."

„Kada?" upita ga u kratko Hinko i pogleda znatiželjno Prochazku. Oba pristupe k oknu.

„Kod novac prispije, za četrnaest dana, za tri tjedna," odvrati šapćuć Prochazka, da ga Marija ne razumije.

„Za tri dana poći ću u Kolin ili u Českí Brod, da vidim, kako je ondje."

„Da nam pomognu, dobro bi bilo. Dobar nas broj treba biti na okupu."

„A ako nas poglavarstvo dohvati ili oružana sila?" popita ga Hinko. „Imaš li rodjaka, da Mariju obraniš?" mimogredce nastavi.

Prochazka zašuti. Toga se ne sjeti.

„Niesi li mi nešta pripoviedao o svom otcu u Turnovu?" reče Hinko.

Prochazka drhtnu. Čudnovate prikaze prolete mu umom. Vidio se je, kako za mjeseca i za zvjezdovite noći stoji kraj pavillona na Florencu, vidio se je, kako se sa smrću bori u dno vrata, kako na jednom oćuti blagu silu oživljujućih kapljica na svojih usnah, vidio je bliedo lice i crnu kosu nekoga stranca i sjetio se, da mu je to otac, koj mu život spasi.

S tih uspomena uzburka se duša njegeva.

Zar mu jošte otac žive? Prochazka mu nije znao ni imena, ni roda. Nikad se ne odvaži poći na Florenc, da se opita, tko li je prije mnogo godina najmio nekadanji Vilinski vrt. Sin po drugi put izgubi otca, a otac sina. Možda otac i umrie, a sin se ne pomiri s njim, da mu se je bar poslie smrti pomoliti za dušu i izmiriti se s njegovom sjenom.

Prochazka ne pomisli nikada na pomirbu — a u posljednje se je vrieme svačim drugim bavio — smatrao je žalobnu igru svoje mladosti odigranom. Kad al na jednom u njem Hinko uzbudi cieli niz uspomena, prvi put sada oćuti Prochazka u svojoj duši čuvstvo kajanja. Peklo ga je u duši, za što se nije pomirio sa svojim otcem; ta za to je ipak mogao ostati radnikom. Dugom i mnogobrojnom patnjom izmučeno srce poče mu blaže i mirnije udarati u prsih. U taj bi se čas bio pomirio Prochazha sa čovjekom, koj ga je prognao, čim prvi put sviet ugleda. Sada je blaže sudio čin svoga otca, od kada ga stiže nesreća s njegovom kćeri.

Dugom se pričini ta šutnja Hinku.

„Valjda ti je umro otac?“ upita ga.

„Zar ti toga već ne rekoh?“ odvrati Prochazka očevidce tronut.

„Dà, dà, jer se ga češće sjećah, nego ti sam,“ pridoda Hinko. „Sav sam smeten.“

Prochazka opeta zašuti.

„A kuda ćeš s Marijom?“ upita ga po drugi put Hinko.

Prochazka se trgnu. Hinko ga rani u novu još ranu. Već je mislio Prochazka, da će se za njegova odsuća odvažiti mladi Hütter i doći k djevojci — a ta mu misao natjera krv u glavu. Ciela bura srčbe uzplamti u njem iznovice proti Hütterovim i savlada ga. Kuda će s djevojkom, ako se sbilja što sbudne? Vidio ju je ostavljenu;

kako je liepa, sa svih će ju strana saletiti, hoće li moći odoljeti? A na cielom svietu nije imao duše, kojoj bi svoju kćercu povjerio.

Strah ga silan s popade. Domišljao se svačemu, ali ničesa ne smisli. Studeni ga znoj obli. Činilo mu se, da je sagriešio, što je prezreo pomoć otčevu, ne sbog sebe, već sbog djeteta. Kada se opeta malko umiri, pristupi k stolu, gdje je Marija šivala. Tronut do suza reče joj drhćućim glasom:

„Diete, zakuni mi se majkom svojom, da ćeš prije poginuti, nego li oskvrnuti moje čisto ime.“

„Otče,“ šaptne iznenadjena djevojka „valjda me poznajete, ako do sad ne sagrieših, ne ću ni od sada.“

„Zakuni se, Marijo, da ćeš prije poginuti od glada i patnje, nego li okaljati moje ime!“

Djevojka pade na koljena pred otca i plačuć obuhvati njegove noge.

„Otče, vi mi ne vjerujete!“

„Prisegni!“ dometne sav uzburkan Prochazka.

„Prisižem!“ kriknu djevojka i padne na tlo. Malo što se od straha ne onesviesti.

Prochazka ju digne i položi na postelju, kleknu i gorućim žarom ljubnu joj čelo i lice. Okrene se poslie toga, skide kapu, podigne oči put nebesa i šapćuć progovori:

„Bože, gospodine moj, neka bude volja tvoja!“

Hinku navrieše suze na oči. Obećav, da će još prije doći, nego li podje u Česki Brod, ode iz siromašnoga Prochazkina stana. Sutra podje k grofu Arnoštu. Stari se je grof gledao na svaki način savladati, da od velike boli uzmogne do kraja saslušati gorko pripoviedanje Hinkovo.

„Za djevojku neka ne ima brige,“ razmišljavaše grof; „stigne li ga koja nesreća, spasiti ću mu bar diete. On se ne će više izmiriti!“

Drugi ga poslovi svedoše na druge misli.

* * *

Nad okolicom Pražkom i nad samim Pragom navukla se početkom godine 1844. čudnovata oluja sveobćega budjenja. Sve ožive oko tvornica i glavnimi ulicami Karlinskoga i Smichovskoga predgradja, kao i na Františku i na Pohořelcu.

Tvornice začeše raditi strojevi, dvie trećine tiskara bijahu bez posla. Dobili su do duše od svojih gospodara odpremninu; nu za tjedan, za četrnaest dneva nije mogla tolika množina naći posla a posliedica je bila tomu, da je puko glad med odpravljenimi radnici. A kad radnik glad trpi, tada je š njim najgore, ako ne ima što raditi. Koj čovjek od rane zore pa do kasna mraka radi i to dan na dan, taj ne zna što da začne od duga časa, kad ne ima posla, pa se onda laća svakoga sredstva, ne bi li se kako lišio te nevolje. Tako napunjivahu malene krčme po predgradjih Pražkih u odaljenih ulicah silnim narodom, a posljednji groš baciše za pilo, da pijani zaborave na nevolju, koja ih očekuje. Tomu se prikuči i drugi razlog. Ne poznati ljudi pomole se tuj, koji nikad prije ne zabludiše u radničke gostionice i krčme; razgovarali su sa ogorčenimi i podbadali ih, da pokažu tvorničarom, da niesu robovi, s kojimi se postupa toli neljudski; poticali ih na rad i uzplamćivali mržnju medju narodom proti njihovim tlačiteljem. Tuj čitahu radnikom iz neke knjige, koju napisa onaj mladi tiskar sam, gdje su najživijimi crtami bile naslikane radničke muke. Svaki radnik vidje u tom dio svoga vlastitoga života a strast osvete uzplamti u svakom pojedincu. To je bila Vachova knjiga. Tako je to vrijalo nekoliko tjedana. Razjarenost napokon buknu . . .

Nekoga dneva bilo je kraj Hütterove tvornice vrlo živahno. Propali radnici hodahu oko velike sgrade, gdje si sada čuo tutnjavu valjakâ umjesto udaranja ploča i

mrka lica gledahu dimnjak, što se je uzdizao nad visokim krovom.

Danas poslie podne dobiše zadnju plaću i za čitav tjedan u napried, pa kada izilažahu širokimi vrati iz dvorišta, grozovito gledahu put poslovnice i na gospodina principala, koj je stajao za otvorenim oknom i očitom radosti promatrao tu odlazeću hrpu.

„Napokon dočekah i to," promrmlja — „ja ću te naučiti, ti naprasita prosjačino, kako ćeš zahtievati veću plaću i vriedjati onoga, koj ti daje hljeba i posla! — Koliko jih ostade," obrati se brzo prama poslovodji, koj je stajao za svojim gospodarom i preveseo gledao, kako ljudi odilaze.

„Od tiskara ni trećina, gospodine principale, a oni, koji ostadoše, dobivati će za trećinu manju plaću," odvrati poslovodja.

„Dobro! Sad mi neka tko dodje, da mu povisim plaću," grozeć se reče Hütter. „Nu šta hoće taj dječak tuj kraj vrata?" upita za čas principal, jer ne hotice opazi pod dverima nekoga tiskara, gdje prieteć se gleda put okna, na kom se zlorado smijao principal. — Kao kakav mali Herkul oprie se o zid.

„Toga odpravismo," odgovori poslovodja; „nek Krotil. U očima mu se vidi, kakav je lopov."

„Vrataru," poviče Hütter, „odpravi onoga derana."

„Zar derana?!" uzpali se Krotil, „ja niesam više vašim deranom, gospodine, razumiete li? Opozovite tu pogrdu, inače ćete se kajati. I to odma!"

„Ti drzki adrapovče!" poskoči poslovodja iz svoga zakutka i stane se prepirati. Ne potraja ni pet časaka, eno već se svi tiskari sakupiše, kao da se dogovoriše.

„Tko nas psuje?" odazove ih se više u tren.

„Neka ne pisne, jer će biti zlo," poviče drugi i tres, razbijeno okno sasu se po pločniku.

„Šta je to? pristupi Hütter i pogleda na polje. „Tko to uradi?“ viknu med narod.

„S neba pade to na te, ti znameniti, visoki gospodine, koj druge derani nazivlješ,“ odvrati Krotil. „Neka ti je to opomenom! Djeco, sad ajdmo, i tako ćemo se jošte jednom sastati.“

Poput bljeska preniela se viest po svih krajevih Praga, da su tiskari polupali Hütteru sva okna. Ujedno se pročulo, da se i u Holešovicah bune.

Obični taj nemir potraja nekoliko dana. Hinko je imao silu božju posla. Porazumio se sa Prochazkom i davao mu novaca, ne rekav mu od koga — te tiem još većma uzpirivao razjarena srdca.

Živahno li se razpravljalo u gostioni „k crnomu ključu“ na Františku i po drugih sličnih prostorijah. Tiskari sjedjahu okolo stolova, često pripiti te rikahu da su ti uši pucale.

Tuj si vidjevao, kako već gore spomenusmo, posve stranih ljudi, koji su davali tiskarom piti i plaćali sve za nje.

„Šta je nova?“ upita jedan od tih neobičnih gostova drugoga, koj upravo udje i sjede.

„Hinko ode, kako znadeš, željeznicom i ostavi mene Prochazki, o kom grof već nešta reče. Oba će amo doći. Progovoriti nam je s Prochazkom. Čini mi se, da to ne može dugo više potrajati. Uspie li Vacha, biti će već sutra, najdulje prekosutra ovdje.“

„Mi ćemo im pokazati,“ biesnio je neki tiskar. „Mučiti nas, to znade svatko, a onda nas protjerati, pošto smo toli dugo ondje radili, ne, to ne smije biti — tako mi boga, polupati ću im svå okna, pa neka me onda zatvore, bar ne ću od glada umrieti!“

„Dobro prijatelju, dobro,“ dovikne razjarenomu ovelik čovjek, koj za drugi stol sjede. Bio je Krotil. „Nu ne smiješ vikati, inače nas zatvore, jer halabučimo

još prije nego li što svoj naum izvedemo. Kad on rekne, dosta će biti vremena — ja mu sve vjerujem — on je već dokazao, da razumije to. A on će i amo doći!“

Govorilo se o Prochazki.

Drugi tiskari odobravahu, nu svi uz najveću halabuku. U toj malenoj krčmi bio je paklenski štropot.

„A ja velim,“ javi se drugi, „na što da čekamo? Neka radje odma vatra bukne, kad već mora biti. Ja ne imam više ni predrte pare, a sutra je jošte dug dan. Preko sutra treba se nečesa latiti. Ja već vidim, inače ne može ni biti.“

„Ja ću se tući,“ poviče četvrti, „inače ne ću. Oni su nas uviek grdili, a ja im toga lje ne ću oprostiti; radio sam pošteno a osramotiti se ne dam,“ dodade i udari rukom o stol, da se sve čaše stresoše i zazvoniše.

U to udje neki stariji gospodin u jednostavnom odielu. Sieda kosa pustila se niz ramena, a čudnovat osmiešak titraše mu na licu. Kao da se radost i žalost stopiše.

Osvrnu se i kako opazi strane gostove za stolom u kutu, podje k njima. Bili su to njegovi znanci.

„Jošte ga nije,“ prošapće mu jedan u susriet. „Nu doći će sigurno.“

„A kako je sa drugimi stvari?“ upita stari gospodin, promatrajuć sobu.

„Svi su i suviše ogorčeni,“ odvrati jedan medju njimi. „Jedva će tako dva dana uztrajati, a rekne li Prochazka rieč sutra: pa će sve sutra buknuti.“

„Nu da ga ne ima,“ neuztrpljivo dometne stari gospodin, „i Vacha će doći ovih dana, obaviestio me je. Utrgoše im od plaće, a radnici se pobuniše, pa će svi u Pra g.“

„Evo ga!“ klikne do dvadeset grla.

Sve se obrati prama vratam.

Prochazka udje. Kaput mu je razderan, hlače proste a na nogu cipele. Na glavi nosi staru svoju kapu.

Stari se gospodin okrene i nakon dvadeset godina opazi opeta Prochazku, svoga sina. U to se vrieme bijaše slabo promienio, po nešto je omršavio i sgrčio se.

Starcu uzdrhta čitavo tielo. Mnogo ga je muke stojalo, da se suzdrži na klupi.

„No, kako je," upita njih više Prochazku i sgrnu se oko njega.

On se obazrie po sobi i sjede mučke za stol kraj vrata, gdje je bilo nekoliko njegovih znanaca.

„Tko je ondje?" upita Prochazka, nagnuv se prama svomu susjedu i pokaže na stol u kutu kraj okna.

„Ti dolaze već nekoliko dana medju nas. Ako ne m aš novaca, da platiš, oni će ti platiti," razloži mu Krotil.

Prochazka zašuti. Za čas ustade i podje ravno k stolu kraj okna. Tuj stade usuprot gostovom i htjede upitati, što gospoda ovdje žele. Medju njimi jednoga upozna. Bio je to neki Malina.

„Napokon," reče ovaj; „mi vas već od davna čekamo. Ovo su moji znanci."

Prochazka ih pogleda, nikoga ne poznavaše do Maline.

„Sutra će doći Vacha, ubaviestio nas je," šapnu mu ovaj u uho.

„A ova gospoda?" upita malko kašnje Prochazka, još uviek nemiran.

„Svi su naši prijatelji, Prochazko. A taj je gospodin našim dobročincem," reče Malina i pokaza na staroga gospodina biele kose. „Vi ga valjda ne poznate, ali znate, da često upotriebismo njegovu pomoć i podporu."

Prochazka je gledao u staroga gospodina, koj si desnicom upro glavu o stol.

„Ako je tomu tako, gospodine, evo vam moja ruka,“ reče tiskar i pruži staromu gospodinu svoju desnicu.

Taj uhvati tu ruku radnikovu i grčevito ju stisnu.

„Tako je, kako vam reče moj prijatelj,“ odvrati drhćućim glasom i pogleda tiskara u lice.

„A što vas na to prinuka?“ upita ga Prochazka i sjedne za stol.

„Čudna sgoda, dragi prijatelju,“ odazove se stari gospodin, „i gorka sudbina vaših sudrugova,“ dometne plamteća oka.

„Dakle samo gorčina, a nipošto osvjedočenje?“ upita ga Prochazka.

„Sve zajedno,“ odvrati stari gospodin. „Upravo radi toga a i s drugoga uzroka želim taj pokret. Možda će se tiem probuditi i česka sviest.“

Prochazka zašuti. Prije je mislio, kad mu Vacha i Malina govorahu o dobrotvorcu siromašnoga ljudstva, da toga muža vanjski razlozi gone, radi česa toli gorljivo brani opravdanu stvar potlačenih radnika. Kada ga tek Vacha upozori na veliku ciel čitavoga nauma, našao se medju dva stožera — jednoga nije dovoljno razumio, a drugi uzbudi u njem jedino strast.

„Možda će se tiem uzbuditi prvi početak samosviesti, kad uzdrhću pred velikim množtvom českih radnika njihovi tlačitelji,“ reče opeta stari gospodin i nakloni se Prochazki.

„To hoće, a onaj, koj me toli duboko rani, mora takodjer zadrhtati,“ zaprieti Prochazka, a gniev se pomoli na njegovu licu. „Sutra ću već u to doba biti osvećen.“

„A rad šta mu se osvećujete?“

Prochazka sjede do staroga gospodina i reče mu:

„Ne navikoh pripoviedati, gospodine, što doživjeh. Nu u vas je toli blago lice, da ću vam sve povjeriti.“

U kratko mu izpripovieda sav tok svoga života u

Pragu i sve uvrede, koje će osvetiti. O tajinstvenoj sgodi na Florencu ne reče ni rieči.

„A šta je s vašim otcem? Ne živi li više?“ upita ga stari gospodin, a srdce mu htjede pući.

Prochazka ušuti. Za časak pako ne sigurno reče:

„Ne znam, čudnovata kob nad nama vlada. Jedva se i poznasmo!“

„Vas uznemiruju nemile uspomene,“ dodade stari gospodin.

„Ne ću, da vam govorim o svom otcu!“

„Pa toli nepomirljivo o njem govorite, a on već morda počiva u hladnom grobu?“ prosbori stari gospodin i suza mu kanu.

„Šta će sve to, gospodine! Naši se putevi ne mogoše nikad sastati . . . . . .“

„Prochazko, Prochazko!“ začuje se sa svih strana.

Prochazka ustade. Dozovnu Krotila i još nekoliko drugih, pa sjedne s njimi za drugi stol. Šutio je. Razmišljao. Pa muklim glasom progovori.

„Sutra ćemo se u jedanaest sati sastati svi pred Hütterovom tvornicom. I u Holešovicah će se pobuniti, to isto će se zorom sbiti na Smichovu. Možda će nam i pomoći. A što ćemo učiniti, o tom sutra. Neka svi dodju! A sada ajte kući! Imam još posla kod one trojice.“

Jedan za drugim ode iz krčme.

„Nu neka se tom sgodom dobro ponašaju radnici,“ dometne stari gospodin. „Jedan neka brani drugoga, da ne dodje do kakova nereda. Imovina neka bude svetinjom.“

„Svi ćemo se za to pobrinuti,“ odvraćahu tiskari.

„Gospodine!“ reče Prochazka, kao da se brzo nečemu dosjeti, „upozorili ste me na nešta vrlo važna. — Našega nauma ne smije pogrditi kakav zločin. Zahtievati ćemo posla — a ako nam ga ne dadu, ustati ćemo. Za to ću se ja već pobrinuti!“

Još časak govorahu i ostaviše krčmu „k crnomu ključu,“ ne daleko od sv. Petra.

„Ne pomirljivi!“ sam sobom prosbori stari gospodin, kad je pošao sa svojimi znanci iz gostionice. „Ako sve sretno podje, pa on upozna, da se to mojom mukom proizvelo, možda će se napokon sklonuti.“

Tako se je tješio stari gospodin. Čitatelj upoznao je jamačno grofa Arnošta, koj se na svaki način htio izmiriti sa svojim sinom.

* *
*

Drugi dan zorom uznemiri Prag neobična do sada živahnost na ulici. Svuda se sastajahu hrpe ljudi raznih vrsta. Nitko nije znao za što. Po noći i za rano raznio se gradom glas, da su tiskari nešta naumili. Pa se i sbilja sakupljahu tvorničarski radnici sa svih strana, nu nitko nije u gradu znao, kuda će. Činilo se, kao da u većem broju idu na posao.

Osobito oživu Poříčka vrata. Ljudstvo se poredalo pred kućami i gledalo mračna lica tiskara, koji se lagano uputiše put Karlina. Tuj nije bilo ni cigloga kod posla. Kao da se svi dogovoriše, ne dodje ni jedan radnik u tvornicu, a novi strojevi stajahu tuj, kao da ih i nije, pri radu ne maknu se ni ruka.

Tvorničari se preplaše. Jedan izgubljen dan škodio im je vrlo za ondašnje dobre trgovine.

Oko jedanaeste ure turalo se i gnjelo pred Poričkimi vrati.

Činilo se, kano da se sve to diglo proti Hütterovoj tvornici. Uviek svraćahu onamo radnici svoje glave; čekahu na neki znak.

U Hütterovoj tvornici svi izgledahu radoznalo, šta li će to biti. U radionicah ni žive duše; u poslovnici nitko nije radio, premda se svi pisari sabraše.

Oba Hüttera dodju danas ranije u svoje poslovnice. Oba uzrujani. Aleksija nije bilo nekoliko dana kod kuće,

otac bijaše sve ugovorio i dojavio sinu, da će se za četrnaest dana oženiti sa Šteinovom, da će svoju tvrdku promieniti u „Hütter & Sohn,“ da će pomoću nevjestina miraza urediti zavod. Aleksij slušaše mučke. Posljednje je vrieme sbilja ciele noći protratio. Na svaki se je način gledao uništiti. Život mu bje omrznuo. O Prochazkovoj Mariji cielo to vrieme nije ništa čuo, a otac mu ne spomenu one burne prepirke sa Prochazkom, da neuznemiri još većma sina svoga. Jedino muonako pripomenu, neka svojoj čistoj miljenici ne šalje darova, koji mu se vraćaju. Mladi Hüttter toga nije razumio.

Zadnji čas naumi Aleksij odlučno ustati nakon dugoga mozganja. Htjeo se usuprot majčinim molbam razstaviti od otca i poći na put. Kad al' se uzeše buniti radnici rad novih perottina. Ta buna po nešto zaustavi mladića u njegovoj namisli. Čuo je, kako razjaren ode Prochazka, nu ne znadjaše zašto. Pomnjivo je pratio cielu bunu domaćih radnika i očekivao konac. Za te sgode naumi odlučno podići se proti otcu i razlučiti se od njga.

Kad je Aleksij tako razmišljao, zazebe ga na dnu srdca još i s drugoga razloga. Ćutio je, da ga je očarala priprosta radnička djevojka i posvema podlegne tajinstvenoj toj moći. Njezino lice ne htjede mu s pameti. Pa čim se je više branio, čim si je većma spočitavao, kako je priprosta i neizobražena, tiem ga je jače zaokupljala njena kriepostna duša, tim je dublje tonuo u ljubavi za prekrasnom tom prostotom. Aleksij ne mogaše s uma smetnuti te djevojke, on uvidje, da je neka čarobna moć proizvela u njem taj nenadani obrat, pa kada vidje, da kraj svoga otca i kraj svoje obitelji ne će moći postići svoje cieli, baci se sdvojan i gnjevan u krilo najpogubnijega razkošja. To je do ista običan, ali ujedno poguban liek mladića. Malo se kada čoviek njime posluži, a da ne postrada. Pa kad i taj

liek ne pomože, kad ga je otac silio na ženitbu s neljubljenom djevojkom: tada odluči sdvojni mladić raztrgati obiteljske sveze i ostaviti na uviek otčinsku kuću . . .

Osam sati odbi — nitko od radnika ne dodje u Hütterovu tvornicu; domaći se uznemiriše.

Kad sin i otac u tvornicu dodjoše, udje poslovodja u Hütterovu poslovnicu.

„Šta je nova u gradu, gospodine principale? Radionice su prazne,“ dojavi.

„Šta?“ odazove se stari Hütter u čudu.

„Ni čovjeka nije u tvornici pri poslu. Strojeve moradosmo zaustaviti.“

Hütter se snebivaše. Gledao je poslovodju, kao da mu ne vjeruje.

„Bez šale gospodine principale, tako je,“ dodade poslovodja.

„Do vraga s tom prosjačinom!“ viknu Hütter i lupi nogom, da se je sve tlo uzprašilo. Podje k oknu i otvori ga. Nigdje nije bilo žive duše.

„Jedan dan bez posla, to će biti liepa šteta! Šta to znači? Ja ne mislim, da to ljudstvo ne će više na posao, jer će inače ta sirotinja skapati od glada. Oni će još doći!“

Gospodin Hütter čekaše badava, radnika nije bilo, a deset sati već minu.

U to dotrči neki sluga iz grada. Bez duše nahrupi u sobu.

„Gospodin Stein pita, nije li se ništa dogodilo?“

„Što bi se imalo dogoditi?“

„Na Smichovu razbiše radnici sva okna i nanesoše veliku štetu.“

Hütter probliedi.

„Šta to znači?“ upita drhćuća glasa.

„Ne znam, milostivi gospodine, nu cielo se je predgradje uznemirilo i sav je Prag na nogu. Na Pořičkih vratih ne možete proći.“

„Dobro,“ reče Hütter i otare si znoj sa čela. „Potecite u Prag i reknite gospodinu Steinu, da smo čitavi, da nam se ništa nije dogodilo, niti da nam se ne će. Jedino što ne dodje ljudstvo na posao.“

Sluga odtrči.

Hüttera obuze silan strah, kad teklić ode. Kao lud trčaše po sobi.

„Toga bi mi jošte trebalo,“ zače, „toliko štetovah ovih dana — preko trideset tisuća ode do vraga — a sada još i to. Gospodine poslovodja, neka se pozatvaraju svi hodnici i zagrade kamenjem!“

„Eto vam posliedice, otče,“ ozove se mladi Hütter, koj je pozorno sve slušao. „Vi nikada ne uvidjaste, da vam valja cieniti radnike, pa protjeraste čovjeka, koj je toli triezno ravnao ovim narodom. Možemo se pripraviti.“

Hütter ne odvrati; drugda bi ga opsovao po svom običaju, da mu je takova šta prigovorio. Išao je po sobi, pa zaludu tražio pomoći. Kosa mu se ježila, nos je duvao sve jače, malo što ne puče. Čudno ti je bilo gledati toga uplašenoga, velemožnoga tvorničara.

„Podji u blagajnu, Aleksiju, neka blagajnik sakupi sav novac i odnese sa slugom kući u Prag. Neka ide Novimi vrati,“ zapovjedi drhćuća glasa.

Aleksij ode.

„Bože moj! Da mi sada polupaju te skupe strojeve, onda sam prosjak,“ jadikovaše Hütter i otirao si studen znoj sa čela. „Ciela će mi trgovina propasti. O ta prokleta prosjačina! Samo da mi strojevi ostanu čitavi.“

U najvećem strahu stupi k oknu.

„Zatvorite vrata!“ naloži domaćoj družini. „Badnjeve i tramove ovamo!“

Vrata zaškripiše u osih svojih i velikim se štropotom zalupnuše. Tuj postaviše nekoliko velikih bedanja, tamo opeta tram: sve nagrnuše pred vrata, da tiem zaustave ne prijateljsku navalu.

Jedva što sve urediše, dotrči mladi Hütter, koj no na časak bijaše ostavio kuću i sproveo blagajnika; htio je pogledati, kako li je kod Poříčkih vrata.

Tamo je bilo vrlo živahno. Nekoliko stotina radnika postavilo se kraj susjednih kuća. Čudnovata li bijahu vida. Kao da su upravo od posla odpočinuli, ruke prekrstiše na krilu; na licu se je mnogim vidjao nemir, a nimalo prijateljske namjere nabraše im čelo.

Očekivali su nekoga.

Tad se pojavi na vratih, dolazeć iz grada, čovjek srednje visine, s iztrošenom kapom, s na pol razderanim modrim kaputom i u prostih hlačah. Bio je to Prochazka. Za njim stupaše stari neki gospodin, koga nitko ne opazi u vrevi ljudstva, a s njim još tri njegova znanca, medju njima Sedlecki i Jilemnik. To bijaše grof Arnošt***, koj od jučer ne ostavi Prochazke.

U to se opazi od Žižkovske strane cieli oblak prašine. Sve se muklo i mračno gibalo put Karlina, po glavnoj cesti do Poříčkih vrata.

Prochazka je upravo prošao preko drvenoga mosta, obazrie se po Karlinu i opaziv iz daleka prašinu, reče svomu susjedu, ogromnomu čovjeku, Krotilu:

„Već idu, sad možemo i mi krenuti.“

Zviždanje se začu. Kao da je elektrijska struja svakoga radnika zahvatila. Sve je gledalo, kako se ta gomila ljudi kreće prema Hütterovoj tvornici.

Mladi Hütter sve to vidje, pa kao grom odjuri, da obaviesti o tom otca.

Nu nije mogao više kući, svi ulazi bijahu zatvoreni.

„Čitava rulja radnika valja se na nas," doviknu na okno, na kom se pisari sgrnuše.

Stari Hütter jedva začu tu žalostnu viest. Od straha drhtaše sav. Nije znao, što da začne; poslovodja kraj njega bijaše blied kao stiena, sviest ga je pekla.

Lagano se vukla ta radnička povorka za gradskimi nasipi put tvornice. Za vrati gradskimi prigrtalo se neprestance jošte ljudstva radničkoga, a na cesti čuo si viku i kriku. U brzo se cielo to množtvo sabra u jednu cjelinu.

Na jednom se pojavi tuj Hinko Vacha, zaprašen i uznojen. Pitao je, gdje je Prochazka.

„Ondje napried!" odvrati mu jedan radnik, koj je stupao proti Hütterovoj tvornici. „Gle, gle, Vacha, i ti moraš polag biti. Jao, jao, vidite li kraj gradskih vrata policiju. Još i tih nam je trebalo!"

I sbilja je ciela četa stražarska dohitala amo i podielila se medj narod. Nagovarali su, koliko mogahu, neka se svjetina razidje. Radnici stajahu kao stupovi.

„Napried!" viknu netko iz prvih redova, a svjetina se valjala za ruljom tom, kojoj na čelu stupaše Prochazka s Krotilom.

„Pustite mene najprije," reče Prochazka, „da ga na dobar način sklonem, možda će od straha privoljeti. Svi mi jamčite, da nitko ne će ništa ukrasti. Jer se ne smije reći, da smo lupeži i razbojnici."

U to dodjoše do Hütterove tvornice. Ovdje bijaše sve mrtvo, vrata zatvorena Nekoliko stotina ljudi nahrupi na vrata, a ostali obkoliše cielu tvornicu.

Najprednji stadoše pred vrati.

„Otvorite!" poviče Krotil gromovito.

U nutri bijaše tiho kao u grobu.

„Gdje je gospodin principal?“ upita glasno Prochazka.

Ne ima odgovora. Radnici se malko uzburkaše.

„Otvorite, ili ćemo vrata razbiti!“ viknu ih nekoliko.

„Pokušajte,“ čulo se iz dvorišta. To je bio glas staroga Hüttera.

Jedva što se te rieči začuše, već se do dvanaest ramena uprie o vrata. Nasta silan prasak, vrata popustiše odozgo; dolje ih štićahu badnji i tramovi.

„Skinite to,“ poviče Krotil, a već ih se osam posadi na razklimana vrata. Strašnim štropotom saoreše vrata, a za njimi se pojavi barikada. Poput munja sunuše radnici preko barikade i na razlomljena vrata.

„Dosta!“ poviknu Prochazka. „Stojte, ja ću sam onamo saći,“ dodade i okrene se. U to speti Vachu.

„Dobro, što si došao. Djeco, ravnajte se po mladom Vachi.“

Radnici se malko suspregoše.

Prochazka sadje preko badnjeva u tvornicu.

„Gdje je principal?“ upita preplašene ljude, koji su se stisnuli na maleni hodnik pred poslovnicom.

„Evo ga!“ ozove se stari Hütter i stupi tobož smjelo napried. „Šta tražite?“ upita ga trseć se, da prikrije svoj strah.

„Gospodine Hütteru, ja dolazim u ime svih sakupljenih tražiti od vas, da nam opeta pribavite posla. Mi hoćemo raditi.“

„Ja sad ne trebam ručnoga posla,“ reče Hütter.

„Ali nama treba zaslužbe. To nije samo tako, gospodine, odpraviti radnike, koji preko dvadeset godina radiše u vašoj tvornici, a sada ih tjerati od sebe sa odpustninom na tjedan dana.“

„Dajte nam posla!“ zaurlika preko sto grla. Hütter se strese.

„Dosta ljudi radi kod mene," smeteno se branio.

„Mi hoćemo posla," bijaše odgovor iz stotine grla.

„Posla i zaslužbe, da možemo živjeti," glasalo se uz silan štropot.

„Kad nam, gospodine, dobrovoljno ne daš posla, dati ćeš ga pod silu!" zaviče Prochazka. „Nu to nije sve; ti si nas radnike smatrao robovi, ti si nas obezčašćivao na sramotan način, ti si ranio naše ljudske osjećaje, kojih imademo, kao i vi gospoda. Ti si mene, poštenoga radnika, sudruga svih ovih na okolo, pogrdio lupežem, ti ćeš sve moje sudrugove ovdje umoliti u mjesto mene samoga za oprost, ti ćeš mi se zavjeriti, da ćeš s ljudstvom ljudski postupati, ti ćeš tuj priznati, da si bio nekad prosjakom, kao i mi svi, ti ćeš izreći tuj pred svimi, da si kao pustolov došao u Prag prije mnogo godina i prevario siromašnoga putnika za polovicu njegova imetka, koj je sastojao od nekoliko novčića. Ovdje nas javno umoli za oprost!"

Tako vikaše Prochazka u sav glas, koj je odavao najveći nemir i razdraženost. Prochazka se posvema promieni. Nitko nije više u njem upoznao onoga mirnoga, tihoga, dapače zamračenoga tiskara.

Hütter probliedi kao stiena. Oči je izbuljio, usne mu se grčevito stezahu. Kao da će se srušiti, klimao se, al opeta stade i najvećim naporom svih sila, koje imadjaše, poviče, da svi bližnji uztreptiše:

„Nikada!"

„Na koljena pred nami i moli za oprost!" zaurlika Prochazka hrapava, strastvena glasa, „inače je odzvonilo tvomu bogataštvu!"

U to uhvati Hüttera za rane.

„Tornjaj se od mene!" odturne Hütter nepripravnoga Prochazku, koj odskočiv nekoliko koraka, malo što ne pade.

„Dakle nikada?“ poviče razjareni tiskař, kad se opet sabra. „Dobro, djeco, ajte bliže!“

Kao kad nabrekla rieka trga i lama sve, tako se sada te stotine radnika svale preko barikada u dvorište.

„U tvornicu!“ čulo se. „U tvornicu!“ zagrmi sa svih strana.

Vacha pohiti prvi preko dvorlšta u radionicu.

„Bio bih te obranio, da si nas za oprost umolio,“ doviče mu sav u strasti Prochazka. „Ti si mene zabacio, dobro dakle, postani žrtvom ljudstva!“

Silnim urlikanjem nahrupiše radnici kao razjareni tigrovi na tvorničarsku sgradu. Nasta strašan štropot. Okna zazvečiše, tuklo se, udaralo, vikalo i deralo željezo lomilo, i kano da grom udara, šumilo i praskalo: sve to proizvede užasnu glasbu, da ti je slušajuć uha zaglušivalo.

Ne potraja dugo, a iz okana lietahu na pločnik a odavde u vodu valjci i svakojaki strojevi, sve na komade razlupani. Strahoviti taj lomot i krik sprovadjalo je šuštanje i žuborenje vode.

Sav okamenjen gledaše Hütter što se sbiva; snaga ga ostavi; kada pako prvi valjak izleti na okno, te pade na kamenje i odavle se odkotura u Vltavu, sruši se tvorničar u nesviest.

Tri sata trajaše užasan taj prizor.

Tvornica Hütterova bila je kao kakova ruševina, nakon silnoga požara. Radionicam ne osta ni traga.

Umoreni i uznojeni odilažahu sada radnici na provaljena vrata i uputiše se u Prag, da potraže kod poglavarstva posla. Dodjoše do vrata. Vrata bijahu zatvorena a na nasipih stajahu vojnici, pripravni pucati. Poglavarstvo bijaše potražilo vojsku, da se opre uzburkanomu ljudstvu. Radnici se ne dadoše prestrašiti. Uz veliku viku stupahu napred pod vodstvom Prochazke i Vache, koji svoje sudrugove podbadahu na navalu.

Željezni štapići zazvečaše u kakovih sto pušaka; za čas zasvietliše bodeži, a za glasnom zapovjedi „Feuer“ sliedio je gromovit prasak.

Pred vratima nasta nered. Najprva dva radnika valjahu se u krvi.

Kao bljesak poleti nekoliko njihovih sudrugova k njima, a ranjenici izčeznuše u vrevi ljudstva.

Sakupljeni radnici bijahu bez vodje : ne znadjahu, što da učine. Stajahu do duše na svom mjestu, ali bez grožnje, bez vike. Za dva sata otvore se vrata, ali u gradu pred vrati sama vojska. Policajni glavar stupi medju radnike i stade ih miriti. Uz to pojaviše se i druga gospoda medju ljudstvom te ga stadoše nagovarati, neka se razidje.

Za sat razpršiše se radnici na sve strane.

Nu mnogo još tjedana potraja, dok se sve opeta u Pragu smirilo.

Burni ti izgredi izazvaše obći pokret po cieloj Českoj; to bijaše, kao da je nakon duge mrtve tame na obzorju zasvietio prvi bliesak budućih dogodjaja.

Prvi se put tada progovori o českih radnicih. Uspomena na taj čin ne izčeznu nikad iz uzrujanoga obćinstva. Kao guba, kad zahvati iskru, tako razčinjaše grozničav nepokoj utrobu uzrujanoga Praga, dok nakon nekoliko godina krvavije ne buknu.

Godina 1844 bijaše predtečom lipanjskih dneva.

* *
*

Iste večeri jošte, kad pogubno tane zahvati dva života iz sto pušaka, tužno ti bijaše pogledati u palači grofa Arnošta ***. On je bio nevidjenim svjedokom krvavoj sgodi kod Pořičkih dveri, pa kada se oko ranjenika sakupiše ljudi, pristupi bliže pa upozna Prockazku i Vachu. Jadovitim uzkrikom poskoči do ubogih radnika. Kad Sedlecky opazi tužan pad Prochazkin, potraži kola,

Jilemnik pako odnese pomoću nekoliko radnika uboge ranjenike u obližnju kuću.

Za pô sata gonio je kočijaš kola Novimi vrati u grad i uzanimi ulicami preko kamenoga mosta na Malu stranu. Tmina je bila, kad je došao do samotne palače grofa Arnošta ***. Dobro nagradjeni kočijaš obeća, da će šutiti. Ranjenike odnesoše u prvi sprat u prostranu sobu, sa vidikom u vrt.

Kad jih položiše na mekane postelje, uvidiše, da su donieli mrtvaca i umirućega.

Hinko Vacha izpusti još prije dušu, nego li liečnička pomoć priteče. Zrno probi mu srdce.

Kada pako Prochazka oči otvori, slabim glasom upita, gdje je Marija. Nikoga od pritomnih ne upozná.

Na postelji sjedjaše stari grof Arnošt ***, a suze mu kapahu iz očiju. Do njega stajaše Jilemnik.

Na bolestnikovo pitanje pogleda grof Jilemnika. Taj se sagnu i reče:

„Sedlecky je odma pošao na František."

„Odma će biti ovdje vaša kći," dometne drhćuća glasa grof.

U to dodje i liečnik. Pogleda ranu. Zrno probi rebro i udari u pluća,

Svi ga znatiželjno gledahu. Nakon duga motrenja slegne liečnik rameni.

„Kada umrem, položite me u jamu, ondje na Volšanih, da budem blizu Strouhala," reče kao u snu lagano Prochazka, „A gdje je Vacha?" upita i razgleda se po sobi.

„Njemu je već dobro," odvrati grof i utre si suze.

„Recite mu, neka se dade sa mnom pokopati," reče tihano Prochazka. „Svima nam je zajedno ležati!"

Prochazka ušuti.

Nasta mrtva tišina.

Jilemnik progovori odma sa Sedleckym, čim je saznao, da je Prochazka ranjen, o njegovoj kćeri. Sedlecky nije kasnio, već brže bolje pohiti na František. Kad je došao do samostana Anežkoga, ne nadje nikoga u Prochazkinu stanu. Na dvorištu koracao je blied kao smrt u najvećem nemiru mlad čovjek.

To je bio mladi Hütter. Ne mogav više u tvornicu, gledao je iz daleka, što će se sbiti. Kada pako sa nasipa hitac puče i kada začu, da su dvojicu odnieli, ne mogaše se suspreći, a da ne vidi, tko li su.

Kao da ga striela božja zahvati, stade omamljem, ka je došav do ranjenika upoznao Prockazku. Velik ga strah obuze. Opaziv, da se drugi pobrinuše za Prochazku, pohiti Novimi vrati u Prag. Ravno podje na František. Htjede se zauzeti za nesretnu kćer Prochazkinu. Nu tuj mu rekoše, da je nije kod kuće.

Medju tiem je umirala uboga djevojka u sobi u smrtnom strahu. Po zapoviedi otčevoj zatvori se i ne pusti nikoga k sebi, dok joj otac sam ne dodje.

Badava je čekala. Otac ne dodje. Upravo htjede saći, ali tuj ju opazi užasna slika Aleksija Hüttera.

Aleksij ju speti i podje ravno k njoj.

„Marijo, nesreća se je dogodila, ne zabacujte moje pomoći. Bog mi budi svjedokom, ništa nepoštena nije mi na umu.“

„Šta se je dogodilo?“ poviče dieva lamajuć rukami,

„Otac ti je malko ranjen, dolazim, da ti pomognem.“

U to pristupi Sedlecky k Mariji.

„Jesi li ti Prochazkina kći?“

„Bože moj, šta se to sgadja?“ zajauče djevojče, ne mogav od straha progovoriti.

„Brzo dakle za mnom, djevojko,“ pobrza Sedlecky komu se Hütter naklonio.

„Smijem li vas popratiti, gospodine?“ upita ga Hütter.

„Kola čekaju, ako vam je po volji," odvrati Sedlecky i odvede plačuću djevojku.

Nitko toga ne vidje. Jer se sve ostalo ljudstvo sleglo u glavnih ulicah grada.

Kola zakrenu brzo na Malu stranu.

Kad Sedlecky i Hütter s djevojkom izidjoše, stupahu širokimi stubami do sobe u zadnjem krilu palače grofa Arnošta, svaki drugim čuvstvom tjeran.

U svom strahu ni ne opazi djevojka, gdje li je.

Hütter se vrlo začudi, kad se opeta sabra, kako je Prochazka u tu kuću dospio.

Sve troje uljeze u veliku sobu, gdje je Prochazka ežao. Ne mogaše vidjeti, tko li ulazi, jer je gledao prema oknu.

„Možete li biti mirni?" upita liečnik zamjenika. „Vaša kći je ovdje!"

Dozvoli joj, da pristupi, jer Prochazki ne bijaše sudjeno više živjeti.

„Marijo," reče bolestnik djevojci, „pristupi bliže i ne plači, jer gledaj, gospodin mi liečnik reče, da ću ozdraviti."

„Ozdraviti ćeš, draga dušo," reče stari grof i nagnu se nad ranjenikom. „Nu ne želiš li si, da i drugi bolestnik ozdravi, koj u srdcu ranu nosi od dvadesete svoje godine?"

Čudom ga gledao Prochazka.

„Gdje sam, tko govori tako?" upita radnik. „Ja niesam na Františku u tihanoj svojoj sobi, gdje proživih život biede i sdvojenja."

„Dobra te kob dovede amo," reče grof i suze mu kapahu iz očiju. „A dobra kob taloži boli, miri protivnike i sklapa razdvojena srdca!"

„Što to govorite?" trgnu se Prochazka.

„Tvoj otac žive jošte i želi, do se s tobom izmiri!" nastavi grof i kleknu kraj bolestnika.

„Moj otac?“ klikne Prochazka. „Gdje je moj otac?!“

„Hoćeš li s njim progovoriti?“

Prochazka se je borio. Nasmiešiv se reče:

„Ti me, čovječe, varaš!“

„Ded, podaj mu ruku svoju, prijatelju — sine!“ poviče grof i cjelivaše prostu, izrabljenu, krvavu ruku ranjenoga radnika.

Svi se pritomni prepadoše.

„Nije li ti mila spomen na prijatelja Strouhala? Tom te spomeni zaklinjem, primi otčinski poljubac!“

Prochazku čuvstvo svlada. Gledao je grofovu ruku i tisnu ju na svoje usne; dugo ju je vremena držao i prao cielim potokom vrelih suza. Upoznao je staroga gospodina iz gostione k „crnomu ključu“, koga svi nazivahu štitnikom i braniteljem radnika.

A to je bio njegov otac! . . . .

Hütter je u grozničavom boju stajao kraj okna i ne mogaše toga dulje podnieti. Pristupi bliže k postelji i progovori mukla glasa:

„Danas je dan pomirbe, stari prijatelju, podajte i meni ruku, pa ju položite u ruku svoje kćeri! Nikada neimadoh na umu ništa nepoštena s vašom kćeri, štovati ću uspomenu današnjega dneva i podajem joj ruku kao svojoj supruzi.“

Marija sva iznemogla gledajuć svoga otca, nije ni čula Hütterovih rieči.

„Zar ste i vi ovdje, Hütteru?“ upita ga začudjeno Prochazka.

„Ovdje sam, da izravnam krivicu, koju vam nanese moj otac. Sad sam siromašan i dolikujem vašoj kćeri. A Marija ne će zabaciti moje ruke, jer joj srce neda!“

Prochazka ne mogaše pronieti ni rieči. Oči mu se raztapahu u suzah. Najvećim naporom svojih slabih sila sklopi ruke, podiže ih iznad sebe i uztraja u vrućoj molitvi.

Za čas mu klonuše ruke, gledao je ukočeno u daljinu, pa se pričini, kano da težko odahnu.

I Prochazku si odahnu od toga života.

Moleć, blaženo izdahnu dušu.

* *
*

A šta bje s grofom Arnoštem ***? Šta li s njegovimi sudruzi, sa Sedleckym i Jilemnikom! . . . .

Sudbina ih sačuva za godinu 1848. Grof je bio jednom od glavnih osoba u budjenju českoga naroda, tako je proslavio uspomenu svoga sina. Njegovi sudruzi doživiše prve trakove narodne slobode!

Nu najmilijih svojih osnova ne izvede grof. Kada je kod oblasti zatražio dozvolu, ne dobi ni odgovora. Čekao je nekoliko godina badava.

A kada smrt starca zahvati, tad neki rodjak njegov — udaljeni bratić — pograbi sav njegov imetak, koj, bivši namienjen za plemenite svrhe, naraste do znatne visine.

Možda će se ipak tko naći, da ga zameni u njegovih ne izpunjenih željah, možda će tko drugi izvesti onaj naum, koga on nije doživio, da bude izveden.

* *
*

Hinko Vacha počiva kraj svoga prijatelja Prochazke na Volšanih. Njihov se pepeo ljubi sa Strouhalovim. Priprosti križ polag turobnoga mjesta, gdje sirotinja u velikom grobu počiva, postojao je do godine 1852. Na ploči nije bilo imena, već jednostavne rieči: „Budi volja tvoja!“

Za ubogim mladićem Hinkom ne ostade traga ni glasa. Knjiga njegova ne ugleda svjetla. I priepisi izčeznuše — valjda uz vrlu brigu ondašnjega poglavarstva, koje je bdilo i nad duševnim imetkom. Jer kad knjiga dodje do ureda, izgubi se; s toga i tražahu njezinoga pisca.

Bijahu mu namienili tamnicu.

Nu on prestade biti robom — slobodan njegov duh lebdi nad nami! . . . .

